

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.Н. КАРАЗІНА
ННІ «КАРАЗІНСЬКА ШКОЛА БІЗНЕСУ»

МІСЦЕВИЙ РОЗВИТОК: КРАЩІ ПРАКТИКИ ТА ІНСТРУМЕНТИ РОЗУМНОГО ЗРОСТАННЯ

Колективна монографія

*За загальною редакцією
проф. В.Б. Родченка*

Харків – 2017

УДК 332.1:[330.341.1:338.49]

ББК 65.04

М65

Рецензенти:

Єгоров І.Ю. – доктор екон. наук, проф., завідувач відділу інноваційної політики, економіки та організації високих технологій ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»;
Дубницький В.І. – доктор екон. наук, проф., професор кафедри маркетингу Українського державного хіміко-технологічного університету.

Авторський колектив:

Андрєєва К.О. (розділ 2.2); **Бєляй М.С.** (розділ 1.3); **Білоус Л.Б.** (розділ 3.3), **Варук В.В.** (розділ 2.1); **Квітка А.В.** (розділ 1.3); **Корепанов О.С.** (розділ 2.4); **Лях І.О.** (розділ 1.2); **Навроцький О.О.** (розділ 3.1); **Назирів К.З.** (розділ 1.1); **Пасмор М.С.** (розділ 1.2); **Прус Ю.І.** (розділ 3.2); **Рекун Г.П.** (розділ 2.3); **Родченко В.Б.** (розділ 3.2); **Свіденська М.С.** (розділ 2.3); **Хрипунова Д.М.** (розділ 1.1).

Затверджено до друку рішенням Вченої ради

ННІ «Каразінська школа бізнесу»

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

(протокол №12 від 21 грудня 2017 року)

Монографію підготовлено у рамках виконання науково-дослідної роботи

«Розробка інструментарію реалізації стратегії смарт-спеціалізації у Харківському регіоні»

(номер державної реєстрації 0117U004967)

М65 Місцевий розвиток : кращі практики та інструменти розумного зростання : колективна монографія / за заг. ред. проф. В.Б. Родченка. – Харків : «Друкарня Мадрид», 2017. – 212 с. ISBN 978-617-7470-56-3

Монографію присвячено дослідженню кращих практик та інструментів розумного зростання місцевого розвитку. Узагальнено інструментарій регулювання розумного місцевого зростання; розкрито особливості кластерної політики у контексті забезпечення сталого розвитку територій; досліджено структурні пропорції розвитку малого та середнього бізнесу. Узагальнено підходи до оцінки добробуту територіальних громад; розкрито сутність соціальних інновацій у стратегіях розумних спеціалізацій територій; проаналізовано роль освітньої складової розумного місцевого зростання; розкрито особливості розумних технологій розвитку системи охорони здоров'я. Узагальнено підходи до організації розвитку локальних територій; проведено діагностику чинників розвитку територій; досліджено стратегічні умови місцевого розвитку.

Для фахівців системи державного та регіонального управління, органів місцевого самоврядування, представників бізнесу, науковців, викладачів, аспірантів, студентів.

УДК 332.1:[330.341.1:338.49]

ББК 65.04

ISBN 978-617-7470-56-3

© Родченко В.Б. й ін., 2017

© «Друкарня Мадрид», 2017

ЗМІСТ

Перелік скорочень.....	4
Передмова	5
Розділ 1 Економічні та інноваційні складові місцевого розвитку	7
1.1 Інструментарій регулювання розумного місцевого зростання	7
1.2 Кластерна політика та місцевий економічний розвиток	23
1.3 Структурні пропорції малого та середнього бізнесу і розумне місцеве зростання.....	39
Розділ 2 Соціальні складові місцевого розвитку	56
2.1 Підходи до оцінки добробуту територіальних громад	56
2.2 Соціальні інновації у стратегіях розумної спеціалізації територій.....	72
2.3 Освітня складова у розумному місцевому зростанні.....	84
2.4 Розумні технології розвитку системи охорони здоров'я.....	104
Розділ 3 Організаційне забезпечення місцевого розвитку	120
3.1 Підходи до організації розвитку локальних територій.....	120
3.2 Чинники розвитку територій	135
3.3 Стратегічні умови місцевого розвитку	184
Післямова	196
Список використаних джерел.....	197

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ВВП – валовий внутрішній продукт
ВЕФ – Всесвітній економічний форум
ВНЗ – Вищий навчальний заклад
ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я
ДПП – державно-приватне партнерство
ДФРР – Державний фонд регіонального розвитку
ЕН – електронне навчання
ЄБРР – Європейський банк реконструкції та розвитку
ЄС – Європейський союз
ЗМІ – засоби масової інформації
ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології
ІСР – Індексу соціального розвитку
МОЗ – Міністерство охорони здоров'я
МОН – Міністерство освіти і науки
МСП – малі та середні підприємства
НДДКР – науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи
ОБСЕ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку
ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку
ОМС – органи місцевого самоврядування
ООН – Організація Об'єднаних Націй
ОСББ – об'єднання співвласників багатоквартирного будинку
ОСН – органи самоорганізації населення
ОТГ – об'єднана територіальна громада
ПДФО – податок на доходи фізичних осіб
ПРООН – Програма розвитку ООН
СІ – соціальні інновації
США – Сполучені Штати Америки
ФОП – фізична особа-підприємець
ФРН – Федеративна Республіка Німеччина
ЦВК – центральна виборча комісія
ЦНАП – Центр надання адміністративних послуг
SIX – Social Innovation Exchange
USAID – United States Agency for International Development

ПЕРЕДМОВА

Розвиток територій є одним з головних пріоритетів реформування системи забезпечення економічного розвитку України. Забезпечення передумов стабільного зростання та формування умов для підвищення якості життя відбувається через перегляд існуючих підходів до регулювання розвитку, шляхом активізації процесів багаторівневого управління з акцентом на перенесення центрів ініціації економічних змін з загальнодержавного рівня на рівень окремих територій, посилення ролі місцевого рівня управління у забезпеченні умов економічного зростання, зростання відповідальності локальної влади за якість та комплексність місцевого розвитку, посилення ролі локального рівня системи стратегічного управління.

На загальнодержавному рівні створюються умови для масового запуску проектів розвитку локальних територій за рахунок зростання фінансової бази місцевих бюджетів, реалізації проектів за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку та коштів міжнародної технічної допомоги, субвенцій на соціально-економічний розвиток територій, програм реформування системи освіти, первинної ланки медицини, громадської безпеки та ін.

Принципових змін зазнає система державної підтримки розвитку підприємництва. У розширення централізованої моделі регулювання, у якій переважала ініціація регуляторних впливів на загальнодержавному рівні у вигляді глобальних програм розвитку окремих секторів економіки, додаються механізми, які дозволяють активізацію локальних ініціатив та можливостей, що створює передумови до реалізації принципів розумної спеціалізації та найбільш ефективного використання локальних конкурентних чинників, ресурсних та кадрових можливостей територій. Децентралізація створює умови для реалізації підприємницьких та соціальних ініціатив за моделлю «знизу-догори», водночас актуалізуючи запит на формування вітчизняної моделі координації суспільних та підприємницьких ініціатив, розвитку цивілізованої системи відносин між владою, бізнесом та громадськістю. Зростання прозорості економічних відносин у сфері підприємництва, поширення партисипативних моделей публічного управління формує умови для збільшення ефективної конкуренції як в економічній сфері, так і в сфері використання бюджетних та майнових ресурсів, які керуються локальною владою.

Водночас, процеси реформування потребують визначення найбільш ефективних механізмів управління секторами соціальної сфери, публічного управління, побудови діалогу між стейкхолдерами. Їх відбудова забезпечується за рахунок імплементації досвіду розвинених країн та використання ресурсів міжнародної технічної допомоги, що дозволить уникнути багатьох проблем та

сформувати найбільш ефективну модель розвитку територій з врахуванням адаптації кращих світових практик до українських реалій.

У економічній сфері процеси реформування пов'язані із трансформацією застарілої галузево-орієнтованої моделі з орієнтацією на кластерні механізми забезпечення конкурентоспроможності та вибору розумної спеціалізації територій. Такий підхід забезпечує формування умов розвитку із забезпеченням балансу інтересів суспільства, бізнесу та раціонального використання природно-екологічного потенціалу. Формування системної моделі та узгодження інтересів локальних стейкхолдерів дозволить орієнтувати бізнес на включення до глобальних ланцюгів створення доданої вартості.

Реформа децентралізації відбувається одночасно зі зміною соціальної інфраструктури. На загальнодержавному рівні впроваджується реформування освітньої, медичної, соціальної інфраструктури, системи громадської безпеки, а також системи надання адміністративних послуг. Однак, гострою залишається проблема наукового обґрунтування та адаптації до конкретних умов окремих територій, забезпечення балансу інтересів отримувачів послуг та пріоритетів ефективного функціонування закладів, особливо освітніх та медичних.

Крім того, вперше за часів пострадянського розвитку вирішується питання реформування просторової моделі регіонального розвитку, відбувається зміна адміністративно-територіального устрою, приділяється належна увага питанням суспільно-господарського та просторового планування.

Пропонована монографія є результатом роботи колективу науковців Навчально-наукового інституту «Каразінська школа бізнесу» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна та містить результати досліджень виконаних у рамках науково-дослідної роботи «Розробка інструментарію реалізації стратегії смарт-спеціалізації у Харківському регіоні» (номер державної реєстрації 0117U004967).

РОЗДІЛ 1

ЕКОНОМІЧНІ ТА ІННОВАЦІЙНІ СКЛАДОВІ МІСЦЕВОГО РОЗВИТКУ

1.1 Інструментарій регулювання розумного місцевого зростання

Інноваційна політика, як регулятор економічних перетворень є інструментом розвитку конкурентоспроможності регіонів. Розробка стратегій регіонів країн з розвиненою економікою традиційно акцентована на інноваційній компоненті регіону, в той час, як країни з перехідною економікою йдуть шляхом переміщення від централізованого планування до розробки політики децентралізації. Для того, щоб розпочати всеохоплюючі змістовні перетворення та створення інноваційної стратегії, уряди перш за все, повинні спочатку визначити на якому етапі розвитку знаходиться економіка країни та яким чином було досягнуто цього рівня розвитку. Тільки після вищезазначених дій можна акцентувати увагу на виявленні особливостей еволюції секторів економіки, їх зв'язків на регіональному рівні тощо. Адже економічний потенціал полягає не тільки у високотехнологічному виробництві або НДДКР, скоріше доцільно враховувати загальну важливість послуг, а також поєднання нових видів діяльності з існуючими традиційними секторами для оновлення та досягнення більшої доданої вартості.

Країни з перехідними економіками йдуть шляхом модернізації та кардинальної реформи своїх соціально-економічних та політичних систем одночасно. У свою чергу це відволікає політику від економічної реальності на місцях, внаслідок чого зростає розрив між неправильно визначеними політичними програмами та їх реалізацією.

Ключовою політичною метою будь-якої інноваційної політики є стимулювання структурних економічних змін [141]. Інноваційна політика спрямована на розвиток загальної інноваційної спроможності економіки.

Загалом, розрізняють два типи інструментів інноваційної політики: загальні та конкретні інструменти. Перший підхід включає стратегії, які розробляються без явних міркувань та прив'язки до простору. Цей підхід передбачає, що виробничі фактори, такі як фірми та робоча сила, переміщуються в ті місця, де вони найбільш продуктивні, і це, перш за все, міста. Такий тип політики потім розглядається як «найкращий варіант для покращення індивідуального життя та сприяння загальному економічному зростанню» [121].

Місцевий підхід, з іншого боку, передбачає, що географічний контекст має значення для економічного зростання, а знання про контекст, в першу чергу, розробляються та виявляються на регіональному рівні. Основна ідея регіональної інноваційної політики полягає в тому, що (субнаціональні) регіони

різняться у багатьох відношеннях, таких як масштаб та тип промисловості, знання та інституційна інфраструктура [151]. Таким чином, регіони мають різні передумови та виклики для розвитку та інноваційної спроможності своєї економіки. Регіонам потрібні різні типи інноваційної політики, що означає, що самі регіони повинні мати можливість адаптувати інструменти політики до їх конкретної потреби та розробляти власну стратегію інноваційної політики. Всі регіони мають потенціал зробити значний внесок у економічне зростання шляхом досягнення високого рівня продуктивності в діяльності, яка їм найкраще підходить [121].

Сьогодні існує три постулати у розумінні політики інновацій загалом та інновацій зокрема, які обумовлюють ключові напрямки політики в галузі досліджень та інновацій (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Основні напрямки та рівні політики в галузі досліджень та інновацій

Розумну спеціалізацію як стратегічний процес визначення та пріоритизації нових областей, заснованих на сучасній економічній структурі з активним залученням груп зацікавлених сторін, слід розглядати в розрізі політики інновацій. Існує три основні рівні у розумінні політики інновацій, які сьогодні

створюють основні напрямки політики в галузі досліджень та інновацій – локальний, регіональний та макро-рівень.

Згідно з вищезазначеними напрямками розвитку політики в галузі досліджень та інновацій, розглянемо інструменти інноваційної політики на кожному з рівнів.

Що стосується макро-рівня, то слід зазначити, що активізація поширення уваги на рамки регулювання та нормативну базу як можливі інструменти інноваційної політики, відбувається особливо тому, що багато країн мають свободу дій для збільшення державних витрат на НДДКР та інші інноваційні заходи після глобальної фінансової кризи. Отже, політика поліпшення регуляторної бази, яка має відношення до інновацій або навіть встановлення регулювання з явною метою сприяння інноваціям стає все більш важливим аспектом у рамках дослідження інструментів інноваційної політики.

Тобто, основні умови регулювання визначені як важливі фактори, що впливають на інноваційну діяльність галузей та цілей економіки загалом. Однак, вплив регулювання оцінювався як досить двозначний для інновацій в цілому, часто залежно від різних видів інновацій. Різні типи нормативних актів створюють різноманітний вплив на інновації, і навіть єдине специфічне регулювання може впливати на інновації різними способами, що різняться між введенням інновацій, тобто дослідженнями та розробками, а також виходом, наприклад, радикальні нововведення, часто залежно від того, як вони реалізуються.

Підхід до ендогенного росту, розроблений Джорджем Карліном та Девідом Соскіце [128], який визначає ендогенні темпи технічного прогресу та, отже і інновацій, дозволяє провести аналіз впливу різних типів регулювання на інновації. Загалом, негативний вплив витрат на дотримання, найбільш відповідних у короткостроковій перспективі, порівнюється з більш динамічним ефектом регулювання, що створює додаткові стимули для інноваційної діяльності. Виходячи з цього підходу, можна розглянути вплив різних специфічних регулювань на інновації, припускаючи, що всі типи регулювання сприяють поширенню інновацій у цілому.

Слід зазначити, що економічне регулювання прагне зберегти високий рівень конкурентного тиску, який змушує компанії як реалізувати технологічні інновації, щоб досягти цінової конкуренції, так і успішно впроваджувати на ринок нові продукти та послуги щоб уникнути жорсткого конкурентного тиску. Ці загальні впливи можуть спостерігатися в більшості існуючих досліджень, хоча безпосередні конкретні наслідки, які сприяють інноваціям, важко визначити. Окрім загальних досліджень, огляд галузевих досліджень,

присвячених впливу регулювання на інновації, доповнює картину, підтверджуючи, що наслідки є специфічними як для галузі, так і для держави.

Існує невелика кількість досліджень щодо окремих інституційних регламентів, які є свідченням сильніших стимулів для інноваційної діяльності, таких як відповідальність за безпеку продукції та послуг. Крім того, закони про охорону праці в цілому можуть мати позитивний вплив залежно від типу інновацій. Більш обмежувальні закони про банкрутство є негативними для інновацій, оскільки вони відволікають діяльність та інвестиції від ризикованих до менш інноваційних завдань [125].

Таким чином, численні емпіричні дослідження впливу різних типів регулювання на інновації представляють досить неоднорідну картину як щодо типу регулювання, галузей, держави загалом, так і для часового періоду впливу. Дослідження також показують відмінності між короткостроковими та довгостроковими впливами. Короткострокові наслідки регуляторних актів часто є негативними для інновацій, на відміну від довгострокових наслідків шляхом примушення або заохочення їх прийняття; і прискорення поглинання нововведень та їх переваг. Крім того, слід зазначити, що більшість кількісних досліджень щодо впливу регуляторних актів не можуть розрізняти вплив змін у законодавстві (на інноваційну діяльність) та їхнє виконання, та пов'язану з цим відповідність компаній. Нарешті, розвиток «інноваційної культури» в регулюючих органах безсумнівно сприяє позитивному впливу інновацій регулювання [132].

Виходячи з загальних поглядів на концептуальний підхід, емпіричні аналізи, а також виявлені прогалини, можуть бути отримані наступні пропозиції щодо інноваційного спрямування регуляторної політики (рис. 1.2).

Розглянувши регулювання як важливий інструмент інноваційної політики, зазначимо, що важливим викликом для політики регулювання є ефективне використання стандартизації.

Звернемось до досліджень Дейлі Блінда [125] та Джозефа Свона [185], які використовують дані Британського інноваційного опитування громадськості для вивчення питання: «Стандарти дозволяють чи обмежують інновації?». Результати підтверджують, що стандарти як дозволяють, так і обмежують інновації. Серед 60 % респондентів, які заявили, що стандарти є джерелом інформації для інноваційної діяльності, більшість також підтвердила, що регулювання, а не стандарти, було обмеженням їх інноваційної діяльності[136].

Дж. Свон зазначає, що стандарти мають кілька різних цілей та аспектів. Деякі з них, насамперед, є інформативними (наприклад, кодифікованими знаннями), тоді як деякі з них перш за все обмежують (здоров'я та безпека).

Але будь-який стандарт може містити декілька з цих аспектів і цілей. Взятий у групу, набір стандартів макро-рівня міститиме сукупність інформації та обмежень. Припущення, що стандарти будуть або інформативними, або стримуючими, полягає у створенні хибної антитези: будь-який стандарт може одночасно мати обидва ці ефекти, і будь-яка група стандартів, ймовірно, містить і те й інше [185].

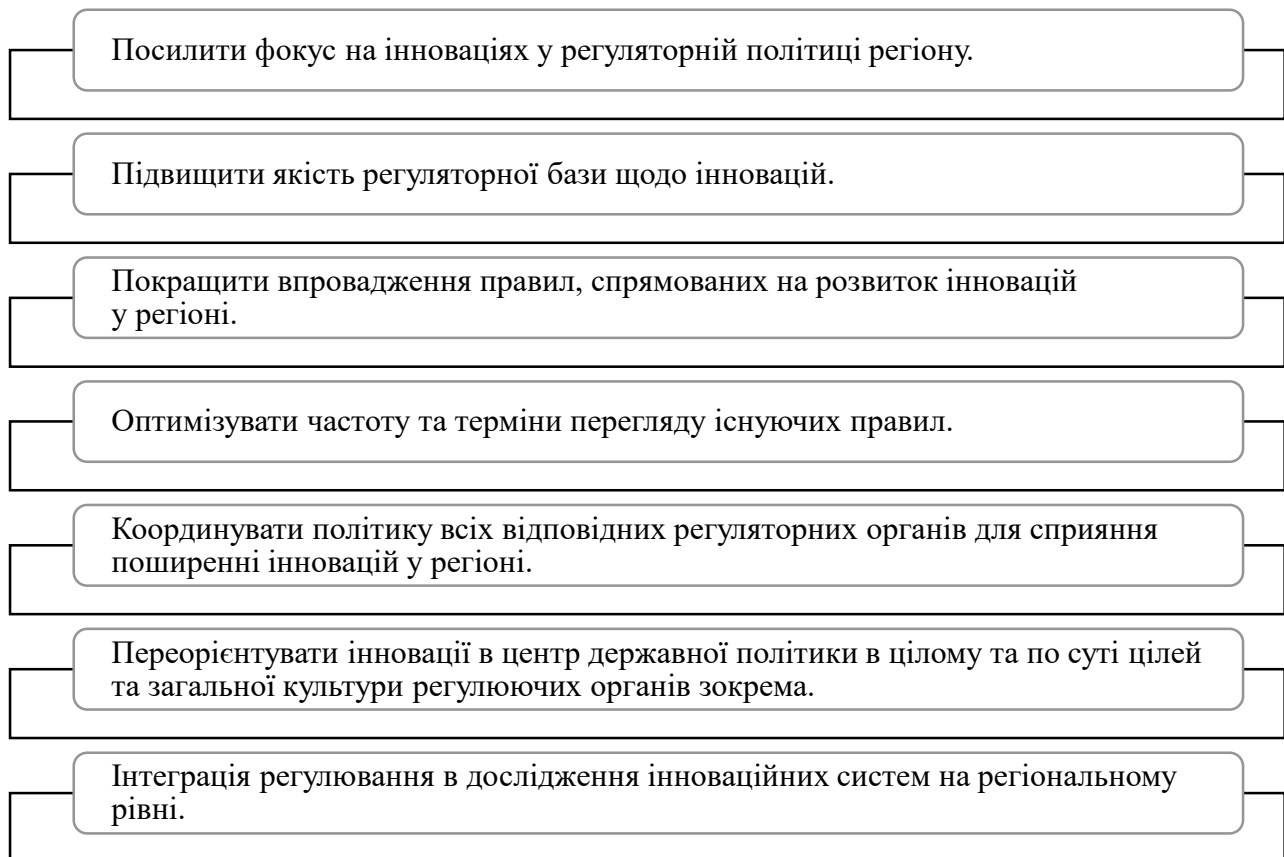

Рис. 1.2. Пропозиції щодо інноваційної спрямованості регуляторної політики

В одному з останніх досліджень, проводився аналіз факторів у розрізі розгляду стандартів як джерела інформації для інновацій. Вони вважають, що це джерело завантажується разом з іншими зовнішніми інформаційними джерелами, такими як база даних громадськості, публікації та ін. [142]. Проте їхні висновки викривають інтерпретацію Джона О'Сулівана [160], оскільки застосування стандартів демонструє низьку кореляцію з іншими способами інновацій. Тим більше, вони здивовані низькою кореляцією стандартів з модернізацією процесу. Отже, вони інтерпретують це як свідчення того, що використання стандартів є відносно спеціалізованим засобом використання зовнішньої кодифікованої інформації в інноваційній стратегії.

Відповіді експертів щодо стандартизації показують, що основними мотивами приєднання до стандартизації є пошук узгоджених правил, що ведуть до взаємодії, сумісності, загальної термінології, покращення поширення, а також

комерціалізації результатів досліджень за допомогою стандартизації, у кінцевому підсумку також до високої юридичної сили безпеки в нових галузях науки і техніки (наприклад, зменшення ризиків відповідальності) та кращих зв'язків та співпраці з іншими дослідниками та розробниками [126].

Ще одне дослідження, акцентувало увагу на ролі стандартів в інноваційній інфраструктурі. Було виявлено, що основна увага приділяється уникненню технологічного блокування та сприяння конкуренції, яка підтримує інновації [158]. Нарешті, гнучкість стандартів, де обговорюються переважно норми, що ґрунтуються на характеристиках, було визнано корисною для інновацій в галузі оподаткування інфраструктури [163].

В цілому, різноманітні дослідження на макроекономічному рівні та, засновані на опитуваннях компаній чи експертів, а також на конкретних тематичних дослідженнях, здатні продемонструвати позитивну кореляцію або взаємодоповнюваність між стандартами та інноваціями, але не обов'язково причинність, що сприяє інноваційній діяльності щодо стандартизації. Для таких складних аналізів необхідно контролювати ендегенність стандартизації, тобто затверджений вплив інновацій, а не лише часові ряди даних, а додаткові дані для побудови інструментів.

Стандарти та регулювання слід розглядати як основні інструменти формування та гармонізації ринків на макро-рівні. Дані інструменти інноваційної політики є важливими умовами для створення сприятливого середовища для інновацій.

Звернемось до наступного рівня – локального, і розглянемо процес кластеризації. Останніми роками кластери стали важливою складовою інструментарію розробників політики, особливо в умовах зростання інновацій. Академічний і політичний інтерес до кластерів виник з огляду на те, що багато галузей прагнуть скупчення та аналізу результатів економіки та інновацій ряду високопрофільних кластерів.

Проте, незважаючи на популярність кластерної концепції та широке використання кластерної політики, питання про те, чи ефективна державна підтримка кластерів, особливо для інновацій, є відкритим. Багато досліджень у літературі зосереджені на характеристиках промислових кластерів, продуктивності кластерів або на тому, як краще підтримувати розвиток кластерів, але вони перестають намагатися зрозуміти, якою мірою політика кластерів надає відчутні економічні наслідки [176].

Слід зазначити, що політика кластерів забезпечує ресурси та структуру для просування інноваційного потенціалу різних груп інтересів (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Специфіка кластерної політики

Для більш детального розгляду дамо визначення кластерному підходу, що застосовується в країнах ЄС. Кластери розуміються як регіональні екосистеми суміжних галузей та компетенцій, що складаються з значної кількості підприємств, пов'язаних економічних, освітніх та інноваційних суб'єктів та установ, розташованих неподалік, які досягли достатнього рівня для розвитку спеціалізованої експертизи та характеризуються широким спектром міжгалузевих взаємозв'язків [178].

У свою чергу, кластерні ініціативи розуміються як організовані зусилля підприємств кластеру, спрямовані на підтримки конкурентоспроможності його учасників національно та глобально, та мають на меті конкретні дії, направлені на спроможність кластерів самоорганізовуватися та проактивно формувати майбутнє кластеру. Кластерні ініціативи використовують підхід «знизу вгору» і зазвичай для управління мають спеціалізованих посередників, якими є кластерні організації [129]. Кластерні організації розуміються як юридичні особи, які підтримують зміцнення співпраці, створення мереж та навчання в кластері. Вони виступають як провайдери інноваційної підтримки, надаючи або направляючи спеціалізовані та індивідуальні послуги з підтримки бізнесу, експорту та стимулювання інноваційної діяльності, особливо в МСП. Вони, як правило, є гравцями, які сприяють у налагодженні стратегічного партнерства між кластерами [140].

Кластеризація є специфічним інструментом інноваційної політики на локальному рівні. Специфіка кластеризації полягає у широких наслідках для інноваційної політики, зокрема щодо необхідності поліпшення їх чіткості та зосередження уваги на виборі цілей та обґрунтувань, необхідності передбачити можливість оцінки на ранній стадії процесу, використання гнучких та адаптованих інтервенцій, які є реалістичною, а не жорсткою кластерною моделлю, разом із більш ретельним націлюванням та кращим балансом між підходом до незмінності та безпосереднім керуванням кластерами.

Оскільки регіонам України потрібна смарт спеціалізація, щоб бути успішними міжнародно, особливо під час інтенсивної реструктуризації ринків після 2014 р., слід підтримувати вже існуючі сильні сторони. Тобто кластерні ініціативи слід розглядати як важливий засіб соціально-економічного розвитку регіонів та країн в цілому [139] (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Важливість кластерних ініціатив

Крім того, Україна є найбільшою країною в межах географічної Європи з гарним логістичним положенням, довготривалими традиціями промислового виробництва, де швидко розвивається агропродовольчий сектор, країна з наявним людським капіталом для розвитку виробництва з доданою вартістю. Враховуючи дані положення, слід відзначити кластерну політику як ефективний

інструмент подальшого вдосконалення макроекономіки: постійне зростання ВВП за рахунок збільшення частки виробництва продукції високої доданої вартості (рис. 1.5).

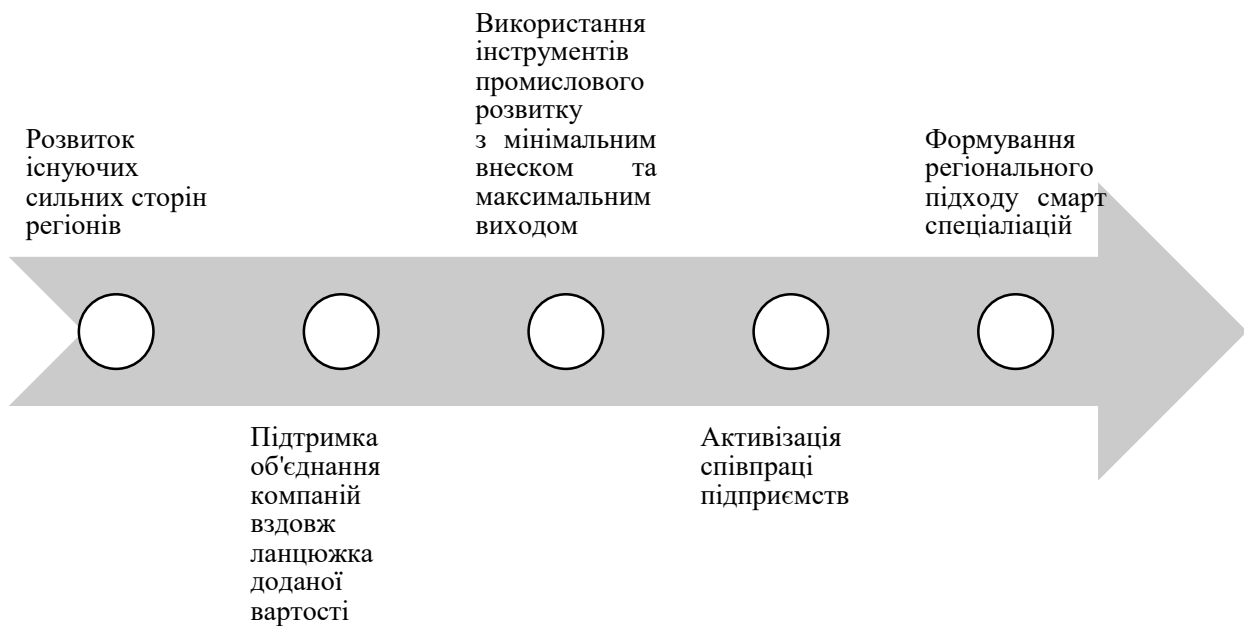

Рис. 1.5. Процес розвитку кластерів

Кластери будуть розвиватися в будь-якому випадку, але швидше та ефективніше за допомогою кластерних ініціатив, урядової та міжнародної підтримки. Урядові стейкхолдери повинні виробити єдине бачення політики розвитку кластерів на національному та регіональному рівнях. Основою програми є синергії між компаніями, R&D установами, міжнародними, державними та громадськими стейкхолдерами.

Підтримка кластерних організацій важлива для усунення прогалин у існуючих секторальних регіональних ланцюжках доданої вартості, підтримки міжнародного аспекту для інтеграції економіки України в глобальні ланцюжки вартості. Потрібно також враховувати децентралізацію та політику регіонального розвитку. Зобразимо наглядно структуру національної програми розвитку кластерів (рис. 1.6).

Для активного розвитку кластеризації необхідні центри кластерної допомоги у регіонах – з залученням агенцій регіонального розвитку, створення та трансляція стратегічного бачення на місцях з роз’ясненням ролі кластерів, створення Seed Funds задля підтримки розробки кластерних ініціатив та експерименти із міжнародними та трансграничними кластерними ініціативами.

В Україні існує трирівнева структура національної програми розвитку кластерів на національному, регіональному та рівні компаній. Для активізації розвитку кластерів необхідне створення центрів кластерної допомоги у регіонах.

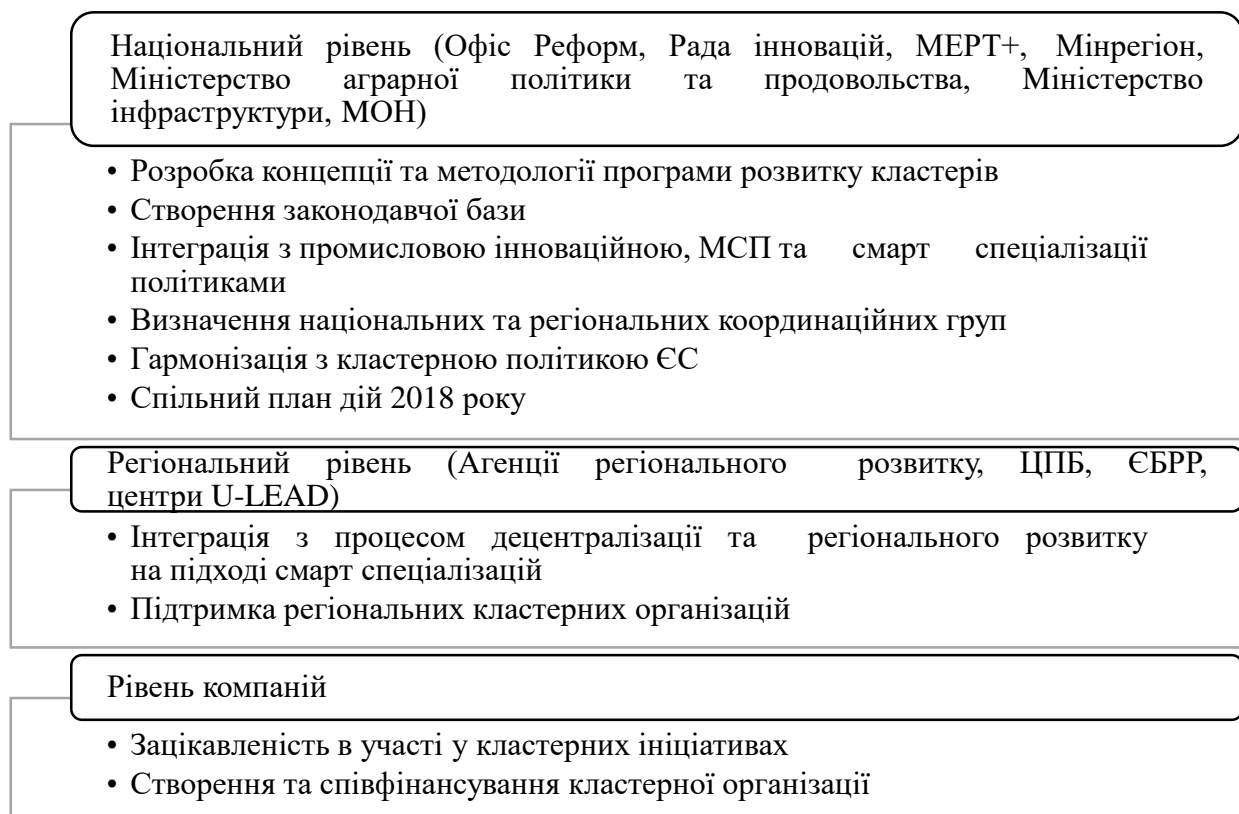

Рис.1.6. Трирівнева структура національної програми розвитку кластерів

Як зазначалось вище, МСП та підприємницька ініціатива є також важливим інструментом створення інновацій. Підприємницькі здібності широко розглядаються як ключовий фактор успіху в бізнесі, отже, інноваційна політика зосереджує увагу на підприємстві, його навичках і цінностях, розвитку.

Політика підприємницької діяльності спрямована на заохочення соціально та економічно продуктивної діяльності окремими особами, які діють незалежно в бізнесі. Їх основною метою є підвищення рівня підприємницької діяльності, яка вважається нижчою за соціальний оптимум. Політика може бути реалізована безпосередньо для вирішення потреб підприємців, наприклад, програм бізнес-консультацій або через методи трансляції, такі як освітня політика.

Політика підприємницької діяльності та політика МСП спрямовані на те, щоб в економіці були два різні наслідки. Обидва прагнуть покращити ефективність діяльності суб'єктів господарювання (політика підприємництва орієнтована на ключових суб'єктів бізнесу, підприємця, тоді як політика МСП спрямована на підвищення конкурентоспроможності фірми), і обидві прагнуть збільшити кількість економічних суб'єктів (підприємництво сподівається

збільшити рівень пропозиції підприємців, тоді як політика МСП сподівається збільшити кількість конкурентоспроможних фірм).

МСП та підприємницька ініціатива є важливим інструментом створення інновацій на локальному рівні. Існує тенденція до підтримки підприємництва, однак немає чітких направлених дій та оперативної підтримки.

Розглянемо створення інструментарію на регіональному рівні. Підвищення рівня розвитку можливо лише там, де є ефективне управління ефективним урядом, належним чином підготовленими і освіченими громадянами, а також діловим сектором, який є здоровим, міцним і конкурентоспроможним, тому, в рамках розробки інструментарію інноваційного розвитку, найважливішими компонентами є належні відносини між урядом, бізнесом та освітньою системою. Якщо кожен з цих трьох життєво-важливих секторів виконує свою відповідну призначену роль, це сприятиме економічному зростанню та інноваційному розвитку.

По-перше, людські ресурси як основа для створення інновацій та добробуту, повинні отримати необхідні знання та навички, щоб позиціонувати їх, щоб зробити відчутний, позитивний внесок у зусилля країни у розвитку. У зв'язку з цим, роль та мета системи освіти – належним чином надати громадянам відповідні знання та навички, щоб зробити їх продуктивними.

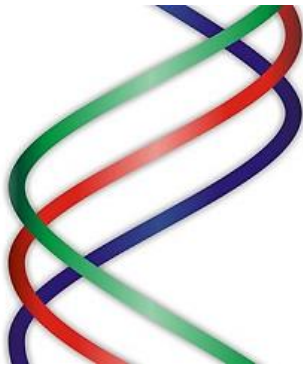
Іншою складовою частиною важливого підґрунтя для розвитку є уряд, який сам по собі має ключову роль, якщо не головну, у процесі розвитку. Уряд, врешті-решт, є суб'єктом, який встановлює загальну національну політику та напрями. Значення уряду, що впроваджує правильну стратегію розвитку, ніколи не можна переоцінити. Ця стратегія буде основою, керівництвом, згідно з яким приватним підприємцям доведеться розвиватися та заручитися своїми економічними ресурсами для інвестування. Уряд, зі свого боку, повинен підтримувати ділову сферу, надаючи їм доступ до довгострокових кредитів з низьким відсотком, щоб бізнес мав змогу модернізувати свої підприємства, обладнання та операції, а отже, забезпечити їх зростання, розширення та конкурентоспроможність по відношенню до своїх іноземних колег.

Потенціал для інновацій та економічного розвитку в суспільстві знань полягає у висвітленні ролі університету та гібридизації елементів університету, промисловості та уряду для створення нових інституційних та соціальних форматів для виробництва, передачі і застосування знань.

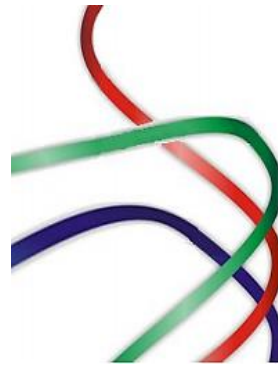
Зобразимо реальний стан спіралі («Тріпл Хелікс») освіта-влада-бізнес на Україні (рис. 1.7).

Роль і функція індивідуального актора в сучасному середовищі потрійної спіралі (освіта-влада-бізнес) стала неоднозначною. Традиційно, науковці були мотивовані етосом і культурою наукової діяльності, але сьогодні посилюється

вплив економічних та конкурентних факторів, які обмежують усі форми науки, включаючи фундаментальні дослідження. Тепер постає питання про те, як забезпечити можливості для академічно мотивованих людей працювати в контексті даної спіралі, відрізняючись від традиційних базових дослідницьких середовищ, і як це робити, не жертвуючи тим, що найкраще в академічному етосі та системі цінностей.

Потрійна спіраль освіта-влада-бізнес

Потрійна спіраль освіта-влада-бізнес на Україні

Рис. 1.7. Потрійна спіраль Тріпл Хелікс (освіта-влада-бізнес)

Платформа потрійної спіралі може розглядатися як функціональна база, в якій особи (науковці університету та студенти зі своїми партнерами) заохочуються до поведінки відповідно до вимог та академічних цінностей. Такі платформи вже існують, але вони повинні бути визнані. Вони виникають внаслідок технологічних, економічних, соціально-індивідуальних та / або культурних та навіть регіональних факторів, які тісно пов'язані з різними конфігураціями, що становлять де-факто чинники зростання, коли можлива вигідна та продуктивна взаємодія [143]. Проте ситуація складна для нинішніх сторін, що співпрацюють, які керуються історичними інституційними нормами. З'являються нові політики, значно різняться цінності та стимули різних, а іноді конфліктуючих партнерських організацій у співпраці освіта-влада-бізнес.

Найважливішими компонентами на регіональному рівні є належні відносини між урядом, бізнесом та освітньою системою. Якщо кожен з цих трьох життєво-важливих секторів виконує свою відповідну призначену роль, це сприятиме економічному зростанню та інноваційному розвитку.

При цьому, прямий контроль над потрійною спіраллю зверху вниз стає дедалі складнішим і фактично неефективним у цьому середовищі. Отже, залучення майбутнього покоління політиків, студентів та академічного менеджменту до університетів може стати засобом полегшення майбутньої культури партнерства університету та суспільства та її інституційних форм.

Університети повинні усвідомлювати постійне оновлення форм та моделей співпраці в бізнесі: те, що зараз називається «співпраця» [175], дедалі більше набуває знань, партнерів в екосистемах та динамічних мереж, що створюють цінність [166]. Це вже запровадило нові види партнерських зв'язків та державно-приватних підприємств, створюючи спільну цінність, відповідаючи потребам людей та соціальних проблем [170] та шукаючи інновації в бізнес-моделі. Бізнес-гіганти, такі як Intel, Wells Fargo та General Electric, вже запустили служби та бізнес з такою мотивацією. Університети могли та повинні мати критичну, нову роль, засновану на академічних цінностях, для досягнення двох цілей: просування економічно вигідних підприємств та сприяння їх корисному соціальному впливу.

Відомо, що МСП мають значний вплив на економіку країни, але більшість малих і середніх підприємств не можуть дозволити собі ризиковані витрати та бюрократію традиційної співпраці з університетами. Крім того, вони не мають великого досвіду роботи з такими видами діяльності, а мережі МСП для співробітництва в університеті не існують в цілому. Наприклад, у Великобританії фінансування університетів від співпраці з МСП у 2016 р. становило близько 1/6 частини інвестицій у стосунки вищої освіти з державним сектором, благодійними фондами та соціальними підприємствами [135].

Як приклад свого потенціалу, малі та середні підприємства США виробляють в 13 разів більше патентів на одного працівника, ніж великі компанії, а інновації у малих підприємствах вдвічі тісніше пов'язані з науковими дослідженнями, оскільки вони знаходяться у великих фірмах. Крім того, вони наймають близько 40% високотехнологічних співробітників і несуть відповідальність за створення приблизно 65% нових робочих місць за останні 20 років. Це виняткова можливість для інвестицій в платформи досліджень та розробок потрібної спіралі з МСП.

Урядовий сектор має свої власні проблеми в просуванні в рамках потрібної спіралі, особливо враховуючи нинішні економічні потрясіння. Один із прикладів цього можна побачити у Фінляндії, де деякі регіони повертаються до 1970-х рр. політики виділення досить невеликої, але символічно значної частки національного фінансування досліджень, яка буде винятково політично керованою та спрямована на те, що політики називають «стратегічними дослідженнями», для підтримки національного прийняття рішень. Така домовленість, звичайно, нехтує широким науковим співтовариством, особливо дослідницькою діяльністю, яка може бути цінною в кінцевому підсумку, але не одразу обіцяє вирішення політичних проблем. Звичайно, фінська справа не є ізольованою, розглядаючи складне і бурхливе середовище, де сьогодні приймаються урядові рішення. У таких умовах буде зростати тиск з метою

вирівнювання деяких наукових та політичних поглядів на те, що є цінним дослідженням для суспільства та прийняттям рішень.

Іншою європейською тенденцією щодо покращення розвитку потрібної спіралі було впровадження зовнішніх представників, особливо з приватного сектора, до керівних рад університетів. Однак вже існує думка [172], що це фактично веде до бюрократії та «вимірювальної манії» завдяки новому попиту менеджменту на дані та документацію про продуктивність та інші показники – матеріали, які раніше не були розроблені на рівнях університетів, які легко вписуються в академічну роботу або культурний клімат. Складність, пов'язана з оцінкою менеджменту та результатів потрібної спіралі, не полегшить ситуацію у майбутньому. Якщо відносно механічний спосіб вимірювання академічної ефективності продовжується і поширюється, як це зазвичай робиться в даний час, за допомогою традиційних наукових метрик публікацій, це, безумовно, зробить неможливим динамічний розвиток спіралі освіти-влади-бізнесу.

Хоча загальна політична підтримка існує, університетська система надзвичайно повільно перебудовує практику потрібної спіралі. Швидкі та ефективні моделі необхідні для відновлення та узгодження з нагальними соціальними та бізнес-потребами.

На основі зарубіжного досвіду [159] можна визначити наступні рекомендації щодо підтримки платформ у рамках потрібної спіралі освіта-влада-бізнес для сприяння розвитку потенціалу екосистем та їх дослідження:

- Ранні економічні стимули. Створення економічного середовища, інтеграція базових досліджень та промислової / бізнес-орієнтованої роботи.

- Нові форми власності. Справжня ринкова вартість знань зростає швидко, і важливо зберегти матеріальне та нематеріальне значення капіталу в рівновазі. Сьогодні майже кожен з невеликою кількістю венчурного капіталу може очікувати значного прибутку, тоді як нематеріальні інвестиції (час, знання, досвід та мережі дослідників) трактуються випадково, а його економічна цінність недооцінюється. Це має змінитися.

- Соціальна платформа. Заохочуйте культурну мобільність у спільноті потрібної спіралі. Домінуючі парадигми, також у фундаментальних дослідженнях, можуть стати замкненими системами, які повинні відкритись шляхом рухливості, перехресного запровадження та відповідних систем стимулювання.

- Партнерські сектори. Громадський сектор, представники промисловості та бізнесу повинні дізнатись про наявний потенціал знань та процесів, про культуру та процеси розвитку в контексті потрібної спіралі.

- Освіта нового покоління дослідників із знаннями, балансування етосу та їх цінності.

Слід зазначити, що інноваційні процеси необхідно розглядати як складні колективні зусилля, коли сукупність акторів, таких як фірми, інші організації та інститути взаємодіють у процесах генерації, дифузії та використання нових і економічно-цінних знань у виробничому процесі. Інструменти інноваційної політики, слід розглядати в розрізі трьох рівнів – локального, регіонального та макро-рівня (рис. 1.8.).

Для сприяння розвитку потенціалу екосистем та їх дослідження в рамках потрійної спіралі освіта-влада-бізнес слід використовувати ранні економічні стимули, нові форми власності, побудову соціальної платформи, залучення партнерських секторів та впровадження освіти нового покоління.

Від влади та бізнесу залежить сучасне України, яке має вплив на майбутнє, а від науковців – те, наскільки висококваліфікованими фахівцями стануть студенти після завершення навчання. Тож лише разом, об'єднавши зусилля, високопосадовці, науковці, підприємці зможуть досягти успіху.

Це означає бачення інновацій як багатогранного процесу, який не обмежується розробкою або прийняттям нових технологій. Складність цих процесів спочатку була зафіксована в дискурсі національних інноваційних систем. Цей підхід виявив величезні відмінності між країнами з точки зору економічної структури, можливостей наукових досліджень та розробок, інституційної структури та інноваційної продуктивності. Це також викликало зростаючий інтерес до різноманітності інноваційних систем регіонів, що змінює територіальний вимір усередині країни.

Аргументуємо дану точку зору, акцентуючи увагу на наступних пунктах:

1. Кожен регіон відрізняється моделями промислової спеціалізації та інноваційною продуктивністю.

2. Поширення знань відіграє ключову роль у процесі інновацій та часто локалізоване. Сприяння створенню, поширенню та прийняттю знань, у свою чергу спрямовані на підвищення конкурентоспроможності та привабливості регіональних економік.

3. Спеціальні знання сприяють розробці нових областей адже вони нерідко фрагментовані між окремими особами та організаціями. При цьому, інтенсивні особисті контакти та взаємне навчання полегшує зближення регіонів. Слід акцентувати особливу увагу на те, як університети, освіта та науково-дослідні інститути, технологічні центри, фірми, державний сектор на різних адміністративних рівнях взаємодіють один з одним у взаємозалежній економічній екосистемі. Роль МСП є особливо важливою, так як вони створюють переважну більшість робочих місць, і в той же час часто не мають доступу до нових знань. Тому поліпшення зв'язків між МСП у рамках регіональної інноваційної стратегії має сприяти підвищенню конкурентоспроможності.

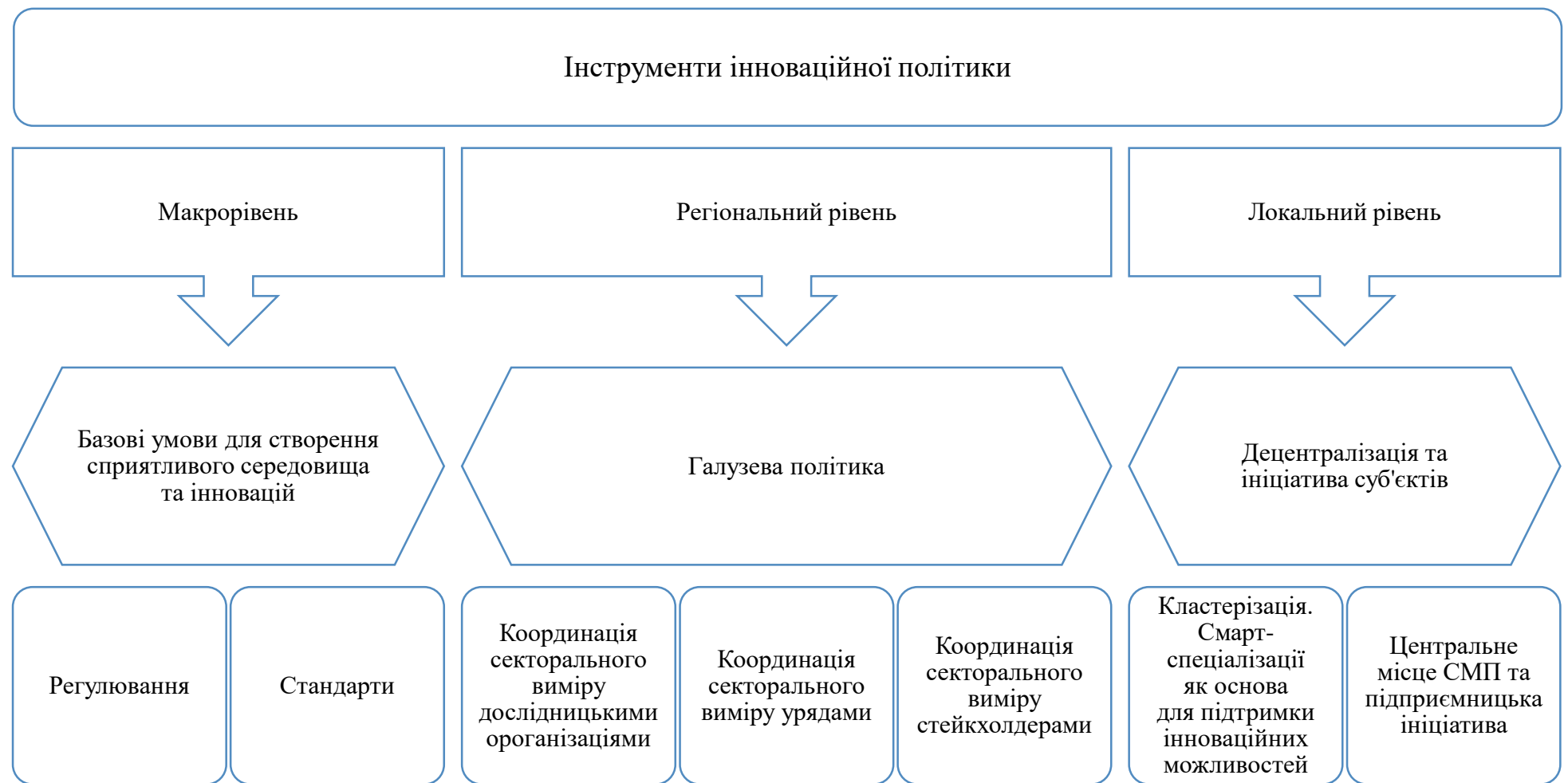

Рис. 1.8. Інструменти інноваційної політики

4. У багатьох країнах повноваження щодо розробки та впровадження політики в галузі досліджень та інновацій надаються регіонам та містам, однак під впливом стандартів та активного регулювання на макро-рівні.

Регіональні інноваційні системи часто розглядалися окремо, за відсутності міжнародної чи міжрегіональної перспективи вони не були добре узгоджені з виробничим та економічним контекстом регіонів. А вузьке і лінійне бачення інновацій переважало над їх дослідженнями та комерціалізацією. Існував «синдром вибору переможців». Регіони без додаткових досліджень повністю копіювали кращі практики передових регіонів.

Одним із головних уроків, які слід винести при розробці механізмів інноваційного розвитку та активного використання інструментів інноваційної політики, є важливість початкової фази. Адже виявлення відповідних суспільних потреб мають першочергове значення.

Іншими словами, успіх регіональної інноваційної стратегії напряду залежить від точного уявлення про особливості регіону та вимагає неперервності досліджень і є ітеративним процесом протягом тривалого періоду часу. Даний ітеративний процес дуже важливий, оскільки значні зміни в регіоні або за його межами трапляються швидко і можуть вимагати переоцінки виявлених передумов.

1.2 Кластерна політика та місцевий економічний розвиток

Кластер є мінімальною здатною до саморозвитку економічною одиницею та оптимальною формою структурування економічного простору. Цей процес успішно функціонує завдяки інтеграції та її галузевих і теоретичних принципів організації діяльності, міжорганізаційному характеру об'єднання та здатності до швидких змін конфігурації мережі. Таким чином, забезпечується розвиток усіх інституційних секторів економіки [117].

У своїх дослідженнях М. Портер сформував базову концепцію кластерів, яка трансформується та доповнюється науковцями і зараз з наголосом на різні ефекти, а саме регіональні, соціальні, зовнішньоекономічні та інноваційні. Фундаментально ним було охарактеризовано даний термін як географічні концентрації, що охоплюють взаємопов'язані компанії; спеціалізованих постачальників; постачальників послуг; фірми у суміжних галузях; освітні, дослідницькі та інноваційні інститути в конкретних галузях, які конкурують, а також співпрацюють, що дозволяє розробити та втілювати розумний розвиток регіону враховуючі можливості, перспективи, сильні та слабкі сторони кожного конкретного регіону [84].

Так, наприклад, Е. Бергман та Е. Фезер сформулювали твердження, що кластерний підхід до вивчення економіки окремої території дозволяє найбільш точно визначити комплексну картину економічної ситуації та особливих для певного регіону характеристик та зв'язків, що є основою для формування ефективної економічної політики [123]. Отже, промисловий кластер визначається як група комерційних підприємств та некомерційних організацій, що скоординовані угодами купівлі-продажу, спільними технологіями та каналами розподілу.

Кластери представляють своєрідні екосистеми, які складаються з взаємозалежних груп фірм, що мають близьке географічне розташування, при цьому їх локалізація не обмежується адміністративними кордонами держав чи регіонів, а визначається відстанню та часом, які робітники та керівництво компаній-учасників вважають прийнятними для забезпечення життєдіяльності компаній [174]. При цьому на основі коопераційних домовленостей забезпечується баланс між самостійністю учасників кластера та їх координацією.

Більш глибоке дослідження цього поняття зніційовано активним зближенням та взаємопроникненням теорій економічної географії, інституційної та інноваційної теорій. Таким чином, стає актуальним поняття інноваційного кластеру, як цілісної системи підприємств та організацій з виробництва готового інноваційного продукту, що включає весь інноваційний ланцюг, починаючи з розвитку основоположної наукової ідеї та закінчуючи виробництвом і дистрибуцією готової продукції.

Кластерний підхід до економічного розвитку використовує кластери та кластерні дані на всіх етапах процесу. Цей процес можна описати як цикл (рис. 1.9), який проходить від аналізу до розробки стратегії, від стратегії до конкретних дій, а завершується повторним аналізом, який необхідний для оцінки результатів впровадження кластерної політики та розробки нової стратегії [103].

Якщо розглянути дане питання більш детально, то регіональна промислова та інноваційна політика повинна будуватись на основі унікальних особливостей конкретного регіону. Вона повинна бути визначена шляхом проведення всебічного аналізу місцевої економіки.

Насамперед задля побудови ефективного кластеру важливо врахувати передумови утворення кластерів, які сприяють їх організації на конкретній території:

- близькість до ринків;
- наявність спеціалізованої робочої сили;
- наявність постачальників капіталу й устаткування;

- наявність специфічних природних ресурсів;
- наявність підприємств, орієнтованих на підвищення продуктивності за рахунок збільшення масштабів виробництва;
- наявність ефективної інфраструктури, існуючої підприємницької інфраструктури;
- спільна науково-дослідна та частково управлінська основа [103].

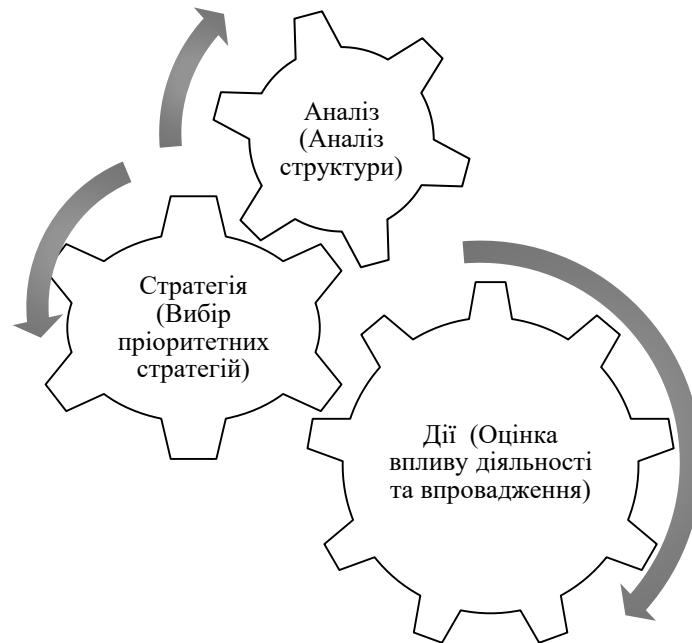

Рис. 1.9. Цикл кластерної політики

Для здійснення інформаційно-аналітичного дослідження з метою визначення доцільності кластеризації економіки використовують методи багатовимірних статистичних досліджень – метод кластерного аналізу.

У складі методів кластерного аналізу найбільш використовуємими стали методи: метод Варда, ЕМ-алгоритм, кластеризація k-середніми, FOREL (Формальний Елемент), нейронні мережі Кохонена, центроїдний метод (метод зважених груп), метод дальнього сусіда, метод ближнього сусіда та ін. Мета кластерного аналізу полягає в пошуку схожих між собою груп суб'єктів господарювання для визначення прийнятних концептуальних схем групування об'єктів у кластери. Результативність кластерного аналізу залежить від чітко сформованих характеристик, за якими будуть оцінюватись об'єкти аналізу і показників, обраних для визначення міри подібності. Вхідними даними кластерного аналізу можуть бути: вектор характеристик порівнюваних об'єктів, матриця відстаней, споріднена функціонально-змістовна діяльність, видова структура ресурсної бази, щільність коопераційних взаємозв'язків, спільність цілей, однаковість технологій створення продукції чи послуг тощо [53].

Аналіз місцевої економіки забезпечує основу для розробки стратегії, тобто вибору, який має бути зроблено щодо визначення пріоритетних напрямків розвитку економіки в регіоні. В умовах обмеженості ресурсів та постійно зростаючої гострої конкуренції в регіоні все більшого інтересу набуває поняття регіональної економічної стратегії.

Розумна спеціалізація – це виявлення унікальних функцій і активів кожної країни та регіону, підкреслення конкурентних переваг кожного регіону і зосередження уваги регіональних партнерів на баченні майбутніх досягнень. Концепція розумної спеціалізації передбачає взаємозв'язок між наукою, освітою і економікою, хоча у контексті регіонального розвитку можна швидше говорити про відносини між бізнесом, наукою і громадською сферою. Відповідно до цих відносин мета розумної спеціалізації – це оптимальне використання потенціалу окремих регіонів і країн через найбільше пристосування можливих напрямів розвитку науки й освіти у цих регіонах або країнах до їх конкретних соціально-економічних умов [22].

Значна роль у створенні кластерів у зарубіжних країнах належить некомерційним організаціям – промисловим асоціаціям. Вони виступають ініціаторами створення кластерів у регіоні, надають допомогу в розробці національної / регіональної стратегії розвитку конкурентоспроможності за допомогою надання інформації про новітні технології, рівень конкуренції, вимоги покупців, нові ринкові можливості тощо.

Етап впровадження визначеної стратегії включає сукупність заходів, які деколи перетинаються та зосереджені на поліпшенні загального бізнес-середовища та інших кластерів, а також зосереджені на підвищенні конкурентоспроможності певного комплексу суміжних галузей у відповідності до підходу розумних спеціалізацій. Підвищення конкурентоспроможності можна досягти шляхом організації державної політики у певних сферах навколо кластерів або окремих міжгалузевих областях та шляхом мобілізації кластерних ініціатив для розробки та впровадження стратегій розумної спеціалізації на національному або регіональному рівнях. Кластери узагальнюють територіально-виробничі комплекси, промислові вузли та індустріальні райони, що дає змогу залучити спеціалізовані послуги в регіон, оформити відкрите членство, стимулювати довіру і підтримати взаємодію, генерувати попит, базуватись одночасно на кооперації та конкуренції, колективного бачення та децентралізованості прийняття рішень (рис. 1.10).

З цього можна зробити висновок, що стратегія кластерної політики є науково обґрунтованим та історично підтвердженим інструментом розбудови науково-технічної та економічної політики регіонів та держави в цілому.

Численні дослідження доводять що учасники кластерів отримують ряд прямих переваг від утворення кластерів, серед яких:

- доступ до експертів;
- доступ до інформації щодо різних аспектів діяльності (матеріальні ресурси, стандарти, експортні вимоги тощо);
- доступ до капіталовкладень для поліпшення продуктивності та конкурентоспроможності фірм;
- можливість спільних закупівель та продаж, що зменшує ціни на сировину;
- доступ до юридичних консультацій щодо реєстрації торговельних марок.

Рис. 1.10. Позитивні аспекти проведення кластеризації

Таким чином, серед основних очікуваних результатів впровадження кластерної політики в Україні можна виділити підвищення конкурентоспроможності українських підприємств та їх продукції; значне зростання експорту; розвиток внутрішнього споживання і внутрішнього ринку.

Проте, сучасні глобальні системи зв'язків створюють не тільки передумови величезних можливостей, але й величезні ризики. Ефективність державної політики визначає її здатність впроваджувати реформи за активної участі громадян і обмежених ресурсів. У цих умовах необхідне використання територіального підходу до розвитку, який, з одного боку, використовує потенціал місцевих та регіональних суб'єктів розвитку, з іншого – аналіз

проблем і потенціал розвитку, а також функціональні зв'язки між різними областями планування та здійснення заходів цього розвитку [22].

А отже, можна визначити ряд проблем, що перешкоджають розвитку підприємств і організацій, що входять до складу кластерів. До числа питань, які слід подолати в рамках розвитку більшості типів кластерів, слід віднести наступні:

- недостатність необхідних для створення та розвитку кластерів знань і лідерів, які були б готові не тільки генерувати саму ідею створення кластера, але і здійснити її на практиці;

- низьку активність влади і бізнесу щодо вивчення і подолання проблем, що стоять на шляху реалізації кластерних ініціатив, через що вони рідко стають предметом обговорень на семінарах, круглих столах, конференціях, публікаціях і в ЗМІ, де можна було б поділитися своїм баченням суті проблем і шляхів їх вирішення;

- відсутність єдиної законодавчої стратегії розвитку підприємництва, яка важлива передусім для забезпечення повноти законодавства щодо господарських відносин, послідовності про ведення курсу на кластерний розвиток ринку з урахуванням перехідного характеру української економіки;

- недостатність кваліфікованих кадрів, викликана невідповідністю змісту і якості освітніх програм установ вищої, середньої і початкової професійної освіти, потребам економіки, нерозвиненістю механізмів безперервної освіти;

- низьку сприйнятливість підприємств до інновацій, повільні темпи оновлення модельного ряду продукції, яка випускається, недостатній рівень її споживчих якостей;

- недостатня якість та доступність транспортної, а також інженерної інфраструктур;

- недостатній рівень організаційного розвитку кластера, включаючи відсутність практики стратегічного планування розвитку кластера, відсутність системи ефективних інформаційних комунікацій між учасниками кластера;

- обмежений доступ до закордонних ринків;

- повільне формування ринку інноваційної продукції як частини проєктів розвитку кластерів [107].

Більшість стримуючих факторів можуть бути нівельовані завдяки досягненню основних завдань активізації формування кластерних структур у регіонах, що сприятиме розвитку потенціалу кластеризації в регіонах та підвищенню ефективності виробництва в цілому по Україні. Завдання активізації формування кластерних структур у регіонах України на національному та регіональному рівні представлені в табл. 1.1 [32].

Таблиця 1.1

Завдання активізації процесів формування кластерів у регіонах України

Національний рівень	Регіональний рівень
1. Розробка програми щодо формування кластерів у регіонах	1. Сприяння розвитку партнерства в регіоні
2. Сприяння розвитку міжнародної співпраці в рамках кластерних ініціатив	2. Визначення пріоритетних напрямків щодо створення регіонального кластеру
3. Створення умов для залучення іноземних інвестицій	3. Проведення інформаційної компанії серед потенційних учасників та зацікавлених осіб у формуванні кластеру
4. Забезпечення контролю за дотриманням чинного законодавства, особливо в галузі забезпечення якості продукції, екології, цільового та раціонального використання земельних ресурсів	4. Забезпечення ефективної методичної, інформаційно-консультаційної та освітньої підтримки реалізації кластерної політики
5. Визначення джерел фінансування кластерів	5. Формування умов для ефективного організаційного розвитку кластерів
6. Сприяння розвитку міжнародної співпраці в рамках кластерних ініціатив	6. Забезпечення ефективної підтримки проєктів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності учасників кластеру
7. Розробка методики визначення потенційних кластерів, їх ефективності	7. Розробка регіональних програм підтримки кластерних ініціатив
8. Проведення аудиту наявного ресурсного потенціалу у всіх адміністративно-територіальних одиницях області з метою виявлення територій, де є передумови для створення кластерів	8. Запровадження комплексного моніторингу розвитку економічної ситуації у регіоні з метою виявлення потенційних учасників кластеру

Розвиток регіональної та національної економіки потребує розробки й впровадження стабільних та довготривалих програм, активного залучення інвестицій в економіку регіону, створення його позитивного іміджу тощо. Цьому сприятиме поєднання зусиль усіх зацікавлених сторін, особливо підтримка з боку держави, і створення на цій основі стійких об'єднань, які могли б забезпечити вирішення поставлених стратегічних завдань регіонального та національного розвитку.

Залежно від ролі держави у проведенні кластерної політики розрізняють такі чотири підходи:

– Функціональна кластерна політика, за якої держава сприяє налагодженню співпраці між зацікавленими сторонами та надає певну фінансову підтримку щодо реалізації проєкту.

– Підтримувальна кластерна політика, де функція держави доповнюється підтримкою інвестицій в інфраструктуру кластеру.

– Директивна кластерна політика, коли підтримувальна функція держави доповнюється проведенням спеціальних програм, які спрямовані на трансформацію спеціалізації регіону через розвиток кластерів.

– Інтервенційна кластерна політика, коли держава разом зі своєю директивною функцією бере на себе відповідальність за подальший розвиток кластеру через надання трансфертів, субсидування, інших інструментів активного регулювання та формування його спеціалізації [15].

Кластерна політика є результативною стратегією, що дасть змогу максимізувати дохід та інноваційний розвиток регіону.

Якщо розглянути інструментарій реалізації кластерної політики на міжнародному, національному й регіональному рівні, то до нього можна віднести:

- розгалужену мережу фондів;
- проекти транскордонного співробітництва;
- кластерні програми та ініціативи на національному й регіональному рівнях;
- цільові гранти, пільги, преференції;
- експертні центри;
- пункти досконалості кластерного менеджменту;
- платформи державної підтримки та співпраці [106].

Ефективним прикладом запровадження стратегії інноваційного розвитку є ЄС із програмою “Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth” [138], у якій знаходять своє відображення три основні фактори укріплення економіки як розумне зростання, стабільне зростання та всеосяжне зростання.

Програмний період політики зближення та кооперації, що заплановано для ЄС на період з 2014 по 2020 рр. встановлює стратегії інтелектуальної спеціалізації в якості правової передумови для фінансування Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР), пов’язаного із заходами в області досліджень та інновацій [138]. З урахуванням цього Європейська комісія стимулює держави-члени і регіони до визначення їх регіональних / національних унікальних характеристик і активів для зміцнення інноваційних систем, максимізації потоків знань і поширення переваг інновацій у всій регіональній економіці. Протягом 2014-2020 рр. політика згуртування направляє інвестиції у розмірі понад 450 млрд. євро (включаючи національне співфінансування)

для сприяння досягнення цілей зростання і робочих місць у масштабах всієї країни, а також скорочення економічних і соціальних диспропорцій [138].

У концепції розвитку Європи кластери розуміються як регіональні екосистеми суміжних галузей та компетенцій, що складаються зі значної кількості підприємств, пов'язаних економічних, освітніх та інноваційних суб'єктів та установ, розташованих неподалік, які досягли достатнього рівня для розвитку спеціалізованої експертизи та характеризуються широким спектром міжгалузевих взаємозв'язків [130]. А це означає, що комплексний і скоординований підхід дозволяє розробити найбільш плідну та ефективну систему розвитку виробництва та дослідження, що також свідчить про зростання не тільки регіону, а й країни в цілому.

Також слід підкреслити, що кластери формуються на основі певних кластерних ініціатив, які розуміються як організовані зусилля підприємств кластеру, спрямовані на підтримку конкурентоспроможності його учасників національно та глобально, а також мають на меті конкретні дії, направлені на спроможність кластерів самоорганізовуватися та активно формувати майбутнє регіону. Кластерні ініціативи використовують підхід «знизу вгору» і зазвичай для управління мають спеціалізованих посередників, якими є кластерні організації – це юридичні особи, які підтримують зміцнення співпраці, створення мереж та навчання в кластері. Вони виступають як провайдери інноваційної підтримки, надаючи або направляючи спеціалізовані та індивідуальні послуги з підтримки бізнесу, експорту та стимулювання інноваційної діяльності, особливо в МСП. Вони, як правило, є гравцями, які сприяють у налагодженні стратегічного партнерства між кластерами.

Кластерний підхід до організації економічної діяльності дає можливість подолати дуалістичність класичних та неокласичних теорій, яким властиве бінарне сприйняття економічних процесів з чітким протиставленням державного і ринкового регулювання економіки, приватного і державного секторів тощо. Також серед основних переваг та перспектив кластерів слід виокремити такі як:

- Виокремлення кластеру в конкретному регіоні дозволяє розмістити ефективне та раціональне виробництво з урахуванням географічних та ресурсних перспектив.
- Забезпечення розумної спеціалізації та максимального прибутку для кластеру, а відповідно для регіону.

Серед українських науковців, що займаються не тільки теоретичним дослідженням, а й впровадженням у сучасні економічні реалії нашої країни можна виділити таких провідних дослідників як О. Амоша, П. Бубенко, З. Варналій, С. Соколенко.

Розвиток та досвід створення кластерів в Україні активно підтримується зі сторони міжнародного досвіду, а саме проекту ЄС «Підтримка сталого регіонального розвитку», Координатора проектів ОБСЄ в Україні, Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), українсько-німецького проекту «Сприяння економічному розвитку та зайнятості» за участі Німецького товариства технічного співробітництва в Україні, Представництва й проектів ПРООН, які забезпечують інформаційну підтримку розвитку кластерів, здійснюють кластерні дослідження та експертну підтримку на стадії формування кластерних ініціатив тощо [87].

Плідна співпраця науковців та представників бізнес-спільноти мали за результат розвиток кластерних ініціатив в Україні. Вперше ідея реалізації даної стратегії розвитку на регіональному рівні почала свою роботу у Хмельницькій області з 1998 р. Результатом реалізації регіональної програми в області було створення перших трьох кластерів – швейний, будівельний та харчовий, а у 2002 р. було започатковано перший в Україні туристичний кластер «Оберіг», оформлений у вигляді громадської організації, до якої увійшло понад 50 сільськогосподарських підприємств, фермерів, рибалок та майстрів народних промислів. У Запорізькій області функціонує машинобудівний кластер ТОВ «АгроБУМ», який об'єднує більше 20 підприємств і розвиває співробітництво на принципах субконтрактації. В Івано-Франківській області діє відомий Тисменицький хутряний кластер на базі ПАТ «Хутрофірма Тисмениця», у Рівненській – деревообробний кластер «Полісся Рокитнівщини», створений у 2003 р. Також свого активного розвитку набувають кластери у Волинській (аграрний, транспортний, автомобільний, комбікормовий, деревообробний), Миколаївській (суднобудівний, електроніки, морський), Херсонській (транспортно-логістичний), Одеській (металосервісний, машинобудівний, транспортно-логістичний), Харківській (інноваційно-освітній «Агротехніка», авіаційний, космічний, ІТ-кластер, фармацевтичний, бізнес-послуг, нано- та біотехнологій) [106].

Зараз кластерними ініціативами охоплено майже всі регіони України, що демонструє інтерес компаній у створенні певних мереж розвитку бізнес-структур, що може стати гарантом надійної платформи для розвитку кластерної політики на державному рівні, яка забезпечить стабільний, перспективний та спрогнозований розвиток держави. На даний час переважна більшість українських кластерів перебувають на стадії свого формування та становлення (протокластери або моноцентричні кластери з невеликою кількістю учасників, слабкими зв'язками всередині кластеру та недостатньою представленістю у мережі всіх інституційних секторів економіки).

Виходячи із сучасного стану національної економіки, спеціалізації, партнерських зв'язків та перспектив, в Україні можуть бути сформовані такі кластери як агропромисловий, інформаційно-комунікаційний, військово-промисловий, матеріалознавства, енергетичний, інфраструктурний, високотехнологічного машино-приладобудування, науки про життя, освітній та туристичний (табл. 1.2) [106].

Таблиця 1.2

Існуючі та перспективні кластери

Сфера функціонування	Характеристика
Агро-промисловий комплекс	<ul style="list-style-type: none"> – органічне виробництво; – харчовий (переробка)
Військово-промисловий комплекс	<ul style="list-style-type: none"> – військово-транспортні літаки; – точне машинобудування
Інформаційно-комунікаційні технології	<ul style="list-style-type: none"> – хмарні технології, робототехніка, технології штучного інтелекту; – системи безпеки обміну даними
Матеріалознавство	<ul style="list-style-type: none"> – наноматеріали, композитні матеріали інженерія багатофункціональних тканин; – технології модифікації поверхні
Енергетичний	<ul style="list-style-type: none"> – відновлювана та альтернативна енергетика; – системи енергоефективності
Високотехнологічне машино-приладобудування	<ul style="list-style-type: none"> – літако- та ракетобудування; – робототехніка; – високотехнологічна сільськогосподарська техніка; – автомобілебудування
Інфраструктурний	<ul style="list-style-type: none"> – будівельний; – логістичні, транспортні системи
Науки про життя	<ul style="list-style-type: none"> – телемедицина, медицина мозку, нанобіологія; – космітична пластика, курортна реабілітація; – стовбурові клітини, хірургія мінімальної інвазії; – фармацевтика
Освітній	<ul style="list-style-type: none"> – дослідницькі університети; – бізнес-школи
Туризм	<ul style="list-style-type: none"> – туристичний кластер; – кластер креативних індустрій

Позитивним є той факт, що у деяких стратегіях присутні описи методичних заходів щодо становлення та застосування кластерного підходу. Зокрема, Кіровоградська стратегія визначає, що механізм кластеризації передбачає розроблення концепції розвитку регіональних кластерів; розроблення системи заходів щодо фінансового стимулювання кластерних ініціатив та існуючих у регіоні кластерів; створення веб-сайту та єдиної інформаційної бази з інформацією про існуючі в регіоні кластери; організації та проведення

тематичних конференцій, семінарів та «круглих столів» для зацікавлених осіб із залученням фахівців відомих вітчизняних і зарубіжних кластерних об'єднань.

Особливістю розвитку кластерів в Україні є орієнтація більшості перспективних кластерів на традиційні галузі промисловості, тоді як пріоритетом європейських країн є розвиток, насамперед, наукоємних інноваційних кластерів у високотехнологічних галузях машинобудування, біофармацевтики, електроніки, що забезпечує створення максимальної доданої вартості за мінімальних трансакційних витрат.

Згідно вищесказаного, можна охарактеризувати показники індексу глобальної конкурентоспроможності ВЕФ, що дасть змогу охарактеризувати стан розвитку кластерів та потенціал кластеризації України (табл. 1.3).

Виходячи з даних, що наведено у табл. 1.3 видно, що рівень розвитку кластерів в Україні залишається достатньо низьким. Протягом 2009-2011 рр. він стабільно зростає і, попри певне покращення показника у 2012-2016 рр., станом на 2016 р. залишається нижчим за показник 2008 р. [130]. Дана тенденція може бути обумовлена:

- відсутністю контролю вітчизняними компаніями над збутовими мережами на експортних ринках та встановленням контролю іноземних компаній над дистрибуцією української продукції за кордоном попри покращення показників довжини ланцюгу доданої вартості;
- збереженням високих показників монополізації ринків та переважання авторитарного стилю управління у компаніях через панування на ринках обмеженої кількості бізнес-груп;
- побудовою конкурентних переваг компаній переважно на експорті продукції з низьким ступенем переробки;
- нерозвиненістю внутрішнього ринку та зростанням імпортозалежності економіки;
- істотним погіршенням показників якості загальної інфраструктури фінансового ринку зі значним погіршенням показника доступності фінансових послуг.

Визначення пріоритетних напрямків кластеризації у багатьох регіональних стратегіях не враховує специфіки промислового розвитку конкретного регіону, не зважаючи на галузі промисловості з найбільшим потенціалом кластеризації та сформовані міжгалузеві кооперативні зв'язки.

На даний час в Україні ефективність державного регулювання економіки за питанням кластеризації залишається недостатньою. Впровадження кластерного підходу при формуванні державної політики, має суттєву перевагу перед традиційним секторальним підходом, яка полягає у його комплексності.

Таблиця 1.3

Показники індексу глобальної конкурентоспроможності ВЕФ,
що характеризують потенціал кластеризації України (бали від 1 до 7)

Показник	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Рівень розвитку бізнесу, у т.ч.:	3,9	3,6	3,5	3,5	3,7	3,7	3,7	3,7	3,6
– Рівень розвитку кластерів	3,3	3,1	2,9	2,7	2,9	2,9	3,0	3,0	3,0
– Кількість місцевих постачальників	4,7	4,4	4,5	4,4	4,6	4,6	4,5	4,6	4,5
– Якість місцевих постачальників	4,3	4,0	4,0	3,9	4,4	4,4	4,2	4,1	4,2
– Природа конкурентних переваг	3,1	2,8	2,9	2,9	2,9	3,0	3,0	3,1	2,9
– Довжина ланцюгу доданої вартості	3,2	3,2	3,4	3,5	3,7	3,6	3,7	3,8	3,5
– Контроль міжнародної дистрибуції	4,5	3,9	3,6	3,6	4,1	4,1	3,9	3,6	3,3
– Рівень розвитку виробничих процесів	3,9	3,5	3,4	3,5	3,5	3,4	3,5	3,8	3,8
– Рівень маркетингу	4,0	3,8	3,7	3,9	4,2	4,1	4,1	4,2	4,3
– Готовність до передання повноважень	3,4	3,2	3,0	3,0	3,1	3,1	3,2	3,2	3,2
Ефективність ринку товарів, у т.ч.:	3,9	3,7	3,5	3,6	3,8	3,8	4,0	4,0	4,0
– Інтенсивність конкуренції на внутрішньому ринку	4,4	4,2	4,1	4,0	4,3	4,5	4,7	4,7	4,6
– Ступінь монополізації ринку	3,6	3,3	2,9	2,9	3,2	3,0	3,0	3,4	3,4
– Ступінь орієнтованості на клієнтів	4,9	4,4	4,2	4,2	4,6	4,5	4,5	4,5	4,5
– Вимогливість покупців	3,4	3,5	3,2	3,2	3,4	3,3	3,4	3,4	3,1
Розмір ринку, у т.ч.:	4,6	4,7	4,5	4,5	4,6	4,6	4,6	4,5	4,4
– Індекс розміру внутрішнього ринку	4,4	4,4	4,3	4,3	4,4	4,4	4,4	4,3	4,1
– Індекс розміру зовнішнього ринку	5,0	5,3	5,2	5,2	5,2	5,3	5,2	5,3	5,2
Технологічна готовність, у т.ч.:	3,4	3,4	3,4	3,5	3,6	3,3	3,5	3,4	3,6
– Доступність нових технологій	4,2	4,3	4,5	4,6	4,8	4,3	4,1	4,4	4,3
Інновації, у т.ч.:	3,4	3,2	3,1	3,1	3,2	3,0	3,2	3,4	3,4
– Здатність до інновацій	3,8	3,7	3,5	3,4	3,3	3,2	3,6	4,2	4,4
– Витрати компаній на НДДКР	3,3	3,0	3,0	3,0	2,7	2,7	3,1	3,4	3,3
– Співробітництво між університетами і бізнесом у НДДКР	3,6	3,5	3,5	3,6	3,6	3,4	3,5	3,5	3,5
Інфраструктура, у т.ч.:	3,1	3,4	3,8	3,9	4,1	4,1	4,2	4,1	3,9
– Загальна якість інфраструктури	3,1	3,5	4,1	4,2	4,6	4,4	4,1	3,8	3,6
Рівень розвитку фінансового ринку, у т.ч.:	4,0	3,6	3,3	3,4	3,5	3,5	3,5	3,2	3,0
– Доступність фінансових послуг	3,6	3,4	3,8	3,7	3,8	3,8	3,9	3,9	3,0
Індекс глобальної конкурентоспроможності	4,1	4,0	3,9	4,0	4,1	4,1	4,1	4,0	4,0

Саме тому система державної підтримки та регулювання розвитку промислових кластерів є фундаментальною та формується на національному, регіональному та місцевому рівнях, а також повинна складатись із чотирьох ієрархічно залежних елементів – кластерної стратегії, кластерної політики,

кластерних програм та кластерних ініціатив (рис. 1.11), що ілюструє вертикаль розподілу функцій з реалізації кластерної політики між центральними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Представлений механізм функціонує у всіх трьох публічно управлінських вимірах (урядування, адміністрування та менеджмент) та характеризується присутністю елементів мережевої, процесної (ланцюгової) й ієрархічної моделей механізмів публічного управління.

Рис. 1.11. Концепція формування державної політики розвитку промислових кластерів

Таким чином, між елементами механізму, в залежності від етапу та типу взаємодії, можуть виникати субординаційні, координаційні та реординаційні зв'язки, проте із значним переважанням між учасниками координаційних мережевих взаємодій кластеру.

Розглядаючи організаційний механізм мережевої взаємодії суб'єктів кластерної стратегії розвитку, зазначимо, що кожний етап його реалізації

відзначається своїми функціональними особливостями. Так, «кластерна ініціатива» комунікативної утворення мережевої спільноти та формування інформаційно-комунікативної платформи взаємодії між групами інтересів у межах кластерної розвитку ініціативи з розробленням регламенту взаємодії між ініціаторами кластеру та зацікавленими сторонами регіонального розвитку; а «кластерна стратегія розвитку»: утворення партнерської мережі з процедурним урегулюванням інституціоналізації партнерства та регламентом партнерства при реалізації інвестиційних проектів у межах кластерної стратегії розвитку.

При аналізі стратегічних пріоритетів кластерної політики для України за даною схемою, можна відмітити наступні перспективи:

- створення національних кластерів у високотехнологічних видах економічної діяльності, зокрема у сферах інформаційно-комунікаційної технологічної, біотехнологій, аграрного сектора, машино- та літакобудування, енергетичному секторі, секторі екологічно чистих технологій, вищої освіти та науки;

- забезпечення законодавчої, організаційної та інформаційної підтримки на таких рівнях:

- міжнародному – залучення до європейських програм, міжнародних організацій і фондів;
- національному – шляхом реалізації кластерних програм, стимулювання досліджень і розробок, пріоритетних інвестиційних проектів у кластерах;
- регіональному – на засадах взаємодії між органами державної влади і місцевого самоврядування, бізнесом і науково-освітніми установами на основі принципів державно-приватного партнерства та відкритих інновацій;
- стимулювання розвитку кластерів світового рівня для диверсифікації міжнародного партнерства й співробітництва;
- посилення міжнародного співробітництва через участь у міжнародних програмах і проектах [106].

На підставі вивчення сучасного стану кластеризації в Україні, можна зробити висновок, що кластери в Україні не лише існують, а й, деякі з них, функціонують досить успішно, приносячи реальний позитивний ефект території, на якій розташовані. Є і такі, які залишаються нерозвиненими. Можна зафіксувати достатньо низьку участь органів влади у сприянні процесам кластеризації. Крім того, наявні загальні, типові для усіх регіонів України, де створюються або функціонують кластери, складнощі у створенні кластерів:

- відсутність налагодженого партнерства між органами влади й підприємницьким сектором;
- відсутність активної позиції щодо участі в кластерах наукових установ;
- слабка мотивація у підприємств регіону, які мають різні напрямки й цілі діяльності;
- різні форми власності в межах створених кластерів;
- відсутність коштів на реалізацію кластерних проєктів;
- небажання ризикувати через нечітко визначені умови діяльності кластерів;
- відсутність законодавчих і нормативних документів, які стимулюють і регулюють діяльність кластерів; низька поінформованість підприємців про суть поняття «кластер»;
- практична відсутність або недостатнє поширення інформації про позитивні результати діяльності кластерів в інших регіонах і за кордоном;
- низький рівень довіри між підприємцями й органами влади;
- стійка налаштованість підприємців на ведення справ поодиноч;
- роз'єднаність і слабкий рівень взаємодії між підприємствами регіону;
- відсутність широкомасштабної державної підтримки процесів кластеризації.

Таким чином, Україна має значний потенціал для створення промислових кластерів як у базових традиційних галузях, так і у високотехнологічних наукоємних секторах промисловості. Даний потенціал свідчить про численні кластерні ініціативи підприємницького сектора та успішні приклади розвитку кластерів у переважній більшості регіонів України. Однак, щоб реалізувати даний потенціал повною мірою, недостатньо усвідомлення сутності кластерного підходу та кластерної політики як на рівні бізнес-середовища, так і на державному рівні, а отже наявне нерозуміння переваг застосування кластерного підходу у промисловості, механізмів його реалізації та послідовності його застосування. Відсутність сформованої державної кластерної політики на національному рівні дещо компенсується ініціативами регіонів у сфері кластеризації. Проте переважно формальний механістичний підхід до формування регіональних пріоритетів розвитку ставить під загрозу успішність впровадження кластерної моделі за визначеними у стратегіях напрямами.

1.3 Структурні пропорції малого та середнього бізнесу і розумне місцеве зростання

Однією із складових частин економіки розвинених країн є малий і середній бізнес. Невеликі підприємства найбільш чуйно реагують на зміну господарської кон'юнктури, впливаючи на стабільність і динамічність розвитку економіки держави в ринковому середовищі. У цих умовах підприємці використовують не тільки переваги спеціалізації свого підприємства та зацікавленість його працівників, але й можливості, які відкриваються при виробничій кооперації: більш ефективне використання основних засобів, сировини, матеріалів, палива й енергії, спільні науково-дослідні розробки, поділ ризику.

Причиною поширеності малого бізнесу є доступність для широкого кола людей, функціонування в різних сферах діяльності, які не потребують великих фінансових вкладень, великих матеріальних і трудових ресурсів.

Саме малий бізнес є базою формування середнього класу, що забезпечує стабільність розвитку суспільства. Діяльність суб'єктів малого бізнесу найбільш поширена в торгівлі, сфері послуг, легкої та харчової промисловості.

Розглядаючи роль малого та середнього бізнесу у контексті реформи децентралізації, доречно відзначити його особливе місце, оскільки саме малі підприємства формують найбільшу частку надходжень до місцевих бюджетів, як через фонди оплати праці, створюючи робочі місця та виплачуючи податки з/на заробітну плату працівників, так і через результати своєї діяльності, продаючи товари та послуги населенню, забезпечуючи гідну інфраструктуру для життя та розвитку територій.

Таблиця 1.4

Порівняльний аналіз структурних показників великих, середніх та малих підприємств в Україні на кінець 2016 року [83], %

Вид підприємств	Кількість підприємств	Кількість зайнятих осіб	Кількість найнятих осіб	Фонд оплати праці	Обсяг реалізованої продукції	Додана вартість
Великі	0,02	19,60	24,60	39,80	35,50	39,90
Середні	0,80	32,30	40,60	44,20	39,70	43,40
Малі	15,61	19,60	23,30	16,00	17,50	16,70
ФОП	83,57	28,50	11,50	–	7,30	–

Як видно з таблиці 1.4, в Україні 99,98% підприємств – це малі, середні та ФОП, на яких працює понад 80% зайнятого та понад 75% найнятого населення України.

Для більш чіткого розуміння поточного стану та результатів діяльності підприємств України доцільно провести порівняльний аналіз з показниками діяльності підприємств інших країн. Враховуючи європейський вектор розвитку України, було обрано об'єкти порівняння – Чехія, Великобританія та Польща, результати наведено на рисунку 1.12.

Суб'єкти малого та середнього підприємництва формують 60,1% загальної доданої вартості та 60,2% загального фонду оплати праці. Слід зазначити, що це середні дані в Україні станом на кінець 2016 року, без урахування тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей і АРК Крим.

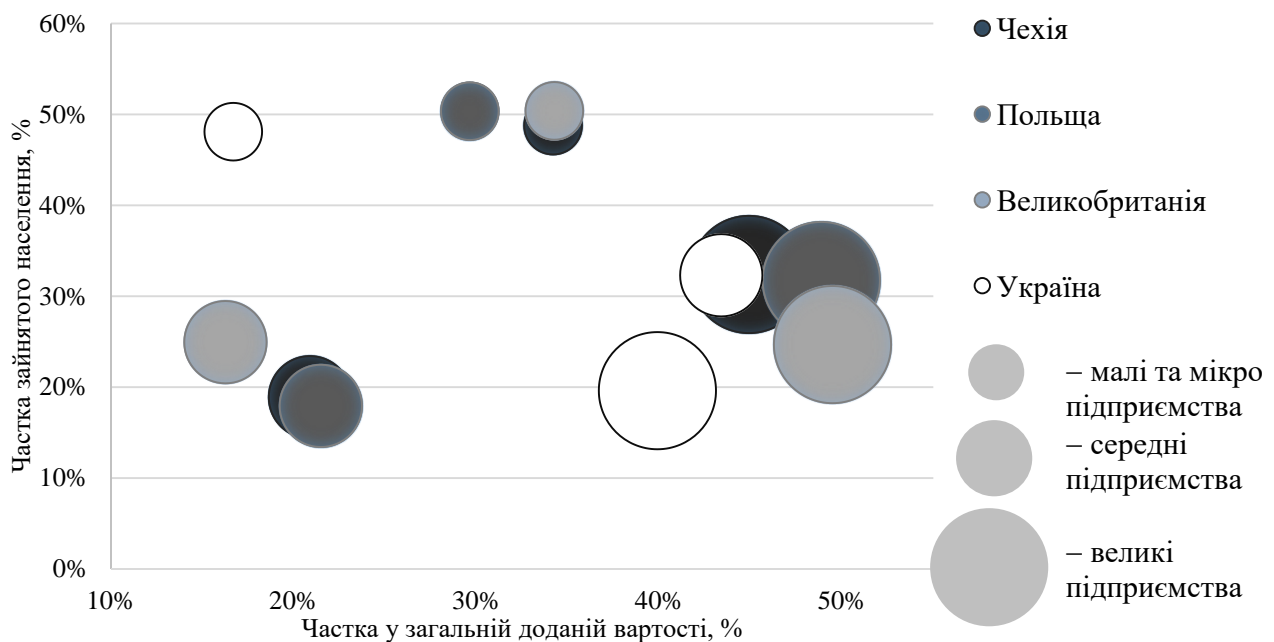

Рис. 1.12. Співставлення структурних показників діяльності підприємств України, Чехії, Великобританії та Польщі в розрізі великих, середніх, малих та мікропідприємств [184]

Порівнюючи малі та мікропідприємства, можна відзначити, що питома вага зайнятого населення в усіх досліджуваних країнах, приблизно однакова та знаходиться у межах 48,1-50,4%, проте слід відзначити, що хоч і з невеликим розривом Україна має найнижчий показник (48,1%). Порівнюючи їх за часткою у формуванні загальної доданої вартості, було виявлено значно більші відмінності, між Україною та ЄС, відтак малі підприємства у досліджуваних європейських країнах генерують від 30% до 35% загальної доданої вартості, в той час як в Україні лише 16,7%.

Щодо порівняння великого бізнесу ситуація схожа, Україна за обома показниками відстає від Чехії, Польщі та Великобританії. Частка зайнятого населення в Україні – 19,6%, у той час як у Великобританії – 24,6%, а в Польщі та Чехії приблизно 32%. Стосовно формування доданої вартості,

в досліджуваних країнах Європи, частка коливається від 48,9% у Польщі до 49,5% у Великобританії, в Україні питома вага великих підприємств у формуванні загальної доданої вартості не перевищує 40%.

Ситуація стосовно середнього бізнесу кардинально відрізняється, як видно з рисунку 1.12, український середній бізнес за показниками знаходиться у сегменті великого, у порівнянні з досліджуваними країнами, про що свідчить перетинання кола, що відображає середні підприємства України та великі підприємства Великобританії. У Польщі найвища частка у формуванні загальної доданої вартості серед країн, які обрані для аналізу, дорівнює 21,5%, що, більш ніж в двічі менше аналогічного показника українських підприємств середнього розміру (43,4%). Частка зайнятого населення серед зазначених країн Європи найвища у Великобританії та дорівнює майже 25% зайнятого населення, в Україні цей показник – 32,3%.

Встановлюючи причини такого випередження середнім бізнесом України відповідно до представлених країн ЄС можна визначити наступне:

1. «Бізнес-мімікрія». Певні особливості українського законодавства поряд з тотальною оптимізацією ресурсів та широким розповсюдженням мережових моделей управління бізнесу дозволяють буквально дробити великий бізнес на сукупність підприємств середнього (малого) розміру та мікропідприємства, що призводить до:

- 1.1. Збільшення кількості малих та мікропідприємств без значного впливу на обсяг загальної доданої вартості, що ними генеруються.
- 1.2. Суттєве збільшення кількості середніх підприємств із підвищенням їх ролі як у формуванні доданої вартості, так і у кількості зайнятого населення.
- 1.3. Зменшення кількості та значущості великих підприємств.
- 1.4. Зменшення податкових надходжень до бюджету України та місцевих бюджетів.

2. Скрутне економічне та політичне становище в країні. Бойові дії, економічна криза, велика кількість реформ тощо зменшують впевненість бізнесменів у стабільності, що спонукає їх зменшувати масштаби діяльності, реорганізовуватися у більш гнучкі й адаптивні структури.

Слід зазначити, що на даний момент в Україні склалася наступна ситуація: середній бізнес, з точки зору державного регулювання розглядається, в більший мірі як щось, близьке до малого бізнесу, а фактично він складається зі значних частин, що в дійсності відносяться до великого бізнесу. Це свідчить про те, що перевагами стимулювання малого та середнього бізнесу в Україні, в першу чергу, скористалися фактично великі підприємства, які за рахунок «бізнес-мімікрії» з формальної точки зору є середнім бізнесом.

У країнах ЄС на більш ранньому етапі перевагами стимулювання малого та середнього бізнесу в переважній більшості скористалися малі підприємства (рис. 1.12). У відповідь на це Європейською комісією була скорегована політика стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу таким чином, щоб вивести середній бізнес на проміжні показники (між малим та великим бізнесом) за кількістю зайнятих та обсягами генерованої доданої вартості [179].

Керуючись вищезазначеною логікою, було створено окремі пункти європейської політики, що знайшли своє відображення у Концепції сталого розвитку до 2030 року, якою Україна теж керується на державному рівні.

Більш істотну роль у формуванні загальної доданої вартості повинні відігравати малі та мікропідприємства. Дійсно середні підприємства, у такому розподілі повинні грати ключову роль, будучи ядром економіки, проте наявний стан характеризується диспропорцією, що буде виправлена не через вплив на середній бізнес, а через роботу з малим та великим бізнесом.

На рисунку 1.13 приведено порівняння, поточного стану та орієнтовної пропорції показників діяльності підприємств України в розрізі великих, середніх, малих та мікропідприємств. Це бачення було сформовано із врахуванням поточного стану аналогічних показників європейських країн, як певний орієнтир якості, та офіційними концепціями, стратегіями розвитку ЄС, у тому числі концепцією сталого розвитку до 2030 року.

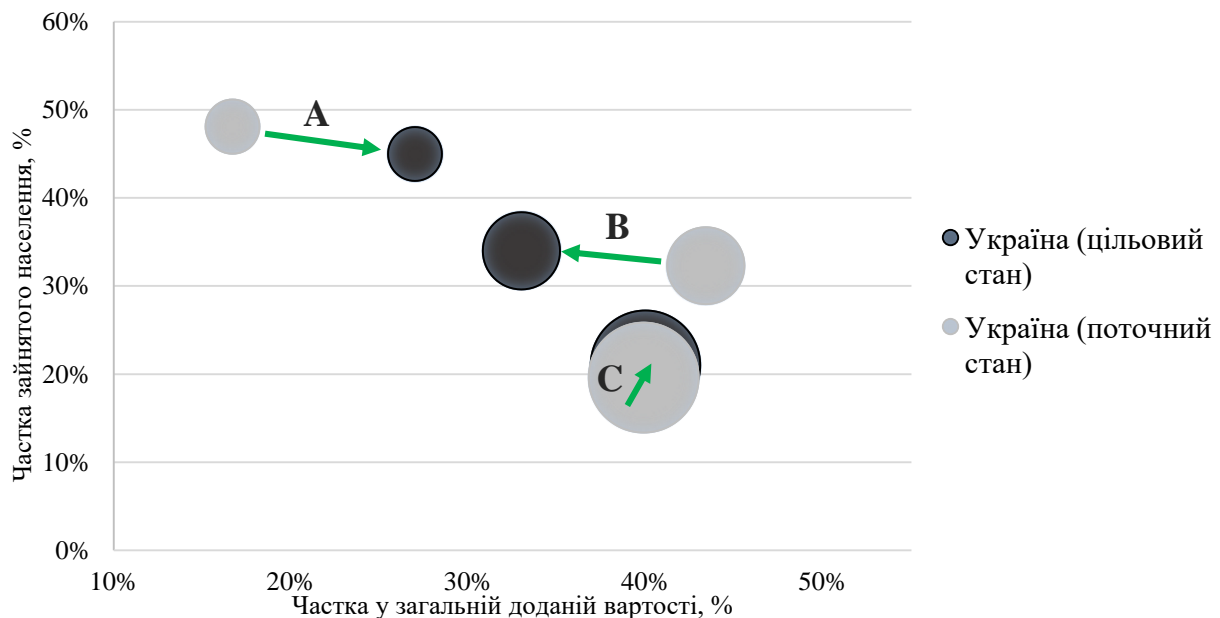

Рис. 1.13. Виявлення векторів змін структури підприємств України в розрізі великих, середніх, малих та мікро підприємств

Як показано на рисунку 1.13, векторів діяльності для приведення структури малих, середніх та великих підприємств до орієнтовної структури, виявлено три, серед яких, найбільш актуальними зараз для України є вектор «А»,

який передбачає збільшення ролі малого бізнесу (враховано мікропідприємства) приблизно на 10% із збереженням (або незначним зменшенням) частки зайнятого населення.

Вектор «С» є вектором загального руху, наявність прогресу за ним свідчитиме про загальний розвиток держави та подолання кризових становищ, про правильну комбінацію державних політик, реформ та активності суспільства, зокрема бізнесменів, у рамках його досягнення необхідно здійснювати більш підтримуючі дії.

Вектор «В» є автоматичним (якщо будуть реалізовані «А» та «С»), основний фокус уваги в рамках цього руху – своєчасне його гальмування, щоб не потрапити в ситуацію, виправлення якої зараз стоїть перед Чехією, Польщею, Великобританією та іншими країнами Європейського Союзу.

Слід зауважити, що правильно організований рух за вектором «А» повинен також впливати на дійсно середні підприємства, що буде правильно організовувати рух також за вектором «В».

Якщо розглядати орієнтовну структуру розподілу зайнятого населення в абсолютних значеннях (млн. осіб), необхідно брати до уваги наявні демографічні тенденції, розраховані Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. Прогнозовано, що до 2032 року кількість економічно активного населення, абстрагуючись від міграційних процесів, зменшиться з 18 млн. у 2016 році до 15,6 млн. у 2032 році, з них занятого населення прогнозується близько 14,3 млн. осіб проти 16,3 на кінець 2016 року.

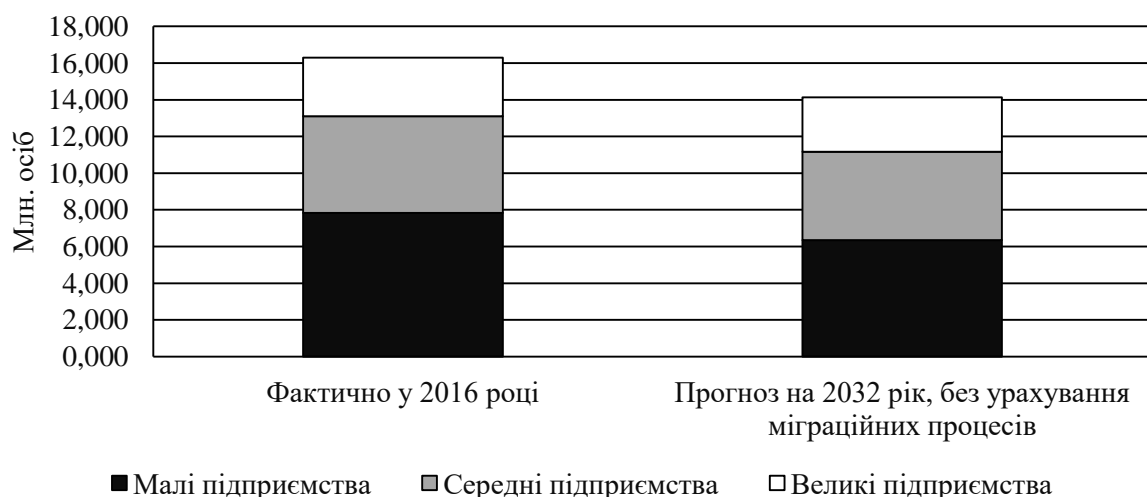

Рис. 1.14. Розподіл зайнятого населення України в розрізі великих, середніх та малих підприємств, з урахування демографічного прогнозу [34, 112]

Для досягнення оптимальних пропорцій структури зайнятого населення потрібен контроль спаду зайнятості в малому, середньому та великому бізнесах, враховуючи прогнози зменшення чисельності економічно активного населення.

У малому та середньому бізнесі спад кількості зайнятих за 16 років не повинен перевищувати 1,5 млн. осіб, у той час як спад у великому бізнесі за той же період не повинен перевищити 200 тис. осіб.

На даний момент, в Україні, вже здійснюється діяльність для розвитку малого та середнього бізнесу на різних рівнях. Відтак, на державному рівні ратифіковано Концепцію сталого розвитку до 2030, у рамках якої встановлено досягнення цілі № 8 «Гідна праця та економічне зростання», одним із завдань якої є завдання 8.6 – «Створити інституційні та фінансові можливості для самореалізації потенціалу економічно активної частини населення та розвитку креативної економіки», досягнення якої оцінюється за допомогою 4-ох індикаторів:

- Індикатор 8.6.1 – Кількість зайнятих працівників у суб'єктів середнього та малого підприємництва, млн. осіб (2020 р. – 8,3; 2025 р. – 9,5; 2030 р. – 10,5; фактичний стан на кінець 2016 р. – 4,2).
- Індикатор 8.6.2 – Частка доданої вартості за витратами виробництва суб'єктів середнього та малого підприємництва, у % до загальної суми доданої вартості за витратами виробництва (2020 р. – 70; 2025р. – 75; 2030 р. – 80; фактичний стан на кінець 2016 р. – 61).
- Індикатор 8.6.3 – Частка малих та середніх підприємств, що мають зобов'язання за кредитом або кредитною лінією, в їх загальній кількості, %.
- Індикатор 8.6.4 – Місце України у рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business (2020 р. – 30; 2025 р. – 25; 2030 р. – 20, фактичний стан на кінець 2017 р. – 76).

Міжнародна підтримка розвитку малого та середнього бізнесу в Україні, визначається відкриття європейської програми «COSME», яка покликана досягти дві цілі:

1. Вирішити проблеми у сфері малого та середнього підприємництва, які пов'язані з доступом до фінансування, виходом на нові ринки та вдосконаленням внутрішніх бізнес-процесів;
2. Вдосконалити пріоритетні сфери національної економіки (ІТ-сфера, туризм, галузі промисловості).

Досягнення цих цілей планується здійснювати через:

- полегшення виходу малого і середнього бізнесу на зовнішні ринки;
- формування культури ведення бізнесу;

– зростання конкурентоспроможності.

Для цього, в першу чергу, створюються, адаптуються та підтримуються інфраструктурні елементи, які сприяють розвитку малого та середнього бізнесу: Європейська мережа підприємств (Enterprise Europe Network) для виходу на ринок ЄС та ринки партнерів програми; онлайн-портали Your europe business portal, Trade helpdesk, European cluster collaboration platform для отримання легкого доступу до інформації щодо ведення підприємницької діяльності.

По-друге, створюються освітні програми для малого та середнього бізнесу та інших стейкхолдерів, включаючи програми обміну та закордонного стажування.

По-третє, відкриваються грантові конкурси різних планів для малого та середнього бізнесу та інших стейкхолдерів. Їх логіка є наступною: для участі у конкурсі особа (як фізична, так і юридична з різних ланок суспільства) форматує себе та свою свідомість, підвищує рівень гнучкості, освіченості та компетенції, що в цілому, позитивно впливає на розвиток малого та середнього бізнесу усіх учасників, а не лише переможців.

По-четверте, для стимулювання кластеризації обрано шлях підтримки аналітичних центрів, громадських організацій та асоціацій, що створює стійку аналітичну інфраструктуру та самостійність території у процесах визначення розумної спеціалізації [131].

З боку наукового суспільства України, постійно здійснюються спроби вирішити окремі проблеми малого та середнього бізнесу або розробити додатковий інструментарій для його розвитку.

Вдовенко Л.О. та Вдовенко О.С. у своїх дослідженнях дійшли висновку та обґрунтували, що малий та середній бізнес є важливим фактором вирішення багатьох проблем регіонів, безпосередньо впливає на економічну безпеку держави та економічну спроможність регіону, соціально-політичну стабільність суспільства, саме тому, на рівні з необхідністю державного регулювання вони визначають необхідність створення додаткової інфраструктури для розвитку малого і середнього бізнесу (бізнес-інкубатори, лізингові центри та фонди підтримки) [25].

О. Дзюблук у своїй роботі щодо активізації банківського кредитування малого та середнього бізнесу в системі заходів із подолання фінансово-економічної кризи обґрунтовує основні напрямки створення з боку банківської системи України необхідних грошово-кредитних стимулів для забезпечення економічного зростання і розвитку малого та середнього бізнесу, визначає цілі, принципи та механізми реформування системи банківського кредитування, формулює основні заходи, необхідні для забезпечення активної участі банківської системи країни у формуванні інвестиційних ресурсів підприємств

малого і середнього бізнесу. Автор вважає, що однією із основних проблем малого та середнього бізнесу в Україні є суттєва обмеженість грошових і матеріальних ресурсів і тому саме банківський кредит може вирішити її та надати підприємцям можливість реалізації власних ідей і проектів. У свою чергу дослідник підкреслює, що такий метод вирішення створює інші проблеми для підприємців: високі відсотки, короткі терміни погашення, складність процедури отримання кредиту. Для підвищення ефективності процесу кредитування науковець пропонує налагодити якісне інформаційно-аналітичне забезпечення, активізація діяльності бюро кредитних історій, запровадження відкритої, прозорої звітності самими підприємствами малого і середнього бізнесу. Крім того, важливим напрямком активізації банківського кредитування підприємств малого і середнього бізнесу є створення гнучкої системи гарантій. Для того, щоб вирішити всі перелічені проблеми автор пропонує наступне: розширення основних форм кредитування підприємств малого і середнього бізнесу (консорціумний, лізинговий та іпотечний кредит, кредитування у формі «овердрафт»), внесення необхідних змін у менеджмент банків, їхню операційну та технологічну діяльність на фінансовому ринку в процесі видачі позичок, удосконалення системи консультування суб'єктів малого і середнього підприємництва стосовно умов і можливостей отримання кредиту [37].

Науковець Тимченко О. І. в одній із своїх робіт висвітлив проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва в регіонах України. Серед основних проблем, які стримують розвиток малого підприємництва на місцевому та регіональному рівні він відзначає недостачу фінансових ресурсів для програм підтримки малого підприємництва, відсутність якісного контролю за використанням виділених коштів, нерівномірний розвиток та розташування малого підприємництва у регіонах країни тощо. Виходячи з вище перелічених проблем, автор надає рекомендації щодо їх вирішення. Ключовими з них є розробка інструментів надання матеріальної допомоги малим підприємствам, що виробляють екологічно чисту продукцію сільського господарства, займаються її переробкою та експортом; сприяння переорієнтації вивільненої робочої сили на нові види діяльності у сільському господарстві та у сфері розвитку «зеленого туризму»; сприяння залученню безробітних, зареєстрованих у містах, до працевлаштування на новостворених робочих місцях у сільській місцевості; запровадження механізму державно-приватного партнерства, проведення тендерів щодо закупівлі товарів та послуг за державні кошти для малих підприємств. Все це має сприяти виведенню малого бізнесу на європейський рівень, його модернізації, підвищенню ефективності, наповненню дохідних частин місцевих та державного бюджету [98].

Іващенко А. І. в своїх роботах висвітлює та аналізує сучасний стан малого та середнього бізнесу та відмічає три основні проблеми їх розвитку: сектором опікується одночасно чотири органи державного рівня, що викликає дублювання повноважень та коливання векторів державної підтримки; невиконання програм та бюджетних обов'язків, на програми стимулювання малого та середнього бізнесу фактично виділяється до 5% закладеної суми в бюджеті; велика зосередженість держави на фінансових інструментах регулювання, впровадження яких залишає бажати кращого, а нефінансові – взагалі вилучені.

Науковцем пропонується впровадження ряду заходів для вирішення виявлених проблем, більшість з яких націлена на вдосконалення державних інструментів (покращення законодавства, забезпечення виконання видаткової частки бюджету на програми розвитку малого та середнього бізнесу, посилення прозорості та контролю громадськості за програмами розвитку тощо). Наряду з цим він пропонує сприяння розвитку лізингових компаній, впровадження та зміцнення пільгового кредитування для підприємців та формування системи інформаційно-консультаційного обслуговування [49].

Професор Ходаківський Є.І. провів комплексний аналіз та сформував системи розвитку сільських територій на засадах підприємництва, саморегулювання та державного управління, де значна роль відведена малому та середньому бізнесу, як найбільш гнучкому з низькими бар'єрами входу способу розвитку будь-якої території. Дослідником проведено статистичний та SWOT-аналіз Житомирської області.

Актуалізується питання пошуку нових інтегрованих форм міжгалузевої співпраці. Активізація інтелектуальної сфери розглядається як основа макроекономічної системи. Підіймається питання ефективності створення агропромислових кооперативів у сільських територіях, велику увагу приділено побудові ієрархії типів взаємозв'язків суб'єктів інтеграції за ступенем їх посилення. Значну увагу приділено кооперації як рушійній силі розвитку малого та середнього підприємства [109].

Під час аналізу виявлено, що на сьогоднішній день у розвитку малого та середнього бізнесу переважну роль відіграють 3 групи суб'єктів: держава, донорські (грантодавці) та фінансові організації, діяльність яких не має від'ємного синергетичного ефекту.

Розглянемо функції кожного з вищезазначених суб'єктів окремо.

На державу покладають дві основні функції:

1. Регуляторна функція. Для розвитку бізнесу на будь-якому рівні необхідно проведення дерегуляції та спрощення дозвільних процедур, проте слід утримувати баланс між регуляцією, контролем та дерегуляцією, для запобігання тіньовим процесам.

2. Фінансове стимулювання (дотації, санації та програмне фінансування МСП). Ця функція деякою мірою конфліктує з реальними інтересами держави та не може бути реалізована належним чином на всій території, що є ризиком при управлінні бюджетними коштами.

Донорські організації виконують функцію інформаційного, технологічного та освітнього забезпечення, шляхом фінансування на конкурсній основі проектів та установ, що реалізують окремі пункти в рамках цих функцій.

Фінансові установи, зокрема банки, повинні виконувати роль джерела капіталів. Слід зазначити, що на кінець 2016 року банківська система України, поступово виходячи з кризи, почала реалізовувати цю функцію, пропонуючи пільгові кредити для створення малого та середнього бізнесу. Такі кредитні пільги на даний момент є поодинокими і необхідно формувати та стимулювати тенденцію до їх розповсюдження.

На жаль, на сьогоднішній день відсутній єдиний підхід до розвитку малого та середнього бізнесу в розрізі об'єднаних територіальних громад, проте наявна велика кількість підходів до окремих елементів цього процесу. Саме тому для подальших досліджень необхідно встановити такий вектор: систематизація наявних інструментів розвитку територій через розвиток малого та середнього підприємництва, аналізувати доцільність їх використання на рівні об'єднаних територіальних громад та скорегувати, а в окремих випадках, розробити алгоритми їх впровадження на зазначеному рівні.

Пропонується згрупувати наявні методи стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу за наступним принципом (табл. 1.5): фінансові – нефінансові; потребують державного втручання – не потребують державного втручання. Це дозволить чітко відокремити ті механізми, які можуть бути впроваджені власними силами з мінімальними витратами, та ті, що потребуватимуть певних зусиль у вигляді адвекцій, пошуку співфінансування та інших додаткових активностей.

Добитися впровадження інструментів із групи «потребують державного втручання – фінансові» є найважчою задачею, що передбачає використання таких методів, як адвекція, громадський пресинг, лобіювання.

Впровадження інструментів із групи «потребують державного втручання – нефінансові» є більш реалістичними, їх використання у більшості випадків можна добитися через розробку спеціальних обґрунтованих рекомендацій для органів місцевої та державної влади (with paper) та проведення переговорів.

Інструменти сектору «не потребують державного втручання – фінансові» вже впроваджуються міжнародними грантодавчими організаціями та фондами, проте вміння самотійно (без втручання держави) акумулювати та перерозподілити фінансові ресурси на території країни також є пріоритетним

аспектом, який свідчитиме про самостійність і спроможність населення та стимулюватиме його саморозвиток. Це можливо досягти лише еволюційним шляхом, а також розвитку самих підприємців.

Одним з найбільш актуальних та легких у провадженні секторів є «не потребують державного втручання – нефінансові», набір цих інструментів за умови достатньої вмотивованості може ініціювати майже кожен. При цьому, в окремих випадках, це може давати подвійний або навіть потрійний ефект:

- як інструмент розвитку малого та середнього бізнесу;
- як комерційна діяльність окремих осіб, що теж відноситься до суб'єктів малого та середнього бізнесу;
- як об'єкт чи предмет апробації наукових напрацювань дослідницького суспільства та можливість практичної реалізації знань студентів.

Таблиця 1.5

Матриця інструментів стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу

	Потребують державного втручання	Не потребують державного втручання
Фінансові	<ol style="list-style-type: none"> 1. Впровадження та виконання державних програм підтримки малого та середнього бізнесу. 2. Впровадження практики державно приватного партнерства (ДПП). 3. Впровадження систем фінансування малого та середнього бізнесу з бюджетних коштів. 4. Організація тендерів виключно для малих підприємств. 5. Податкові пільги для малих та середніх підприємств, що виготовляють екологічну продукцію. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відкриття грантових конкурсів для малих та середніх підприємств (екологічна продукція, інноваційне обладнання, вихід на міжнародні ринки, виготовлення кінцевого продукту). 2. Організація спеціалізованих фондів підтримки підприємців, формування вигідних умов включення. 3. Впровадження пільгового кредитування у банках. 4. Організація лізингових центрів.
Нефінансові	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зміна законодавства та державної політики з переорієнтацією на малий та середній бізнес. 2. Зміна законодавства, що регулює діяльність підприємств. 3. Відкритий доступ до інформації у державних програмах підтримки малого та середнього бізнесу. 4. Організація публічного бюро кредитних історій. 5. Впровадження відкритої системи звітності для малих та середніх підприємств. 6. Направлення офіційно безробітних на малі та середні підприємства, що виготовляють сільськогосподарську продукцію. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Організація освітніх програм для малого та середнього бізнесу (доступ до міжнародних ринків та баз даних, пошук та трансфер технологій). 2. Створення бізнес-інкубаторів. 3. Організація аналітично-консультаційної підтримки малого та середнього бізнесу. 4. Організація громадського контролю за виконанням обов'язків держави, малим та середнім бізнесом. 5. Впровадження міжгалузевої кооперації. 6. Стимулювання виробничих та споживчих кооперативів. 7. Підготовка «молодих лідерів» у громадах.

Розглянемо більш детально вплив таких інструментів: кооперація (організація споживчих та виробничих кооперативів), підготовка молодих лідерів у громадах, створення бізнес-інкубаторів.

На сьогоднішній день теоретики та практики кооперативного руху продовжують вести дискусії щодо процесу моделювання організаційних форм сучасної системи сільськогосподарської кооперації, проте не викликає сумнівів вплив кооперації на розвиток територій та стимулювання низових ініціатив у сільській місцевості. Роль кооперативного руху в контексті реалізації стратегії розумної спеціалізації наведено на рисунку 1.15.

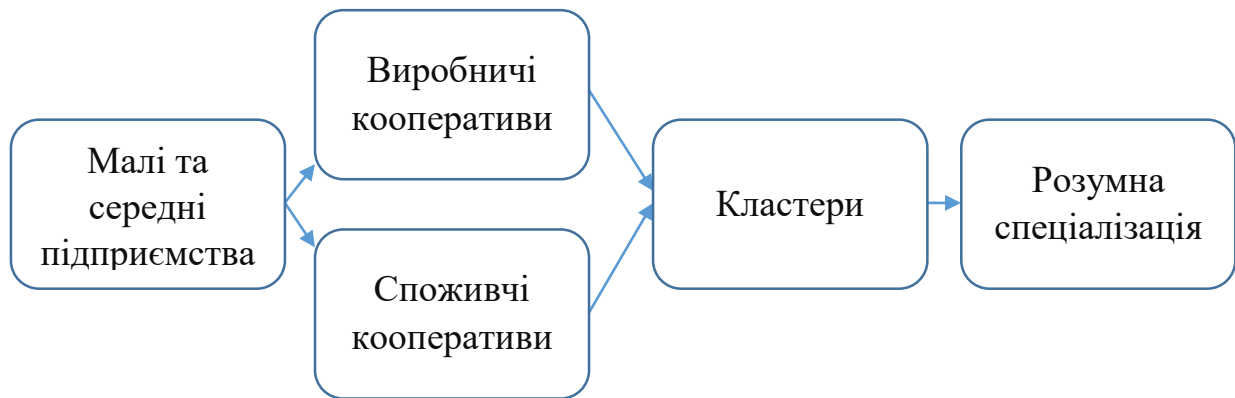

Рис. 1.15. Алгоритм реалізації концепції розумної спеціалізації на рівні малих та середніх підприємств через використання кооперації

Зазначена логіка чітко демонструє можливості впливу малого та середнього бізнесу на розвиток території та визначення їх ролі, у масштабах окремої області чи країни.

Процес побудови найбільш оптимальних кооперативних структур повинен базуватися на теоретичних і методологічних засадах кооперації та враховувати особливості територій на сучасному етапі. Загалом цей процес виходить з наступних принципів: адекватності кооперативної діяльності природі і базовим цінностям кооперації, адаптації кооперації до зовнішнього середовища, використання кооперативних переваг і застосування інноваційного підходу.

Суть принципу адекватності кооперативної діяльності природі та базовим цінностям кооперації означає для сільськогосподарської кооперації передусім орієнтацію на закладені в ній власні можливості на основі традиційних для неї цінностей. Мова йде не тільки про економічні або матеріальні цінності, а й моральні та духовні цінності. Саме вони відіграють важливу роль у житті кооперативу і показують особливий ідеологічний зв'язок з його господарським механізмом.

Принцип адаптації для сільськогосподарської кооперації передбачає пристосування до різних умов економічної діяльності. Крім того, принцип адаптації кооперативних структур до сучасного соціально-економічного середовища є своєрідним «захисним процесом», який здатний, зберігаючи свої цінності, асимілювати раціональні елементи інших організаційних форм

ринкового господарства, наприклад. агрофірм, агрохолдингів та інших інтегрованих формувань.

Третій методологічний принцип ґрунтується на використанні кооперативних переваг. Традиційно до конкурентних переваг сільськогосподарської кооперації відносять виконання комунікаційної ролі в сільській місцевості, наявність власної соціально-економічної бази, багатогалузевий характер діяльності, що сприяє створенню інтегрованого господарства, наявність збереженої ще з радянських часів власної інфраструктури на локальному та регіональному рівнях.

Зміст принципу застосування інноваційного підходу полягає в тому, що для сільськогосподарської кооперації характерний постійний пошук нових рішень і варіантів застосування даної форми господарювання до потреб сільського населення. Цей підхід, перш за все, пов'язаний зі створенням ефективної системи професійного менеджменту у сільськогосподарському кооперативі.

У світовій теорії та практиці управління кооперативним виробництвом вже сформульовані основні методи вирішення названої проблеми в концепції «агентських відносин». Відповідальна особа (роботодавець) наймає агента та використовує його здібності і знання для отримання бажаних для себе результатів. Так, в сільськогосподарському споживчому кооперативі пайовики виступають у якості роботодавців, а виконавчі керівники, члени правління – в якості агентів. У зв'язку з цим головна трудність, з якою стикається сучасний сільськогосподарський кооператив – розмежування функцій громадського і професійного управління.

Можна вказати на особливості успішного створення кооперативів в об'єднаних територіальних громадах:

- організатор кооперативу в переважній більшості повинен бути інсайдером громади та мати певний авторитет. Сторонні інвестори та менеджери, особливо іноземні, в переважній більшості стикнуться з протидією та відмовами щодо участі в кооперації;
- ініціатору кооперативу бажано відмовитись від політичних амбіцій у громаді, проте він повинен вміти професійно вести діалог з місцевою владою та добиватись свого;
- не дивлячись на те, що кооперативи можуть створюватися організаціями, повинен бути один лідер, що буде уособлювати підприємство-організатора;
- пайщики не завжди знають про свою роль у кооперативі та вважають це, більшою мірою, орендою аніж акціонуванням;

– якщо проводити паралель із корпоративним управлінням, пайщики, в переважній більшості бажають бути «тримачами привілейованих акцій», тобто бажають стабільної та меншої винагороди за свої паї, аніж більшої та ризикованої;

– учасники кооперативу чітко розуміють, що організатор значною мірою збагачується, але не знають, як і не бажають зменшувати дисбаланс між пайщиками та організаторами. Це має негативний вплив та зменшує ефективність взаємодії.

У сучасних умовах мета сільськогосподарських кооперативів як соціально орієнтованих форм господарювання полягає в тому, щоб оптимально поєднувати економічні інтереси всіх їх учасників з підвищенням ефективності виробництва і реалізації сільгосппродукції. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом вирішення таких завдань, як закупівля сільгосптехніки та знарядь, мінеральних добрив і насіння; ремонт, обслуговування техніки, виконання певного виду робіт, що вимагають спеціальної техніки; організація розсадників, дослідницьких і показових полів, племінних ферм і цілих господарств; організація дешевого кредиту на виробничі цілі; забезпечення консультативно-інформаційними послугами тощо. Основним результатом вирішення цих завдань стає ув'язка в єдиний техніко-економічний ланцюг виробництва, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції.

Важливим напрямом розвитку кооперативного руху є заощадження молоді. Підготовка молодих лідерів з числа населення громади, організація додаткових освітніх інструментів та практика реалізації низових ініціатив набувають все більшої актуальності за умови територіальної реорганізації та появи об'єднаних територіальних громад. Така ситуація обумовлює необхідність посилення компетенцій на найнижчому рівні державного устрою. Даний інструмент має на меті наступні основні напрямки:

1. Формування молодого кадрового ядра на місцях. У сільській місцевості рівень безробіття серед молоді значно вищий ніж більш дорослого населення і складає 22% у віковій категорії 15-24 роки, 12,1% у віковій категорії 25-29 років та 10% у віковій категорії 30-34 роки (данні зазначені у % до економічно активного населення станом на кінець 2016 року) [91].

2. Створення можливості самореалізації молоді на рівні територіальних громад.

3. Зменшення темпів старіння сіл та селищ за рахунок зниження міграційних процесів з селищної місцевості та стимулювання молоді до розвитку територіальних громад.

4. Стимулювання низової ініціативи від молоді на місцях, впровадження механізмів партисипативного управління на рівні об'єднаних

територіальних громад, заохочення молоді до розробки та реалізації проектів розвитку території.

Перспективною є комплексна організація освітніх, популяризаційних, просвітницьких та практичних заходів стосовно розробки та впровадження суспільно корисних ініціатив на рівні свого населеного пункту чи громади.

Одним з ключових інструментів інноваційного розвитку економіки та підтримки малого підприємництва є розвиток відповідної підприємницької інфраструктури у вигляді бізнес-інкубаторів. Їх роль при створенні нових малих підприємств полягає не тільки у безпосередній інкубації, висока цінність таких структур забезпечується за рахунок зниження порогів входу в усі типи бізнесу, за якими здійснюється інкубація через перенесення компетенцій (окремих функцій) необхідних у рамках кожного бізнесу, що інкубується, на єдину структуру з високим рівнем компетенцій.

Важливим є також соціальний аспект бізнес-інкубаторів, він формує мережу міжособистісних контактів з різними профілями знань, умінь і компетенцій, які одночасно можуть бути як партнерами, так і клієнтами один для одного.

Суттєвим є те, що за рахунок профілювання бізнес-інкубатора його роль полягає у підтримці пріоритетних напрямків розвитку конкретного регіону.

Бізнес-інкубатори формують фінансові кошти з місцевих бюджетів, субсидій урядів, відрахувань промислових корпорацій, навчальних закладів та різних фондів, а також пайових відрахувань, які вийшли з них і успішно працюють, малих підприємств.

Наукові парки, технопарки, бізнес-парки, бізнес-центри, промислові парки відрізняються від бізнес-інкубаторів орієнтацією на різні етапи розвитку підприємства, що одержує підтримку. Так, парки, як правило, частіше мають справу з уже існуючими і успішно розвиваються підприємствами, тоді як інкубатори зазвичай підтримують малі фірми на стадії створення та ранніх етапах становлення. Ключове завдання інкубаторів полягає у забезпеченні умов для зростання технологічним областям суспільства, які швидко розвиваються. У таблиці 1.6 наведено основні види бізнес-інкубаторів та їх характеристики.

В Україні ще не сформовано єдину інфраструктуру з підтримки малих інноваційних підприємств, процес формування бізнес-інкубаторів триває. Їх цілі та завдання різняться залежно від регіональної політики, інтересів і приналежності організаторів.

Головною метою реалізації ідеї бізнес-інкубування є розвиток регіонів на основі надання підтримки малому бізнесу, представникам якого складно адаптуватися до умов існуючого конкурентного середовища [67].

Серед основних завдань, які покликаний вирішувати бізнес-інкубатор можна виділити такі:

- оздоровлення економічної активності регіонів, розвиток внутрішніх ринків, диверсифікація регіонів;
- зростання числа малих підприємств, підвищення їх життєздатності, як наслідок, розширення бази оподаткування регіонів і держав;
- підвищення інноваційної активності бізнесу в цілому, впровадження нових технологій і ноу-хау;
- зростання зайнятості та рівня життя населення;
- стимулювання підприємницької моделі поведінки.

Таблиця 1.6

Основні види бізнес-інкубаторів та їх характеристики

Вид	Послуги	Період інкубації	Цільова аудиторія
Класичний	– надання приміщень в оренду; – доступ до ресурсів; – офісні, бухгалтерські, юридичні та інші послуги	3-5 років	новостворені або почали роботу в новій для себе галузі підприємства
Цільовий	– надання приміщень в оренду; – доступ до ресурсів; – офісні, бухгалтерські, юридичні та інші послуги	3-5 років	новостворені МСП, які мають спеціалізацію, аналогічну інкубатору
Віртуальний	– розробка програмних рішень дистанційного керування бізнесом	залежно від потреби	новостворені малі інноваційні підприємства
Децентралізований	– консультаційні послуги	за рішенням інкубатору	новостворені або діючі МСП
Університетський	– доступ до обладнання та досвіду фахівців	від 2 місяців до випуску	студенти-підприємці

Стрімкий розвиток бізнес-інкубаторів у світі свідчить про їх ефективність у роботі з малими інноваційними підприємствами.

Розробляючи політику ефективного функціонування бізнес-інкубаторів в Україні, не можна не брати до уваги досить тривалий і успішний досвід з розвитку і державної підтримки малого підприємництва країн з розвиненою економікою та найбільш вдалі кейси інших країн, які, як правило, є комбінованими, тобто поєднують у собі декілька видів бізнес-інкубаторів. Наприклад, інкубатор при Гарвардській бізнес-школі є комбінацією класичного, університетського, цільового та віртуального, а комерційний бізнес інкубаційний проект «Бізнес молодість» (м. Москва) – комбінація класичного, віртуального та децентралізованого.

Як і в багатьох інших країнах, українські бізнес-інкубатори можуть використовуватися як інструмент для вирішення завдань створення нових робочих місць і зниження соціальної напруженості, розвитку певних галузей промисловості та розукрупнення виробництв [14].

Чималу роль інкубатори відіграють і в диверсифікації окремих регіонів або територіальних одиниць (громад), пришвидшуючи процеси кластеризації економіки, та стимулюють впровадження концепції розумної спеціалізації. Вони активно використовуються для підтримки наукомісткого і високотехнологічного бізнесу, а також окремих соціально-вразливих груп населення. Таким чином, бізнес-інкубатори є одним з найбільш ефективних інструментів підтримки малого і середнього бізнесу.

Розвиток територій через малий та середній бізнес доцільно впроваджувати шляхом стимулювання кооперації, використовуючи технологію бенчмаркенгу (з територіями інших регіонів України та країн світу).

Враховуючи особливості успішного створення кооперативів у громадах, можна виявити певну схожість з корпоративним управлінням, саме тому пропонується розглянути елементи корпоративного управління для вирішення проблемних (гальмуючих) аспектів, до яких можна віднести захист прав пайщиків (необхідно використати інструменти та принципи захисту міноритарних акціонерів), публічна звітність (пайщики мають право на ознайомлення з фінансовими результатами кооперативу та приймати участь у прийнятті стратегічних рішень), дуалістичність управління (виділення головуючого, ради директорів та інших органів для оптимізації розвитку).

Особливу увагу слід приділити такому інструменту як виявлення та підготовка молодих лідерів з числа населення громади, організацію додаткових освітніх інструментів та практики реалізації низових ініціатив, бо саме потребу у розширенні пулу спеціалістів на місцях, зацікавлених у розвитку своїх територій, сформулила сучасна політика децентралізації.

Окрім роботи з окремими людьми необхідно працювати з молодим бізнесом, правильно його орієнтуючи, допомагаючи обрати правильні вектори та сформувати чітку модель, яка буде працювати у сучасних умовах. Цю роль можна покласти на бізнес-інкубатори, які за своєю природою дуже варіативні та також можуть бути частиною малого чи середнього бізнесу, елементом системи вищої освіти чи навіть окремим ІТ-проектом.

Використання саме цих методів має значний перелік переваг, до яких слід віднести відсутність державного втручання, відсутність необхідності лобювання, адвекцій чи інших конфліктів із державою; кожен з цих механізмів, не дивлячись на великий соціальний вплив та вплив на території, може бути комерціалізований, що суттєво вмотивовує підприємців до їх впровадження.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНІ СКЛАДОВІ МІСЦЕВОГО РОЗВИТКУ

2.1 Підходи до оцінки добробуту територіальних громад

Одним з основних завдань соціально-економічного розвитку держави є покращення якості життя громади та створення умов для гармонійного розвитку членів цих громад. На сьогоднішній день увага до даної тематики зумовлено змінами моделей та стратегічних орієнтирів розвитку України в умовах збільшення нестабільності. Необхідність постійного вивчення життєвого рівня громад та досягнення високих стандартів життя, які є невід’ємною складовою побудови добробуту, підтверджується наступними фактами:

- ООН прийняла Порядок денний в галузі сталого розвитку до 2030 року, яка містить 17 цілей, спрямованих на ліквідацію злиднів, збереження ресурсів планети та забезпечення благополуччя для всіх [189].
- Президент України П. Порошенко акцентує на тому, що добробут українців, забезпечення гідних умов життя пересічних громадян та підвищення соціальних стандартів у державі є одним з перших пріоритетів роботи всієї влади.
- У «Концепції державної регіональної політики» в якості головної мети визначено забезпечення високого рівня якості життя людини незалежно від місця її проживання [55].

Проте потребує уточнення сутність добробуту, який є важливим елементом для зростання територіальної громади та економічної самодостатності країни. Сучасна громада є комунікаційним співтовариством, заснованим на нових видах належності. Не обмежуючись місцем, можна належати до кількох спільнот на основі релігії, національності, етнічності, способу життя та статі. Громада має сучасний резонанс у сучасній соціальній та політичній ситуаціях, яка активізувала процеси всесвітнього пошуку коріння, ідентичності та прагнень до приналежності.

Розуміння поняття громада мінялося з плином часу під впливом важливих соціальних, культурних та політичних подій. Тому на сьогоднішній день існує багато варіантів трактування підходів до визначення сутності громад, що використовується для безлічі теоретичних і аналітичних цілей, які вимагають роз’яснення (табл. 2.1).

Поняття «територіальна громада» має давню історію, змінюючи свою сутність від давніх греків до епохи Просвітництва. В XVII ст. громада була заснована на грецькому полісі як об’єднання громадян. В епоху Просвітництва ідея громади втілювала світогляд суспільства. На відміну від держави, громада

містила більш безпосередній світ сенсу, приналежності та повсякденного життя [134].

Таблиця 2.1

Підходи до визначення поняття «територіальна громада»

Науковець	Територіальна громада – це
N. Stephanopoulos [122]	... географічно сформована група людей, які поділяють однакові соціальні, культурні та економічні інтереси і вважають, що вони є частиною одного і того ж узгодженого суб'єкта.
S. Littlejohn [155]	... набір людей, які населяють певне географічне місце, які поділяють інтерес або діяльність, а також які поділяють культурну марку ідентичності.
Delanty [134]	... нові форми соціального з'єднання та приналежності, де окремі особи поєднуються та мають різні зв'язки з різними громадами.
Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [8]	... жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр.
М. Баймуратов [17]	... сукупність фізичних осіб, що постійно мешкають на відповідній території та пов'язані між собою територіально-особистими зв'язками системного характеру.
А. Ткачук [99]	... утворення на визначеній території, що охоплює територію юрисдикції міської, селищної чи сільської ради, яке має обрані на підставі закону органи місцевого самоврядування – раду, сільського, селищного чи міського голову та власний бюджет.

Згідно наукових праць Л. Заставецької, територіальна громада має виходити з наступних принципів [44]:

1. Принцип урегульованості – територія громади повинна спиратися на вже існуючі системи розрахунків з одночасним розширенням функцій (зв'язок між населеними пунктами має враховуватися при встановленні меж громади).
2. Принцип територіальності – громада повинна охоплювати компактну територію, всі елементи якої мають високий рівень транспортної доступності.
3. Принцип демографічних особливостей – урахування тенденцій відтворення населення, зміни її вікової структури, міграційних потоків.
4. Соціально-економічний принцип – громада повинна займатися економічною діяльністю, ефективно використовуючи місцеві ресурси та повинна підтримувати щоденні потреби людей.
5. Принцип самоврядування – представлення інтересів громади для забезпечення їх права на самоврядування.

Ці принципи є основою організації місцевої системи бюджету, що створені в процесі адміністративно-територіальної реформи. До них також слід додати

добровільний принцип, дотримання якого є обов'язковим у процесі злиття поселень у громаду.

Процес децентралізації в Україні на сьогоднішній день має орієнтацію на питання добробуту територіальних громад, так як сьогодні більшість сіл не може самостійно вирішувати власні фінансові проблеми, що в свою чергу, позбавляє сільську владу будь-яких стимулів для розвитку. Нинішня демографічна ситуація в селі не найкраща – населення, не лише зменшилося, але й постаріло.

У даний час для того, щоб проаналізувати стан добробуту населення важливо чітко визначити, що таке добробут і як його можна виміряти. Поняття «добробут» можна розглядати як з точки зору повсякденного життя людини, так і з точки зору соціального макрорівня. Добробут сам по собі є концепцією, що залежить від культурних відмінностей у різних країнах світу. Визначення добробуту змінюється залежно від розуміння її в економічному або в соціологічному сенсі (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Підходи до визначення поняття «добробут»

Науковець	Добробут – це
OECD Glossary [162]	... індивідуальні вигоди, отримані від споживання товарів і послуг, які вимірюються соціальними показниками та власною оцінкою задоволеності.
Організація Об'єднаних Націй [76]	... рівень задоволення потреб населення, забезпечений масою товарів і послуг, що використовуються в одиницю часу.
A. Petring [168]	... заходи, необхідні для комфортного, здорового та безпечного проживання, та для вирівнювання соціальних розбіжностей і напруженості населення.
Платон [115]	... фактором добробуту є наділ землі, з якого може прогодуватися одна людина.
Мислителі Стародавнього Китаю [115]	... задоволення такого рівня споживання, котрий відповідає статусу людини.
М. Черенько [114]	... соціально-економічні відносини осіб, пов'язаних зі станом та умовами життєдіяльності людини у суспільстві.

Добробут територіальних громад передбачає ступінь задоволення потреб членів громад, які взаємодіють у безпосередній близькості, за допомогою факторів життєдіяльності. Особливо важливим стає акцентування зусиль на відповідальності людини перед собою і громадою.

На сьогоднішній день існує безліч прикладів успішної реформи децентралізації у світі, так як територіальна громада відкриває можливості для розвитку населення, а також додаткові ресурси та повноваження разом

з відповідальністю перед жителями громади, що є шляхом до підвищення якості повсякденного життя мешканців кожного села, селища чи міста.

У деяких країнах (Франція, Данія, Великобританія, Швеція, Німеччина) ці реформи були еволюційними, проростаючи з історичних традицій місцевого самоврядування. У інших країнах такі реформи миттєво і радикально змінили характер відносин між владою і суспільством, державними урядами та органами місцевого самоврядування. Різноманітність систем місцевого самоврядування в розвинених країнах може бути зменшена до трьох основних типів:

- Північно-центральный тип (Скандинавія, Німеччина, Австрія, Швейцарія, Нідерланди).
- Французький тип (Франція, Італія, Бельгія, Іспанія, Португалія та Греція).
- Англійський тип (Великобританія, Ірландія, Канада, США, Австралія та Нова Зеландія).

Статус, незалежність та масштаби місцевого самоврядування послідовно зменшуються від першого типу до третього. Крім того, французький тип, особливо у Франції, характеризується великою кількістю невеликих одиниць, на відміну від, наприклад, скандинавських країн, де такі одиниці мають великі площі та населення.

Добробут територіальних громад залежить від формування необхідних умов для соціально-економічного зростання території. А це зростання можливе за умовами використання факторів для залучення інвестицій, заохочення підприємницької ініціативи, бізнесу, розширення податкової бази, сприяння створенню робочих місць та зростанню самозайнятості населення.

Основні вимоги до критеріїв визначення добробуту можуть бути представлені різними підгрупами (рис. 2.1) [99].

Аналіз наукових праць показав, що різні громади використовують свої власні підходи до оцінки добробуту, але точного, чіткого та єдиного підходу не існує. Так у схемі класифікації, розробленій за пропозицією Offer, підходи до оцінки добробуту класифікуються на три класи [164]:

- Розширені економічні рахунки: оцінка традиційних національних рахунків не може забезпечити належну міру добробуту, економісти намагалися розширити ці рахунки, включивши інформацію про соціальну та екологічну ситуацію та виробляючи налагоджені показники добробуту людей, виходячи з понять сталого розвитку та сталого доходу.

- Соціальні показники: соціологи висували ряд альтернативних заходів добробуту, натхненні думкою про те, що добробут не може бути повністю зафіксований за допомогою грошових показників.
- Психологічні показники: нещодавно психологи почали застосовувати більш прямий підхід до виміру благополуччя, досягаючи особистого досвіду добробуту (суб'єктивного благополуччя).

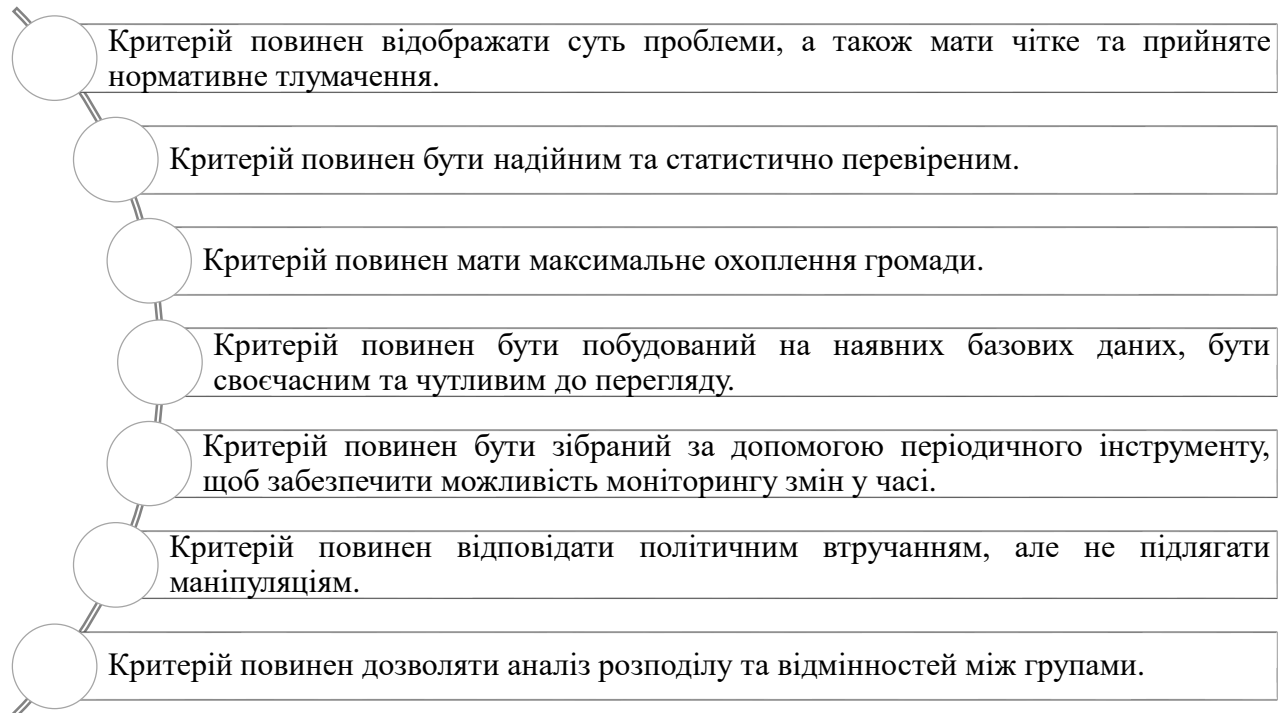

Рис. 2.1. Вимоги до критеріїв визначення оцінки добробуту

Також розроблена інша методологія оцінки показника якості життя у 2005 р. групою Economist Intelligence у США, що пов'язує результати обстеження суб'єктивної оцінки задоволеності життя об'єктивними детермінантами добробуту [187]:

- Матеріальне благополуччя: ВВП на особу.
- Здоров'я: очікувана тривалість життя при народженні (років).
- Політична стабільність і безпека: стабільність та рейтинги безпеки.
- Сімейне життя: тривалість шлюбу (на 1000 жителів).
- Життя спільноти: змінна, що приймає значення 1, якщо країна має високий рівень відвідуваності церкви або членство в профспілці; нуль – інакше.
- Клімат і географія: широта, щоб відрізнити тепліший та холодний клімат.
- Робота безпеки: рівень безробіття (%).
- Політична свобода: середні індекси політичної та цивільної свободи.
- Гендер рівності: співвідношення середнього заробітку чоловіків і жінок.

При оцінці добробуту для OECD, Voarini використовує подібну класифікаційну схему за трьома категоріями [127]:

- Грошові міри економічних ресурсів.
- Заходи, що відображають вибрані соціальні умови.
- Суб'єктивні показники щастя та задоволення життя.

Іншими вченими, Diener і Suh, розроблена аналогічна схема класифікації різних показників добробуту, але вони відносять різні категорії заходів від філософських підходів до задоволення добробуту, що використовуються різними областями досліджень:

- Економісти починають з ідеї задоволення переваг через споживання, щоб будувати заходи, пов'язані з доходом.
- Соціологи в основному починають з набору нормативних ідеалів, щоб кількісно оцінити добробут.
- Психологи схильні дивитися на суб'єктивний досвід людей.

Аналогічний об'єктивний підхід був запропонований Keune, який розрізняє наступні показники добробуту громади [153]:

- Додаткові показники, виходячи за межі традиційних економічних показників та включаючи екологічні та соціальні компоненти.
- Корегувальні показники, які мають аналогічний намір, але, як правило, коригують показники ВВП для обліку цих компонентів.
- Трансформаційні показники, які зосереджені насамперед на людських та природних цінностях при оцінці добробуту населення, а не на грошових цінностях, які в основному використовуються в традиційних оцінках.

У огляді існуючих альтернативних заходів, проведених від імені Європейського Парламенту, Goossens поділив показники, виходячи з їх основних цілей [146]:

- Показники економічної ефективності, такі як ВВП або національна економія, які коригуються з урахуванням монетизованих екологічних та соціальних факторів.
- Показники, які намагаються оцінити добробут більш безпосередньо, ніж ВВП, наприклад, шляхом оцінки середньої задоволеності в житті або досягнення основних функцій людини.
- Показники, які доповнюють ВВП додатковою інформацією про навколишнє середовище та соціальні умови, шляхом створення супутникових показників.

Також існує наступний метод вимірювання добробуту на основі індикаторів, що сформований європейськими вченими в 2013 р.:

- Матеріальні умови життя.
- Продуктивна або основна активність.
- Здоров'я.
- Освіта.
- Відпочинок та соціальні взаємодії.
- Економічна та фізична безпека.
- Основні права.
- Природне середовище.
- Загальний досвід життя.

Дослідницький відділ університету Торонто в Канаді представив свої дослідження основних факторів добробуту, розділивши їх на три групи [190]:

- Буття (фізичне буття, психологічне буття, духовне буття).
- Приналежність (фізична приналежність, соціальна приналежність, приналежність громад).
- Становлення (практичне становлення, дозвільне становлення, становлення зростання).

Автори британського журналу «The Economist» сформулювали свої наступні аспекти добробуту громад [187]:

- Здоров'я.
- Сім'я.
- Суспільне життя.
- Політична стабільність і безпека.
- Матеріальний добробут.
- Робота.
- Політична свобода.
- Клімат і географія.

На відміну від міжнародної методики розрахунку добробуту, у побудові української системи показників передбачено проміжний етап через введення значно більшої кількості показників, а саме обчислення узагальнюючих часткових індикаторів, які характеризують дев'ять основних аспектів. Ця методика вимірювання добробуту населення затверджена Президією НАН України, яка розроблена з метою вдосконалення методики ООН і розширення можливостей її застосування [114].

Вона включає обчислення узагальнюючих часткових індикаторів, які характеризують дев'ять основних аспектів громад:

- Демографічна ситуація.
- Ситуація на ринку праці.

- Матеріальний добробут.
- Умови проживання.
- Охорона здоров'я.
- Освіта.
- Соціальне середовище.
- Екологічна ситуація.
- Фінансування людського розвитку.

Згідно українських та зарубіжних досліджень індикаторів добробуту громад, оцінку добробуту можна здійснювати за допомогою таких основних параметрів: забезпечення базових потреб, споживання, здоров'я та освіти.

Узагальнивши міжнародні системи оцінки добробуту, а також українську систему індикаторів, можна сформулювати основні складові системи формування показників добробуту (рис. 2.2) [127, 168, 114].

Тобто підходи до визначення оцінки добробуту територіальних громад можна представити в три етапи, які схематично зображені на рис. 2.3 [164].

1. Визначення добробуту населення через суспільний добробут, що вимірюється за допомогою поточного стану та динаміки ВВП

2. Визначення рівня добробуту населення за допомогою складу і величини потреб у різних життєвих благах (продуктах харчування, одязі, житлі, транспорту, комунальних і побутових послугах, освіті, медичному обслуговуванню, культурно просвітних заходах), а також можливість їхнього задоволення, виходячи з пропозицій на ринку товарів та послуг і реальних доходів населення

3. Визначення якості розвитку добробуту населення (ступінь відповідності умов і рівня життя визначеним стандартам) за допомогою методики оцінювання (індексів), що вимірюють результат забезпеченості благами для людського капіталу

Рис. 2.3. Визначення оцінки добробуту територіальних громад

Представники Міністерства регіонального розвитку оцінюють стан ОТГ України за допомогою показників: у сфері освіти, охорони здоров'я, надання адміністративних послуг, соціальної політики, архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства, а також у фінансовій сфері. Джерела аналізу включали демографічні, статистичні та фінансові показники, що стосуються діяльності територіальної громади [70].

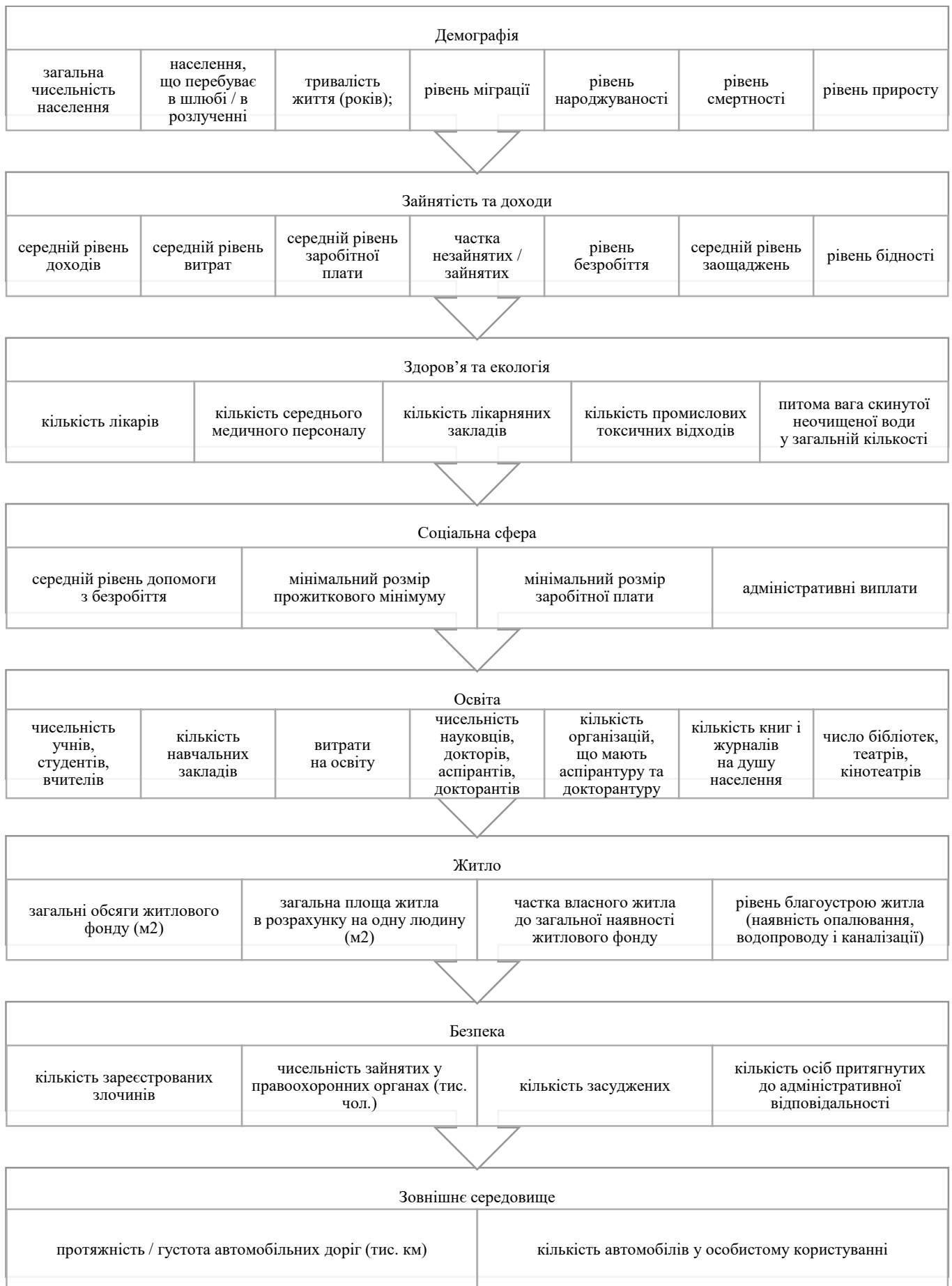

Рис. 2.2. Складові моніторингу добробуту

Аналіз проводиться на демографічних ознаках з точки зору чотирьох груп громад: 1 група з кількістю жителів понад 15 тис. осіб, 2 група з кількістю мешканців від 10 до 15 тис. осіб, 3 група з кількістю мешканців від 5 до 10 тис. осіб та 4 група з кількістю жителів до 5 тис. осіб.

Згідно з зазначеним рейтингом областей щодо створення територіальних громад, опублікованим Міністерством регіонального розвитку будівництва та житлово-комунального господарства України, перші позиції займають наступні регіони: Житомирська область (1 місце), Хмельницька область (2 місце), Чернігівська область (3 місце), Дніпропетровська область (4 місце) та Волинська область (5 місце) (рис. 2.4) [70].

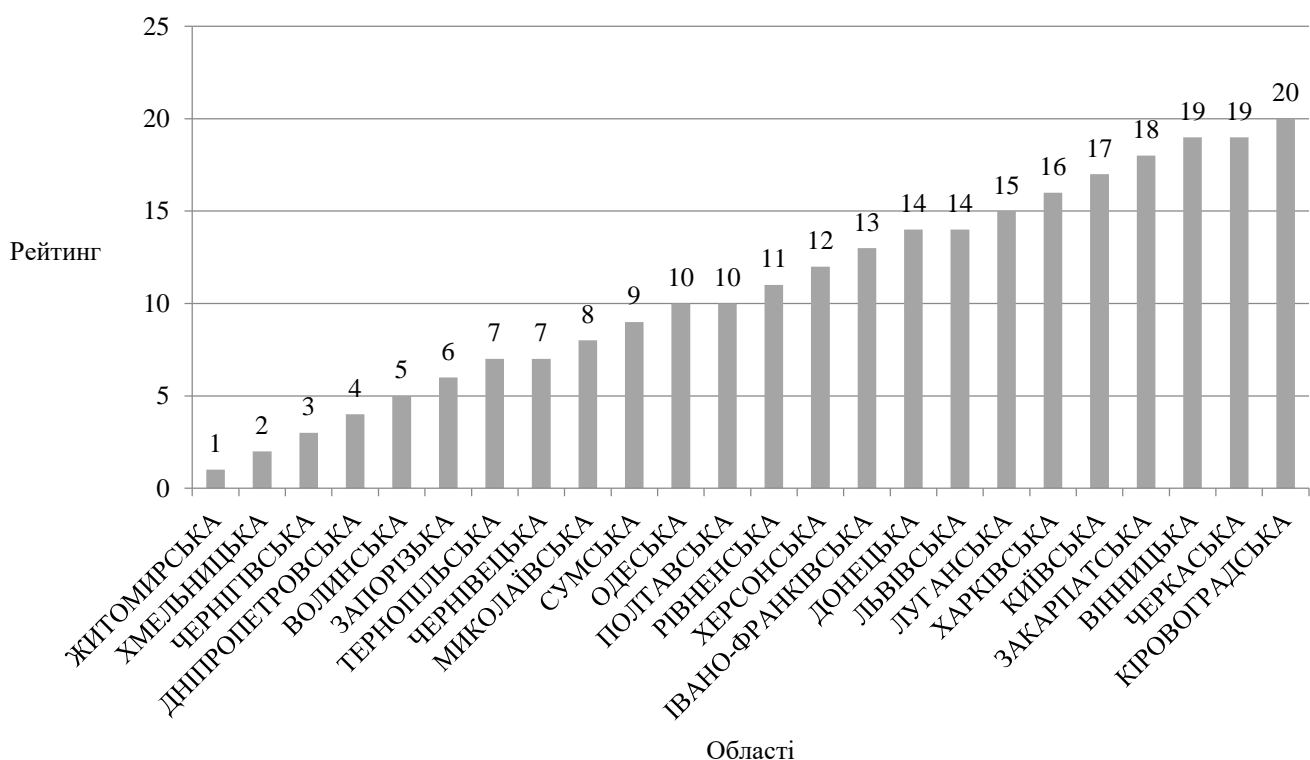

Рис. 2.4. Рейтинг областей щодо створення об'єднаних територіальних громад в Україні

В Україні на сьогоднішній день 6 млн. жителів об'єдналося в територіальні громади. Середня чисельність населення однієї громади складає 8760 осіб. Тобто чим нижча частка витрат на управління в об'єднаній громаді, тим більша частка витрат на розвиток територіальних громад. А також, громади з невеликою кількістю жителів мають обмежені можливості для сталого розвитку та надання всіх необхідних послуг своїм жителям.

За підсумками 2017 р. надходження від місцевих податків і зборів по Україні склали 37,8 млрд. грн., що на 25,5% (7,7 млрд. грн.) більше аналогічного періоду (2016 року). При цьому найбільше грошей надійшло від плати за землю (52,6%)

та єдиного податку (42%). Темпи надходжень місцевих податків до бюджетів територіальних громад за 2017 рік зросли на 30,6%, а динаміка зростання виявилася на 5,1 відсоткових пунктів вищою, ніж у цілому по Україні. Надходження до місцевих бюджетів від плати за землю зросли на 14,2% (по ОТГ – на 20,2%), а доходи місцевих бюджетів від єдиного податку збільшилися на 39,3% (по ОТГ – на 42,3%) [36].

Наступним фактором оцінки громад є впровадження середньострокового планування на місцевому рівні. Воно забезпечить узгодженість бюджетної політики, а також її передбачуваність на регіональному та місцевому рівнях. Таке планування також забезпечить стратегічний підхід до визначення пріоритетних заходів для розвитку території та відповідного розподілу ресурсів.

В Україні середня кількість громад, що об'єдналися в одну територіальну громаду, складає 5 одиниць, а також створено 152 опорні школи та 299 філій шкіл та 437 територіальних громад прийняли у комунальну власність загальноосвітні навчальні заклади.

У сфері охорони здоров'я існує 82 госпітальні округи, у сфері архбудконтролю – 10 територіальних громад отримали повноваження архітектурно-будівельного контролю, у сфері надання адміністративних послуг – утворено 734 ЦНАПів, у сфері соціальної політики – 40 територіальних центрів соціального обслуговування, засновниками яких стали територіальні громади.

Наведений вище моніторинг дозволяє органам місцевого самоврядування бачити їх уразливі місця, робити висновки та приймати відповідні рішення. Тобто ці фінансові показники будуть корисні для моделювання майбутніх територіальних громад та розробки довгострокових планів областей [70].

Згідно з зазначеними даними моніторингу процесу децентралізації основними параметрами формування територіальних громад за 2015-2017 рр. є: кількість територіальних громад (699 громад), покриття площі області громадами (169 264 кв. км.), громади, що об'єдналися (3264 громади), громади з кількістю жителів менше 5 тис. осіб (252 громади) та доходи (192 млрд. грн.) (рис. 2.5) [36].

Зазначені індикатори на рис. 2.5, на підставі яких формувався рейтинг (кількість територіальних громад, площа, територіальні громади, що об'єдналися та кількість територіальних громад, де проживає менше п'яти тисяч жителів) – це не просто цифри, а відбиток показника ефективності діяльності обласних державних адміністрацій та центрів розвитку місцевого самоврядування щодо виконання завдань реформи. Тому треба докладати всіх зусиль для поліпшення ситуації, а також провідні громади не повинні втрачати бажання та рухатися вперед до завершення реформи [70].

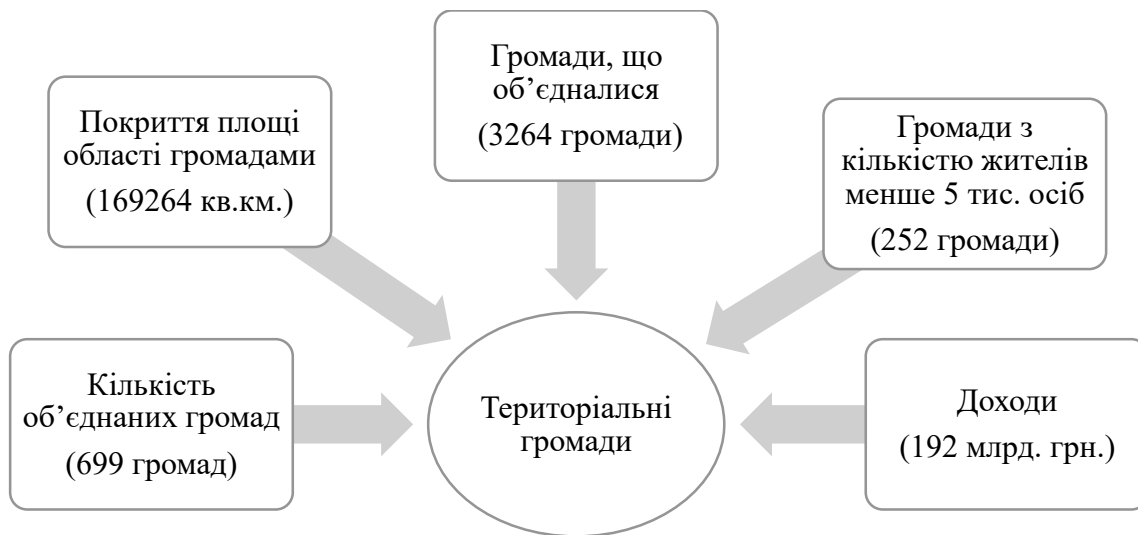

Рис. 2.5. Основні параметри моніторингу територіальних громад

Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» регулюються питання розроблення перспективних планів територіальних громад, від яких залежить розвиток місцевого самоврядування та територіальна організація влади в Україні [5].

Перспективний план – це бачення державою ефективного територіального устрою на базовому рівні в межах відповідної області, який розробляється з метою формування територіальних громад (за відповідними типами – сільські, селищні, міські), органи місцевого самоврядування яких спроможні виконувати всі функції, покладені законом на них.

Перспективний план охоплює всю територію області, розробляється і приймається для того, щоб у регіоні не залишалося неспроможних громад – таких, чиї органи місцевого самоврядування не мають власного ресурсного забезпечення, достатнього для виконання власних повноважень з вирішення питань місцевого значення [16].

Перспективний план – це своєрідна матриця за допомогою якої держава показує, як у найкращий спосіб, з позицій найбільшої соціально-економічної ефективності, громадам найбільш доцільно об'єднуватися. Але він не є догмою, тобто поступово змінюється, гнучко реагуючи на запити та бажання територіальних громад, які хочуть об'єднуватися.

Перспективний план територіальних громад містить в собі графічні ілюстрації та 2 параметра:

- Графічна частина територіальних громад – межі громад, їх адміністративний центр та населені пункти.
- Текстова частина – кількість населення територіальних громад, площу, доходи та відомості про громаду.

Основною метою перспективного плану є запобігання поширення неспроможних та ресурсо-незабезпечених територіальних громад. Тобто громади, які об'єднані за Перспективним планом мають можливість отримати фінансову допомогу з Державного бюджету (у вигляді субвенцій) та покращити якості надання адміністративно-соціальних послуг населенню громади.

У перспективному плані відбувається постійне внесення змін, а саме доповнюються громади та уточняється їх склад, що забезпечує належний рівень надання послуг з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури громад (рис. 2.3) [7, 36].

Таблиця 2.3

Територіальні громади в Україні за 2015-2017 рр.

Області	Кількість ОТГ у Перспективному плані	Кількість ОТГ у 2015р	Кількість ОТГ у 2016 р.	Кількість ОТГ у 2017 р.	Всього утворено ОТГ
Вінницька	49	2	19	13	34
Волинська	74	5	10	25	40
Дніпропетровська	85	15	19	23	57
Донецька	37	3	3	8	14
Житомирська	48	9	23	14	46
Закарпатська	0	2	1	3	6
Запорізька	61	6	10	26	42
Івано-Франківська	58	3	8	13	24
Київська	29	1	1	10	12
Кіровоградська	54	2	3	10	15
Луганська	25	2	1	8	11
Львівська	72	15	7	13	35
Миколаївська	40	1	18	10	29
Одеська	25	8	3	15	26
Полтавська	54	12	6	25	43
Рівненська	66	5	13	8	26
Сумська	52	1	13	15	29
Тернопільська	36	26	10	5	41
Харківська	57	0	4	8	12
Херсонська	49	1	11	15	27
Хмельницька	46	22	4	14	40
Черкаська	55	3	3	20	26
Чернівецька	34	10	6	11	27
Чернігівська	51	5	11	21	37
Всього	1157	159	207	333	699

Згідно з вищезазначеними даними, можна зробити висновок, що більшість областей не дотримуються своїх перспективних планів. Всього

в Перспективному плані затверджено 1157 територіальних громад. На даний час об'єднано 699 громад. Найбільша відповідність процесу об'єднання за Перспективним планом відзначається у Житомирській, Одеській, Тернопільській та Хмельницькій областях. Донецька, Кіровоградська та Сумська області не відповідають умовам, зазначених у Перспективному плані. Згідно таблиці, можемо зробити висновок, що 80 % територіальних громад знаходяться на стадії формування.

З урахуванням специфіки територіальних громад для отримання необхідного результату під час дослідження добробуту доцільно адаптувати наведені вище параметри. Зазначена оцінка можлива за допомогою «твердих та м'яких» показників добробуту територіальних громад (табл. 2.4, 2.5).

Таблиця 2.4

«Тверді» показники аналізу добробуту територіальних громад
(демографія, зайнятість, особиста та соціальна сфера)

Демографія	Особиста сфера	Зайнятість	Соціальна сфера
загальна чисельність населення	наявність комп'ютеру та телебачення	кількість людей в сім'ї зайнятих / незайнятих	кількість людей, які мають допомогу з безробіття
кількість дітей в сім'ї	наявність інтернету		
населення, що перебуває в шлюбі / в розлученні	наявність господарства окремого жителя	заробітна плата порівняно із середньою (рівень доходів)	мінімальний розмір прожиткового мінімуму
	можливість ведення фермерського господарства		
міграція населення	протяжність автомобільних доріг на території громад, км	середній стаж роботи окремого жителя громади	мінімальний розмір заробітної плати
кількість народжених	кількість автомобілів у особистому користуванні		
рівень смертності	кількість бібліотек	кількість робочих місць	середній рівень витрат окремого жителя громади

Для визначення зазначених показників, необхідно збирати комплексні статистичні дані, які на даному етапі на рівні територіальних громад отримати досить важко. В Україні можна застосовувати офіційні та неофіційні методи збору інформації у територіальних громад. До офіційних методів збору

інформації належать статистичні дані, тобто збір, організація та інтерпретація числових даних через аналіз характеристик громад шляхом висновку з вибірки. Неофіційними методами збору інформації є опитування (зустріч, на якій інформація отримується від члена територіальної громади) та анкетування (речення у запитаній формі, адресований громаді, щоб отримати відповідь).

Таблиця 2.5

«М'які» показники аналізу добробуту територіальних громад
(освіта, житло, здоров'я та безпека)

Освіта	Житло	Здоров'я	Безпека
кількість дошкільних, навчальних та вищих закладів чи училищ	загальні обсяги житлового фонду (м ²)	кількість звернень за медичною допомогою	наявність опорних пунктів поліції
кількість учнів та вчителів у дошкільних та навчальних закладах	кількість поверхів, будівель на території окремого жителя громади	кількість середнього медичного персоналу	наявність служби пожежної безпеки
навчання за рахунок бюджету чи за контрактом	загальна площа житла у розрахунок на окремого жителя громади (м ²)	кількість лікарів на території громади	кількість людей, зайнятих у добровільній організації безпеки порядку
витрати на освіту окремого жителя громади	кількість гуртожитків, орендних місць проживання		
кількість учнів, які вступили до вищих закладів	наявність опалювання, водопроводу і каналізації	кількість лікарняних закладів	кількість зареєстрованих злочинів

Однією з ключових проблем при визначенні добробуту територіальних громад є недосконалість бази даних і труднощі при зборі достовірних даних. Отже, на рівні територіальних громад доцільно проводити анкетування домогосподарств і спільно з представниками місцевого самоврядування формувати інформаційний базис для громад.

Враховуючи вищесказане, можна запропонувати систему оцінювання добробуту територіальних громад за допомогою «м'яких» факторів (рис. 2.6).

Запропонована модель аналізу добробуту територіальних громад є корисною для отримання необхідного результату. Моніторинг зазначених індикаторів добробуту громад дозволить органам влади бачити їх уразливі місця, робити висновки та приймати відповідні рішення. Але для пришвидшеного

аналізу добробуту досліджені зарубіжні та вітчизняні методики розрахунку використовують наступні складові оцінки добробуту громади:

- Споживання та освіти (грамотність).
- Здоров'я та довголіття, що характеризуються соціально-демографічними показниками (тривалість життя і смертність).
- Забезпечення базових потреб, що вимірюється рівнем урбанізації і санітарним благоустроєм міського середовища (забезпеченість каналізацією).

Самолікування чи звернення в лікарняні установи / санаторії	Відвідування культурно-дозвільних місць	Можливість отримання другої вищої освіти	Отримання додаткового навчання: курси підвищення кваліфікації, курсові, комп'ютерні, ділового спілкування
Приймання участі у закордонному стажуванні чи конкурсах	Можливість харчування продукцією за високим ціновим сегментом	Наявність власної квартири чи будинку, службового чи найманого житла	Можливість робити капітальний чи косметичний ремонт
Можливість придбання товарів облаштування житла: меблів, батарей, вікон та інше	Число людей, що потерпіли від злочинів чи нещасних випадків	Можливість придбання товарів розкошів та брендового одягу	Можливість подорожування та відпочинку за кордоном

Рис. 2.6 «М'які» показники аналізу добробуту територіальних громад

Добробут є важливим елементом для зростання територіальних громад та стабілізації відносин цих громад з місцевими активістами, засобами масової інформації, політичними партіями, підприємствами, державними та іноземними органами і установами, а також економічної самодостатності країни. В свою чергу територіальна громада є шляхом до підвищення якості повсякденного життя мешканців кожного села, селища чи міста, яка відкриває нові можливості, ресурси та повноваження перед жителями громади. Невід'ємною складовою побудови добробуту є покращення життєвого рівня громад та створення умов для гармонійного розвитку членів громад. Тобто добробут територіальних громад залежить від формування необхідних умов для соціально-економічного зростання території за допомогою використання певних факторів.

2.2 Соціальні інновації у стратегіях розумної спеціалізації територій

Перехідні процеси в економіці та активізація глобалізаційних процесів у світі мають значний вплив на зміну акцентів економічного розвитку територій. Найбільшої важливості набувають соціальні складові економічного розвитку, адже загострення соціальних проблем та конфліктів на різних рівнях може не тільки його уповільнити, але й призвести до кризи. Безпосередньо, соціальні аспекти економічного розвитку пов'язані з проблемами поліпшення добробуту населення, забезпеченням належної якості життя та рівня людського розвитку, з соціальною включеністю та єдністю, трудовою діяльністю, а також з проблемами ефективного функціонування соціальної сфери (освіти, культури, охорони здоров'я та інших).

Вирішення нагальних соціальних проблем вже багато років входить до різних глобальних та регіональних стратегічних програм розвитку – Цілі Сталого Розвитку ООН на 2016-2030 роки включають вирішення більше десяти гострих соціальних проблем [113]. Крім того, у Світовому інвестиційному звіті за 2016 та 2017 [193] роки зазначено, що соціальна проблематика є одним з найбільш важливих напрямів інвестування у багатьох країнах світу. У звітах зазначається, що експерти називають соціальну нестабільність однією з головних загроз для інвестицій у розвиток на макро- та мікрорівні.

Ефективним сучасним засобом вирішення соціальних проблем є впровадження соціальних інновацій (СІ), що надають новий підхід до подолання кризової ситуації або конфлікту, які сповільнюють та обмежують економічний розвиток територій. Якщо у розвинених країнах соціальні інновації набули широкого розповсюдження, мають рекомендовані механізми впровадження та підтримки, охоплюють досить великий спектр проблем, то в Україні активне впровадження таких інновацій ще тільки розпочинається та поки обмежується невеликим колом однотипних проблем. Також в Україні не сформовано універсальний механізм інтеграції та оцінки соціальних інновацій, який потребує використання кращих практик з урахуванням особливостей територій застосування.

Перші значні результати дослідження різних аспектів соціальних інновацій з'явилися ще в середині ХХ століття у роботах Пітера Друкера та Майкла Янга. Значну увагу питанням реалізації соціальних інновацій також приділяли Р. Алі, Дж. Мулган, Б. Сандерс та С. Тукер, які одними з перших зробили спробу визначити поняття «соціальна інновація». Подальшого розвитку питання соціальних змін та інновацій дістали у працях визначних соціологів ХХ століття – М. Вебера, Е. Дюркгейма та Й. Шумпетера. Роботи Ю. Говальдта, У. МакЕлроя, П. Саймона, Дж. Філса, Р. Хейскало, та М. Шварца розкривають

проблеми класифікації та впровадження соціальних інновацій у різних сферах економічної діяльності.

Провідні розробки з інтеграції соціальних інновацій належать міжнародним організаціям, діяльність яких спрямована на поширення кращих практик впровадження СІ. Результатами їх роботи є організація Центрів соціальних інновацій [154], проведення навчальних заходів та консолідація досвіду інтеграції проектів соціальних інновацій [177]. Проте, в умовах постійних змін потреба у нових науково-практичних розробках зростає та формує нові напрями вивчення соціальних інновацій.

Нестабільні соціально-економічні умови розвитку багатьох країн підвищують ризик поглиблення соціальних проблем, які складно вирішити традиційними методами. Виникає необхідність залучення нових інструментів для запровадження соціальних змін – необхідність впровадження соціальних інновацій.

Практика вирішення соціальних проблем виділяє певні ключові напрями або підходи до формування відповіді на соціальні виклики. Вони пройшли еволюцію від діяльності, спрямованої на соціальну включеність, соціальну згуртованість або єдність до впровадження соціальних інновацій (рис. 2.7).

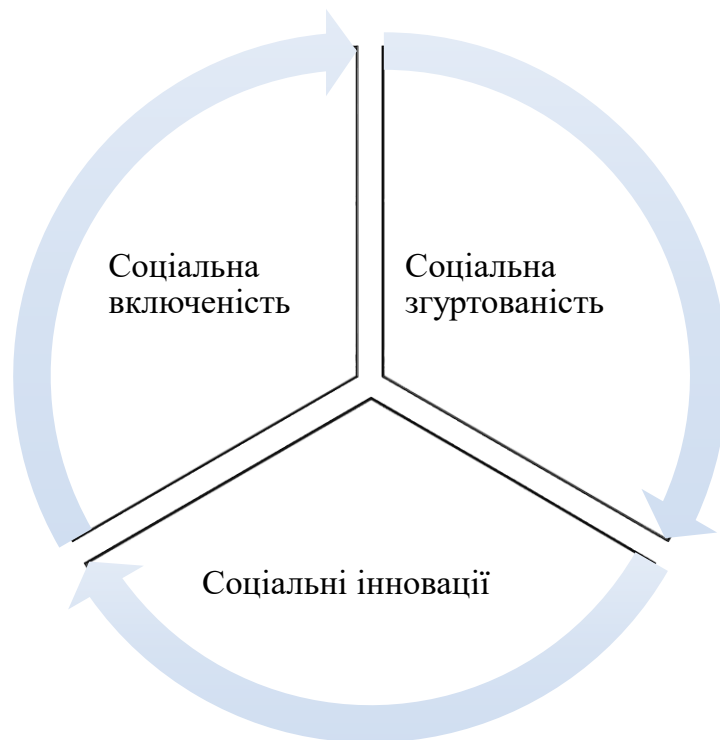

Рис. 2.7. Підходи до вирішення соціальних проблем [147, 180]

Вказані категорії досить схожі, проте їх співіснування демонструє наявність певних відмінностей. ООН визначає соціальну включеність (social

inclusion) як процес вдосконалення умов участі у суспільному житті, особливо для людей, що перебувають у неблагополучному становищі, через посилення можливостей, доступу до ресурсів, надання права голосу та поваги до прав людини [150]. У той же час, соціальна згуртованість є більш широким поняттям, що означає згуртоване суспільство, яке працює на благо всіх його членів, бореться з виключенням і маргіналізацією, формує відчуття приналежності, сприяє довірі у суспільстві та надає своїм членам можливість зростаючої мобільності (збільшення від нижчого рівня до більш високого соціального класу чи статусу) [161]. Тобто, соціальна включеність є однією із складових соціальної згуртованості.

Щодо соціальних інновацій, то їх впровадження передбачує можливість вирішення широкого комплексу питань, у тому числі – підвищення соціальної включеності та забезпечення соціальної згуртованості. Однак, незважаючи на значну кількість досліджень з питань соціальних інновацій, єдиного підходу до визначення даного поняття ще не прийнято.

Поглиблення соціальних проблем у глобальному світі потребує швидкої реакції. У відповідь на соціальні загострення у різних країнах були визначені підходи до вирішення соціальних проблем, які їх нівелюють або вирішують на користь населення, бізнесу та держави. Більш ефективним визнано підхід до впровадження соціальних інновацій, які успішно реалізуються на макро- та мікрорівні, а також поєднують у собі елементи соціальної включеності та згуртованості.

Визначення терміну «соціальні інновації» надає ОЕСР [167], соціальні інновації – це інновації, які стосуються змін у концепціях, процесах або продуктах, організаційних змін та змін у фінансуванні, а також можуть мати справу з новими відносинами між зацікавленими сторонами та територіями. Вони спрямовані на пошук нових відповідей на певні соціальні проблеми:

- визначення та надання нових послуг, що підвищують якість життя людей та громад;

- визначення та впровадження нових інтеграційних процесів на ринку праці, нових компетенцій, нових робочих місць та нових форм участі – як різноманітних елементів, кожен з яких сприяє покращенню позиції людей у робочій силі.

Використовують декілька напрямів тлумачення «соціальних інновацій»: як нові ідеї та концепції, як процес здійснення соціальних змін та як заходи, спрямовані на зміни у поведінці людини (табл. 2.6). Проте можна узагальнити, що соціальні інновації – це комплексні зміни у ідеях, концепціях,

послугах/продуктах, процесах та заходах, які сприяють вирішенню гострих соціальних проблем та конфліктів.

Таблиця 2.6

Тлумачення поняття соціальні інновації

Джерело	Визначення поняття «соціальні інновації»
OECP (LEED Forum on Social Innovations) [45]	стосуються змін у концепціях, процесах або продуктах, організаційних змін та змін у фінансуванні, також можуть мати справу з новими відносинами з зацікавленими сторонами та територіями.
Stanford Business School (professors Soule, Malhotra, Clavier) [40]	це процес розробки та розгортання ефективних рішень складних, та часто системних, соціальних та екологічних проблем задля підтримки соціального прогресу. Соціальні інновації не є прерогативою та привілеєм будь-якої організаційної форми чи правової структури. Рішення часто вимагають активної співпраці уряду, бізнесу та неприбуткового сектору.
Guide to Social Innovation (платформа S3) [147]	це розробка та впровадження нових ідей (продуктів, послуг та моделей) для задоволення соціальних потреб та створення нових соціальних відносин або співпраці. Вони є новою відповіддю на нагальні соціальні вимоги, які впливають на процес соціальних взаємодій. СІ спрямовані на поліпшення добробуту людей. Соціальні інновації – це інновації, які є соціальними як у своїх цілях, так і за своїми засобами. Це інновації, які не тільки корисні для суспільства, але також підвищують здатність людей діяти.
Jürgen Howaldt and Michael Schwarz [149]	це нова комбінація та / або нова конфігурація соціальних практик у певних сферах діяльності чи соціальних контекстах, які підштовхуються певними суб'єктами чи сукупністю дійових осіб у навмисному цілеспрямованому порядку, з метою кращого задоволення потреб або відповіді на проблеми, ніж це можливо на основі встановленої практики.
Hochgerner [180]	це нові концепції та заходи, які приймаються впливовими соціальними групами та застосовуються для подолання соціальних проблем.
Kesselring and Leitner (2008, p. 28) [152]	соціальні інновації є елементами соціальних змін, які створюють нові соціальні факти, а саме – впливають на поведінку окремих людей або певних соціальних груп у визначеному напрямку з орієнтацією на визнані об'єкти, які не є переважно економічно мотивованими.
Р. Хейскало [148]	зміни в культурній, нормативній та регулятивній структурах суспільства, які збільшують колективну силу ресурсів, а також покращують соціальну і економічну продуктивність.
Л.І. Федулова [108]	результат творчої діяльності, що набув широкого застосування та слугує підставою для значущих соціальних змін.
Лукашевич М. П., Мигович І. І.	свідомо організоване нововведення або нове явище в практиці соціальної роботи, що формується на певному етапі розвитку суспільства відповідно до соціальних умов, що змінюються, і що має за мету ефективні позитивні перетворення в соціальній сфері.

Соціальні інновації мають специфічні (ядро) та загальні елементи, що виділяють їх серед інших проектів та активностей (рис. 2.8).

Рис. 2.8. Загальні та специфічні риси соціальних інновацій

Зазначені загальні та специфічні риси соціальних інновацій роблять їх найбільш прийнятними для формування соціальних драйверів економічного розвитку територій, особливо на рівні територіальних громад. Соціальні інновації дозволяють впровадити якісні соціальні зміни, оптимізувати використання наявних активів та ресурсів, надають нові можливості населенню та підтримують низову ініціативу. На локальному рівні саме за таких умов можливо більш ефективно досягти соціальних змін.

Залежно від поєднання специфічних та загальних рис, а також сфери впровадження, соціальні інновації можна класифікувати за різними напрямками, які демонструють значне поле для впровадження соціальних змін (табл. 2.7).

СІ за умови ефективної реалізації можуть пронизувати усі сфери життя суспільства та формувати соціальний ефект не тільки на мікрорівні, але й виходити на рівень проблем країни або глобальних проблем людства.

Класифікація соціальних інновацій [31]

Класифікаційна ознака	Види соціальних інновацій
1. Рівень та обсяг соціальних нововведень	– інновації глобального характеру, спрямовані на вирішення загальнолюдських проблем; – регіональні та локальні, які представляють більш вузькі інтереси регіонального і місцевого значення
2. Сфера суспільного життя	– соціальні; – політичні; – економічні; – інновації у культурно-духовній сфері; – інновації у соціальних структурах та інститутах
3. Масштаб використання	– поодинокі соціальні інновації, які здійснюються на одному об'єкті; – дифузні, поширювані на багато об'єктів;
4. Структура соціальної сфери	– у сфері охорони здоров'я; – освітні; – правові; – управлінські та інші

Соціальні інновації реалізують системні зміни і мають багаторівневий вплив на життя суспільства, вони спрямовані на ефективне вирішення гострих соціальних проблем та конфліктів. СІ поєднують у собі загальні та специфічні риси (переважно – орієнтація на ефективність та розвиток соціуму), які відрізняють їх від технологічних інновацій. Гнучкість, ініціація «з низу» та залучення усіх зацікавлених сторін надають СІ значні переваги у якості механізму вирішення соціальних проблем.

Ще однією перевагою соціальних інновацій є те, що вони не відносяться до жодного конкретного сектору економіки. Для таких інновацій не має значення звідки вони виходять – головне соціальний результат. Соціальні інновації можуть відбуватися у наступних секторах економіки:

1. Державний сектор – зміни напрямків реалізації політики, удосконалення моделей надання послуг. Наприклад, Flexicurity в Данії, що забезпечує гнучкість для роботодавців та безпеку працівників щодо ризиків на ринку праці.

2. Неприбутковий сектор – наприклад, інновації для надання можливості розвитку та включеності до суспільства представникам соціально виключених груп (молодь після університетів, безробітні, особи без домівки та інші).

3. Приватний сектор – наприклад, практика етичного фінансування, створення ринків соціальних або екологічних товарів. Інновації у приватному секторі більш розповсюджені – трендом останніх років є мікрокредитування, за впровадження якого соціальний підприємець з Бангладеш Мухаммед Юнус отримав Нобелівську премію миру у 2006 році.

Young Foundation підкреслюють, що соціальні інновації можуть включати в себе більше одного сектора – наприклад, партнерство між Департаментом міжнародного розвитку (DfID), Vodafone, а згодом і низкою неприбуткових організацій, що призвело до створення платформи мобільного банкінгу MPesa. Соціальні інновації, що починаються в одному секторі, можна розглядати і в інших (рис. 2.9). Наприклад, багато моделей дистанційного навчання були започатковані некомерційними організаціями, а потім прийняті бізнесовими або соціальними підприємствами [188].

Асоціація "Нічні сови"

- Датська організація, що діє з 1998 року. Її діяльність спрямовано на запобігання вандалізму та насиллю середь молоді, зниження злочинності та підвищення відповідальності населення. Інновація, що стимулює соціальні зміни – нічні прогулянки учасників для допомоги постраждалим та попередження вандалізму. Результат – зменшення кількості злочинів у місцях патрулювання у 2 рази та скорочення збитків від вандалізму на деяких вулицях Копенгагену на 120 тис. євро.

"Шкільні дідусі"

- Швеція. Близько 1000 непрацюючих чоловіків 50-65 років допомагають дітям і вчителям, приймають активну участь у житті школи. Як показали дослідження, участь «шкільних дідусів» у житті навчальних закладів не тільки поліпшила обстановку в школах, а й допомогла людям похилого віку відчувати себе корисними і потрібними. Така інновація не тільки долає соціальну виключеність у людей старшого віку, але й налагоджує співробітництво між різними соціальними системами – освітньою системою та системою працевлаштування.

FixMyStreet

- Британський сервіс FixMyStreet, запущений в 2007 році, дозволяє жителям міст інформувати місцеву владу про переповнені сміттєві баки, некрасиві вивіски магазинів та інші негаразди. Ініціатива була підхоплена в Німеччині, Греції, Норвегії, Австралії, Канаді, Кореї і Грузії. У Данії пішли ще далі, створивши мобільний додаток, щоб городяни могли швидше повідомляти про те, де потрібно навести порядок.

Збережіть їжу

- Фінляндія. Ідея проекту в тому, щоб об'єднати тих, хто потребує їжу, з тими, хто готовий поділитися надлишками їжі. Для цього було створено спеціальний мобільний додаток, який об'єднує тих, хто потребує безкоштовне харчування (студенти, члени багатодітних сімей) з людьми, що мають зайву їжу.

Life Camp

- Виїзна школа, програма якої дозволяє старшокласникам усвідомлено вибрати професію завдяки організації ситуацій «дорослого» життя. Акцент робиться на вироблення у дітей навичок прийняття рішень, необхідних у майбутній професійній діяльності.

Рис. 2.9. Приклади проектів, що включають соціальні інновації

Соціальні інновації мають багато тематичних напрямів та впроваджуються у багатьох аспектах діяльності людини (рис. 2.10). Це підтверджується даними міжнародної інформаційної платформи Social Innovation Exchange (SIX) [177], яка надає комплексну інформацію щодо впровадження соціальних інновацій у світі та виступає комунікаційним посередником між авторами новаторських проектів.

За останні десять років у всьому світі спостерігається хвиля неабиякого інтересу до СІ як способу досягнення стійкого економічного зростання. Зокрема, такі важливі інноваційні рішення, як справедлива торгівля, дистанційне навчання, мобільний грошовий переказ, відновне правосуддя та безвуглецеве будівництво допомагають розв'язати низку найбільш нагальних проблем сучасності.

Рис. 2.10. Тематичні напрями розвитку соціальних інновацій [147, 177]

При цьому соціальні інновації надають унікальну можливість відійти від вузького способу мислення про соціальні проекти, демонструючи взаємопов'язаність різноманітних факторів та зацікавлених сторін.

В Україні, не зважаючи на наявний інноваційний потенціал, впровадження соціальних інновацій різної спрямованості або сфер реалізації має певні труднощі. За даними Глобального індексу інновацій, станом на 2017 рік Україна посідає 50 місце серед 127 країн світу з оцінкою 37,6 балів, що вдвічі менше, ніж у лідерів рейтингу (Швейцарія та Швеція) [145].

За показниками Індексу соціального розвитку (ICR) – 2017, Україна також значно відстає від провідних країн світу та займає 64 позицію. Наявність значної кількості соціальних проблем (особливо на регіональному рівні) та відсутність необхідної долі інновацій соціальної спрямованості дестабілізують процеси економічного розвитку у державі. В нашій країні активно впроваджуються соціальні проекти з долею інновацій, які мають переважно вузьке та обмежене спрямування. Серед ключових напрямів є допомога вимушено переміщеним особам, підтримка людей з обмеженими фізичними можливостями, екологічні проекти та робота з дітьми. Також існують державні програми для скорочення безробіття, підвищення народжуваності, пільгове кредитування молодіжного житла та інше. Однак, такі заходи носять в основному глобальний характер та мають проблеми у реалізації на місцевому рівні.

Соціальні інновації реалізують складні міжсекторальні взаємодії у межах стратегій сталого розвитку. Проекти із залученням СІ охоплюють майже усі сфери життя людини та надають унікальну можливість реалізувати інноваційний потенціал країни / регіону / людини з максимальним соціальним ефектом. В Україні напрями реалізації СІ ще досить обмежені та потребують інформаційної, інституційної та фінансової підтримки.

Механізм ініціації, розробки, впровадження та підтримки соціальних інновацій має певні особливості. Більшість досліджень розглядає лише позитивний / негативний досвід соціального новаторства та не приділяє необхідної уваги повному життєвому циклу соціальних інновацій, у якому можна виділити 6 основних етапів (рис. 2.11).

Основними етапами ініціації та впровадження соціальних інновацій є:

1. Виявлення проблем – визначення необхідності соціальних інновацій.
2. Ідеї та пропозиції – розробка концепції майбутньої інновації.
3. Практична реалізація ідей та пропозицій (прототипи) – випробування ідей та концепцій на практиці.
4. Підтримка – інтеграція ідеї у повсякденну практику.
5. Масштабування соціальних інновацій – зростання та поширення розроблених інновацій.
6. Системні зміни – передбачає перепроєктування та впровадження цілих систем і, зазвичай, поступово охоплює майже всі сектори економіки.

Рис. 2.11 Основні етапи розвитку соціальних інновацій [188]

У реальних умовах деякі з цих етапів збігаються і можуть бути виконані в іншому порядку. Багато новаторів починають з практики або прототипу і значно пізніше розробляють повну концепцію та план дій. Часто впровадження, дії та практика призводять до нових ідей, що, у свою чергу, призводить до подальших покращень та інновацій. І між цими етапами існують зворотні зв'язки, що робить процес ітераційним, а не лінійним, тому доцільно використовувати спіральну візуалізацію даного процесу [188].

Певні особливості має імплементація соціальних інновацій на рівні регіону, наприклад, у систему економічного розвитку території. Необхідно визначити, які проекти більш доцільно реалізувати за допомогою механізмів соціальних інновацій. Спираючись на дослідження Європейської комісії щодо покрокового впровадження соціальних інновацій місцевими органами влади у поєднанні з основними етапами розвитку соціальних інновацій, розглянемо комплексний механізм [147] імплементації соціальних інновацій (рис. 2.12).

Даний механізм побудований за принципом зростання залученості населення, бізнесу та влади у соціальні інновації та формування відповідної інфраструктури, якої не має на місцевому рівні.

Покрокове впровадження механізму дозволяє аналізувати наявні регіональні соціально-економічні системи, а також на етапі аналізу СІ дозволяє обрати необхідний порядок впровадження систем організації та управління майбутніми СІ.

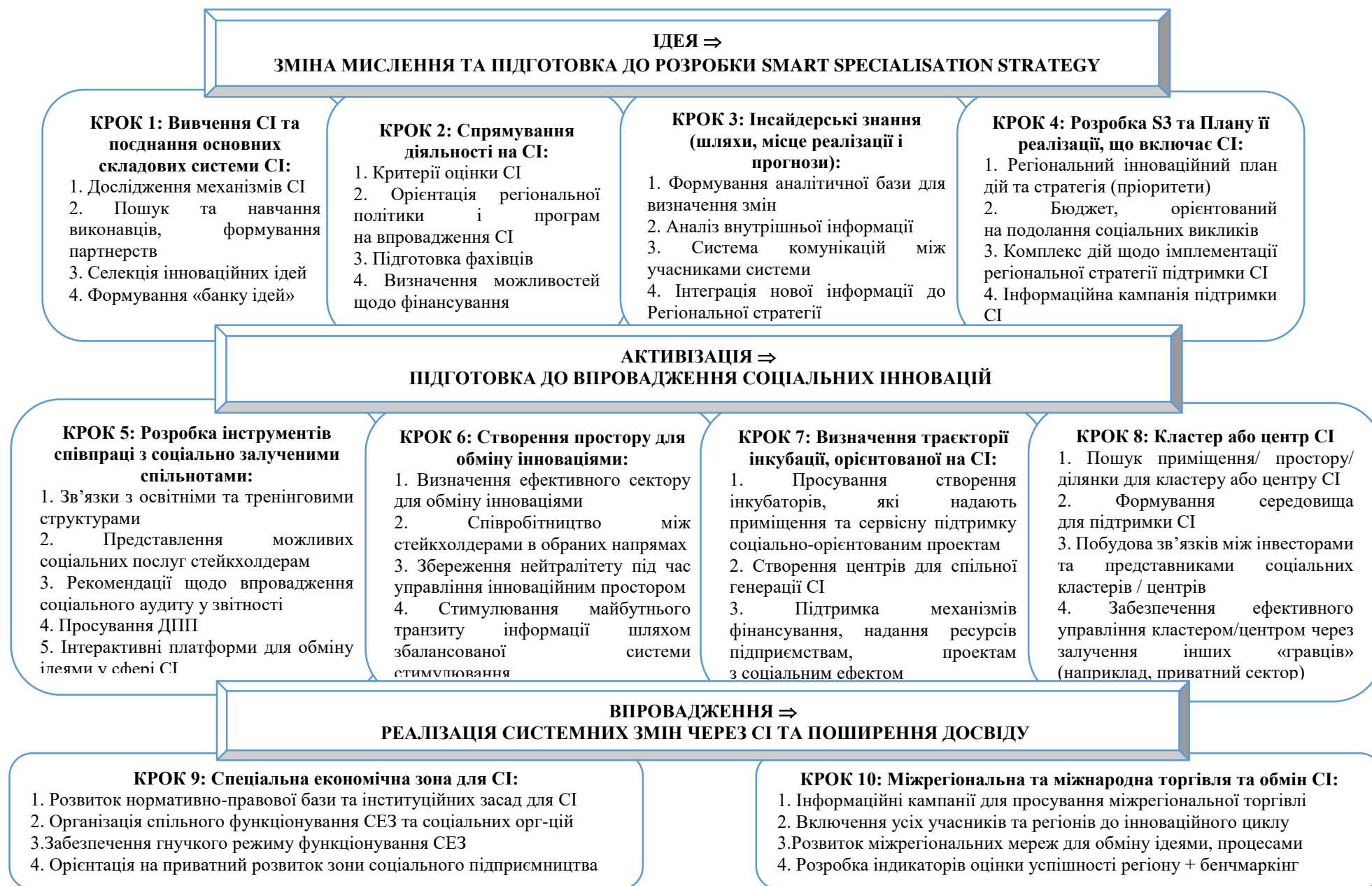

Рис. 2.12. Механізм імплементації соціальних інновацій на регіональному рівні

Вказані кроки допоможуть регіонам у вирішенні існуючих проблем, таких як створення робочих місць для молоді, інтеграція міграційних громад у економічне життя, надання медичних послуг за допомогою нових рішень ІКТ для всього населення чи способи подолання бідності.

Впровадження соціальних інновацій проходить шлях «від ідеї до реалізації» – «ІДЕЯ – АКТИВІЗАЦІЯ – ВПРОВАДЖЕННЯ» з наступним переходом до системних змін. У реальних умовах імплементація комплексної системи соціальних інновацій потребує аналізу поточної ситуації (у громаді, у регіоні або у державі), залежно від якої приймається рішення про порядок та необхідність реалізації зазначених етапів.

Ключовою складовою імплементації соціальних інновацій у розвинених країнах є стратегія розумної спеціалізації. В Україні вже розпочато розробку пілотних стратегій розумної спеціалізації на регіональному рівні, що дозволяє використовувати базовий механізм імплементації з певними доповненнями. Наприклад, одним з «пілотних» регіонів виступає Харківська область, яка має певний потенціал для впровадження соціальних інновацій у відповідь на загострення ситуації у соціальній сфері.

Передумовами для впровадження СІ у межах Стратегії розумної спеціалізації для громад Харківської області виступають:

1. Значний науковий та інноваційний потенціал – у регіоні багато ВНЗ (більше 30) та науково-дослідних установ, які спроможні концентрувати нові ідеї та контролювати їх реалізацію.

2. Зацікавленість органів влади у вирішенні соціальних проблем через реалізацію нових проектів (у межах реалізації Стратегії розвитку Харківської області до 2020 року).

3. Досвід реалізації у регіоні соціально-орієнтованих проектів (як за державною, так і за приватною ініціативою).

4. Можливість формування інноваційного «трикутника знань»: держава – підприємства – наука для підтримки впровадження інновацій.

5. Наявність активної громадськості та громадських організацій, які у якості виконавців можуть виступити «провайдерами змін» та інші.

Таким чином, за умови активної генерації ідей, а також відповідної інституційної та фінансової підтримки, перспективне впровадження СІ надає можливість вирішити частину важливих соціально-економічних проблем регіону та поширити отриманий досвід між іншими регіонами.

Вплив сучасних соціальних інновацій на забезпечення економічного розвитку територій постійно зростає. Це частково зумовлено специфікою деяких перешкод до стабільного і стійкого економічного зростання (наприклад, кліматичні зміни, молодіжне безробіття та соціальна виключеність

після навчання, старіння нації, кризи ресурсів, загострення соціальних конфліктів), які можна подолати тільки за допомогою таких інновацій.

Для забезпечення сталого економічного розвитку на територіальному рівні під час підготовки стратегій, програм та профільних політик необхідно включати до них соціальні інновації як інструмент вирішення соціальних проблем. Крім того, необхідно орієнтуватися на досягнення відповідності між освітою, науковими дослідженнями та соціальними потребами.

В Україні соціальні інновації існують, але носять обмежений характер та концентруються у певних сферах (допомога сиротам, інвалідам, вимушено переміщеним особам, профорієнтація та екологічні акції), але не можуть забезпечити вирішення основних проблем економічного розвитку. Для усунення даних недосконалостей необхідно впроваджувати СІ на місцевому рівні у межах стратегій розумної спеціалізації з метою забезпечення ефективної реалізації інноваційного потенціалу у соціальній сфері.

2.3 Освітня складова у розумному місцевому зростанні

В Україні активно продовжується процес децентралізації влади та об'єднання територіальних громад. Однією з найважливіших сфер діяльності самоврядування виступає сектор освіти, як драйвер розвитку об'єднаних громад. Як зазначено в рамках форуму «Децентралізація у сфері освіти», освіта – одне із головних зобов'язань місцевої влади. Громада залежить від якості освіти, освіта є одним із основних факторів єднання громади, що може створювати нові соціальні зв'язки та контакти між жителями [30]. Таким чином, процес децентралізації без освітньої складової однаково неможливий, як реформа освіти без децентралізації.

Одним із надскладних завдань для об'єднаних територіальних громад набуває процес створення функції управління освітою. До об'єднання громад управлінням освітою в селах і селищах займались відділи освіти районних державних адміністрацій, які є елементами вертикалі державної виконавчої влади. Функції виконавчих органів сільських та селищних рад у сфері освіти були мінімальними та полягали в реалізації другорядних завдань для забезпечення шкіл, наприклад, організація підвозу учнів [36]. На сьогодні органи місцевого самоврядування об'єднаних громад переймають повноваження у сфері освіти, у тому числі отримання бюджетних преференцій та управлінських повноважень, але разом із цим на них падає відповідальність за створення ефективного управління системою освіти у своїх громадах.

Забезпечення якісними освітніми послугами, планування кадрів з вищою освітою за необхідними напрямками та ціннісно-орієнтоване формування

особистостей є одними із найбільш важливих і соціально чутливих завдань об'єднаних громад. Майже в кожній громаді послуги освіти стосуються не менше 30% населення громади, а саме діти, їхні батьки, вчителі, діяльність освітньої мережі забезпечує постійною роботою до 25% працездатного населення громад. Саме кадрове забезпечення громади – питання, яке вимагає неабиякої уваги. Адже, спеціалістів на місця знайти не так вже й легко. Юристи, економісти, проектні менеджери, землевпорядники – саме таких фахівців нині потребують новостворені ОТГ, також серед затребуваних кадрів є спеціалісти ЦНАПів [36].

Отже, однією з провідних задач децентралізації є надання якісних освітніх послуг громадам за сучасними затребуваними напрямками та створення ефективної системи управління освітою для формування грамотного кадрового забезпечення громади, що виступає ключовим фактором її подальшого розвитку.

Наразі, існує невідповідність діючої моделі системи освіти теперішнім реаліям та вимогам часу. Це зумовлено потребами локального життя людей, технологічним прогресом, поширенням інформації, глобалізацією та прискоренням темпу життя. В освітній сфері України почався новий етап розвитку, пов'язаний зі зміною менталітету суспільства й особистості, ціннісних орієнтацій молодого покоління. У результаті всіх цих вимог формуються нові ключові тенденції розвитку освіти.

Активізація переходу від пасивного до активного навчання, викликана тим, що лекція, як різновид навчальної активності, поступається не тільки практичному або семінарському заняттю в малих групах, але й самонавчанню через те, що на заваді часто стають дефіцит спікерських якостей лектора та складність тривалий час слідувати за його думкою. Наразі, відбувається фундаментальна річ, система надання освітніх послуг змінюється. Навчальні курси вже мають переважно не пасивний характер за визначенням, адже вони включають у свою програму відео-лекції, ситуаційні завдання, форуми. Технологічний прогрес надає можливість йти далі та надавати віртуальну реальність, тобто можливість переглядати інтерактивні схеми, схеми молекул, і всім класом маніпулювати ними. Шкільна освіта є ключем до загальних цифрових знань, тому виникає необхідність у зміцненні зв'язків компаній та навчальних закладів, наприклад, спільне використання інновацій та концепція управління знаннями, розроблені підприємствами спільно з навчальними закладами. Школи в Україні повинні наздогнати світових лідерів у використанні цифрових мультимедійних технологій. Також важливим є сприяння розвитку стартапів у секторі освіти, яка використовує цифрові платформи для розширення доступу до творчого потенціалу й експертні знання викладачів.

Ще одним технологічним поштовхом для кращого функціонування системи освіти є розвиток науки про аналіз та обробку великих масивів даних. Для освіти данні відіграють величезну роль. Актуальним стає питання збору статистики та аналітики щодо того, як люди сприймають інформацію та яку саме. Завдяки аналізу даних освітні заклади матимуть змогу виявляти закономірності проходження слухачами навчальних курсів, вибудовувати індивідуальні освітні траєкторії, адаптувати програми до прогнозованих потреб ринку праці. Випереджаючим кроком стає можливість персоналізувати навчання. Програма, або комбінація програми і людини зможуть рухатися в темпі, який зручний для слухача, повільніший чи швидший, і завжди підтримувати оптимальний рівень зацікавленості, тобто формувати індивідуальну освітню траєкторію. Але при цьому залишається важливість формування у слухачів комплексного мислення, вміння аналізувати і будувати складні об'єкти.

Переорганізація навчального процесу та зміщення традиційних рамок навчального процесу набуває актуальності через необхідність впровадження освіти впродовж життя у зв'язку з швидкоплинними змінами та потребами сучасних ринків праці та навичок. Сьогодні людський капітал і навички стали основою економічного процвітання та соціального добробуту. Прогрес в області розвитку особистості і суспільства, заснований на динамічній економіці та ціннісних орієнтаціях, більшою мірою залежить від технологічних досягнень. Забезпечення такого розвитку потребує посилення конкурентних переваг шляхом підвищення якості та підтримки кваліфікованої робочої сили, поліпшення дослідницької бази та поширення знань на благо всього суспільства. Освітня діяльність впроваджується шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти. Поєднання нових і традиційних форматів навчання призводить до формування і розвитку моделі змішаного навчання.

Формальна освіта – це освіта, яка здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) і передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, що визнаються державою [10]. Таку форму освіти надають школи, технікуми, вищі навчальні заклади, але їх рушійною силою повинна стати практична орієнтація навчання, тобто співпраця з реальними компаніями, реальними громадськими організаціями, впровадження стажування.

Поширення неформальних методів навчання дає можливість залучати все більшу кількість студентів до освітнього процесу, дозволяє знайти програми відповідно індивідуальним потребам і бюджетам. До неформальної освіти відносяться програми, що не передбачають присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але можуть завершуватися присвоєнням

професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій. Неформальну освіту можна отримати на курсах, тренінгах, вебінарах, конференціях. У 2014 році глобальний ринок он-лайн освіти оцінювався у 165,36 млрд доларів і за прогнозами до 2022 року він зросте до 243,8 млрд доларів [144]. Вагомими факторами поширення відкритих освітніх он-лайн курсів є гнучкість навчання, низька вартість, доступність, швидке збільшення кількості користувачів Інтернету. При цьому під відкритістю розуміється не тільки безкоштовність і доступність курсу для кожного користувача Інтернету, але й відсутність будь-яких обмежень у їх використанні. Також сьогодні вже існують практики альтернатив звичайної магістратури: мікромагістерські ступені – 4-5-8 курсів, які об'єднані в певне завдання та дозволяють дуже швидко досягнути велику кількість нових знань, особливо не відриваючи слухачів від роботи чи інших задач. Проте питання гідної оцінки результатів такого навчання залишається відкритим і не завжди достатнім для роботодавців.

Подвійна система професійної підготовки, тобто перепідготовка працівників та надання їм додаткових знань, є важливим елементом стратегії для задоволення майбутнього попиту на кваліфікованих робітників. Вона повинна бути гарантією якості та інноваційних здібностей. Основними задачами в цій галузі є приведення подвійної системи професійної підготовки у відповідність до вимог цифрової економіки. Існуючі навчальні програми та програми безперервної освіти повинні оновлюватися спільно з представниками керівництва і працівників з метою навчання необхідним цифровим можливостям. Це також означає, що методи і навички вирішення проблем повинні отримати більшу підтримку і фінансування.

Загальногалузеві центри подовженої освіти повинні пропонувати подальше навчання в області цифрових технологій на високому рівні. Подвійна система професійної підготовки для робочих місць повинна бути більш строго орієнтована на отримання необхідних практичних навичок, щоб компанії продовжували запрошувати випускників цих програм у якості альтернативи випускникам вищих навчальних закладів. Для розробки програмного забезпечення та програмування для конкретної області застосування, подвійна система з її практичним підходом може давати переваги.

Інформальна освіта (самоосвіта) спрямована на самоорганізоване здобуття певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям [10]. Така форма освіти набуває особової ваги через те, що вона є щоденною, невідривною від повсякденного життя та формує цінності особистості. На думку Мілтона Рокича, цінність – стійке переконання в тому, що певний спосіб поведінки чи кінцева мета існування краще з особистої чи соціальної точок зору,

ніж протилежний або зворотний спосіб поведінки, або кінцева мета існування. Система ціннісних орієнтацій – стійка система переконань про бажані методи поведінки або кінцевої мети існування [173]. Інформальна освіта є невід’ємною складовою освітнього процесу впродовж життя.

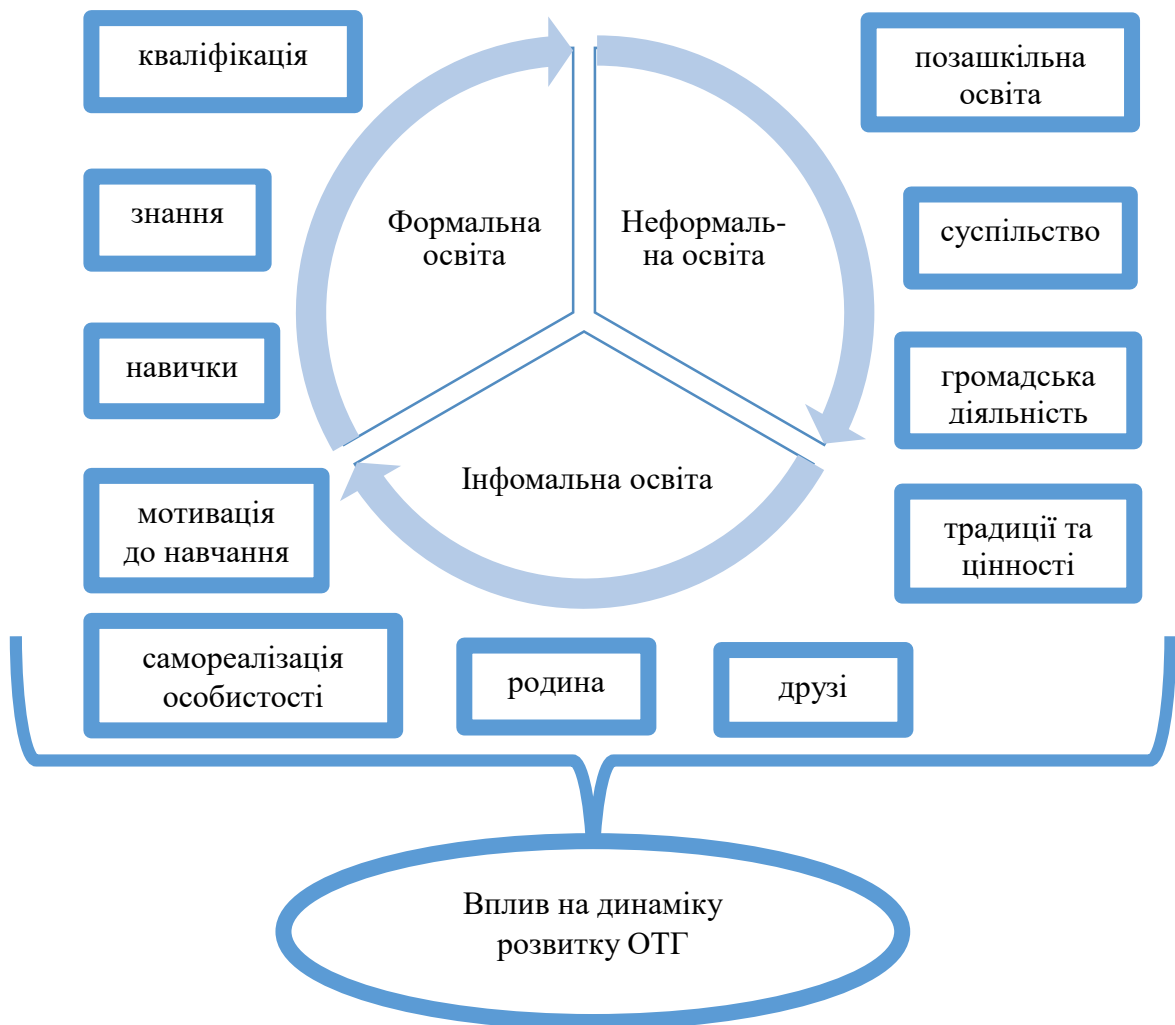

Рис. 2.13. Фактори впливу освітнього процесу на розвиток ОТГ

Якщо формальна освіта, яку формує та регулює Міністерство освіти науки, є обов’язковою для всіх, то неформальна та інформальна освіта має індивідуальний підхід, і кожна громада може впливати на формування саме такої освіти, створюючи умови та зацікавленість школярів у спеціалізації діяльності своєї громади, бажання бути її частиною та розвивати її. Цим самим, підвищуючи рівень розвитку освіти на своїй території та залученості жителів до функціонування громади, та отримуючи з цього позитивні наслідки у вигляді активної участі у розвитку спеціалізованої діяльності громади.

Основними тенденціями розвитку освіти є активізація переходу від пасивного до активного навчання, в якому більшою мірою додаються практичні та наглядні методи надання інформації, аналіз і обробка великих

масивів даних за допомогою яких стає можливо формувати індивідуальні освітні траєкторії та адаптувати програми до прогнозованих потреб ринку праці, переорганізація навчального процесу та зміщення традиційних рамок через впровадження освіти впродовж життя за допомогою формальної, неформальної та інформальної освіти.

Проаналізувавши світові практики децентралізації у сфері освіти в країнах ЄС таких як: Бельгія, Німеччина, Іспанія та Великобританія, можна зазначити, що спостерігається тенденція до посилення впливу на місцеві та регіональні уряди щодо контролю за навчальною програмою та викладачами, за наймом і звільненням. Проте, ніколи не відбувається повної децентралізації, оскільки рішення, що стосуються фінансів та персоналу, мають різну ступінь централізації. Децентралізація на місцевому рівні може полягати у забезпеченні місцевого контролю і, таким чином, кращій відповідності між освітніми методами та обслуговуваними слухачами, а також більшої відповідальності за результати навчання. Децентралізація часто асоціювалася з прагненням зробити систему освіти більш ефективною, чуйною і підзвітною, ідея полягає в тому, що перерозподіл влади на рівні школи стимулюватиме освітні інновації, спрямовані на задоволення потреб учнів, батьків і роботодавців.

Зосереджуючи увагу на чотирьох галузях шкільної автономії – управління персоналом, фінансові ресурси, політика та навчальна програма учнів – виявили, що більша автономія в управлінні персоналом пов'язана з більш високим рівнем читацької грамотності. Позитивні ефекти шкільної автономії від успішності учнів здійснюються за умови, що існують також централізовані іспити, які, як стверджувалося, надають стимули для підвищення продуктивності учнів, а не заохочення інших інтересів. Якщо місцеві органи освіти бачать себе і вважаються відповідальними за надання освітніх послуг, реформа покращить якість освіти [157].

Однією з головних цілей реформування децентралізації освіти в Україні є делегування повноважень і відповідальності за управління освітою та її фінансування органам місцевого самоврядування і школам зі збереженням при цьому повноважень щодо визначення освітньої стратегії країни та загального напрямку освітньої реформи за МОН. До управлінської автономії навчальних закладів відноситься повноваження виключно керівника призначати та звільняти всіх працівників закладу, в той час як керівника закладу освіти призначає на посаду та звільняє з посади засновник або уповноважений ним орган. Педагогічна свобода включає в себе можливість вчителю самостійно розробляти освітню програму на основі розробленого МОН державного стандарту, затверджуючи її педагогічною радою закладу та його керівником.

Окремої уваги потребує фінансування основних фондів закладів середньої освіти. За своєю структурою основні фонди освітніх закладів складаються з трьох складових: будівлі та споруди, обладнання, транспортні засоби. До будівель та споруд відноситься самі будівлі освітніх закладів та спортмайданчики, до обладнання – інтерактивні класи, комп'ютерне обладнання, книгозабезпечення, хімічні та фізичні реактиви та інші необхідні матеріали для освітнього процесу, до транспортних засобів – шкільні автобуси та утримання їх.

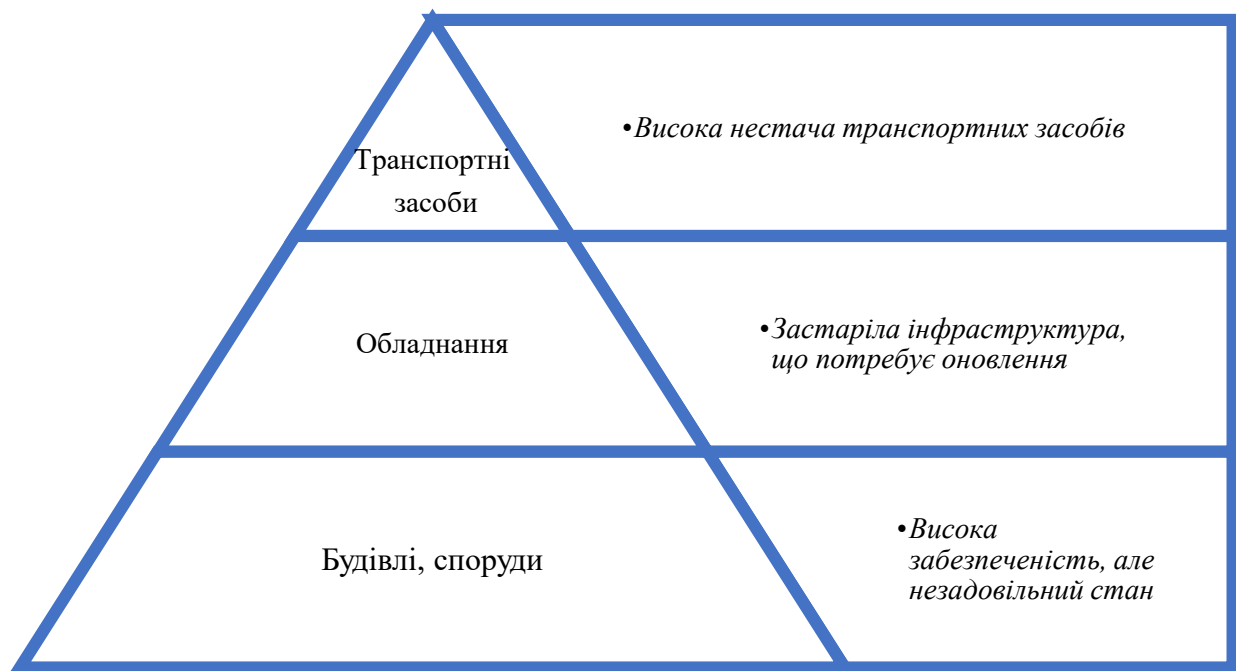

Рис. 2.14. Ресурсна підсистема освітньої інфраструктури

Вартість та структура основних засобів визначає потреби у фінансуванні системи освіти. Держава інвестує в освітню інфраструктуру, але не вирішує ці питання повною мірою. За даними моніторингу процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на серпень 2017 року зазначено, що у 2017 року з держбюджету виділено 300 млн грн на автобуси та обладнання для ОТГ, також планується відкриття нових освітніх закладів, переведення на альтернативні види опалення, ремонт та утеплення дахів, заміна вікон та утеплення стін. Зазначається, що більш ніж 20% коштів ДФРР буде направлено на освітні проекти, також залучаються кошти місцевих бюджетів [36]. У 2018 році Держбюджетом передбачено витрати на заклади загальної середньої освіти у розмірі близько 2 млрд. грн. Основними складовими витрат є: підручники, оснащення закладів загальної середньої освіти, підвищення кваліфікації вчителів, національна електронна платформа.

Одним з найнагальніших завдань, що постають перед органами місцевого самоврядування, стало оптимізація мереж загальноосвітніх навчальних закладів. Підвищення якості освіти в громаді та життєвих можливостей громадян реалізується через покращення системи витрачання бюджетних коштів. Адже, як показує аналіз результатів ЗНО в проміжку 180-200 балів отримали майже в 4 рази більше школярів з міста, ніж з селищ, у той час як, частка учнів, які отримали результати у проміжку 100-119 балів, удвічі більша в селі, ніж у місті. Разом з тим, майже однакова кількість випускників як сільських, так і міських шкіл, отримали середні бали з усіх предметів у проміжку 140-159. Тобто, об'єднані громади можуть поліпшити умови в сільських школах за рахунок ефективнішого з економічного погляду витрачання коштів, які одержуватимуть з державного бюджету через освітню субвенцію.

Негативним впливом на становище середньої освіти в ОТГ є велика кількість малокомплектних сільських шкіл, класи з малим наповненням, застаріла інфраструктура та неенергоефективні шкільні будівлі, нестача профільних фахівців через неповне навантаження викладачів, слабка залученість дітей до позакласного виховання з віддалених сіл.

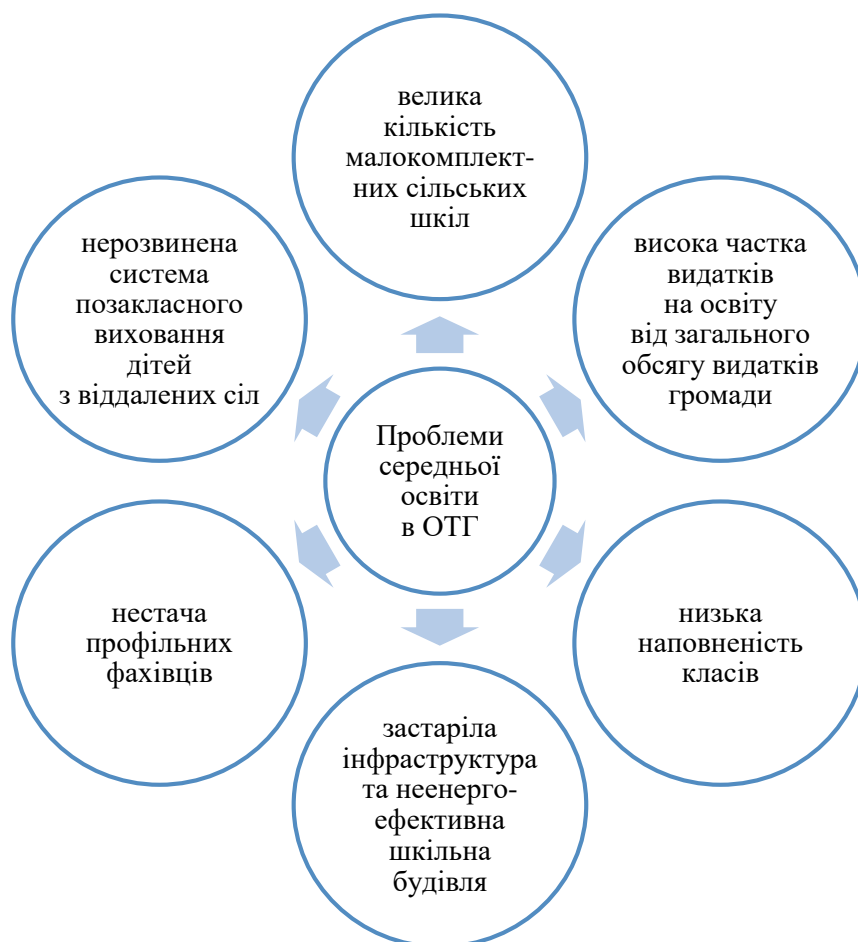

Рис. 2.15. Сукупність проблем, що впливають на стан середньої освіти в ОТГ

Однією з найболючіших проблем з якими стикаються громади є подрібнена мережа малокомплектних шкіл, багато з яких налічують менше 20-30 учнів. Такі школи розташовані як в ізольованих населених пунктах, так і за кілька кілометрів від іншої подібної школи. Проблемою таких шкіл є незадовільний їх стан та низька якість освіти, попри високі витрати на навчання одного учня.

До основних завдань, що постають перед ОТГ, відносяться:

- ефективне фінансування основних фондів, що включають в себе будівлі та споруди, обладнання, транспортні засоби;
- оптимізація мереж загальноосвітніх навчальних закладів;
- вирішення проблем, що формують негативні фактори впливу на стан якості освіти, включаючи в себе малокомплектні сільські школи, низьку наповненість класів, застарілу інфраструктуру, неенергоефективну шкільну будівлю, нестачу профільних фахівців, нерозвинену систему позакласного виховання дітей з віддалених сіл.

Одним з пріоритетів реформи системи освіти, що відбувається, є оптимізація мережі освітніх закладів. Це зумовлює зміни структури основних засобів: зниження частки вартості будівель та споруд, за рахунок малокомплектних шкіл, що закриваються, та збільшення частини вартості засобів, що забезпечують підвіз школярів до опорних шкіл та інвестування в оновлення обладнання та енергомодернізацію будівель та споруд.

Одним зі шляхів вирішення даного питання є створювання опорних закладів. Представницькі органи місцевого самоврядування ОТГ, районні ради можуть бути засновниками освітнього округу, опорного закладу та його філій. Опорний заклад є юридичною особою, має рахунки в органах Казначейства, самостійний баланс, штамп, печатку і у своєму складі філії та здійснює з урахуванням потреб осіб з інвалідністю, організоване підвезення учнів (не менше ніж з трьох селищ, сіл, в яких ліквідовано загальноосвітні навчальні заклади або припинено їх діяльність) і педагогічних працівників, у разі потреби, до опорного закладу і до місця проживання. Кількість учнів опорного закладу (без врахування учнів філій), як правило, становить не менш 200 осіб [9]. Це дуже важливо для України, де вже декілька разів ухвалювались рішення про накладення мораторію на закриття шкіл, але такі дії не поліпшують освітніх можливостей навчальних закладів.

Утворення територіальних громад в селах може сприяти скороченню витоку молоді з сільської місцевості в районні центри і може реалізовувати себе на базі тієї місцевості, де вони народились і проживають [36]. Тому актуальності набуває спрямованість на інтенсивну підготовку учнів за предметами, які є

необхідними для подальшого навчання за спеціальностями, які пов'язані з пріоритетними напрямками діяльності громади; підвищення загальної успішності учнів та надання сільській молоді доступу до якісної інтерактивної шкільної освіти.

Тобто на перший план виходить застосування підходу розумних спеціалізацій, тобто стратегій, що генерують унікальні активи та можливості на основі відмінних промислових структур регіону та бази знань, при підготовці школярів, що допоможе спланувати грамотне кадрове забезпечення громади на 5-10 років. Адже, вища освіта та фаховий профіль – це одна з основних вимог, яка стоїть перед кандидатами для працевлаштування.

До ключових компетентностей, що надаються у школі, відносяться такі як: спілкування державною мовою; здатність спілкування іноземними мовами; математична компетентність; компетентність у галузі природничих наук, техніки і технологій; інформаційно-комунікаційна компетентність. Крім того, додається формування рис характеру, різних способів мислення та соціальної поведінки таких як: громадські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; підприємливість та фінансова грамотність, культурна та екологічна компетентність; інноваційність. Основними навичками та вміннями, якими мають оволодіти учні, виступають критичне та системне мислення, здатність співпрацювати з іншими людьми, вміння приймати рішення, оцінювати ризики, вміння конструктивно керувати емоціями, ініціативність, читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, здатність логічно обґрунтовувати позицію, розв'язувати проблеми, творче мислити.

Також важливою складовою освітнього процесу є формування моральних якостей, до яких відносяться сукупність особисто значущих і цінних прагнень, ідеалів, переконань, поглядів, ставлень до діяльності у професійній сфері, загальної етичної культури, що визначає професійну честь, гідність, обов'язок і характеризується самокритичністю, стриманістю у судженнях, відкритістю, загальної культури особистості.

Таким чином, зниження якості освіти в сільських школах стало результатом взаємно посилюваних негативних чинників таких як: вимушена внутрішня міграція сільського населення, застаріла інфраструктура, кадровий дефіцит, неефективна структура самоврядування та надмірна бюджетна централізація. Створення ефективної системи управління освітньою сферою в об'єднаних громадах допоможе підвищити якість освітніх послуг, фундаментально покращати матеріальне становище шкіл, забезпечити стабільність фінансування освіти та вирішати сформовані проблеми.

Рис. 2.16. Система ключових компетентностей школярів

Імплементация стратегії розумної спеціалізації у підготовці школярів до спеціальностей пов'язаних з пріоритетними напрямками діяльності громади з урахуванням сучасних трендів: перехід від пасивного до активного навчання, радикальна реорганізація навчального процесу, знищення традиційних рамок навчального процесу, використання інформаційних даних за сучасними формами навчання: формального, неформального та інформального стане одним з головних інструментів якісного формування кадрового забезпечення громад.

Серед ключових проблем соціально-економічного розвитку людства зростає значення проблем людських якостей таких як: розвиток моральних, інтелектуальних та інших задатків людини, забезпечення здорового способу життя, нормального психічного розвитку, розрив з традицією, уніфікація поглядів і втрата індивідуальності. У зв'язку з необхідністю формування нових людських якостей на передній план виходять проблеми освіти. Від якості освіти залежить, як люди будуть представляти своє місце у світі, на які цінності будуть орієнтуватися.

Значну цінність для окремих осіб і суспільства в цілому має саме освіта. Економіки країн, що вкладають значні інвестиції в освітні установи, відрізняються значним зростанням і процвітанням. З точки зору результатів освіти, цінність освіти для того, хто навчається, його сім'ї і соціуму в цілому представлені на рис. 2.17.

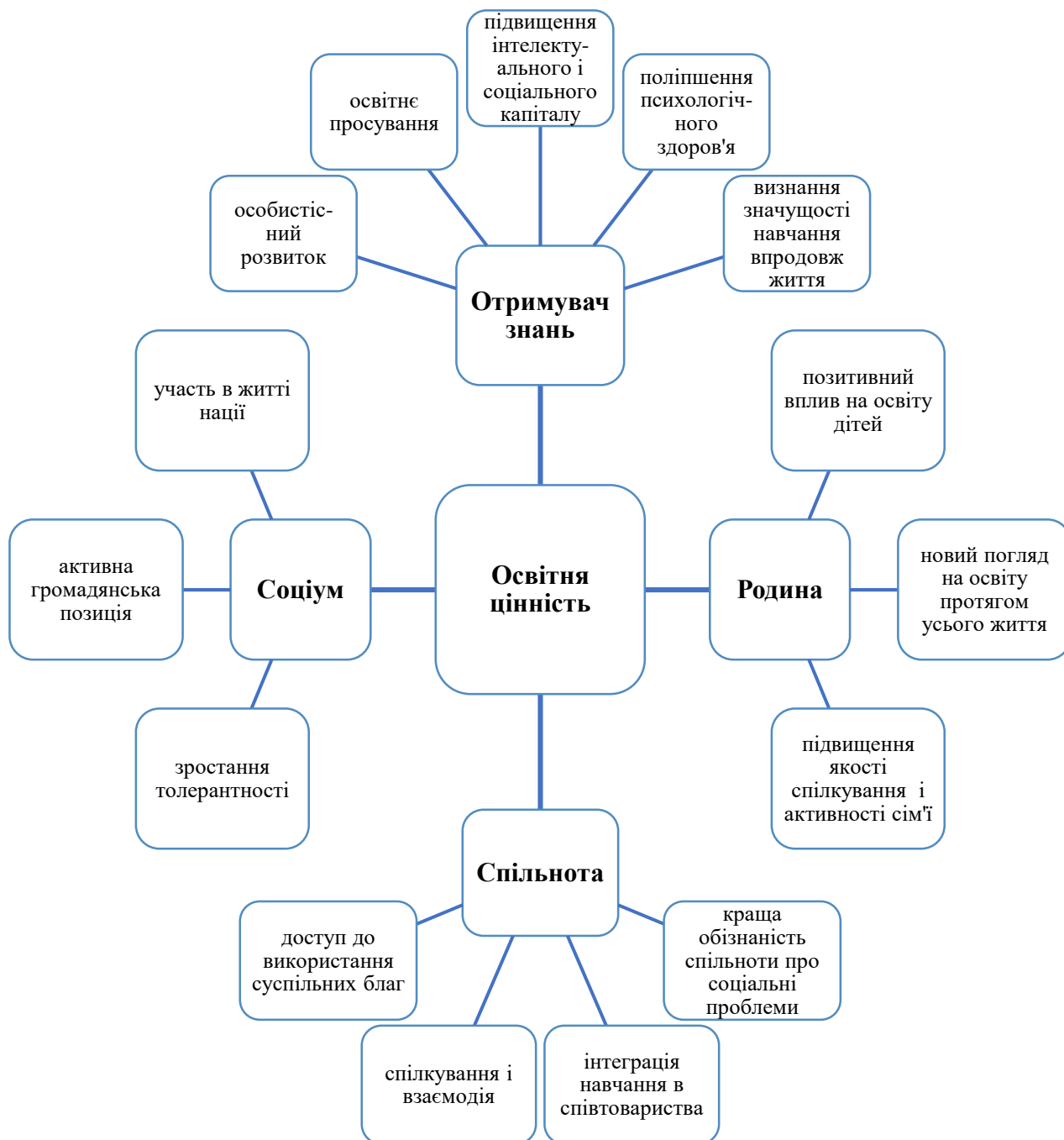

Рис. 2.17. Сукупність цінностей освітнього процесу

До сукупності цінностей освітнього процесу відносяться особистісний розвиток, освітнє просування, підвищення інтелектуального і соціального капіталу, поліпшення психологічного здоров'я, визнання значущості навчання

впродовж життя для отримувача знань. На родину отримувача знань впливає новий погляд на освіту протягом усього життя, підвищення якості спілкування й активності сім'ї. Для спільноти позитивним наслідком є краща обізнаність про соціальні проблеми, інтеграція навчання в співтовариства, спілкування і взаємодія, доступ до використання суспільних благ. Цінністю для соціуму є зростання толерантності, активна громадянська позиція, участь в житті нації.

Освіта стає ключовою цінністю особистості, сім'ї і соціуму, що викликає необхідність перегляду розуміння її як системи, процесу та результату в контексті нової освітньої парадигми, що забезпечує прирощення індивідуального і соціального досвіду особистості з метою забезпечення сталого розвитку.

У тенденціях розвитку системи менеджменту максимальну увагу індивідуальним аспектам особистості та їх впливу на професійну поведінку відображається в принципах ціннісно-орієнтованого управління. Однією з таких яскравих тенденцій є відносно новий підхід в управлінні – менеджмент за цінностями. Особливістю даного підходу є те, що він відображає кардинально новий погляд на управління підприємством, що полягає в прийнятті управлінських рішень відповідно до встановленої в ньому системи цінностей. Через це в умовах сьогодення значно зростає інтерес до такого виду менеджменту. Існує думка, що сучасна освіта має принципово відсторонюватися від будь-яких цінностей, від усього, що не пов'язано безпосередньо з науковим пізнанням та навчальним процесом. Але, за звичай, саме освітні заклади виступали носіями та зберігачами загальнолюдської моралі, духовних ідеалів, впливаючи тим самим на своє оточення та змінюючи його на краще.

Ціннісно-орієнтований напрям менеджменту сьогодні перетворюється на свого роду роль філософії організації управлінської діяльності, на підставі якої, вибудовується і реалізується управління за специфічними напрямками діяльності. Говорячи про менеджмент освітніх закладів з точки зору ціннісної орієнтації, ми розуміємо вид управління при якому керівництво приділяє належну увагу ціннісним системам своїх підлеглих, свого оточення та своїх власних, намагаючись враховувати їх у процесі прийняття рішень та управління освітніми закладами.

Аналіз практик реалізації ціннісно-орієнтованого управління вказують на те, що всі організації засновують його на певному наборі цінностей, які були прийняті ними. В цілому цінності не повинні існувати відокремлено. Цінності знаходяться в постійній взаємодії, впливаючи один на одного певним чином: посилюючи або нівелюючи значення інших, утворюючи певну динамічну систему, тобто цінності взаємодоповнюють і підсилюють дію один одного. Також цінності можуть взаємосуперечити або експлуатувати інші цінності.

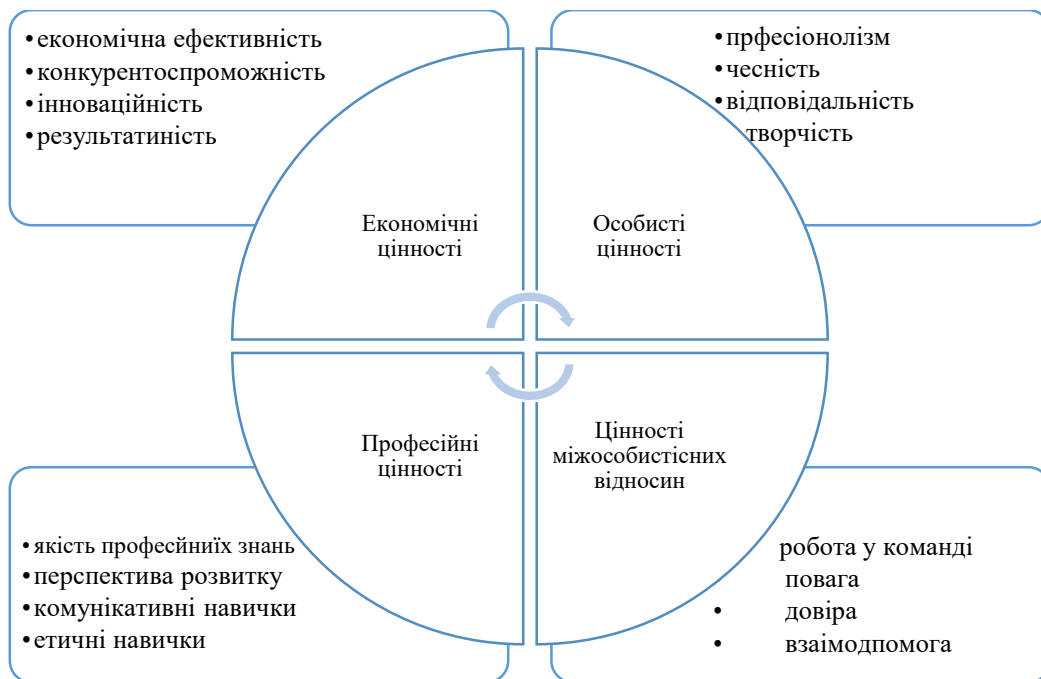

Рис. 2.18. Модель формування системи цінностей освітніх закладів

Система цінностей освітніх закладів може являти собою чотири складові, кожна з яких характеризує окрему групу цінностей: економічні, професійні, особистісні цінності та цінності міжособистісних відносин. Сукупність економічних та професійних цінностей характеризують групу соціально-економічних цінностей, а сукупність цінностей міжособистісних відносин та особистісних цінностей – людського капіталу. Кожна складова має відповідний набір цінностей. У центрі системи, на перетині всіх груп розташовуються системоутворюючі цінності, які будуть утворювати систему цінностей освітніх закладів. Системоутворюючі цінності визначаються відповідно до пріоритетів груп цінностей і самих цінностей, що їх утворюють.

Відповідно до принципів аксіологічного управління, система цінностей характеризується гнучкістю і внутрішнім динамізмом, що проявляється у можливості управління пріоритетами цінностей, що її утворюють відповідно до умов зовнішнього і внутрішнього середовища закладів. Представлена система відображає не тільки систему внутрішніх цінностей закладів, але і ціннісні орієнтації закладів у середовищі їх функціонування. Система цінностей орієнтована на внутрішнє середовище закладу, в той час як окремі її елементи орієнтовані як на зовнішнє, так і на внутрішнє її середовище.

Ціннісно-орієнтований менеджмент освітніх закладів базується на морально етичному підході до розуміння цінності, при якому належна увага приділяється ціннісним системам працівників, слухачів та зовнішнього оточення, намагаючись враховувати їх у процесі прийняття рішень та управління

освітніми закладами. При формуванні та реалізації ціннісно-орієнтованого менеджменту в освітніх закладах основою є створення та управління системою цінностей, до якої належать соціально економічні цінності: економічні та професійні, та людський капітал: особисті та цінності міжособистісних відносин.

Підхід з позиції формування освітніх процесів у загальноосвітніх (позначених у прямокутнику) і вищих навчальних закладах (позначених в овалі) через функції менеджменту, а саме: планування, організація, мотивація та контроль, можна сформулювати модель реалізації освітнього процесу через залежність та вплив факторів на процес (рис. 2.19).

Рис. 2.19. Функції менеджменту реалізації освітнього процесу

За функцію планування освітнього процесу найбільшою частиною відповідає МОН, тому що вищої освіти в межах кожної спеціальності МОН України за погодженням із Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, яке зараз перебуває у процесі створення, розробляє і затверджує стандарти вищої освіти. Найголовнішою функцією МОН є формування та реалізація державної політики у сфері освіти і науки. У веденні міністерства також всебічне курування наукової, науково-технічної та інноваційної

діяльності, передача технологій; забезпечення державного нагляду за діяльністю навчальних закладів усіх форм власності, і підприємств, установ та організацій, які надають освітні послуги або виступають посередниками у їх наданні. До функціонала відомства також входять розробка стратегії розвитку та форматів вітчизняної освіти, інших стратегічних документів, відповідних державних цільових програм, участь у їх реалізації та надання методичних рекомендацій; нормативно-правове забезпечення функціонування системи освіти; збір та обробка освітньої статистики, її аналіз та подальші прогнози; міжнародне співробітництво у сфері освіти і науки; формування пропозицій про обсяг та подекуди розподіл освітніх субвенцій та державного фінансування різних видів освіти та стипендіального фонду; визначення державних пріоритетів з підготовки та перепідготовки освітян; їх сертифікація та підвищення їхньої кваліфікації; розробка та затвердження умов прийому до навчальних закладів; умов провадження освітньої діяльності, її ліцензування та перевірка; затвердження порядку проведення інституційного аудиту закладів освіти, акредитації типових освітніх програм та інших заходів контролю якості освіти тощо [69].

ВНЗ стають автономними, переймаючи на себе частину управлінських функцій для мінімізації уніфікації підготовки фахівців, що збільшує їхні професійні горизонти, збільшує гнучкість реагування системи освіти на запити ринку праці. Надана автономія передбачає низку прав університету:

- встановлювати власні навчальні програми і цілі (змістовна автономія);
- право університету визначати способи досягнення раніше встановлених пріоритетів, які визначені як частина національної політики (процедурна автономія);
- право закладів вищої освіти визначати власну академічну структуру (органічна автономія).

Автономія вищих навчальних закладів надається в їхніх внутрішніх справах, однак супроводжується чіткою та прозорою підзвітністю урядові, парламентові, студентам і суспільству в цілому [73]. Тому функція планування освітнього процесу частково належить ВНЗ.

Організація освітнього процесу в загальносередніх закладах виконується педагогічними працівниками за рахунок проведення уроків, на яких викладається матеріал, та перевірки самостійної роботи школярів. У той час, у ВНЗ, окрім лекційних занять, більшої уваги та часу приділяється саме на самостійну роботу, проведення семінарських та практичних робіт. Особливого значення навчання у ВНЗ набуває невід’ємний зв’язок

між теоретичними знаннями та реальними подіями у світі через проходження практик та стажувань на діючих підприємствах та закладах.

Мотивацією навчання у загальносередніх закладах більшою мірою є вступ до ВНЗ, ніж сама цінність отриманих знань. Існують думки, що вища освіта не вберігає від безробіття і бідності, але серед людей з повною вищою освітою частка бідних становить 13%, з середніми доходами – 32%, а заможних – 12%, а серед тих, у кого лише повна загальна середня освіта: бідних – 29%, людей із середніми доходами – 19%, а заможних – 4%. Наявність у сім'ї хоча б однієї людини з вищою освітою знижує ризик бідності на 38%, а двох – на 54%. Багато людей з вищою освітою працюють не за отриманою у ВНЗ спеціальністю, але вони все ж залишаються більш конкурентоспроможними на ринку праці, рідше втрачають роботу та частіше і швидше знаходять нову [64]. Тобто, об'єктивні дані свідчать, що вища освіта насправді продукує більш високі доходи.

Згідно з даними аналітичного центру CEDOS, вирішальними причинами при виборі університету 28% респондентів вибрали престижність ВНЗ і переконання, що диплом цього університету забезпечить хорошу роботу. Поради батьків або друзів – 22,3%. Причому студенти, які навчаються на контракті, більше керувалися цими порадами – 28,8% проти 17,2% серед бюджетників. Зручна відстань або бажання вчитися разом з друзями були вирішальною для 16,9%. Впевненість у високій якості освіти в обраному ВНЗ виявилася на четвертому місці – 14,5%. Вищі шанси потрапити на бюджет, незважаючи на власні бажання, стали причиною для 11%. Для вибору ж самої спеціальності школярі більше керуються власними уподобаннями, ніж намірами знайти хорошу роботу. Більшість студентів (50%) обрала спеціальність, тому що цікавляться нею. Майже вдвічі менше студентів (29%) вибирали, враховуючи престиж професії, можливість працевлаштування та гарного заробітку. У той же час 16% студентів були заручниками тих чи інших зовнішніх обставин: порад батьків, знайомих, ціни або місця на бюджеті. При цьому якщо саме батьки були ініціаторами рішення здобувати вищу освіту, то вибір спеціальності був пов'язаний з цими зовнішніми обставинами майже у половини з них (46%) [13].

Мотивацією отримання вищої освіти для більшості студентів є краще працевлаштування. Згідно з результатами опитування компанії GfK Ukraine знання та навички, які знадобляться під час роботи, а також можливість отримати хорошу роботу в майбутньому набрали 50% і 51% відповідей респондентів. Приватний та інтелектуальний розвиток цікавить 38% опитаних. У той же час третина студентів відповіли, що хочуть просто отримати диплом про вищу освіту. Менше людей йдуть здобувати вищу освіту, тому що на цьому наполягали батьки (8%), і щоб переїхати в інше місто (6%) [13]. Таким чином, на думку більшості студентів, освіта є одним з головних інструментів

для пошуку привабливої роботи у майбутньому, яка дозволить їм самореалізуватися і дасть привілеї в отриманні заробітної плати.

Завдання, що постають перед системою контролю в освітніх закладах, викликають потребу гідної оцінки якості знань. Для випускників системи повної загальної середньої освіти використовують результати зовнішнього незалежного оцінювання для прийому до вищих навчальних закладів та зараховують як оцінку за державну підсумкову атестацію. Контроль знань у ВНЗ проводиться з урахуванням аналізу результатів екзаменаційних сесій, до яких входять екзамени та заліки, а також підсумкової атестаційної роботи та комплексних атестаційних іспитів.

Повний цикл освітнього процесу в загальноосвітніх і вищих навчальних закладах формується через планування, за яке більшою мірою відповідальне МОН та частково ВНЗ, організацію, за рахунок надання теоретичних знань, практичних навичок та самостійної роботи, мотивацію, в основі якої лежить краще працевлаштування та більш висока заробітна плата, контроль через перевірку знань за допомогою іспитів та заліків.

На сьогоднішній день освітні заклади не можуть існувати як окремі одиниці. Вони є активними учасниками глобального освітнього процесу та вступають в тісні відносини з зовнішнім середовищем, що зумовлює складність та суперечливість обрання певної моделі управління. Кожен учасник, що взаємодіє з закладом має власну зацікавленість та ставить перед собою власні цілі. Найбільш впливовими факторами формування освітнього процесу є державні інститути, як структури що планують, формують та контролюють освітній процес; ринок праці та навиків через те, що в швидко мінливих умовах робочого середовища здатність передбачати майбутні тенденції і потреби зайнятості з точки зору знань і професійних навичок, які потребують постійної адаптації та оновлення, набуває виняткового значення для формування відповідних знань; система побутових відносин, адже сім'я є головним інститутом соціалізації, через який людина засвоює основні соціальні знання, набуває моральні вміння та навички, сприймає певні цінності та ідеали, необхідні йому для майбутнього життя в суспільстві; для інноваційного розвитку навчальних закладів важливу роль відіграє ефективне використання сучасної матеріальної інфраструктури, що підвищує якість і доступність освіти.

Процедура формування ціннісно орієнтованого менеджменту визначається як певний спосіб формування та подальшої реалізації в освітньому закладі аксіологічного управління, виступаючи у вигляді впорядкованої сукупності процесів з формування і реалізації аксіологічного менеджменту в закладі.

Кожен процес є окремим етапом, що носить самостійне змістове навантаження, зокрема: етап дослідження, етап формування системи цінностей,

етап реалізації системи цінностей, етап оцінки ефективності реалізації управління закладом на основі системи цінностей, етап підтримки та розвитку системи цінностей. Процес реалізації кожного етапу розкривається через програму або методику його проведення, що дозволяє одночасно розкрити не тільки послідовність виконання дій підетапів процесу, а й відобразити структурно-логічні зв'язки між ними. Формування ціннісно-орієнтованого менеджменту в освітніх закладах полягає у створенні оптимальної збалансованої системи цінностей, яка представлятиме основу для реалізації аксіологічного управління.

Зміни, що відбуваються в соціальній, економічній і духовній сферах суспільства, втрата раніше значущих цінностей і виникнення нових, виділили в якості зміщення акцентів розвитку освітньої тенденції – перехід до ціннісної парадигми. Посилення інтересу до проблематики цінностей і ціннісних орієнтацій викликано наступним протиріччям: з одного боку, суспільні перетворення ведуть до девальвації традиційних соціальних цінностей, ціннісних установок, на які була орієнтована освітня сфера; з іншого, перетворення сприяють розвитку нової, ціннісної свідомості і поведінки, що викликає необхідність модернізації підходів в освіті. Орієнтація на дану тенденцію об'єктивно вимагає розвитку концептуальної системи поглядів, інтегруючих традиційні та інноваційні освітні процеси, формуючи освіту як універсальну цінність.

У зв'язку з швидким темпом технологічного прогресу освіта протягом життя стає важливою потребою сучасності. У рамках цього виникає необхідність у розробці стратегії навчання безперервного професійного розвитку, що включає в себе стратегії зі сприянням мобільності між професійною й академічною підготовкою, а також між різними курсами та системами з навчання і безперервного професійного розвитку, а також розпізнавати додаткові навички, якими потрібно володіти поза межами своєї конкретної галузі знань.

Цифрові медіа та інноваційні технології навчання (електронне навчання) відіграють важливу роль у передачі знань і розвитку навичок. З урахуванням цього актуальним стає розробка нових методів і допоміжних систем навчання. Можливість навчання онлайн у відкритих онлайн-курсах повинна бути краще інтегрована в університетській системі навчання в майбутньому. Електронне навчання повинно бути значним доповненням до денного навчання у рамках змішаного навчання.

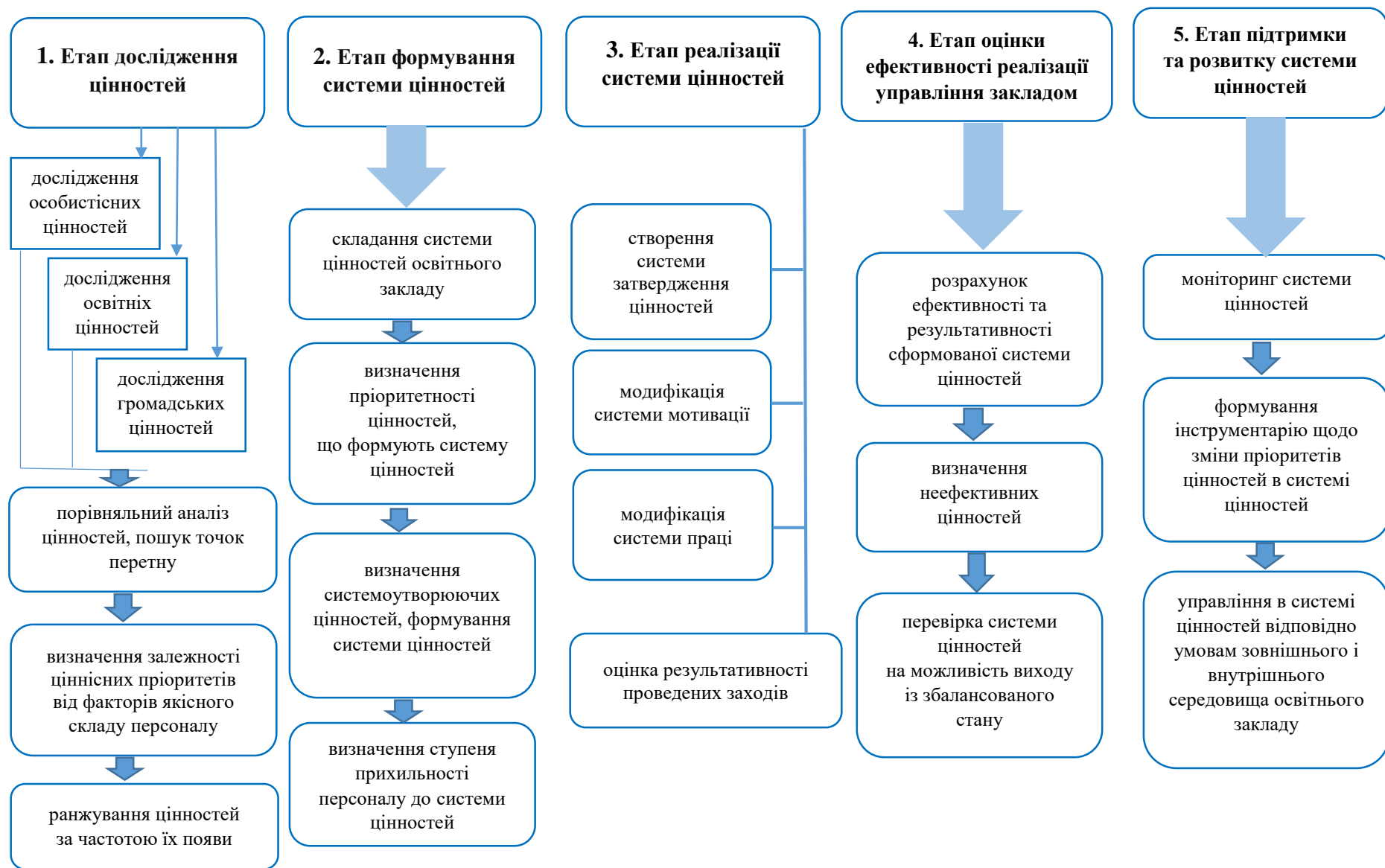

Рис. 2.20. Структурно-логічна схема процедури формування ціннісно-орієнтованого менеджменту в освітніх закладах

З точки зору розвитку освітніх закладів у громадах основним питанням постає фінансування основних фондів та оптимізація мереж загальноосвітніх навчальних закладів. Важливості набуває вирішення проблем, пов'язаних з малокомплектністю сільських шкіл та класів з малим наповненням, оновлення інфраструктури та енергомодернізація шкільних будівель, висококваліфікованого викладацького складу, підвищення залученості дітей у позакласний період з віддалених сіл. Для створення ефективної системи управління освітньою сферою в об'єднаних громадах важливим стає залучення через неформальну та інформальну освіту зовнішнього середовища освітніх закладів для підготовки школярів до спеціальностей, пов'язаних з пріоритетними напрямками діяльності громади. Адже, цим самим кожна громада може, підвищуючи рівень розвитку освіти на своїй території, планувати та формувати необхідних спеціалістів для себе.

Принципи управління за цінностями дозволяють освітнім закладам найбільш успішно здійснювати свою діяльність, характеризуватися гнучкістю та внутрішнім динамізмом. Це стає можливим завдяки розумінню усіма учасниками освітнього процесу кінцевої цілі та цінностей, у результаті чого кожен має змогу отримати свободу вибору шляхів досягнення мети, що сприяє зростанню якісного наповнення освіти, а відповідно, і покращенню рівня знань тих, хто навчається.

2.4 Розумні технології розвитку системи охорони здоров'я

На сучасному етапі розвитку суспільства ні в Європі, ні на світовому рівні немає узгодженої термінології, що стосується «електронної охорони здоров'я». Навіть між країнами ЄС для опису одних і тих самих послуг використовуються різні терміни. Точки зору на вирішення цього питання розходяться, і на їх обґрунтування зазвичай впливають індивідуальний досвід, а також особисті та професійні представлення.

Отже, для одних авторів терміни «електронна охорона здоров'я», «телеохорона здоров'я» та «телемедицина» є синонімами.

Інші вважають, що електронна охорона здоров'я – більш широкий термін, який включає в себе «телемедицину».

Треті розділяють ці терміни, вважаючи, що до телемедицини відносяться телепатологія, телекардіологія, телерентгенологія, телехірургія, телеофтальмологія, теледіагностика тощо, а до електронної охорони здоров'я – електронна санітарія (e-Santé), застосування інформаційно-комунікаційних технологій у сфері охорони здоров'я (ІКТ-охорона здоров'я), всі види послуг зв'язку, що стосуються охорони здоров'я, систем архівування та передачі

зображення (PACS), систем інформації щодо пацієнтів, електронна виписка рецептів тощо.

ВООЗ визначає поняття «електронна охорона здоров'я» (e-Health) як «використання ресурсів охорони здоров'я та медико-санітарної допомоги електронними засобами [192].

Основні складові, що охоплює E-Health, наведені на рис. 2.21.

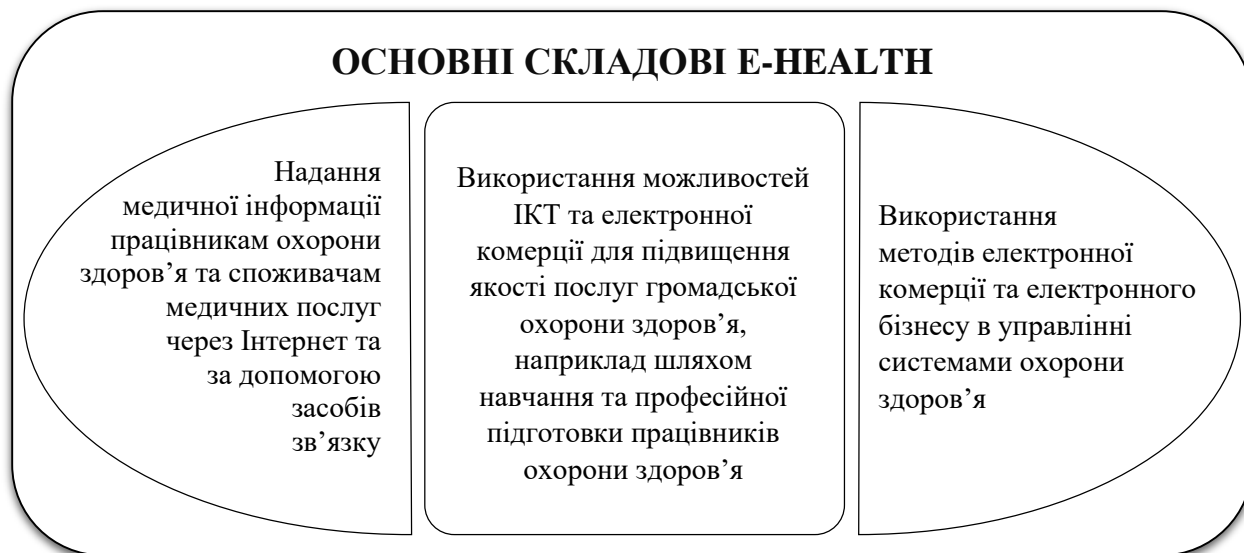

Рис. 2.21. Основні складові e-Health [192]

Електронна охорона здоров'я надає нові можливості для використання ресурсів охорони здоров'я, таких як інформація, грошові кошти та медикаменти, і з часом має сприяти підвищенню ефективності використання цих ресурсів. Інтернет також надає новий засіб для розповсюдження інформації, взаємодії та співпраці між установами, працівниками охорони здоров'я, постачальниками медичних послуг та суспільства».

Ще одним часто використовуваним терміном є термін «*теле-охорона здоров'я*». «Теле-охорона здоров'я» виконує функції спостереження, пропаганди здорового способу життя та надання послуг громадської охорони здоров'я. Це більш широке поняття, ніж «телемедицина», оскільки воно охоплює автоматизовані засоби зв'язку для підтримки управління, спостереження, інформування та надання доступу до медичних знань.

Телемедицина включає в себе процеси діагностики, лікування та профілактики в рамках сучасних медико-санітарних послуг, які виявляються головним чином за допомогою засобів зв'язку та комп'ютерних технологій. Її історія нараховує більше 150 років [122].

Протягом десятиліть не існувало жодного прийнятого на міжнародному рівні визначення телемедицини. У дослідженні, опублікованому в 2007 році, приводяться 104 визначення терміну «телемедицина», що пройшли експертну

оцінку [181]. Визнавши це, ВООЗ прийняла наступний загальний опис телемедицини [186]: «Надання послуг охорони здоров'я в умовах, коли дистанція є критичним фактором, працівниками охорони здоров'я, що використовують інформаційно-комунікаційні технології для обміну необхідною інформацією в цілях діагностики, лікування та профілактики захворювань та травм, проведення досліджень та оцінок, а також для безперервної освіти медичних працівників у інтересах поліпшення здоров'я населення та розвитку місцевих співтовариств».

ВООЗ підкреслює, що телемедицина – включає чотири взаємозв'язані елементи:

- її метою є надання клінічної підтримки;
- вона передбачає використання різних видів інформаційних технологій;
- вона повинна долати географічні бар'єри, об'єднуючи користувачів, які не знаходяться в одному і тому ж місці;
- вона націлена на підвищення якості охорони здоров'я.

За все більш широке задіяння електронних систем зв'язку провідні міжнародні організації, Європейський Союз (ЄС), Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ) та Європейське космічне агентство (ЕКА) офіційно прийняли термін «електронна охорона здоров'я». «Електронна охорона здоров'я передбачає використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для задоволення потреб громадян, пацієнтів, працівників охорони здоров'я, постачальників медичних послуг, а також відповідних директивних органів» [137].

У 2005 році Всесвітня асамблея охорони здоров'я визнала електронну охорону здоров'я як спосіб забезпечення економічно ефективного та безпечного використання ІКТ у сфері охорони здоров'я та суміжних сферах та закликала розглянути можливість складання довгострокових стратегічних планів розробки та реалізації послуг та інфраструктури електронної охорони здоров'я в різних сферах застосування.

Електронна система охорони здоров'я – це система, яка допомагає пацієнтам отримувати, а лікарям – надавати якісні медичні послуги. А ще – дозволяє контролювати, наскільки ефективно витрачаються виділені на охорону здоров'я державні кошти та запобігати зловживанням.

«Електронна система охорони здоров'я» – складна система, яка буде поступово впроваджуватися протягом кількох років. Спочатку вона охопить первинну ланку медицини – сімейних лікарів, терапевтів та педіатрів. Пацієнти укладатимуть декларації із обраними лікарями, і лікарі реєструватимуть ці декларації в системі. Таким чином, держава зможе оплачувати лікарю за кожного пацієнта, а пацієнт отримає гарантовані державою безкоштовні

медичні послуги. Так система «Електронного здоров'я» допоможе реалізувати принцип «гроші ходять за пацієнтом» [42].

У майбутньому «Електронна система охорони здоров'я» дасть можливість кожному пацієнту швидко отримати свою медичну інформацію, а лікарям – правильно поставити діагноз з урахуванням цілісної картини здоров'я пацієнта. Вже не буде потреби в паперових медичних картах і друкованих довідках, які губляться і забуваються. Лікарі виписуватимуть електронні рецепти, які не можна буде ні загубити, ні підробити. Система міститиме всю медичну історію пацієнта, і вона буде доступна як пацієнту, так і його лікарям [42].

Протягом минулого десятиліття «Електронна система охорони здоров'я» зіграла ключову роль у таких процесах, як розширення доступу до діагностичних послуг, поліпшення якості медичної допомоги, підвищення рівня координації між постачальниками послуг, вдосконалення методів ведення випадків захворювань, подолання географічних чинників роз'єднання пацієнтів і постачальників послуг, а також залучення пацієнтів у турботу про власне здоров'я та благополуччя. Що стосується даного стратегічного контексту ВООЗ констатує, що ефективно функціонуючі системи охорони здоров'я мають ключове значення для забезпечення здоров'я та благополуччя населення. В Європейському регіоні ВООЗ держави-члени поділяють загальну прихильність справі зміцнення систем охорони здоров'я. Цей принцип враховується у концептуальному баченні систем охорони здоров'я, орієнтованих на людину, яка міститься в політиці «Здоров'я-2020».

На 65-й сесії Європейського регіонального комітету в 2015 р. держави-члени узгодили дві пріоритетних області роботи на період з 2015 по 2020 рр.: перетворення послуг охорони здоров'я з метою задоволення та вирішення проблем охорони здоров'я в ХХІ столітті, а також рух вперед до забезпечення загального охоплення з метою звільнення жителів Європи від катастрофічних витрат на медичну допомогу [171]. Дані, представлені в цьому звіті, підтверджують, що електронна охорона здоров'я – це основа для досягнення цих пріоритетних цілей. Аналіз результатів глобального опитувального обстеження ВООЗ по e-Health 2015 р. демонструє зростаючий попит на e-Health в Європейському регіоні, держави-члени якого, активно спираючись на створені національні основи e-Health, вибудовують пріоритетний набір медико-санітарних послуг, що надаються за допомогою електронної системи охорони здоров'я.

За результатами опитувального обстеження 2015 р. була одержана інформація за певними категоріями, наведеними на рис. 2.2.

Ключові дані за результатами даного обстеження за виділеними категоріями містять наступну інформацію.

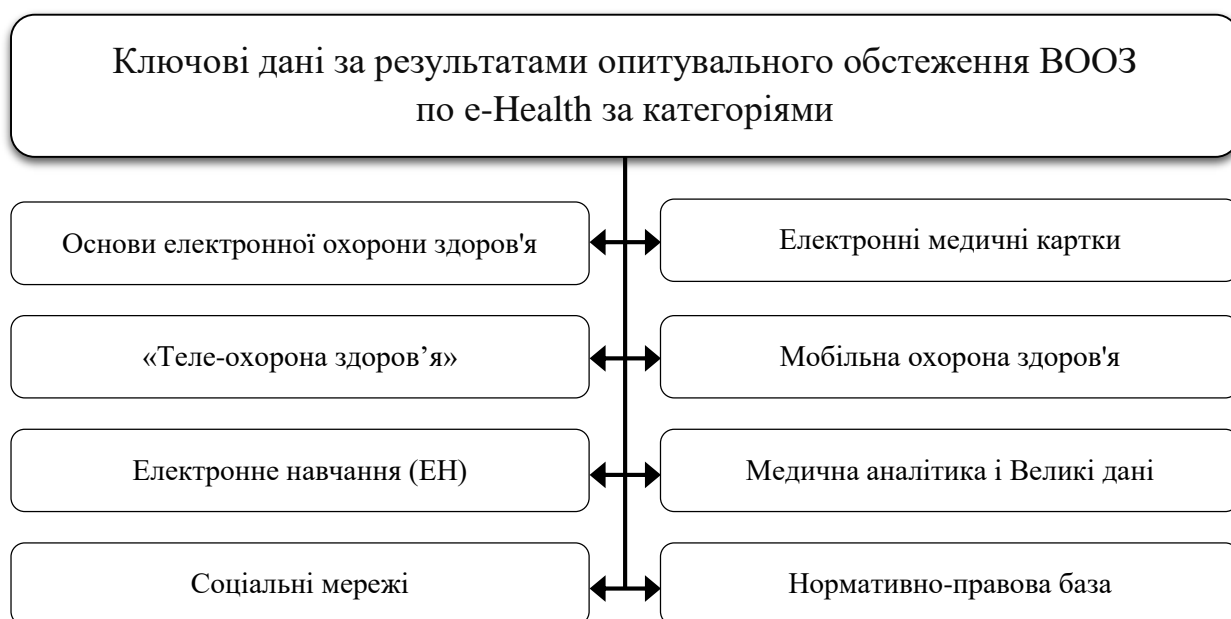

Рис. 2.22. Блок-схема ключових даних за результатами опитувального обстеження ВООЗ по e-Health за виділеними категоріями [192]

1. Основи електронної охорони здоров'я:

– 84% респондентів (38 держав-членів) мають національну політику або стратегію щодо забезпечення загального охоплення послугами охорони здоров'я, з них 74% (28 держав-членів) повідомили про те, що їх політика або стратегія містить конкретні посилання на використання e-Health або інформаційно комунікаційних технологій у підтримку загального охоплення послугами охорони здоров'я.

– 70% (30 держав-членів) мають національну політику або стратегію по e-Health, з них 90% (27 держав-членів) повідомили про те, що їх політика або стратегія містить конкретні посилання на завдання або ключові елементи загального охоплення послугами охорони здоров'я.

– У 69% країн-членів (31 країна) надається фінансова підтримка спеціально для здійснення національної стратегії або політики по e-Health.

– У 89% (40 державах-членах) є університети або технічні коледжі, в яких проводиться навчання студентів з питань використання інформаційно-комунікаційних технологій і e-Health, і 82% (37 держав-членів) забезпечують підвищення професійної кваліфікації працівників з цих питань.

2. Електронні медичні картки:

– 59% (27 держав-членів) повідомили про наявність національної системи електронних медичних карт; 69% з них (18 держав-членів) мають законодавство, яке регулює їх використання.

– 50% (22 держави-члена) повідомили про те, що найбільш суттєвою перешкодою для впровадження національної системи електронних медичних карт є дефіцит фінансування.

3. «Теле-охорона здоров'я»:

– 27% респондентів (12 держав-членів) мають спеціальну політику або стратегію по «Теле-охрані здоров'я»; ще 36% (16 держав-членів) повідомили про те, що питання «Теле-охрані здоров'я» відображені в національній політиці або стратегіях e-Health.

– Найбільш поширеною програмою «Теле-охорона здоров'я» в Європейському регіоні ВООЗ є телерентгенологія: про її використання повідомили 83% (38 держав-членів). Друга за поширеністю програма «Теле-охорона здоров'я» – це дистанційний моніторинг стану пацієнта, про використання якого повідомили 72% (33 держави-члена).

4. Мобільна охорона здоров'я:

– 49% респондентів (22 держави-члена) повідомили про наявність програм мобільної охорони здоров'я, що здійснюються за підтримки з боку держави.

– 73% (33 держави-члена) не мають органу, відповідального за нормативний нагляд за якістю, безпекою та надійністю додатків мобільної охорони здоров'я.

– Використання мобільних додатків для доступу до записів пацієнтів за період з результатами опитування після 2009 р. зросла на 25%.

– Використання мобільного зв'язку для нагадувань про призначений час прийому в медичній установі за період з результатами опитування 2009 р. зросла на 21%.

– Три держави-члена (7%) провели оціночні обстеження програм мобільної охорони здоров'я, що здійснюються за підтримки з боку держави.

5. Електронне навчання (ЕН):

– 66% респондентів (29 держав-членів) повідомили про використання ЕН для навчання студентів медико-санітарних спеціальностей.

– 71% (32 держави-члена) використовують ЕН для підвищення кваліфікації працівників охорони здоров'я.

– 96% (27 держав-членів) повідомили, що основним завданням використання ЕН в навчанні студентів є оптимізація доступу до освітнього

контенту і експертам; на ту ж задачу вказали 94% респондентів (30 держав-членів) стосовно підвищення кваліфікації працівників.

6. Соціальні мережі:

– 91% респондентів (40 держав-членів) повідомили про те, що в їхніх країнах громадяни та спільноти користуються соціальними мережами для отримання інформації з питань, пов'язаних зі здоров'ям.

– 81% (35 держав-членів) повідомили про те, що медичні організації використовують соціальні мережі для поширення повідомлень з питань здоров'я в контексті кампаній по зміцненню здоров'я.

– 14% (6 держав-членів) мають національну політику з регулювання використання соціальних мереж у медичних професіях; 81% (35 держав-членів) повідомили про відсутність такої політики.

7. Медична аналітика і Великі дані:

– 13% респондентів (6 держав-членів) мають національну політику або стратегію, яка регулює використання великих даних у секторі охорони здоров'я.

– 9% (4 держави-члена) мають національну політику або стратегію, яка регулює використання великих даних приватними компаніями.

8. Нормативно-правова база:

– 80% респондентів (36 держав-членів) мають законодавство, що забезпечує конфіденційність персональних даних громадян в електронних медичних картах. Ця частка у порівнянні з опитуванням 2009 р збільшилася майже на 30%.

– 53% (24 держави-члена) не мають законодавства, яке дозволяє громадянам доступ до своїх даних в електронних медичних картах.

– 50% (22 держави-члена) вказали на те, що громадяни їх країн мають юридичне право визначати, яку медичну інформацію в їх електронних медичних картах можна повідомляти і яким конкретно медичним працівникам за їх вибором.

– 43% (19 держав-членів) мають політику або законодавство, встановлюють медичну юрисдикцію, правову відповідальність або порядок відшкодування витрат на послуги e-Health.

Для забезпечення впровадження в національні економічні системи концепції електронної системи охорони здоров'я ВООЗ було розроблено ряд ключових рекомендацій:

I. Необхідно домагатися міцної політичної прихильності з боку урядів країн Європейського регіону щодо впровадження електронної системи охорони здоров'я. Ця прихильність повинна бути підкріплена стабільним фінансуванням для здійснення програм e-Health, а також заходами нарощування потенціалу та

оціночними обстеженнями у відповідності з національною стратегією розвитку e-Health.

II. Впроваджувати окремі стратегії, присвячені e-Health. Рекомендується використовувати інклюзивний міжсекторальний підхід до розробки національних стратегій e-Health з метою забезпечення їх актуальності для всіх зацікавлених сторін і сприяння колективним зусиллям щодо вирішення завдань охорони здоров'я. Державам-членам також рекомендується використовувати методологію, описану в «Інструментарії для розробки національної стратегії по ЕЗ», який підготовлений фахівцями ВООЗ та Міжнародного союзу електрозв'язку в якості основи для формування національного стратегічного бачення, плану дій та механізмів моніторингу та оцінки e-Health. Наявність національної стратегії e-Health, яка включає елементи реалізації політики Здоров'я-2020 року – це ключовий фактор, що сприяє зміцненню систем охорони здоров'я, орієнтованих на людину, і нарощування потенціалу громадської охорони здоров'я.

III. Підкріплювати на законодавчому рівні регулювання питань щодо електронних медичних карт. Державам-членам слід розвивати та гармонізувати детальне законодавство, що відноситься до використання електронних медичних карт у національному масштабі. Таке законодавство повинно забезпечувати належне дотримання прав пацієнтів у питаннях доступу і управління даними.

IV. Розробляти та впроваджувати керівні принципи теле-охорони здоров'я. Державам-членам слід розглянути питання про розробку цілеспрямованих міжсекторальних стратегій та політики, що визначають впровадження методів теле-охорони здоров'я на національному рівні.

V. Ухвалювати відповідні стандарти. Має бути прийнято систематичний підхід до впровадження стандартів для обміну даними та забезпечення функціональної сумісності систем e-Health. У кожній державі-члені повинен бути призначений національний орган для управління цим процесом. Державам-членам рекомендується прийняти переглянуту Європейську систему функціональної сумісності в електронній охороні здоров'я для Європейського союзу, впровадити систему управління якістю з метою перевірки функціональної сумісності та набір належних інструментів тестування, а також маркування якості і процеси сертифікації.

VI. Впроваджувати державне регулювання мобільної охорони здоров'я. Державам-членам рекомендується заснувати орган, відповідальний за нормативний нагляд за додатками мобільної охорони здоров'я, і проводити оцінки корисного ефекту та переваг таких додатків, що діють у національних умовах.

VII. Спрямовувати дії на підвищення рівня цифрової та медико-санітарної грамотності. Для того щоб забезпечити успішне впровадження e-Health і скорочення нерівностей щодо здоров'я в процесі розвитку цифрових послуг, слід приділяти пильну увагу питанням підвищення цифрової та медико-санітарної грамотності серед працівників охорони здоров'я та населення.

VIII. Сприяти зростанню використання електронного навчання. Слід, в міру доцільності, розширювати програми електронного навчання як для студентів медико-санітарних спеціальностей, так і для працівників охорони здоров'я. Державам-членам також рекомендується проводити формальну оцінку своїх програм електронного навчання.

IX. Приділяти особливу увагу зміцненню керівництва з питань використання соціальних мереж і великих даних в охороні здоров'я.

У підтримку просування порядку денного електронної охорони здоров'я в Європейському регіоні бюро ВООЗ буде:

- нарощувати масштаби відкритого й активного партнерства з Європейською комісією, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Світовим банком, неурядовими організаціями та іншими міжнародними зацікавленими сторонами, які беруть участь у розробці та просуванні електронної охорони здоров'я, для використання колективної сили кожної з цих структур у наданні гармонізованої підтримки державам членам;

- під егідою Європейської ініціативи ВООЗ в області інформації охорони здоров'я залучати держави-члени Європейського регіону до нарощування потенціалу для впровадження та управління e-Health у якості національного стратегічного активу та підвищувати його роль у реформуванні національних ландшафтів інформації охорони здоров'я;

- продовжувати надавати підтримку міжнародним зусиллям з розробки стандартів і механізмів забезпечення функціональної сумісності ЕЗ;

- діяти у якості посередника в поширенні передового досвіду в області e-Health та інновацій в європейському контексті.

Так, національним органам охорони здоров'я та інформаційно-комунікаційних технологій слід розробляти та проводити національну політику, впроваджувати стратегії з регулювання та використання великих даних в секторі охорони здоров'я; в цих документах повинні бути чітко відображені питання використання великих даних приватними компаніями. Аналогічним чином державам-членам рекомендується розвивати національну політику, яка визначається використанням працівниками охорони здоров'я соціальних мереж у професійних цілях.

Побудована таким чином система буде містити велику кількість статистичних даних про захворювання та лікування, що дозволить державним органам планувати державні витрати максимально корисно й ефективно. Таким чином, населення країни матиме можливість отримувати за державний кошт більше якісних медичних послуг.

В Україні в останні роки було активно розпочато впровадження концепції електронної системи охорони здоров'я у рамках схваленої Кабінетом Міністрів України у листопаді 2016 р. Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я. Дана реформа передбачає кардинальні якісні зміни всіх функцій системи охорони здоров'я України – управління цією системою, забезпечення її відповідними ресурсами, фінансування та надання вироблених цією системою послуг [56].

Серед основних проблем у фінансуванні системи охорони здоров'я, які потребують розв'язання, слід виділити низьку якість та ефективність надання послуг.

Так, згідно з даними Держстату, «середня тривалість життя при народженні в Україні становила 71,4 роки у 2013 році (76,2 – для жінок і 66,3 – для чоловіків), що є значно нижче від середньої тривалості життя у країнах – членах ЄС (80 і 73). Показники чоловічої смертності у віці 15-60 років в Україні є одними з найгірших у світі, і більшість смертей у цій віковій групі класифікуються як такі, яких можна було уникнути або попередити шляхом належного лікування. При цьому Україна є четвертою у світі державою за кількістю лікарняних ліжок (879 на 100 тис. населення) та другою у європейському регіоні за середнім рівнем тривалості госпіталізації (11,8 дня). У країнах-членах ЄС у середньому ці показники становлять відповідно 527,4 на 100 тис. населення та 8,08 дня, тобто в 1,7 та 1,4 рази нижчі» [56].

Так само Україна має більшу порівняно із середньою для країн-членів ЄС кількість лікарів та медичних сестер, значно вищі, ніж у середньому в ЄС, рівень госпіталізації та кількість амбулаторних контактів із системою охорони здоров'я у розрахунку на одного жителя [56].

Проведений аналіз кількості медичних закладів, лікарів і зареєстрованих електронних декларацій, які беруть участь у реалізації програми e-Health, за регіонами України на кінець 2017 р. дозволив встановити, що на даному етапі реалізації реформи існує значна диференціація регіонів за ступенем впровадження зазначених компонентів (рис. 2.23-2.25).

Отже, маючи значно більшу мережу закладів охорони здоров'я, кількість лікарняних ліжок та лікарів, українці значно частіше від жителів країн-членів ЄС звертаються до лікарів та частіше і довше лежать у лікарнях, але при цьому

мають значно гірші показники здоров'я, значно більшу смертність та значно меншу середню тривалість життя.

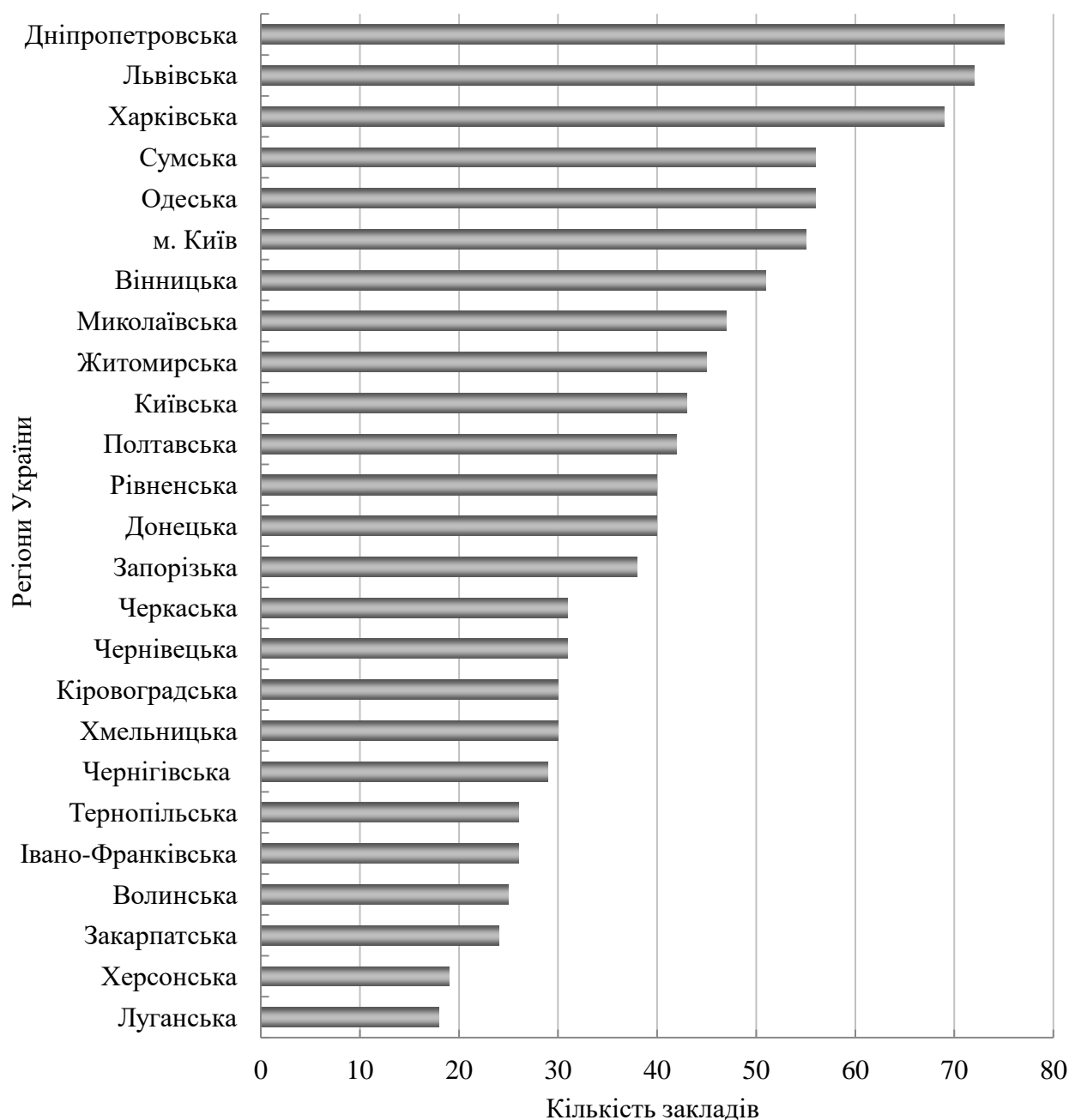

Рис. 2.23. Кількість закладів за регіонами України, які беруть участь у реалізації програми e-Health на кінець 2017 р. [42]

Причини цього полягають не у кількісному дефіциті медичної інфраструктури, а в її якійсній відсталості та у вкрай неефективній моделі загальної організації системи охорони здоров'я.

Фактична відсутність у країні належного сучасного адміністрування та менеджменту у сфері охорони здоров'я стоїть на заваді запровадженню широко

застосовуваних у світі нових високоефективних моделей організації медичної допомоги, що мають базуватися на принципах доказового управління. Від цього страждає ефективність використання ресурсів. Яскравим прикладом є зумовлена цими причинами характерна для України вкрай нераціональна структура споживання медичних послуг. З одного боку, їй притаманне надання непропорційно великої переваги більш обтяжливій з фінансової точки зору стаціонарній медичній допомозі, з іншого – вкрай недостатня увага забезпеченню розвитку значно дешевшої і ефективнішої з точки зору досягнення високих показників здоров'я первинної та амбулаторної спеціалізованої медичної допомоги. Достатньо згадати лише те, що частка витрат на стаціонарну медичну допомогу у структурі загальних видатків на охорону здоров'я становить більш як 52 відсотки, тоді як у країнах-членах ЄС – в середньому лише 32,8 відсотка [56].

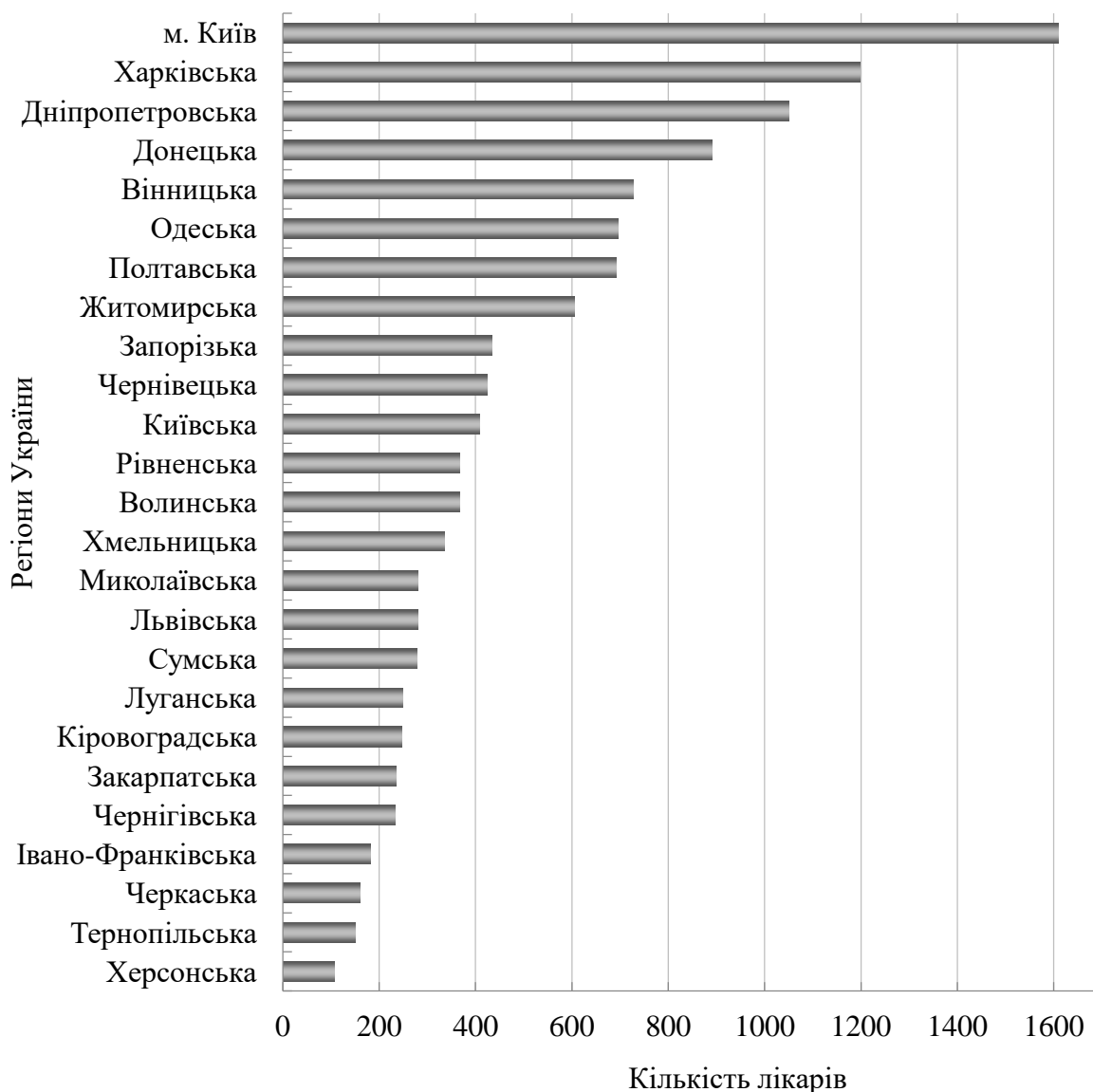

Рис. 2.24. Кількість лікарів за регіонами України, які беруть участь у реалізації програми e-Health на кінець 2017 р. [42]

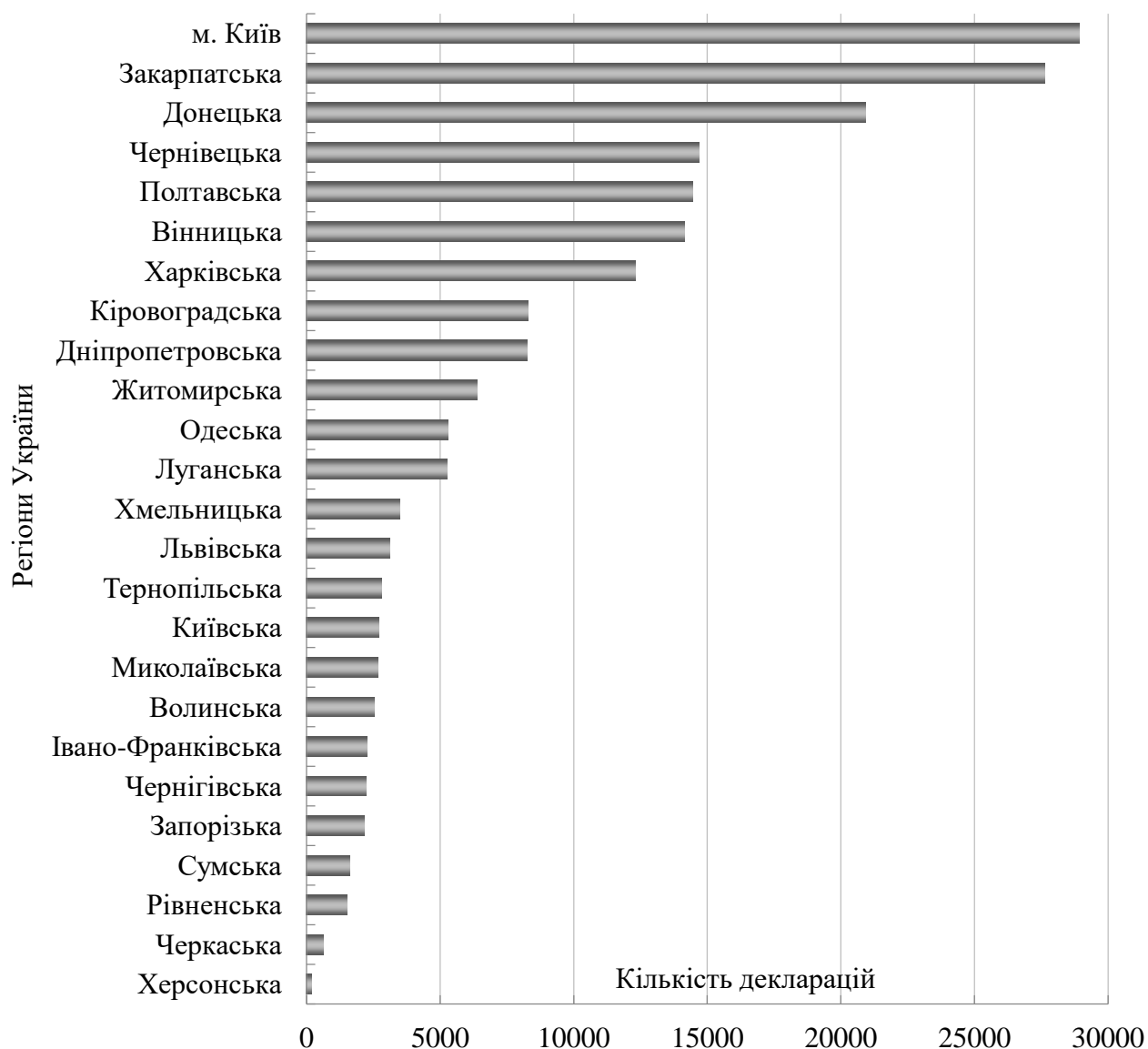

Рис. 2.25. Кількість декларацій за регіонами України, зареєстрованих у Медичній інформаційній системі на кінець 2017 р. [42]

Необґрунтовано переобтяжена в кількісному плані мережа лікарень, значна частина якої представлена малопотужними, погано оснащеними та малозавантаженими з точки зору обсягу послуг закладами, сама по собі є фактором, що становить загрозу як для якості надання медичної допомоги, так і для ефективності використання ресурсів.

Основні завдання реформи системи охорони здоров'я в Україні наведені на рис. 2.26.

Для реалізації останнього завдання, тобто розбудови сучасної системи управління медичною інформацією, Концепцією реформи системи охорони здоров'я передбачено запровадження моделі активних (стратегічних) закупівель

медичних послуг, що неможливе без постійного використання даних про медичні й економічні параметри надання послуг на рівні закладу, а також про медичну історію окремих пацієнтів. Ці дані необхідні єдиному національному замовнику медичних послуг для фінансового планування, укладення контрактів та їх моніторингу, а також МОЗ, Мінсоцполітики та Мінфіну для контролю якості, аналізу та оновлення деталізованого змісту державного гарантованого пакета медичної допомоги та його вартості.

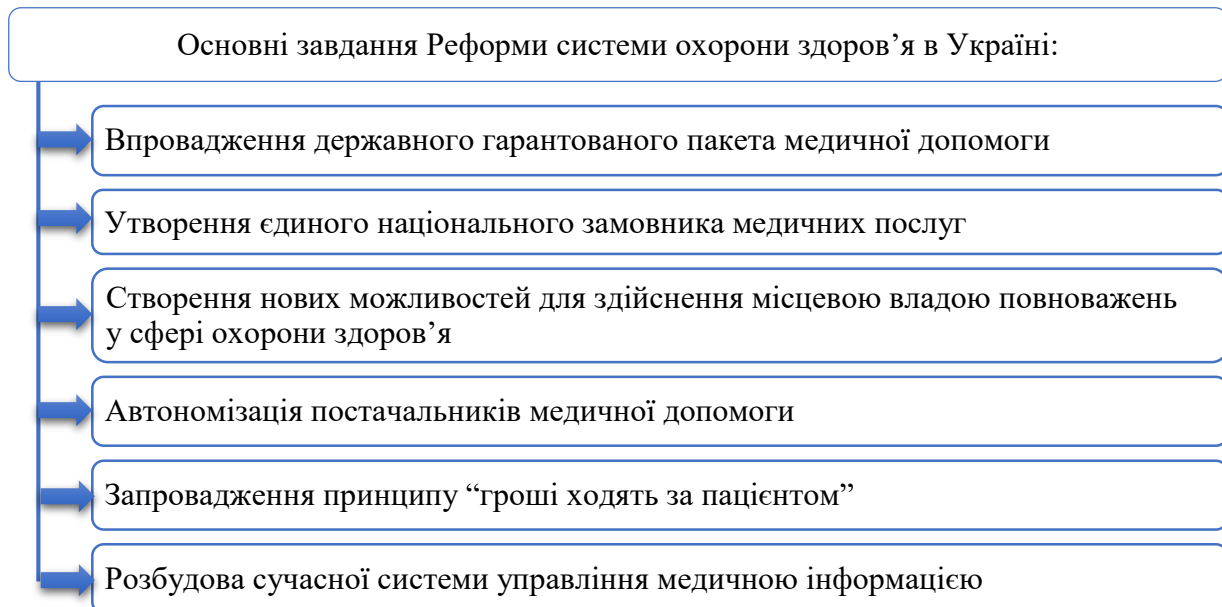

Рис. 2.26. Завдання реформи системи охорони здоров'я в Україні [56]

Необхідно, щоб створення такої бази даних відбувалося в межах єдиного загальнонаціонального медичного простору за допомогою уніфікованих стандартів обміну даними. Це необхідно для визначення національних пріоритетів у цьому секторі та фінансово обґрунтованих показників державного гарантованого пакета медичної допомоги. Крім того, наявність єдиної національної системи збору та обміну медичними даними є платформою для майбутньої реалізації принципу «гроші ходять за пацієнтом» на рівні єдиного загальнонаціонального медичного простору через направлення пацієнтів у разі необхідності до будь-якого закладу охорони здоров'я країни, де необхідну послугу буде надано найшвидше та найефективніше [56].

Створення єдиного загальнонаціонального медичного простору в Україні передбачає запровадження інструментів електронної охорони здоров'я, таких як електронні реєстри, протоколи обміну даними, системи кодування діагнозів та процедур тощо. Основною умовою для ефективного функціонування системи фінансування є запровадження системи унікальної ідентифікації пацієнтів. Інформатизація закладів охорони здоров'я є завданням їх власників (громад, приватних інвесторів) та з урахуванням перехідного етапу обов'язковою умовою

участі в оновленій системі фінансування та отримання коштів через механізм державного медичного страхування.

Так, у результаті проведеної реформи в Україні буде сформована єдина інформаційна система, яка складатиметься з центрального компонента – центральної бази даних (ЦБД), що відповідатиме за централізоване зберігання та обробку інформації, та медичних інформаційних систем (МІС), які будуть використовуватися у практичній діяльності лікарнями й поліклініками.

Центральний компонент буде підконтрольним державі. Адміністратором e-Health системи буде створене з цією метою державне підприємство «Електронне здоров'я». Адміністратор вимагатиме від розробників МІС строго дотримуватися вимог до надійності, безпеки та конфіденційності даних, якими їхні системи обмінюватимуться з центральним компонентом. Система також пройде сертифікацію Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України.

Медичні заклади зможуть обирати будь-яку медичну інформаційну систему з-поміж тих, які пройшли перевірку та підключилися до центрального компонента системи «Електронне здоров'я».

Медична інформаційна система або МІС – це інформаційно-телекомунікаційна система, яка є частиною електронної системи охорони здоров'я та забезпечує реєстрацію користувачів, автоматичне розміщення, отримання і передання інформації та документів щодо надання медичних послуг, користування сервісами з автоматичним обміном інформацією, доступ до якого здійснюється за допомогою мережі Інтернет через прикладний програмний інтерфейс (API).

Реалізація Концепції реформи системи охорони здоров'я в Україні відбуватиметься трьома етапами: підготовчий етап (2017 рік), етап впровадження (2018-2019 роки) та етап інтеграції (2020 рік).

Метою підготовчого етапу є закладення правових та інституційних основ для нової системи фінансування охорони здоров'я, запровадження нової моделі фінансування первинної медичної допомоги та початок впорядкування мережі закладів, що надають вторинну (спеціалізовану) медичну допомогу через створення госпітальних округів.

Одним із завдань для досягнення зазначеної мети було визначено розроблення необхідних електронних реєстрів (зокрема пацієнтів, постачальників медичних послуг, медичних станів), зокрема, впровадження нової моделі фінансування на рівні первинної медичної допомоги, що передбачає забезпечення запровадження компонентів електронної системи обміну медичною інформацією.

Метою другого етапу впровадження (середньострокового етапу) є введення в дію державного гарантованого пакета медичної допомоги на всіх рівнях та започаткування його фінансування через єдиного національного замовника медичних послуг.

На даному етапі передбачається впровадження електронних інструментів обміну медичними, фінансовими та статистичними даними, що необхідні для функціонування єдиного загальнонаціонального медичного простору.

Метою етапу інтеграції є налагодження повноцінного функціонування нової системи фінансування охорони здоров'я в масштабі всієї країни.

Реалізація Концепції реформи системи охорони здоров'я дасть можливість створити в Україні сучасну модель функціонування системи охорони здоров'я європейського зразка. Вона забезпечить ефективне використання обмежених державних ресурсів у системі охорони здоров'я шляхом спрямування їх на покриття вартості фактично надаваних громадянам медичних послуг (принцип «гроші ходять за пацієнтом»).

Поетапне цілеспрямоване впровадження Концепції реформи системи охорони здоров'я за регіонами України з урахуванням особливостей їх розвитку дозволить досягти більш ефективного розподілу державного фінансування та підвищити загальний рівень наданих медичних послуг.

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО РОЗВИТКУ

3.1 Підходи до організації розвитку локальних територій

Глобалізація економіки та ріст інтернаціоналізації буття змінили ролі ключових учасників ринку, перерозподіливши відповідальність держави, регіонів та громад за економічний розвиток на місцях. Роль держави як головного гравця в місцевій економіці зменшилась. Тепер суб'єктами міжнародних економічних відносин найчастіше виступають окремі підприємства, регіони та територіальні громади.

Нинішній період зростання характеризується парадоксальним наслідком глобалізації, коли інтеграція економіки окремих країн і регіонів у глобальну економіку не мінімізує, а посилює значимість місцевого контексту для розвитку та інновацій [133].

Завершення процесів децентралізації та реформ самоврядування, практична реалізація принципу повсюдності місцевого самоврядування покладає на лідерів громад інший рівень відповідальності за розвиток. Територіальні громади мають перетворитися із об'єкта управління на суб'єкт управління і самостійно забезпечувати свою спроможність. Вони будуть нести відповідальність за планування свого розвитку, за економічне майбутнє та добробут. У зв'язку з цим представники місцевої влади повинні розуміти особливості сучасного розвитку, володіти необхідними знаннями, інформацією, навичками та досвідом, щоб забезпечити більшу конкурентоспроможність своїх громад. Для досягнення успіху їх зусилля повинні бути більш продуманими, стратегічними, плановими, амбітними та інноваційними. Спеціалісти з планування місцевого економічного розвитку громад у Канаді з приводу цього кажуть: «... Треба дивитись не туди, куди впала шайба..., а туди, куди вона збирається летіти» [82].

У науці під «**розвитком**» розуміють незворотну, спрямовану закономірну зміну матеріальних та індивідуальних об'єктів, унаслідок чого виникає новий їх якісний стан. За спрямованістю розвиток може бути прогресивним і регресивним. **Прогресивний** – це поступальна хода від нижчого до вищого, від простого до складного; рух уперед, поліпшення у процесі розвитку. **Регресивний** – це перехід від вищих форм розвитку до нижчих; занепад у розвитку чого-небудь, рух назад; зміна до гіршого; протилежність прогресу. Наприклад, в умовах сьогодення низка сільських територіальних громад характеризується регресивним розвитком, тобто погіршуються їх соціальні та економічні показники. За характером змін розвиток може бути екстенсивним

(еволюційним) та інтенсивним (трансформаційним). **Екстенсивний розвиток** забезпечується підвищенням ефективності існуючих форм функціонування територіальних громад, **а інтенсивний** – виникненням нових форм, тобто базується на інноваційних засадах [19].

На міжнародній арені питання сутності поняття «розвиток» було в центрі уваги ще у 1980-х роках – створена Комісія з довкілля і розвитку, яка у 1987 році підготувала Доповідь «Про наше спільне майбутнє», у якій було сформовано бажану модель процесу розвитку, загальновідому як «сталий розвиток».

Згідно з Доповіддю, **сталий розвиток** – це розвиток, який задовольняє потреби нинішніх поколінь, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби [81]. Він охоплює економічну, соціальну та екологічну складові (рис. 3.1).

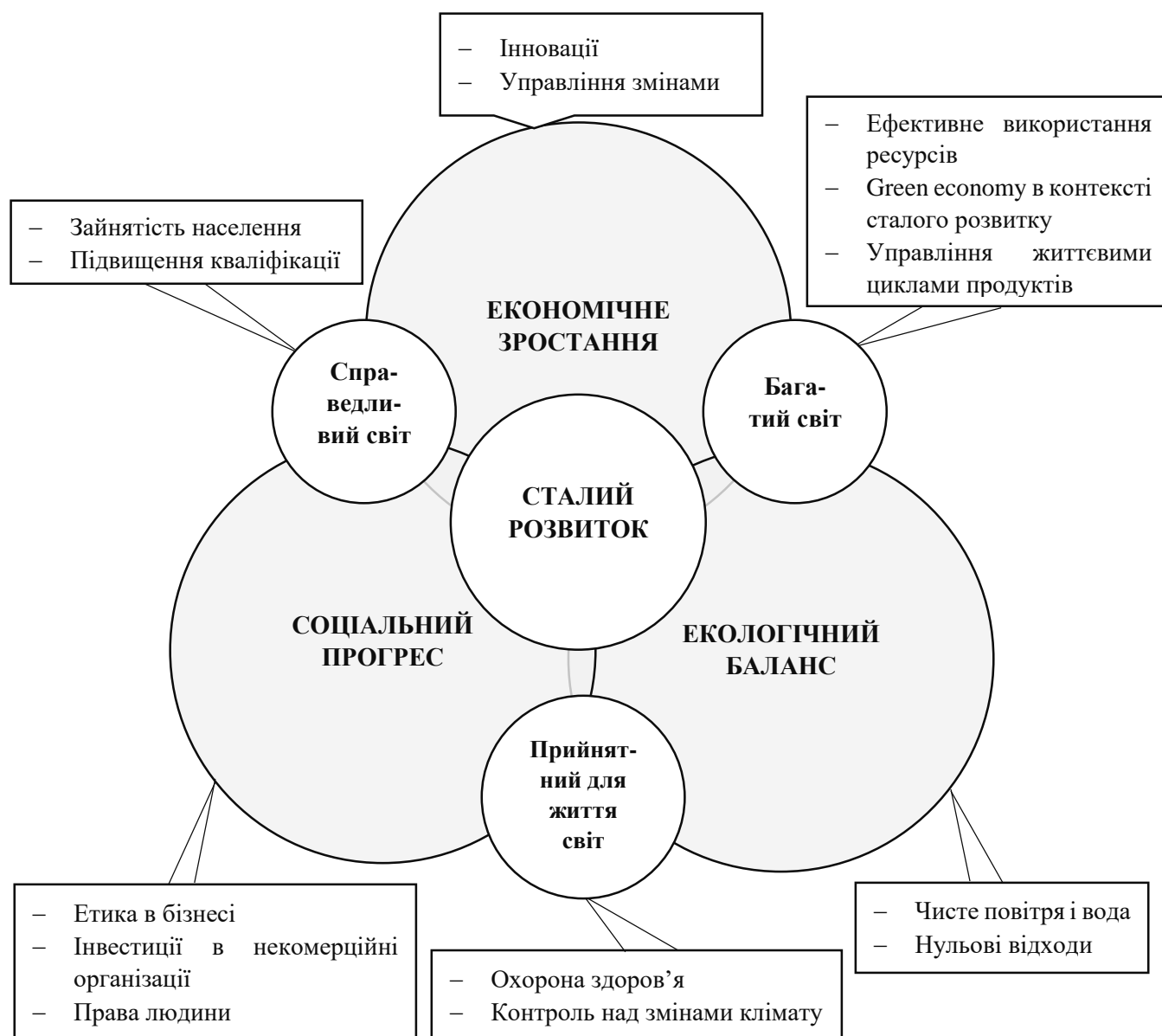

Рис. 3.1. Складові сталого розвитку [118]

Експерти Світового банку розуміють під *місцевим розвитком* – процес, в якому громадянськість, бізнес та партнери з неурядового сектору працюють колективно над формуванням кращих умов для економічного зростання і створення робочих місць задля покращення якості життя для всіх [156].

В українському законодавстві поняття «місцевий розвиток» практично не зустрічається та юридично відсутнє. Частіше всього використовується поняття «регіональний розвиток» (розвиток областей, районів), що пояснюється довгою історією високого рівня централізації державної влади та обмеженими можливостями територіальних громад впливати на свій розвиток.

На думку координатора програми USAID «Рада», незалежного експерта з місцевого та регіонального розвитку І. Парасюка *місцевий розвиток* – це процес стратегічного партнерства, який допомагає прискорити темп зростання продуктивності (ключова економічна мета), стимулюючи інвестиції в нові та наявні підприємства з високим потенціалом до зростання і створюючи такі місцеві факторні умови, які тривалий час сприяють цьому зростанню. Місцевий розвиток орієнтований на зростання добробуту та допомагає закласти основу національного процвітання [82].

У контексті сталого розвитку *розвиток територіальної громади* можна визначити як усвідомлений (тобто спланований), проактивно координований і реалізований за участі всіх зацікавлених сторін процес змін (кількісних і якісних), стратегічною метою якого є покращення якості життя членів такої громади без шкоди для перспективних наступних поколінь задовольняти свої потреби у майбутньому.

До складових процесу сталого розвитку громади для цілей його усвідомлення, планування та впровадження *доречно віднести:*

- візію, вищу мету, до якої прагне громада;
- стратегічний та операційний плани (Як дістатися до мети, що треба зробити та яких проміжних чи кінцевих результатів досягнути?);
- формування команди та гуртування союзників, вибудовування коаліцій чи партнерств (Хто має взятися за цю роботу?);
- планування матеріальних та нематеріальних ресурсів (За рахунок чого можливо досягнути поставлених завдань?);
- комунікація, зворотній зв'язок, інформаційний супровід (Як розповісти усім, в першу чергу, команді, союзникам про візію і плани?);
- моніторинг та оцінювання (Як дізнатися, чи у правильному напрямку рухаємося?).

О. Підкуйко, акцентуючи увагу на тому, що поняття розвитку територіальної громади пов'язане з низкою понять, що характеризують

походження розвитку, його спрямованість, ресурсне забезпечення, напрями і методи забезпечення, результати та інше, пропонує розуміти дане поняття як управлінське та нормативно-правове забезпечення життєво важливих потреб та інтересів територіальної громади, створення необхідних умов для її волевиявлення в реалізації своєю діяльністю власних інтересів у межах чинного законодавства [81].

У зв'язку з цим доцільно запропонувати *сім ключових аспектів, що стосуються забезпечення розвитку територіальних громад* незалежно від визначення даного поняття: спільне бачення (солідарність), можливості, відносини, структура, комунікації, мотивація для прийняття рішень, інтеграція різнорідних підходів.

Спільне бачення (солідарність) відноситься до тих соціальних значень, які люди надають місцю, фізичним речам, поведінці, подіям або діям у рамках культурного контексту, що склався. Наприклад, одна громада може розглядати будівництво промислового підприємства як відмінний спосіб принести процвітання в їх місто, у той час як інша громада може побачити в цьому причину погіршення якості їх життя. Крім того, усередині однієї громади можуть існувати абсолютно протилежні погляди на це. У зв'язку з цим, перш ніж починати заходи з розвитку громади, необхідно сформувати у більшості її членів спільне бачення щодо певних планів і намірів.

У даному випадку владу слід розглядати в контексті контролю над ресурсами (земля, праця, капітал, знання тощо) та доступу до них. Оскільки розвиток громади є процесом створення потенціалу для соціально-економічних перетворень, поняття влади має важливе значення. Відносини у громаді є пов'язаними зі спільним баченням і відчуттям солідарності. Насамперед важливо розуміти, наскільки критичними є довіра і взаємодія у процесі розвитку спільноти й яким чином слід будувати відносини усередині тієї чи іншої громади. Структура відноситься до організацій і груп, а також їх соціальних практик, що відіграють певну роль у зміцненні потенціалу громади, для чого може бути необхідна зміна цих організацій і груп, їх діяльності та функцій або створення нових. Комунікація в цьому разі пов'язана з можливістю забезпечення участі різних стейкхолдерів, насамперед громадян, у процесі розвитку громади.

Мотивація може впливати на багато аспектів розвитку громади, вона допомагає зрозуміти, чи дійсно люди братимуть або не братимуть участь у даному процесі. Але вона також впливає на прийняття управлінських рішень, що стосуються розвитку громади і, зокрема, покликані визначити вибір тих альтернативних варіантів дій і напрямів політики, що сприятимуть максимальному задоволенню індивідуальних та колективних потреб у громаді,

звичайно з урахуванням потенційних наслідків для різних сфер життєдіяльності громади.

Інтеграція різнорідних підходів також є частиною процесу розвитку спільноти, оскільки саме вона надає відповідь на питання про те, яким чином можна пов'язати відносини, владні повноваження, структури, спільне бачення, комунікації і мотивації, що знаходяться під впливом різних стейкхолдерів і різних розумінь, у єдине ціле для отримання необхідних змін у громаді та забезпечення її розвитку.

Ці сім проблемних аспектів створюють основи для загального теоретичного підґрунтя розвитку громади, що об'єднує теорії соціального капіталу, структурного функціоналізму конфліктів, символічного інтеракціоналізму, комунікативної дії, раціонального вибору та структуралізму (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Ключові аспекти розвитку територіальних громад і пов'язані з ними теорії [93]

№ з/п	Ключові аспекти	Теорії	Положення теорії – підґрунтя формування та реалізації політики розвитку ОТГ
1	2	3	4
1.	Спільне бачення (солідарність)	Теорія символічного інтеракціонізму	Символи можливо використовувати для створення або збільшення потенціалу громади через розуміння того, що означає та чи інша подія або дія крізь різні соціальні групи
2.	Влада	Теорія конфліктів	Конфлікти можливо використовувати для розвитку громади шляхом порушення «статус-кво» з метою здійснення необхідних змін, а також для врегулювання присутніх розбіжностей у громаді
3.	Взаємовідносини	Теорія соціального капіталу	Зосередження уваги на соціальному капіталі дозволяє досягти формування нових соціальних зв'язків, визначення нових лідерів зі свіжими ідеями та інноваційними підходами, а також побудови нових рівнів довіри, рівності та взаємності
4.	Структура	Теорія структурного функціоналізму	Основи суспільства і громади мають взаємозалежні структури, кожна з яких виконує певні суспільні функції, що разом складають основу тієї чи іншої соціальної системи. Структури є важливими компонентами нарощування потенціалу громади

Продовження таблиці 3.1

1	2	3	4
5.	Комунікація	Теорія комунікативної дії	Теорія комунікативної дії, сутність якої полягає в побудові зв'язку між «раціональною» системою і життєвим світом завдяки вільному, відкритому і необмеженому спілкуванню, є дуже корисною для практичного розвитку громад
6.	Мотивація для прийняття рішень	Теорія раціонального вибору	У контексті розвитку громади теорія раціонального вибору дозволяє віднайти відповідні стимули (винагороди) та одночасно звести до мінімуму ризики для осіб, які стають залученими до громадських ініціатив і рухів
7.	Інтеграція різнорідних підходів	Теорія структуризації	Теорія структуризації у практичній діяльності з розвитку громад забезпечує можливість використання символічних норм і культурних моделей для створення нових структур для формування або посилення солідарності членів громади

Доречно зауважити, що сім ключових аспектів розвитку територіальних громад і пов'язані з ними теорії створюють міцну основу для забезпечення на практиці розвитку територіальних громад через реалізацію відповідної політики державної підтримки.

Високий ступінь різноманітності, надзвичайна складність сучасних проблем суспільного розвитку, що безпосередньо пов'язані з існуванням і можливістю розвитку людства, потребує постійного пошуку новітніх підходів до їх вирішення. Серед останніх науковців виділяють синергетичний, глобалізаційний, гуманітарний, екологічний, консенсусний, інтеграційний, інформаційно-інноваційний, корпоративний та соціальний. Їх застосування у процесах управління завжди посилюється засобами системного та ситуаційного підходів, а також управління якістю [68]. Спробуємо адаптувати ці підходи до рівня територіальної громади та з'ясувати проблеми й можливості щодо їх практичного застосування.

Найбільш відомим і поширеним підходом щодо забезпечення розвитку територій і місцевих громад є **системний підхід**, згідно з яким відповідна модель передбачає внутрішнє та зовнішнє середовище, а функціонування елементів цих середовищ знаходиться у взаємозв'язку з іншими елементами. У рамках цього підходу вважається, що покращання функціонування якоїсь сфери чи галузі призводить до позитивних змін в інших сферах і галузях. На думку В. Бакуменка

і С. Кравченка, системний підхід тісно пов'язаний з цілеутворенням і програмно-цільовим підходом [18].

При формуванні політики місцевого розвитку також використовують **синергетичний підхід**, який враховує особливості функціонування та розвитку систем і передбачає суттєве збільшення результатів за умови певних спільних узгоджених дій, тобто самоорганізації. За синергетичного підходу територіальна громада може розглядатися як система, рух якої до певних стійких станів визначається її можливостями самоорганізації, якістю систем управління, що обирають шляхи подальшого розвитку на переломних моментах (точках біфуркації).

Глобалізаційний підхід щодо забезпечення розвитку територіальної громади має знайти свій прояв у ефективному використанні можливостей глобалізації і поряд з ними місцевих особливостей. Найскладнішими завданнями місцевої влади в сучасних умовах глобалізації є збереження певного стійкого стану місцевої економічної системи, а також збереження місцевого культурного середовища при активному «входженні» на територію інших культур. Цей підхід є вимогою часу, але його застосування тісно пов'язане з новою якістю знань у системі управління місцевим розвитком.

Продуктом глобалізації і динамічних суспільних трансформацій є **інформаційно-інноваційний підхід**. У постіндустріальному суспільстві знання та інформація стають домінуючими чинниками розвитку. Застосування цього підходу на рівні територіальної громади залежить, знову ж таки, від якості місцевого управління, кваліфікації працівників та інтересів, які впливають на певні процеси шляхом підтримки місцевих суб'єктів інноваційної діяльності та застосування управлінських інновацій.

Значною мірою від якості інформаційних зв'язків залежить **корпоративний підхід**, який передбачає спільне управління місцевими проблемами. По суті, цей підхід є ефективним у високоорганізованих громадах, де розподіляються і врівноважуються як права, так і обов'язки. На певному етапі розвитку територіальної громади він стає неминучим, оскільки найефективніше надає відповідь на зовнішні глобалізаційні виклики. Корпоративний підхід пов'язаний із включенням у процеси прийняття рішень та їх реалізації різних суб'єктів місцевого розвитку – органів публічної влади, підприємців, наукових і освітніх закладів, громадськості тощо.

У свою чергу, корпоративний підхід знаходить відображення **у партнерській моделі управління розвитком території** [63]. В її основі сприяння людському розвитку через підвищення ступеня участі громадян, нарощування місцевого потенціалу та встановлення партнерських взаємовідносин. Реалізацію даної мети можна спостерігати через різні види

взаємодії на місцевому рівні, а саме: партнерство між людьми та інститутами; владою і приватним сектором; міжнародними і місцевими діячами; дослідженнями і практикою; гуманітарною допомогою і тривалою підтримкою в напрямі розвитку.

Соціальний підхід виходить з того, що головною метою розвитку є людина, її потреби та інтереси. Формально цей підхід знайшов своє відображення у більшості документів з питань регіонального і місцевого розвитку в Україні, але на практиці він ускладнюється рядом економічних, а також культурних і психологічних проблем, що знаходять своє відображення у реальній місцевій політиці – домінування економічного над соціальним.

Соціальний підхід дістав подальший розвиток у **соціокультурному підході**, основна ідея якого полягає в тому, що в його рамках суспільство розглядається в єдності культури і соціальності, що формуються діяльністю людини [62]. З точки зору цього підходу культура і соціальність є взаємопов'язаними та взаємообумовленими аспектами життєдіяльності тієї чи іншої територіальної громади як цілісної соціокультурної системи. У ролі соціокультурних суб'єктів можуть виступати як територіальні громади, так і громади за інтересами, а також окремі громадяни [52].

Поведінковий (біхевіористський) підхід до розвитку територіальної громади акцентує увагу на інтерпретації соціальних та економічних явищ, що відбуваються у ній, з позицій домінуючого значення їх поведінкових характеристик і детермінант, тобто процесів взаємодії на відповідній території та взаємодії громади з навколишнім середовищем.

Зазначене зумовлює логічність виникнення **холістичного підходу** (від англ. whole – цілий, цілісний), який передбачає ставлення до всіх користувачів соціальних послуг не як до патологічних суб'єктів, а передусім як до особистостей. Відповідно до такого ставлення, надання послуг має відбуватися з якнайповнішим урахуванням усіх потреб особистості (від фізіологічних до самореалізації) [95].

Культурно-духовний підхід орієнтований на культуру або релігію в пошуках цілей і принципів, які б сприяли розвитку. Духовні та моральні цінності громади вважаються ключем добробуту і процвітання. Проблеми розглядаються як результат відступу від духовних або культурних цінностей, а пошук їх вирішення – у вигляді повернення людей до цих цінностей. Культурно-духовна модель спирається на основи традиційного людського знання і керується принципами, звичаями, мудрістю та культурою народу. Не дивлячись на всю важливість цього підходу, він може не брати до уваги ставлення до політичних та економічних вимірів розвитку, і, таким чином,

не в змозі підключити потенціал минулого громади до процесу побудови майбутнього [28].

На вищезазначених підходах соціального типу базується **модель соціального планування**, що передбачає технічний процес розв'язання проблем у таких сферах як правопорушення, забезпечення житлом, проблеми психічного здоров'я та ін. Основу цієї моделі, що спирається на програмний розвиток, становить раціональний, ретельно спланований та контрольований процес змін, призначений для забезпечення послугами членів громади. Соціальне планування на рівні територіальної громади має на меті аналіз соціальних умов, постановку цілей та оцінку діяльності наявних служб для їх удосконалення, розвитку нових закладів [95].

В умовах індустріального розвитку, обмежених ресурсів та потреби збереження довкілля особливого значення набуває **еколого-орієнтований підхід**. Методологічною особливістю цього підходу є його комплексність, що досягається через поєднання трьох основних сфер: соціальної, економічної, екологічної. Цей підхід є основоположним для визначення концептуальних основ сталого розвитку територіальної громади, який спрямований на вирішення наступних завдань:

- поліпшення якості життя населення та середовища його проживання;
- підвищення продуктивності суспільної праці;
- збереження та ренатуралізацію природи [77].

Головними завданнями еколого-орієнтованого підходу є урівноваження потреб людини з використанням ресурсів таким чином, щоб не знищити їх запаси для наступних поколінь, а також створити безпечні для життєдіяльності технології виробництва. Він спрямований на скорочення витрат ресурсів, часу й зусиль на виробництво, зменшуючи вплив від постійно зростаючих потреб суспільства. Отже, цей підхід також інтегрує у собі всі попередні підходи і тісно пов'язаний з ними. Його практичне застосування передбачає ощадливе використання ресурсів та збереження довкілля, формування екологічної культури та високого рівня свідомості населення щодо збереження і використання ресурсів.

Дещо інше змістовне наповнення має **модель екологічних систем** – це комплексний підхід, який об'єднує ключові елементи, властиві усім моделям. Дана модель розглядає духовність і культуру як основну і першочергову силу розвитку, враховує особисті, політичні, економічні, суспільні і культурні чинники та розглядає участь людей і процеси передачі повноважень як основні стратегії дії. Цей підхід зосереджує увагу на тому, щоб навчити людей і організації здійснювати процеси власного розвитку, це інтегрований підхід,

згідно з яким залишаються поза увагою реальні люди з їх специфічними проблемами, а на перший план виходить загальна картина громади [28].

Модель-підхід «розвиток громад на основі ресурсів» базується на визначенні сильних сторін та активів громади, тобто розвитку і реалізації можливостей, а не на її проблемах. Цей підхід кардинально змінює погляд на забезпечення розвитку територіальної громади. Він робить її суб'єктом активних дій, а не отримувачем допомоги ззовні. При домінуючому значенні економічного підходу матеріальне процвітання розглядається як основа благополуччя людини та громади, а економічний розвиток – як вирішення усіх проблем. Він передбачає, що ділова активність, яка сприяє процвітання якої-небудь частини громади, викликає перерозподіл багатства і його перехід до бідніших, підвищуючи таким чином загальний добробут. Економічний підхід часто буває «сліпий» по відношенню до проблем суспільства в усіх їх формах, оскільки він розглядає такі проблеми, як поліпшення здоров'я, освіту, розвиток молоді, особисті, родинні та суспільні проблеми як проблеми економічного розвитку. Він має тенденцію ігнорувати суспільні детермінанти процвітання та не враховувати того, що суспільна й економічна нерівність безпосередньо впливає на здатність людей брати участь в економічній діяльності громади й отримувати з цього вигоду [28].

Виділяють два основні підходи до забезпечення економічного розвитку території – ліберальний і прогресивний. Ліберальний підхід визначає пріоритетом розвиток бізнесу, тоді як прогресивний підхід визначає головною метою зміцнення потенціалу громади. **Ліберальний підхід** передбачає можливість вирішення проблем певної місцевості, зокрема безробіття, за допомогою приватних економічних інвестицій. Ліберальний підхід спрямований на поліпшення місцевих умов без заперечення фундаментальних стосунків влади або нерівномірності розподілу ресурсів. **Прогресивний підхід** передбачає поєднання соціальних та економічних цілей, орієнтацію пріоритетів у напрямі альтернативних нетрадиційних економічних форм (кооперативів, громадських бізнесових підприємств та некомерційних організацій), заохочення місцевого контролю й власності стосовно ресурсів та створення організацій для досягнення зазначених цілей, які одночасно представляли б місцеву громаду і підпорядковувалися б їй [50].

До економічних підходів відноситься і **кластерний підхід**, який є одним з найбільш популярних сьогодні. Він надає можливість територіям створювати кращі умови для розвитку економіки, оскільки забезпечує для підприємств кращі умови доступу до більшої кількості постачальників певної продукції і послуг, більш висококваліфікованої робочої сили, більш інтенсивному обміну інформацією та передачі знань. Кластерний підхід дає можливість економічним

суб'єктам фокусуватися на можливостях розвитку, оскільки діючи як система, вони можуть використовувати ресурси більш ефективно і отримувати кращі результати [116].

Інтеграційний підхід включає у себе всі підходи і залежить від історичних, економічних, соціальних, культурних та інших особливостей територіальної громади, системи управління її розвитком. Зазначені вище підходи можуть слугувати основою для побудови комплексної моделі застосування підходів щодо розвитку територіальної громади (рис. 3.2).

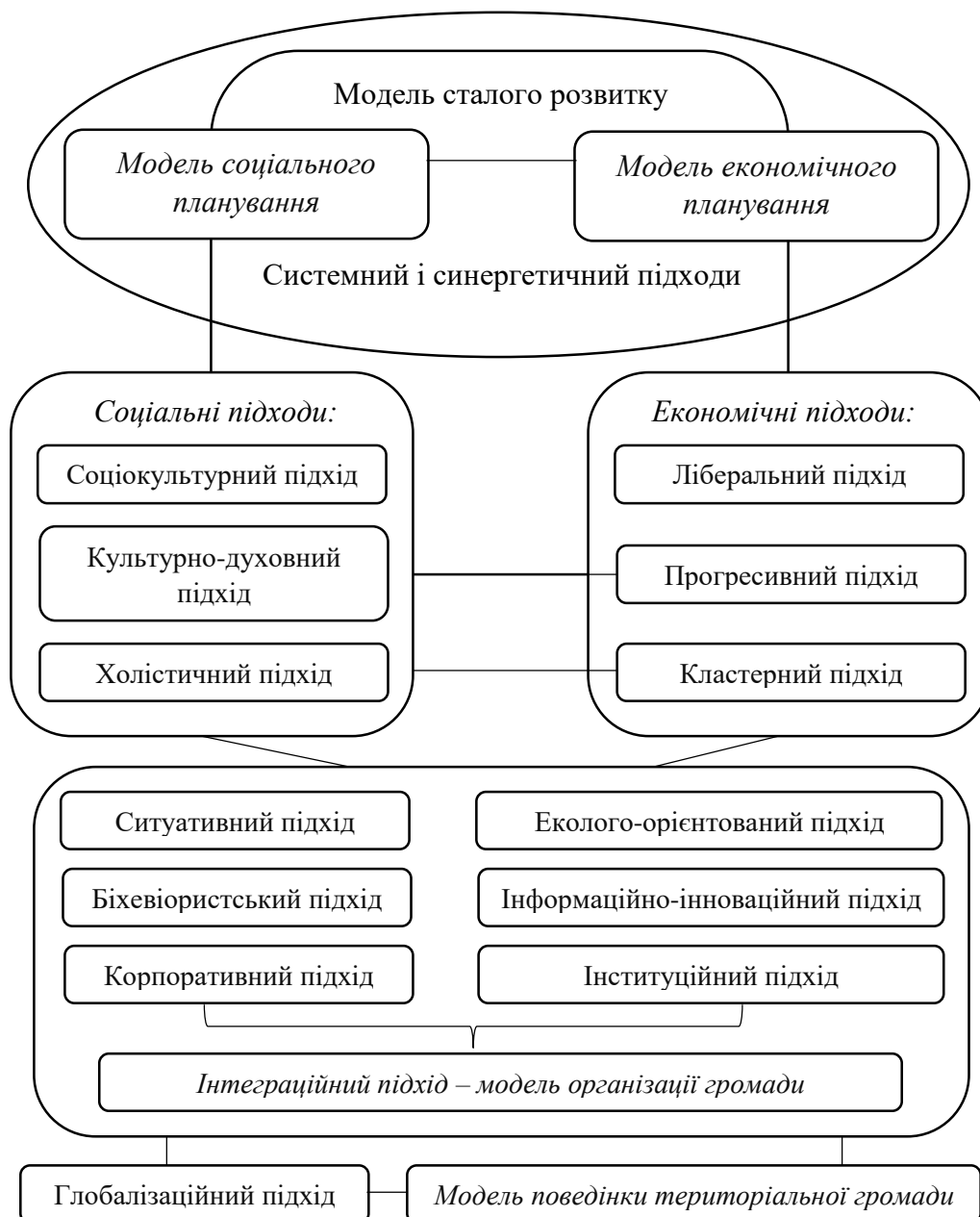

Рис. 3.2. Комплексна модель підходів до забезпечення розвитку територіальних громад [81]

Теоретичним підґрунтям для забезпечення на практиці розвитку територіальних громад через реалізацію відповідної державної політики є синтез семи ключових аспектів розвитку громад (спільне бачення (солідарність), влада, взаємовідносини, структура, комунікації, мотивація для прийняття рішень, інтеграція різнорідних підходів) і пов'язаних з ними теорій (теорія символічного інтеракціонізму, теорія конфліктів, теорія соціального капіталу, теорія структурного функціоналізму, теорія раціонального вибору, теорія структуризації).

Сучасна наука пропонує значну кількість підходів до аналізу суспільного розвитку. Їх значення для формування моделі розвитку територіальної громади має не тільки науковий, але й практичний характер, оскільки вони враховують сучасні суспільно-економічні тенденції та відображають найбільш проблемні сегменти.

Запропонований підхід до комплексної моделі розвитку територіальної громади може бути застосований для виявлення закономірностей і подальших напрямів розвитку кожної територіальної громади, визначення внутрішнього економічного і соціального стану громади та її поведінки у зовнішньому середовищі як прояву цього стану.

Громадівський підхід до організації місцевого самоврядування в Україні, що знайшов своє конституційне закріплення й визначає територіальну громаду як первинний суб'єкт місцевого самоврядування, обумовлює необхідність більш поглибленого наукового опрацювання не лише питань реалізації функцій та повноважень територіальної громади в цій ролі у сучасних умовах, але й питання перспективного розвитку територіальної громади як такого суб'єкта.

В умовах обмежень на ресурси, загострення кризових явищ, необхідності підвищення конкурентоспроможності ОТГ важливого значення набуває формування ефективної моделі управління її розвитком. Громада як цілісний об'єкт зазнає впливу зовнішніх умов та внутрішніх чинників. Складність полягає у виділенні саме тих умов зовнішнього та чинників внутрішнього середовища, які суттєво впливають на рівень розвитку громади.

Структура середовища громади, на думку Т.В. Сачук [94], може бути представлена контрольованими факторами внутрішнього середовища і неконтрольованими факторами зовнішнього середовища громади (рис. 3.3).

Внутрішнє середовище громади має три головні складові: комплекс ресурсів громади, поточний соціально-економічний стан громади, культурні й управлінські фактори місцевих органів влади.

У свою чергу ресурси громади можна умовно розділити на три укрупнені групи: природні ресурси і географічне положення; технологічні ресурси; соціальні ресурси.

До природних ресурсів можна віднести сукупність об'єктів і сил природи, до яких відносяться мінеральні ресурси (паливно-енергетичні, рудні і нерудні корисні копалини, хімічна сировина, природні будівельні матеріали) і ресурси біосфери (земельні, водні та біологічні ресурси). У дану групу чинників також включаються об'єкти природної спадщини: природні пам'ятки, природні об'єкти, які мають видатну цінність з точки зору збереження їх природної краси, наукового дослідження.

Технологічні ресурси – це комплекс ресурсів, що дозволяють вести виробничу діяльність у громаді. У цю групу ресурсів можуть бути віднесені: матеріальні об'єкти господарського і негосподарського призначення, кількість і якість робочої сили, рівень розвитку транспорту і розміщення головних транспортних шляхів, розвиток засобів комунікації (види зв'язку, доступність і якість зв'язку), наявність об'єктів виробничої інфраструктури, інноваційний потенціал громади (у тому числі розвиток бізнес-послуг).

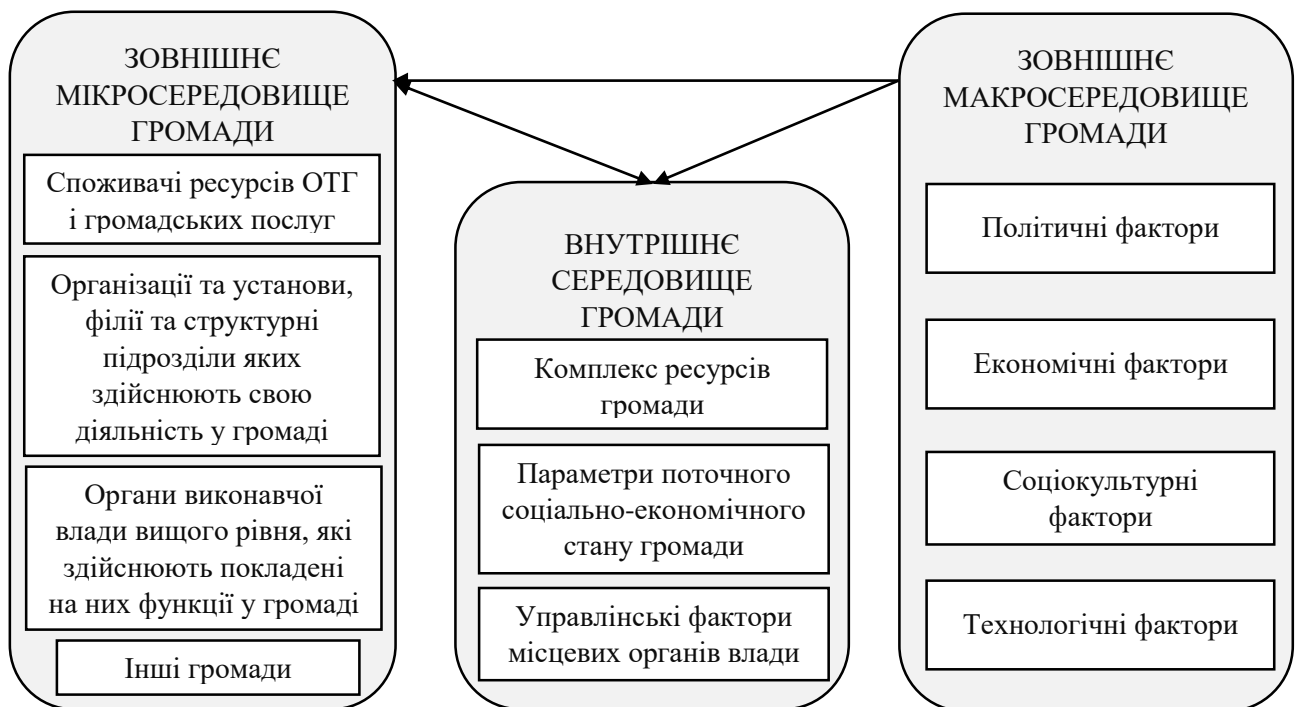

Рис. 3.3. Сукупність факторів зовнішнього і внутрішнього середовища розвитку громади (за Т.В. Сачук) [94]

Соціальні ресурси громади представлені сукупністю відносин, що виникають між людьми, які мешкають в ОТГ, у процесі їх взаємодії один з одним. У цю групу ресурсів громади також відносять і соціальну інфраструктуру.

Соціально-економічний стан громади може бути оцінений за групами показників: показники, що відображають фінанси громади (доходи і витрати

бюджету, обсяг безоплатних перерахувань від бюджетів інших рівнів та ін.); показники, що відображають економічне благополуччя мешканців громади (середня заробітна плата, динаміка співвідношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму, обсяг платежів за житлово-комунальні послуги, прострочена заборгованість з заробітної плати та ін.); показники, що відображають соціальне благополуччя мешканців громади (рівень зареєстрованого безробіття, рівень злочинності, види і форми соціальної підтримки, забезпеченість об'єктами культури, охорони здоров'я та освіти); показники, що відображають рівень розвитку виробничої та невиробничої сфер у громаді (динаміка обсягу виробництва підприємств, у тому числі малих підприємств, зайнятість, обсяг товарообігу і реалізації платних послуг тощо).

Третя складова внутрішнього середовища громади – управлінські фактори місцевих органів влади як певної установи, яка здійснює управління громадою (цілі та завдання управління, структура організації, технологія прийняття та реалізації рішень, кваліфікація та мотивація персоналу).

Внутрішнє середовище громади представлено об'єктивно існуючими характеристиками самої громади. Важлива відмінність внутрішнього середовища полягає в тому, що його чинники є контрольованими та при бажанні більша їх частина підлягає коригуванню.

Зовнішнє середовище громади представлене мікро- і макрорівнями. Зовнішнє мікросередовище громади складають споживачі ресурсів громади та суспільних благ, інші громади (громади-конкуренти), органи виконавчої влади вищого рівня, які здійснюють покладені на них функції у громаді, і головні організації (установи), філії яких знаходяться на території громади.

Зовнішнє мікросередовище громади – це відносно самостійні від громади приватні особи, комерційні та некомерційні організації та установи, які живуть або здійснюють діяльність (комерційного та некомерційного характеру) на території громади та виступають в ролях споживачів, конкурентів, постачальників і посередників у русі ресурсів і благ громади. Важливо зауважити, що елементи зовнішнього мікросередовища не підлягають прямому контролю та не підзвітні громаді, наприклад: людина не зобов'язана жити чи вести діяльність у конкретній громаді (якщо тільки вона не обмежена у громадянських правах); громади не може заборонити громаді-конкуренту розробити та реалізувати, наприклад, програму заходів підтримки інвесторів; банк або пошта не зобов'язані мати (зберігати) філії у даній громаді тощо.

Усі елементи зовнішнього мікросередовища, відносяться до громади як до одного з можливих місць застосування своїх ресурсів (інтелектуальних, фінансових та інших ресурсів), значить, вони мають можливість вибору громади як місця розміщення своїх ресурсів. Громада може лише створити умови

для того, щоб вибір відбувся на її користь, для чого необхідно реалізувати цілий ряд іміджевих політик. У цьому сенсі об'єкти зовнішнього мікросередовища здійснюють вплив на громаду, задають «правила гри» для неї, спонукаючи виконувати певні дії.

Зовнішнє макросередовище громади може бути представленим через комплекс політико-правових (нормативно-правові документи, передбачені правила і процедури прийняття управлінських рішень та ін.), економічних (проведена фінансова, бюджетна, податкова політика відповідного рівня і загальні макроекономічні тенденції та ін.), соціокультурних (якість і культура національних відносин, сформовані культурні традиції, звичаї тощо) і технологічних факторів (рівень досягнень НТР, розвиток нових джерел енергоресурсів тощо), зміна яких на рівні країни (системи більш високого порядку) може здійснювати вплив на розвиток громади.

У зв'язку з цим можна виокремити із різноманіття факторів зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування громади зовнішні умови та внутрішні чинники, які найбільше впливають на рівень її розвитку (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Чинники та умови розвитку територіальних громад
(авторська розробка)

Проаналізувавши структуру зовнішнього середовища громади виявлено такі групи факторів, що впливають на рівень її розвитку: на макрорівні – політичні, економічні, соціокультурні, технологічні фактори; на мікрорівні – споживачі ресурсів громади та громадських послуг; головні організації та установи, філії та структурні підрозділи яких здійснюють свою діяльність на території громади; органи виконавчої влади вищого рівня, які здійснюють покладені на них функції у громаді; інші громади. У структурі внутрішнього середовища наявні такі групи факторів впливу на розвиток громади: комплекс ресурсів громади; параметри поточного соціально-економічного стану громаду; управлінські фактори місцевих органів влади.

3.2 Чинники розвитку територій

Формування органів місцевого самоврядування, організація та діяльність яких базувалася б на принципах Європейської хартії місцевого самоврядування, є одним з найважливіших та найактуальніших завдань розбудови України як демократичної держави. Без проведення реформ органів місцевого самоврядування, здійснення процесів децентралізації неможливо вийти на новий рівень у соціально-економічному та культурному розвитку територіальних громад і регіонів, підвищити рівень та якість життя більшої частини громадян України.

Станом на 31 грудня 2017 року в Україні створено 699 об'єднаних територіальних громад, 34 з яких очікують рішення ЦВК про призначення перших виборів [71]. Рейтинг областей України щодо формування ОТГ наведено у табл. 3.2.

Як бачимо, лідерами з реалізації реформи децентралізації в Україні є Житомирська, Хмельницька, Чернігівська, Дніпропетровська та Волинська області, найгірші показники щодо розвитку ОТГ характерні для Київської, Закарпатської, Вінницької, Черкаської та Кіровоградської областей.

Результати опитування мешканців України підтверджують, що понад 70% з них вважають, що країна рухається у неправильному напрямку (рис. 3.5). Відповідно і рівень довіри до центральної влади традиційно є досить низьким. За даними Інституту Горшеніна у лютому 2016 року Верховній Раді України довіряли 8,5% і не довіряли 88%, Кабінету Міністрів України – 9,6% і 86% відповідно [100].

На тлі загальної недовіри і скептицизму до «центру» променем світла є ситуація з довірою до місцевої влади в Україні: громадяни в 4 рази більше довіряють місцевій владі, ніж центральній (на початку 2016 року місцевій владі довіряли 43%, а не довіряли 50% респондентів) [100].

Таблиця 3.2

Рейтинг областей України щодо формування ОТГ [71]

Місце у рейтингу	Область	Кількість ОТГ	Площа ОТГ		Кількість ТГ в області до утворення ОТГ	Територіальні громади, що об'єдналися	Кількість ОТГ з чисельністю жителів менше 5 тис. осіб
			км ²	Частка площі області			
1	Житомирська	46	16811	56,4	631	348	16
2	Хмельницька	40	11149	54,0	605	322	10
3	Чернігівська	37	16396	51,5	569	297	14
4	Дніпропетровська	57	15669	49,1	348	168	25
5	Волинська	40	9095	45,2	412	169	14
6	Запорізька	42	14922	54,9	299	149	21
7	Тернопільська	41	5422	39,2	615	242	19
7	Чернівецька	27	2656	32,8	271	97	6
8	Миколаївська	29	8917	36,3	313	105	12
9	Сумська	29	7990	33,5	419	135	11
10	Одеська	26	7378	22,2	490	110	5
10	Полтавська	43	7750	27,0	503	157	21
11	Рівненська	26	4777	23,8	365	95	9
12	Херсонська	27	7209	25,3	298	95	11
13	Івано-Франківська	24	2342	16,8	516	108	3
14	Донецька	14	5293	20,0	386	84	3
14	Львівська	35	3467	15,9	711	137	11
15	Луганська	11	5331	20,0	332	61	2
16	Харківська	12	3676	11,7	458	57	0
17	Київська	12	2231	7,9	659	66	2
18	Закарпатська	6	616	4,8	337	19	0
19	Вінницька	34	3896	14,7	707	101	17
19	Черкаська	26	3730	17,8	556	97	13
20	Кіровоградська	15	2542	10,3	415	45	7
	Всього	699	169265	29,4	11215	3264	252

Як бачимо, кожний другий дорослий громадянин готовий почути місцевих лідерів, можливо, й повірити їм, а якщо пощастить – дехто навіть долучитися до справи поступу громади. Довіра та готовність брати на себе ініціативу – це фундаментальні фактори для успіху реформи, яка передбачає децентралізацію не тільки повноважень, але й відповідальності. Експертний центр «АСК Реформ» провів у липні 2017 року соціологічне дослідження щодо реформи децентралізації в Україні. Участь в опитуванні взяли 254 голови ОТГ з усіх регіонів країни, переважна більшість з яких відзначила правильність напрямку розвитку подій у свої громадах (92%) і у процесах децентралізації (87%). Про те,

що у результаті об'єднання громада здобула «позитивні» і «швидше позитивні» результати, сказали 54% і 32% опитаних відповідно. 9% голів ОТГ не відчули змін після об'єднання і тільки близько 4% оцінюють результати об'єднання негативно [46].

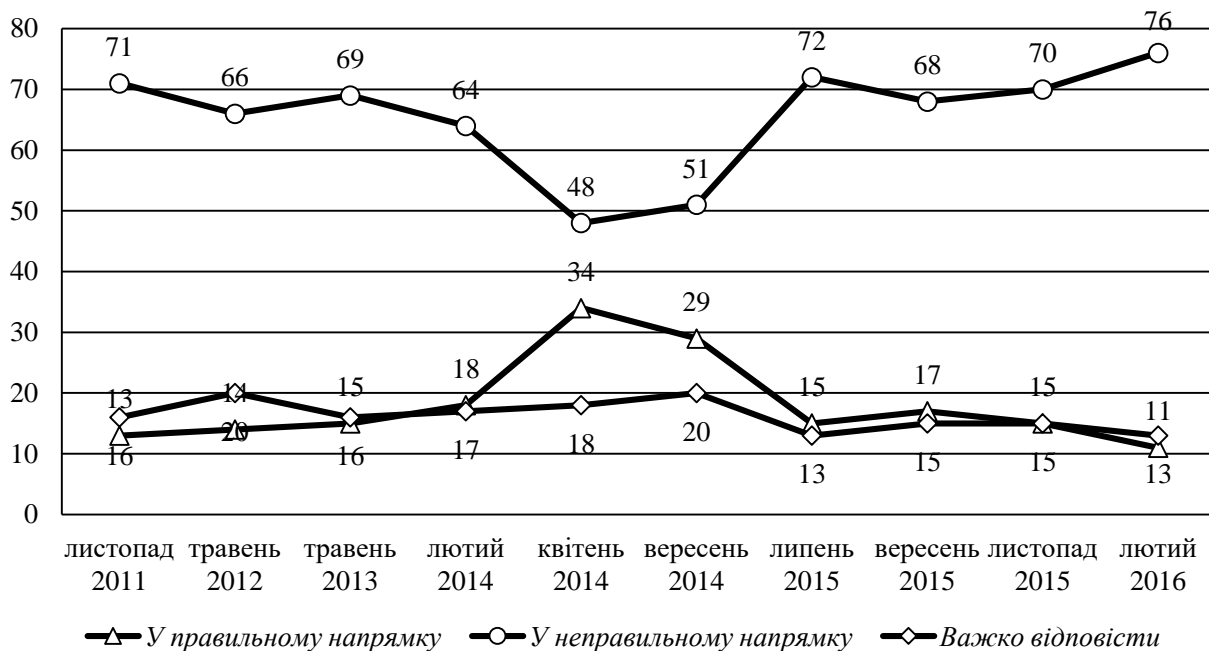

Рис. 3.5. Відповіді на питання «Чи справи рухаються в Україні у правильному напрямку?», % [51]

Ключовим ресурсом для розвитку ОТГ в Україні є порівняно високий рівень довіри громадян до місцевої влади, оскільки довіра та готовність мешканців брати на себе ініціативу – це фундаментальні фактори для успіху реформи місцевого самоврядування, яка передбачає децентралізацію не тільки повноважень, але й відповідальності.

Харківська область активно реалізує реформи місцевого самоврядування. Сьогодні в області створено та пройшли перші вибори в 12 ОТГ, що складає більше 20% від Перспективного плану формування територій громад області. 60% громад мають чисельність 10 тис. осіб, 40% – від 6,5 до 10 тис. осіб, що є запорукою забезпечення спроможності громад [79]. У зв'язку з цим вона є показовою для проведення діагностики впливу внутрішніх чинників та зовнішніх умов на рівень розвитку ОТГ.

До умов зовнішнього оточення громади, які безпосередньо впливають на рівень їх розвитку, можна віднести соціальні, просторові та інвестиційні.

Соціальні умови характеризують розвиненість мережі соціальної інфраструктури ОТГ, кількісні та вартісні показники ринку робочої сили,

кількість, якість та динаміку житла, обсяги і структуру доходів та витрат населення, якість життя мешканців громади тощо.

Необхідною умовою покращення рівня та якості життя населення є наявність розвиненої соціальної інфраструктури, яка має здійснювати позитивний вплив на соціально-економічний розвиток громади. Ключовою метою функціонування соціальної інфраструктури є повний і всебічний розвиток людини шляхом створення комплексу життєвих благ, необхідних для розширеного відтворення робочої сили.

Доречно зауважити, що соціальну інфраструктуру умовно поділяють на соціально-побутову та соціально-культурну. Соціально-побутова спрямована на створення умов для відтворення людини як біологічної істоти, задоволення її потреб через належні умови життя, а соціально-культурна сприяє відтворенню духовних, інтелектуальних та значною мірою фізичних властивостей індивіда, формування його як економічно активної особистості, що відповідає певним вимогам суспільства до якості робочої сили. У складі соціально-побутової інфраструктури розрізняють такі компоненти: ЖКГ, побутове обслуговування населення, торгівля і громадське харчування, пасажирський транспорт та зв'язок з обслуговування населення тощо. До соціально-культурної інфраструктури належить охорона здоров'я, рекреаційне господарство, фізична культура та спорт, соціальне забезпечення, освіта, культура, мистецтво та інше. Кожна галузь соціальної інфраструктури має свої характерні ознаки, що дають можливості більш повно зрозуміти їх функціональне призначення в соціально-економічному розвитку як громади, так і в життєдіяльності людини [79].

Схематично складові компоненти соціальної інфраструктури залежно від їх ролі у процесі її функціонування наведено на рис. 3.6.

Компоненти соціальної інфраструктури можна поділити на два блоки залежно від їх значущості та ролі. Перший блок є системоутворюючим і визначає специфіку подальшої організації соціальної інфраструктури, оскільки в ньому відбувається розмежування її галузей (підгалузей), а отже, функціональних завдань. Другий блок здійснює обслуговування першого і забезпечує його ефективне функціонування залежно від галузевої специфіки.

На сьогоднішній день одним з пріоритетних напрямків секторальної децентралізації соціальної інфраструктури є створення мережі опорних шкіл в об'єднаних територіальних громадах.

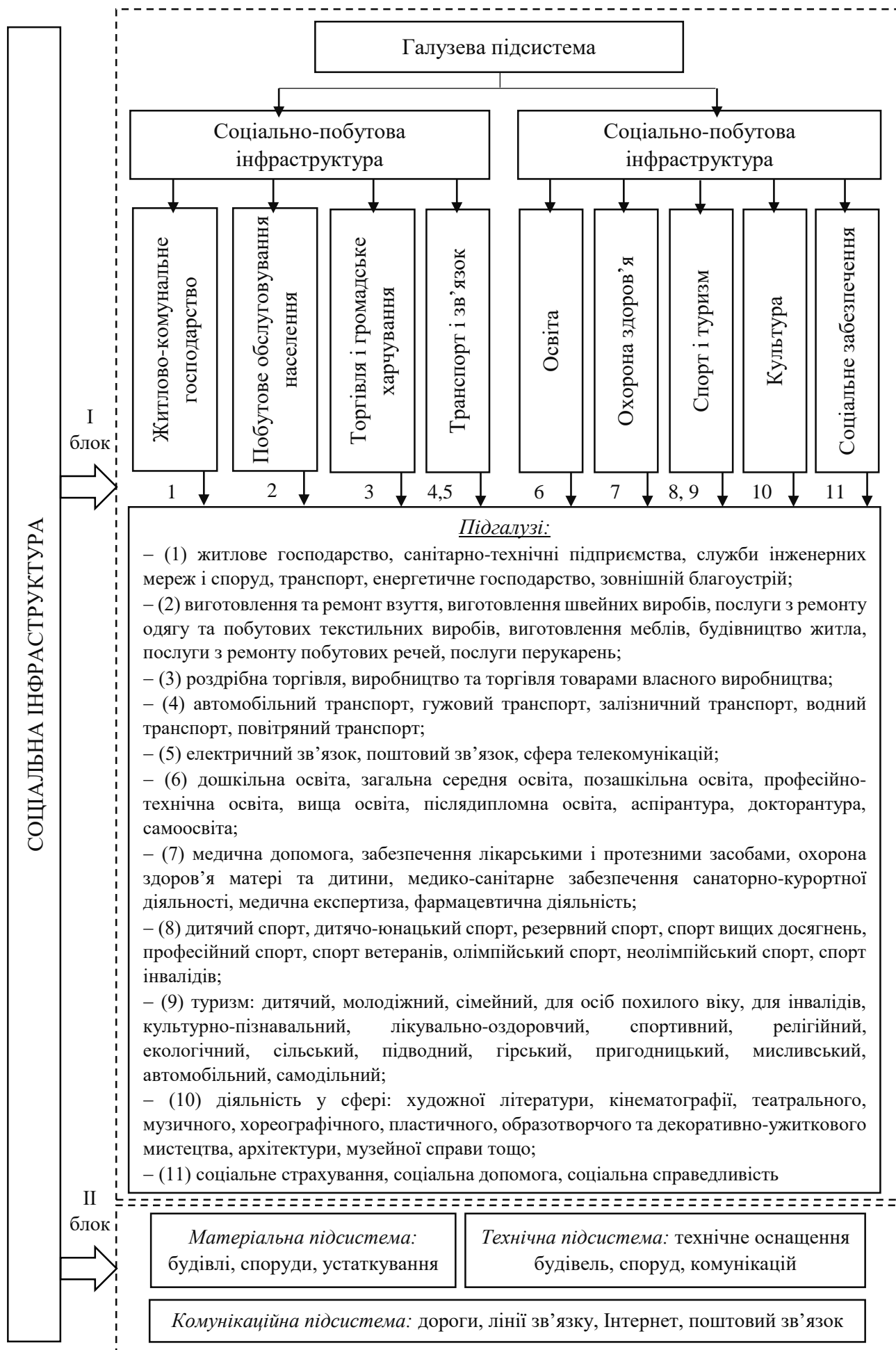

Рис. 3.6. Складові компоненти соціальної інфраструктури [79]

Станом на 31 грудня 2017 року в регіонах України створено 476 опорних шкіл, 152 з яких – в об'єднаних територіальних громадах, та 926 філій опорних шкіл, 299 з яких – у громадах (рис. 3.7). Крім того, у регіонах працює 770 шкільних автобусів, які підвозять до опорних шкіл 38490 учнів. У школах країни функціонує 2798 класів з кількістю менше 10 учнів та 491 клас з інклюзивним навчанням в опорних школах, навчається 1908 учнів з особливими освітніми потребами [71].

Рис. 3.7. Кількість опорних шкіл в областях та в ОТГ України станом на 31 грудня 2017 року [71]

Процеси децентралізації також відбуваються у сфері охорони здоров'я. 30 листопада 2016 року Кабінет Міністрів України ухвалив ряд постанов, які закладають засади реформування сфери охорони здоров'я в Україні та вирішують оперативні питання управління медичною сферою. Зокрема, затверджено дві концепції – реформи фінансування системи охорони здоров'я та розвитку системи громадського здоров'я, ухвалено постанову щодо утворення госпітальних округів тощо.

Необхідність проведення даної реформи зумовлена неефективністю наявної медичної інфраструктури в Україні. При дуже низькій якості медичних послуг Україна є четвертою у світі за кількістю лікарняних ліжок на душу населення (в Україні – 879 на 100 тис. осіб, у середньому в країнах ЄС – 527,4 на 100 тис. осіб) та другою у європейському регіоні (після Російської Федерації) за середнім рівнем тривалості госпіталізації (в Україні – 11,8 днів, в ЄС – 8,08 днів). Україна також має більшу, порівняно із середнім для ЄС, кількість лікарів та медичних сестер [78].

Станом на 31 грудня 2017 року МОЗ розроблено 15 планів розвитку госпітальних округів у 7 областях України. Загалом в країні створено 82 госпітальні округи та 40 госпітальних рад (рис. 3.8) [71].

Рис. 3.8. Кількість госпітальних округів (і госпітальних рад) в областях України станом на 31 грудня 2017 року [71]

Як видно, з табл. 3.3 в ОТГ Харківської області функціонує 123 освітніх заклади, 103 заклади у сфері охорони здоров'я, 294 об'єкти у сфері культури та спорту. Найбільша кількість освітніх закладів працює в Золочівській ОТГ, а найменша – у Малинівській ОТГ. Однією з ключових переваг розвитку соціальної інфраструктури Роганської ОТГ є функціонування вищого навчального закладу на її території – Харківського національного університету ім. В.В. Докучаєва.

До соціальних умов, які впливають на розвиток територій, також можна віднести показники ринку праці. Як видно, з рис. 3.9 найвищий рівень зареєстрованого безробіття населення працездатного віку у 2017 році зареєстровано в Оскільській ОТГ (24,0%), а найменший – у Малинівській ОТГ (0,2%), при 1,3% значенні аналогічного показника для Харківської області [29] та 2,1% для України [35]. Найвищий рівень середньої заробітної плати у 2017 році зафіксовано у Мереф'янській ОТГ (5600 грн), що на 535 грн та 1353 грн менше середньої заробітної плати у Харківській області й Україні відповідно, однак, на 75% більше розміру мінімальної заробітної плати в країні. Найменший

розмір середньої заробітної плати, який дорівнює мінімальному розміру (3200 грн), зареєстровано в Оскільській та Чкалівській ОТГ.

Таблиця 3.3

Кількість об'єктів соціальної інфраструктури в об'єднаних територіальних громадах Харківщини [51]

Об'єкти соціальної інфраструктури	Об'єднані територіальні громади											
	Зачепилівська	Золочівська	Коломацька	Малинівська	Малоданилівська	Мерешанська	Наталинська	Нововодолазька	Оскільська	Роганська	Старосалтівська	Чкалівська
<i>Освіта</i>	11	23	7	4	5	13	10	16	6	7	12	9
– вищі навчальні заклади	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–
– загальноосвітні навчальні заклади	8	14	7	3	2	8	7	7	3	3	9	5
– дошкільні навчальні заклади	3	9	–	1	3	5	3	9	3	3	3	4
<i>Охорона здоров'я</i>	13	30	10	2	3	3	6	10	6	1	7	12
– фельдшерсько-акушерські пункти	7	19	6	1	–	2	3	5	3	1	5	6
– амбулаторії	5	10	3	–	3	–	–	3	3	–	2	6
– лікарні	1	1	1	1	–	1	3	2	–	–	–	–
<i>Культура та спорт</i>	30	135	16	4	2	7	7	19	8	6	44	16
– культурно-дозвільні заклади	30	30	16	1	2	6	7	18	8	5	14	10
– спортивно-оздоровчі заклади	–	105	–	3	–	1	–	1	–	1	30	6

Задоволення життєвих потреб населення громади значною мірою залежить від ефективності функціонування та розвитку соціальної інфраструктури, яка дає можливість безпосередньо поліпшити якість життя мешканців шляхом забезпечення належних умов праці, відпочинку, культурно-освітнього рівня.

Пріоритетними напрямками секторальної децентралізації соціальної інфраструктури є створення мережі опорних шкіл з метою забезпечення рівного доступу до якісної освіти по всій Україні та госпітальних округів, що надасть змогу гарантувати пацієнтам своєчасний доступ до медичної допомоги та максимально можливу її якість за умови раціонального та ощадливого використання бюджетних коштів.

У розвинутих країнах світу діє принцип: державна підтримка регіонам, населеним пунктам надається не на задоволення потреб, а на розвиток

можливостей. Саме тому завдання планування території – розкрити ці можливості, визначити найбільш ефективні заходи з їх реалізації [26].

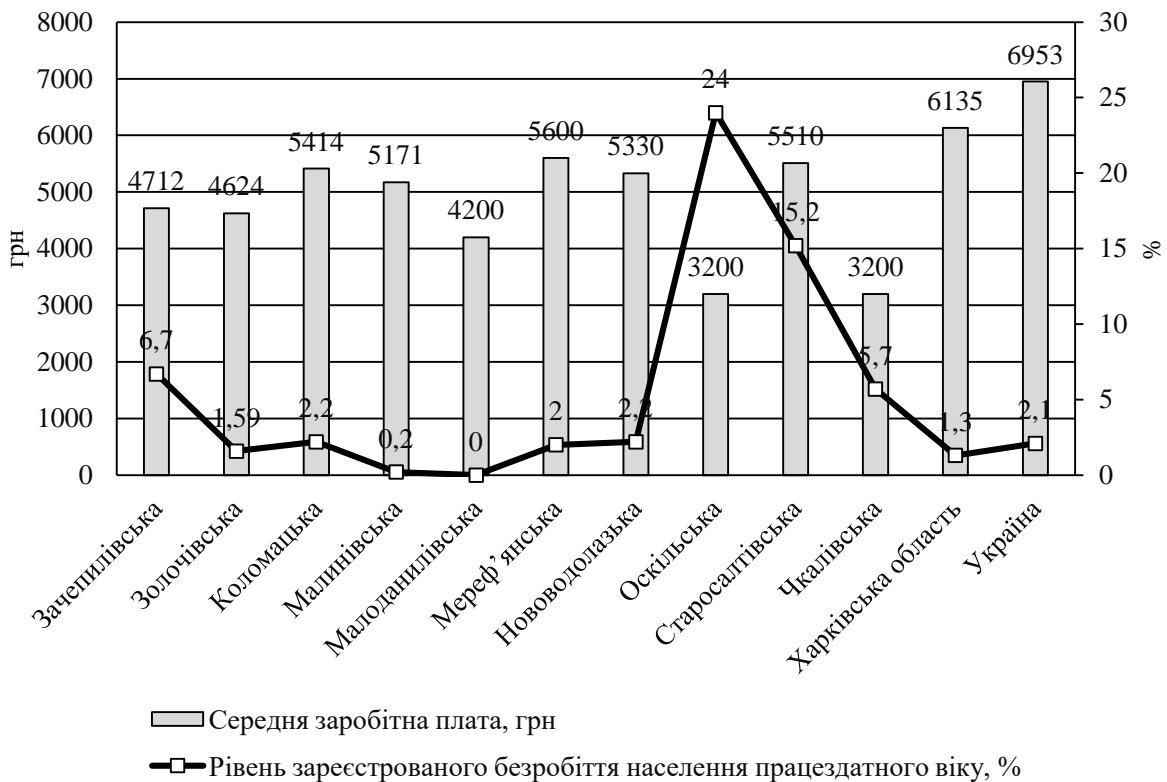

Рис. 3.9. Показники ринку праці об'єднаних територіальних громад Харківської області

Розміщення нових об'єктів, визначення територій для промисловості чи транспорту, рекреації чи житлового будівництва потребує розроблення відповідної містобудівної документації.

Однак значна кількість генеральних планів населених пунктів розроблялася в 1970-80-ті роки і вже непридатні для застосування. Розробленням нових планувальних документів не надто переймалися протягом останнім десятиліття із кількох причин: без генплану чи схеми планування території значно простіше не зовсім законно розподіляти землі; для розроблення планувальної документації не вистачає коштів у місцевому бюджеті; зміна місцевого керівництва на виборах часто призводить до обструкції в ухваленні навіть розробленої за попереднього керівництва планувальної документації [100].

Останнім часом ситуація щодо розроблення планувальної, містобудівної документації почала змінюватися. Залишки земель, що є в населених пунктах, стали предметом прискіпливого контролю з боку громади та прокуратури. Приватні інвестори, які раніше прагнули отримати земельну ділянку у найпростіший спосіб, найдешевше, без конкуренції завдяки своїм неформальним контактам з місцевими головами, зіштовхнулися з проблемами

подальшого використання таких земель через сумнівну легітимність їх отримання. Тепер нові інвестори хотіли б уникнути подібних проблем і тому сформували запит на формування у громадах планувальної містобудівної документації.

Бездумне та безсистемне роздавання земельних ділянок, насамперед для приватної забудови, не формує податкової спроможності місцевих громад, а сподіватися на серйозні інвестиції без наявності планувальної документації – марна справа.

Просторове планування є вкрай важливим для нових об'єднаних громад, територія яких охоплює іноді понад 50 населених пунктів. Розуміючи це, 16 листопада 2017 року Верховною Радою України прийнято в першому читанні Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» [11], згідно з яким об'єднаним територіальним громадам (ОТГ) надається можливість планувати комплексний просторовий розвиток. План ОТГ визначатиме комплексний просторовий розвиток населених пунктів ОТГ як єдиної системи розселення, у тому числі етапність освоєння території. Розробка такої документації для ОТГ коштуватиме дешевше, ніж розробка генеральних планів окремо для кожного населеного пункту [75].

У табл. 3.4 наведено орієнтовні показники вартості розроблення генеральних планів залежно від чисельності населення території. Відповідно до ДСТУ Б Д.2.1-Х-20XX «Особливості визначення вартості проектування містобудівної документації» базова вартість розроблення містобудівної документації визначається як сума величини А та добутку величини В і чисельності населення території (у тис. осіб), скорегована з врахуванням значення загального коефіцієнта збільшення вартості виконання робіт.

Вимоги містобудівної документації є обов'язковими для виконання всіма суб'єктами містобудування. Програми господарського, соціального та культурного розвитку регіонів та населених пунктів повинні узгоджуватись з містобудівною документацією відповідного рівня. У рейтингу відкритості та якості схем планування областей України лідерами є Івано-Франківська, Донецька та Одеська області (рис. 3.10). Лише у 14 областей України інформація про містобудівну документацію знаходиться у відкритому доступі, в останніх 10 вона або не розголошується, або взагалі відсутня.

Розроблення схеми планування території ОТГ здійснюється з урахуванням стратегії її розвитку. При цьому проводиться докладний аналіз ресурсного потенціалу території, оцінюються природно-кліматичні, інженерно-геологічні, інженерно-будівельні, санітарно-гігієнічні умови, характеризується функціонально-планувальна структура, соціальна й інженерно-транспортна інфраструктура [61]. На підставі такої комплексної оцінки території формуються

пропозиції щодо перспективи містобудівного розвитку території громади: пропонується вдосконалена планувальна організація, обґрунтовуються напрямки економічного та територіального розвитку населених пунктів (у тому числі їх проектні межі), проводяться розрахунки перспективної чисельності населення, необхідної потужності об'єктів соціальної й інженерної інфраструктури, розробляються рекомендації з охорони навколишнього природного середовища.

Таблиця 3.4

Вартість розроблення генеральних планів населених пунктів [41]

№ з/п	Найменування об'єкту проектування	Натуральний показник (Р)	Постійні величини вартості, грн.	
	Генеральний план населеного пункту із чисельністю населення (Р)		А	В
1.	0,5-1,0 тис. осіб	1 тис. осіб	38654	6275
2.	1,1-2,0 тис. осіб	1 тис. осіб	39909	5020
3.	2,1-5,0 тис. осіб	1 тис. осіб	40618	4669
4.	5,1-10,0 тис. осіб	1 тис. осіб	45280	3740
5.	10,1-25,0 тис. осіб	1 тис. осіб	47301	3539
6.	25,1-49,9 тис. осіб	1 тис. осіб	93322	1694
7.	50,1-100,0 тис. осіб	1 тис. осіб	148818	1490
8.	100,1-250,0 тис. осіб	1 тис. осіб	171144	1266
9.	250,1-499,9 тис. осіб	1 тис. осіб	287621	811
10.	500,1-750,0 тис. осіб	1 тис. осіб	300309	596
11.	750,0-1000,0 тис. осіб	1 тис. осіб	306258	589
12.	1000,1-1500,0 тис. осіб	1 тис. осіб	492123	403
13.	Більше 1500,0 тис. осіб	1 тис. осіб	619732	318

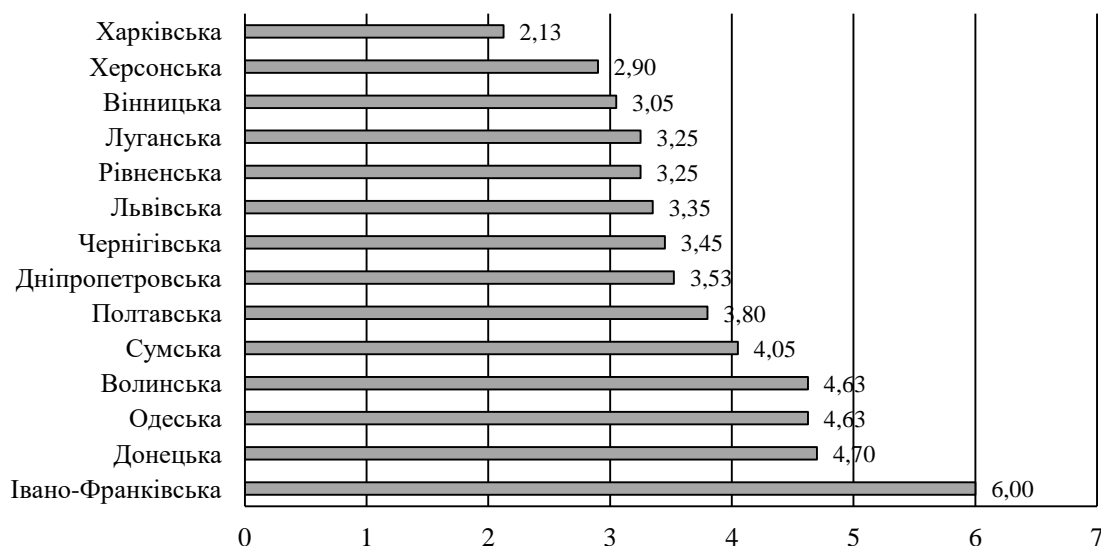

Рис. 3.10. Рейтинг відкритості та якості схем планування областей [169]

З 1 вересня 2015 року відповідно до вимог Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень

у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства», органам місцевого самоврядування передаються повноваження Державної архітектурно-будівельної інспекції. Зокрема, на місця передають реєстрацію декларацій, контроль за будівництвом, вплив на містобудівну ситуацію та накладення штрафів [2].

Станом на 31 грудня 2017 року з 838 міст обласного значення та об'єднаних територіальних громад, лише 89 органів місцевого самоврядування отримали повноваження архітектурно-будівельного контролю, у тому числі 10 ОТГ (табл. 3.5) [71].

Таблиця 3.5

Показники децентралізації влади в Україні у сфері архітектурно-будівельного контролю (станом на 31 грудня 2017 року)

№ з/п	Область	Міста обласного значення	ОТГ	Кіл-сть ОМС, що отримали повноваження у сфері архбудконтролю			
				Міста обласного значення	Сільські, селищні ради та міські з кількістю жителів менше 50 тис.	Всього	
						ОМС	у т.ч. ОТГ
1.	Вінницька	6	34	3	1	4	1
2.	Волинська	4	40	1		1	
3.	Дніпропетровська	13	56	6	4	10	3
4.	Донецька	27	9	7		7	1
5.	Житомирська	5	45	2	1	3	1
6.	Закарпатська	5	6	1	1	2	1
7.	Запорізька	5	36	2		2	
8.	Івано-Франківська	6	23	3	2	5	
9.	Київська	13	9	7	7	14	
10.	Кіровоградська	4	13	2		2	
11.	Луганська	14	8	1		1	
12.	Львівська	9	35	3	1	4	
13.	Миколаївська	5	28	1		1	
14.	Одеська	7	25	6	1	7	2
15.	Полтавська	6	39	2	2	4	
16.	Рівненська	4	25	1		1	
17.	Сумська	7	28	2		2	
18.	Тернопільська	4	40	2		2	
19.	Харківська	7	12	3	1	4	
20.	Херсонська	4	26	2		2	
21.	Хмельницька	6	39	5		5	
22.	Черкаська	6	26	2		2	
23.	Чернівецька	2	26	1	1	2	1
24.	Чернігівська	4	37	1		1	
25.	м. Київ	1		1		1	
	Всього	173	665	67	22	89	10

Наступним індикатором просторових умов розвитку громади є її міжнародна доступність. Доречно зауважити, що основоположник теорії розміщення промисловості А. Вебер одним з ключових чинників індустріального місцезнаходження вважав транспортну доступність території, яка безпосередньо впливає на її спеціалізацію: будівництво підприємств здійснюється там, де витрати на транспорт мінімальні [104].

Проаналізуємо зазначений показник для ОТГ Харківської області. Як видно з рис. 3.11, найближче до міста Харкова розташовані центри таких громад: Роганської (8 км), Малоданилівської (11 км) та Мереф'янської (30 км), а найвіддаленішими від обласного центру є Оскілька (137 км), Зачепилівська (130 км) та Наталинська (105 км) громади. Крім того, рис. 3.11 показує, що найшвидше до столиці України – м. Київ – можна дістатися з центру таких громад: Коломацької (411 км), Зачепилівської (430 км) та Мереф'янської ОТГ, найвіддаленішими від столиці є Оскільська (638 км), Чкаловська (559 км) та Малинівська (546 км) ОТГ.

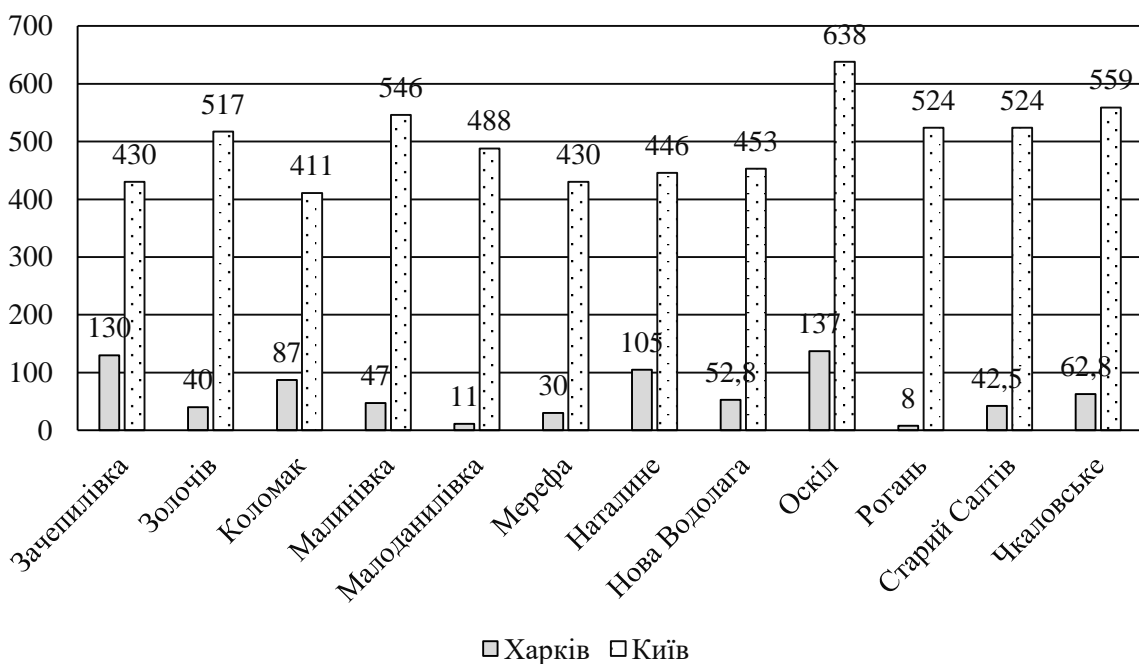

Рис. 3.11. Відстань від центрів ОТГ Харківської області до м. Харкова та м. Києва, км

У табл. 3.6 наведено інформацію щодо існуючих рейсів з Харкова та Києва до столиць європейських країн. Міжнародна транспортна доступність є одним з ключових індикаторів привабливості територій для іноземних інвесторів. Якісна транспортна мережа сприяє економічному розвитку територій [119].

Таблиця 3.6

Існуючі прямі рейси з м. Харкова та м. Києва до столиць країн Європи

№ з/п	Існуючі рейси	Тривалість польоту	№ з/п	Існуючі рейси	Тривалість польоту
1.	Харків-Київ	1 год 00 хв	12.	Київ-Копенгаген	2 год 20 хв
2.	Харків-Варшава	2 год 00 хв	13.	Київ-Лондон	3 год 35 хв
3.	Київ-Амстердам	3 год 5 хв	14.	Київ-Любляни	2 год 20 хв
4.	Київ-Афіни	2 год 35 хв	15.	Київ-Париж	3 год 25 хв
5.	Київ-Берлін	2 год 30 хв	16.	Київ-Прага	2 год 10 хв
6.	Київ-Брюссель	3 год 5 хв	17.	Київ-Рига	1 год 50 хв
7.	Київ-Будапешт	1 год 40 хв	18.	Київ-Рим	2 год 50 хв
8.	Київ-Варшава	2 год 15 хв	19.	Київ-Софія	2 год 00 хв
9.	Київ-Відень	2 год 00 хв	20.	Київ-Стокгольм	2 год 10 хв
10.	Київ-Вільнюс	1 год 20 хв	21.	Київ-Стокгольм	2 год 30 хв
11.	Київ-Гельсінкі	2 год 5 хв	22.	Київ-Таллінн	1 год 45 хв

Протяжність мережі автомобільних доріг загального користування місцевого значення в Україні становить 120000 км. Показники протяжності автомобільних доріг ОТГ Харківської області наведено на рис. 3.12.

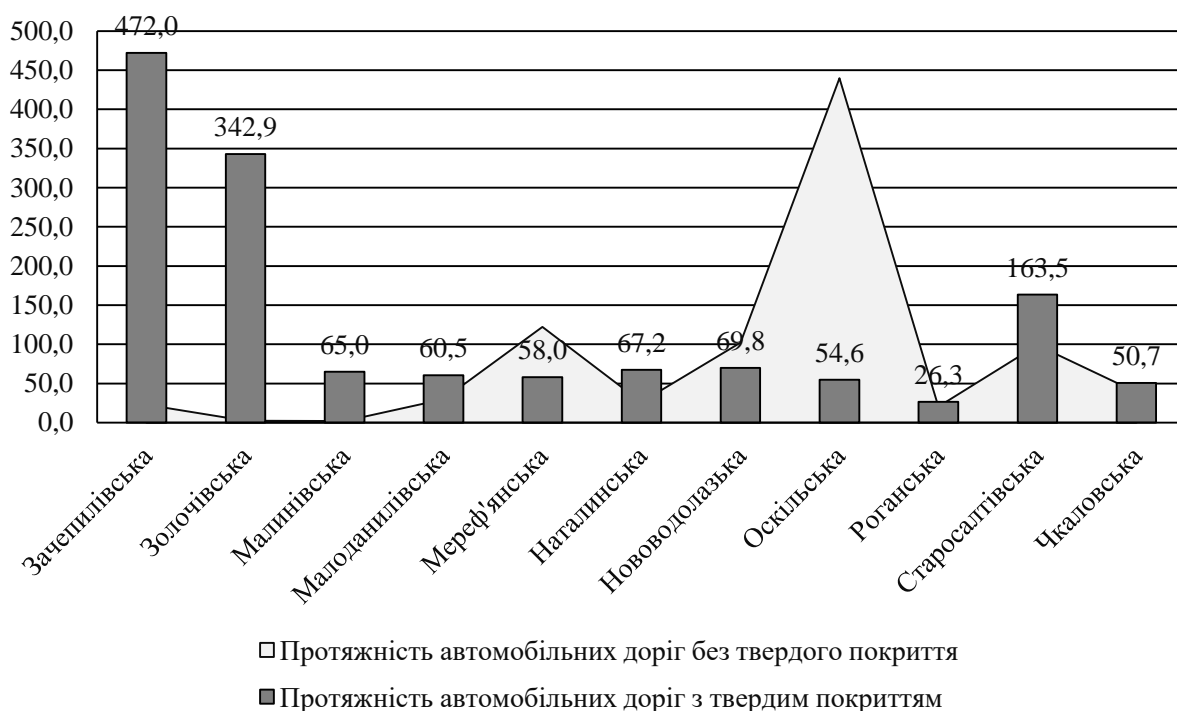

Рис. 3.12. Протяжність автомобільних доріг ОТГ Харківської області, км

Як видно з рис. 3.12, найбільша протяжність автомобільних доріг серед територіальних громад Харківщини характерна для Зачепилівської (495,0 км), Оскільської (494,3 км) та Золочівської (345,4 км) ОТГ, а найменша – для Чкаловської (89,5 км), Малинівської (67,0 км) та Роганської (46,7 км) ОТГ.

Доречно зауважити, що у структурі доріг усіх громад Харківської області переважають автомобільні дороги з твердим покриттям, за винятком Мерешанської, Нововодолазької та Оскільської громад.

Транспортно-експлуатаційний стан переважної більшості цих шляхів не відповідає сучасним вимогам і потребує поліпшення з урахуванням соціально-економічних потреб регіонів.

Основна проблема полягає в тому, що автомобільні дороги, мости та інженерні споруди на них перебувають у такому стані, за якого не можуть бути повною мірою забезпечені швидке, комфортне, економічне та безпечне перевезення пасажирів і вантажів, розвиток транзитних перевезень, подальший соціально-економічний розвиток громади. У зв'язку з цим модернізація автомобільних доріг має стати одним з ключових завдань раціонального використання простору громади.

Шлях до сталого та гармонійного розвитку територіальних громад – це розроблення і впровадження в практичну діяльність органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб містобудівної документації, яка є інструментом регулювання, планування, забудови та іншого використання територій.

Серед містобудівної документації окреме місце займає схема планування території, яка є основою комплексного бачення розвитку громади, обґрунтовує її потреби, взаємоузгоджує держані, громадські та приватні інвестиції. Такий документ несе в собі також важливу інформацію для потенційних інвесторів, які мають намір вкладати кошти у реалізацію проектів на території громади.

Ключовою умовою визначення спеціалізації громади є її транспортна доступність, врахування якої при розробці та реалізації стратегії розвитку території дозволить підвищити рівень обґрунтованості рішень щодо поліпшення територіальної організації виробництва, розробки цільових програм стратегічного розвитку «розумних» спеціалізацій громади, формування територіально-виробничих комплексів і промислових кластерів на території громади чи їх об'єднаннях.

Актуальність питання щодо інвестицій в економіку територіальних громад України обґрунтована стрімким посиленням негативних тенденцій у самому інвестиційному секторі (відсутність мотивації до інвестування, недоліки нагромадження ресурсів практично всіма основними групами інвесторів, широкі масштаби відтоку капіталу за кордон). Світовий досвід доводить, що країни з новою ринковою економікою можуть досягти економічного процвітання лише за допомогою залучення та ефективного використання інвестицій.

На сьогоднішній день відсутня чітка концепція місцевого розвитку щодо залучення інвестицій в економіко-соціальний розвиток на рівні ОТГ.

В умовах адміністративно-територіальної реформи, наріжним каменем якої є надання органам місцевого самоврядування більш широких повноважень, де економічний компонент стає вирішальним, державна політика залучення інвестицій до територіальних громад є одним із вагомих чинників розвитку місцевого самоврядування в цілому.

Свої інвестиційні можливості громади можуть розкрити через інфраструктурні проекти, розвиток кластерів та індустріальних парків, культурно-креативні індустрії. Інструменти, за допомогою яких можна залучити інвестиції – стратегічне планування, управління земельними ресурсами, повноваження архітектурно-будівельного контролю, професійно-технічні кадри, міжрегіональна кооперація, міжнародна технічна допомога й інвестиційні преференції. Ці інструменти можуть розвивати не тільки громади, а й область і декілька регіонів одночасно [48].

Основними зовнішніми джерелами залучення додаткових коштів у громаду є приватні та бюджетні інвестиції, грантове фінансування, кошти міжнародної технічної допомоги.

З одного боку, військова агресія на сході нашої країни суттєво знижує рівень інвестиційної привабливості України, особливо серед іноземних інвесторів. За даними Держстату у січні-вересні 2017 року в економіку України іноземними інвесторами з 76 країн світу вкладено 1218,2 млн. дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу).

До основних країн-інвесторів належать Кіпр (25,7%), Нідерланди (16,5%), Російська Федерація (11,1%), Велика Британія (5,5%), Німеччина (4,6%), Віргінські Острови (Брит.) – 4,2% та Швейцарія – 3,9%.

Обсяги освоєння капітальних інвестицій підприємств України у січні-вересні 2017 року складають 259,5 млрд. грн., що на 20,7% більше від обсягу капітальних інвестицій за відповідний період 2016 року.

Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких у січні-вересні 2017 року освоєно 72,7% капіталовкладень.

За рахунок державного та місцевих бюджетів освоєно 8,7% капітальних інвестицій. Частка коштів іноземних інвесторів становила 1,8% усіх капіталовкладень, частка коштів населення на будівництво житла – 8,5%. Інші джерела фінансування становлять 2,8% [35].

Хоча, з іншого боку, підприємці розуміють, що так дешево розпочати бізнес у нашій країні – це шанс, яким варто скористатися.

Успішний французький бізнесмен М. Терещенко, а віднедавна мер міста Глухова, наголошує: «У світі дуже багато вільних грошей. Якщо інвестори побачать, що тут немає корупції і що їх гроші надійно захищені, інвестиції

потечуть рікою. Ті французькі бізнесмени, з якими я розмовляю, вже розуміють, що Україна – це набагато краще, ніж Центральна Африка, Індонезія, Китай. Я кажу їм: «Якщо сьогодні Ви не прийдете в Україну, завтра сюди прийдуть німці, поляки чи хто-небудь ще. А Ви втратите свій шанс»... У Франції жоден співробітник не стане працювати зайві 5 хвилин після 5 годин вечора. А в моїх компаніях у Глухові працюють 153 співробітники, і кожен з них готовий працювати і в суботу, і в неділю, і вдень, і вночі – тільки плати за це. Це справжній рай для інвесторів [21]».

Безумовно, що повноваження голів громад для залучення, а тим більше захисту інвестицій, є обмеженими. Однак, український досвід свідчить, що багато невеликих інвестиційних проектів «запускаються» саме на рівні місцевої влади: сьогодні у кожній ОТГ України реалізуються розвиткові проекти за рахунок коштів міжнародних організацій, державного, обласного чи місцевого бюджетів.

За великим рахунком, для залучення приватного (не обов'язково іноземного) інвестора пересічна сільська громада повинна зробити для початку ключове – забезпечити цікаву для зовнішнього користувача наявність інформації про громаду у мережі Інтернет та соціальних мережах.

На наступному етапі важлива особиста комунікація з потенційним інвестором, розбудова взаємної довіри і підтвердження добросовісних намірів до співпраці. Бо якщо мотивація інвестора – чи то внутрішнього, чи то іноземного – абсолютно зрозуміла (прибуток), то з намірами місцевих очільників не все так очевидно.

Крім того, агентами залучення приватних (іноземних) інвестицій у громаду можуть стати односельчани, які виїхали на заробітки. Окрім регулярних грошових переказів своїм рідним, які значною мірою витрачаються у місцевій економіці, заробітчани можуть рекламувати малу батьківщину своїм роботодавцям як місце для ведення бізнесу [100].

Так, Кейс Ван Аалст, який вирощував у Нідерландах декоративні рослини, у 2002 році переїхав у село Двірець під Житомиром: «У Голландії в мене теж був розсадник. Там у мене працювали люди з Житомира. Я подумав, може тут щось робити. Я відправляв саджанці, ми їх тут садили». Слідом за ним 8 років тому на Житомирщину перебрався Арно Кортлевен.

Попри економічну кризу і зменшення попиту на декоративні рослини, Арно не жалкує, що переїхав з Європи: «Багато людей запитують взагалі, чого ми сюди приїхали? Ніби там (за кордоном) рай. Там теж є свої нюанси, там вистачає своїх проблем. Скрізь треба працювати, щоб заробляти гроші».

На сьогодні розсадник займає площу до 30 гектарів. Тут працює 25 людей, хоча спершу з підбором працівників виникали проблеми. «Особливо було важко

знайти чоловіків. У селі мало чоловіків, які реально працюють», – каже Кортлевен. Після 8 років в Україні Арно вже звик до бюрократії і не зважає, якщо на отримання дозволу чи довідки потрібно витратити більше часу, ніж у Європі. Але до ведення бізнесу має виключно європейський підхід і не боїться, якщо на підприємство зненацька приїде перевірка.

«Якщо ми користуємося технікою, у нас є трактори, ми цим користуємося, то треба, щоб воно було у гарному стані. Це як ремінь безпеки одягати в машині для міліції. Навіщо для міліції? Це для себе одягаєш. Просто через бюрократію люди забувають, навіщо такі речі робляться», – пояснює Арно [33].

Звичайно, громадою можуть зацікавитися недобропорядні інвестори, які мають короткострокову мотивацію: чим скоріше «витиснути», тим більше доходів з землі та з природних ресурсів.

Ресурси на розвиток об'єднаної територіальної громади стали доступними через новий інструмент бюджетного фінансування – Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР). У 2017 році передбачено 3,5 млрд. грн. з ДФРР на проекти розвитку об'єднаних громад (табл. 3.7), додатково до субвенції на розвиток інфраструктури ОТГ у розмірі 1,5 млрд. грн. (табл. 3.8).

Як видно, з табл. 3.8 за рахунок інфраструктурної субвенції ОТГ отримують додаткові кошти для розвитку. Наприклад, ОТГ Миколаївської області у 2017 році додатково отримали 391,94 грн в розрахунку на 1 мешканця (найбільший показник серед областей України) для відновлення інфраструктури громади та забезпечення гідних умов життєдіяльності її мешканців, ОТГ Київської області – 36,72 грн (найменший показник серед областей України). Громади Харківщини у 2017 році поповнили свій бюджет за рахунок інфраструктурної субвенції на 17654 тис. грн (або на 111,39 грн в розрахунку на 1 мешканця).

Темпи використання коштів ДФРР у 2017 році хоч і дещо покращилися, але залишаються на незадовільному рівні. Приблизно 30% поданих на розгляд Міжвідомчої комісії інвестиційних програм і проектів, які претендують на кошти ДФРР, не відповідають визначеним Урядом умовам та критеріям відбору.

Регіони у цьому питанні мали б бути активнішими, дії місцевої влади більш відповідальними, бо мова йде про реалізацію проектів, які мають поліпшити умови життя людей в регіонах, а не латати діри. Отже, у пріоритеті мають бути розвиткові проекти [23]. Ця проблема обумовлена ігноруванням процедур та інструментів середньострокового планування розвитку [100]. Як наслідок, у 2017 році було здано лише 53,92% проектів від запланованих 803.

Таблиця 3.7

Реалізація проектів за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку станом на 31.12.2017 [88]

№ з/п	Регіон	ДФРР у 2017 році						Всього проектів, що реалізуються	Здані у 2017 році		Використано коштів ДФРР, %	Передбачено коштів місцевих бюджетів, тис. грн
		Всього передбачено коштів, тис. грн	у тому числі		Касові видатки, тис. грн	у тому числі						
			загальний фонд	спеціальний фонд		загальний фонд	спеціальний фонд					
Всього по Україні		3500000,0	1000000,0	2500000,0	3089859,9	881450,3	2208409,6	803	433	1159087,91	88,3	1354104,86
1.	Вінницька	172989,1	49425,4	123563,9	168954,6	48843,7	120110,8	43	15	18830,73	97,7	68738,98
2.	Волинська	113128,8	32322,5	80806,3	102612,2	30190,9	72421,3	22	14	58665,62	90,7	36993,46
3.	Дніпропетровська	212628,5	60751,0	151877,5	192364,0	60742,5	131621,5	9	0	0,00	90,5	36827,27
4.	Донецька	279137,4	79753,5	199383,8	184210,9	47253,4	136957,5	47	22	94188,94	65,9	37640,67
5.	Житомирська	134971,1	38563,2	96407,9	133481,5	38015,0	95466,5	33	13	28909,62	98,9	67286,69
6.	Закарпатська	136726,6	39064,7	97661,9	130792,8	36070,9	94722,0	72	50	75281,54	95,7	29200,16
7.	Запорізька	114501,4	32714,7	81786,7	70609,9	20102,0	50507,9	29	12	28790,12	61,7	18079,92
8.	Івано-Франківська	149822,7	42806,5	107016,2	135646,9	38842,8	96804,1	50	35	30625,86	90,5	27754,40
9.	Київська	113932,9	32552,3	81380,7	89005,1	28121,8	60883,3	19	8	33734,84	78,1	41203,07
10.	Кіровоградська	63599,0	18171,1	45427,9	63358,0	18135,5	45222,5	8	0	0,00	99,6	24588,18
11.	Луганська	238543,3	68155,2	170388,1	172352,8	37435,9	134917,0	57	24	101255,03	72,3	28130,96
12.	Львівська	166561,3	47588,9	118972,3	158445,8	45658,8	112786,9	62	34	73762,64	95,1	86071,37
13.	Миколаївська	75692,9	21626,6	54066,4	48009,5	19247,2	28762,3	20	6	16248,94	63,4	21579,40
14.	Одеська	156838,4	44811,0	112027,4	153281,5	43334,3	109947,2	15	8	57004,40	97,7	53337,11
15.	Полтавська	93889,3	26285,5	67063,8	90675,2	26050,4	64624,7	19	5	12592,74	96,6	82052,61
16.	Рівненська	126104,6	36029,9	90074,7	124410,6	36029,9	88380,7	14	8	63658,04	98,7	31794,96
17.	Сумська	120089,7	34311,4	85778,4	94171,9	27754,6	66417,3	55	36	35971,64	78,4	56898,76
18.	Тернопільська	115198,3	32912,8	82284,5	100619,4	22136,8	78482,6	59	42	56468,75	87,3	45930,83
19.	Харківська	177708,1	50733,8	126934,4	176461,2	50755,7	125705,5	12	3	26378,87	99,3	36700,81
20.	Херсонська	144753,8	32786,8	81967,0	102856,5	31666,6	71189,8	22	12	41789,85	89,6	39982,32
21.	Хмельницька	139812,5	39946,4	99866,0	138225,6	39584,0	98641,6	53	27	45347,98	98,9	33019,25
22.	Черкаська	81135,3	23181,5	57953,8	77158,0	21223,4	55934,6	13	8	34923,44	95,1	42916,95
23.	Чернівецька	98655,7	28187,4	70468,4	98154,9	27916,8	70238,1	23	15	49757,41	99,5	11869,71
24.	Чернігівська	112553,6	32158,2	80395,4	111746,5	31758,6	79988,0	40	34	102467,37	99,3	28509,62
25.	м. Київ	191025,7	54578,8	136446,9	172254,6	54578,8	117675,9	7	2	72433,54	90,2	366997,40

Таблиця 3.8

Розподіл субвенції на інфраструктуру ОТГ станом на 31.12.2017 [71]

№ з/п	Регіон	Чисельність населення ОТГ, осіб	Передбачено коштів, тис. грн	Проекти, що погоджені Мінрегіоном		Сума субвенції на одного мешканця ОТГ, грн
				Кількість	Сума, тис. грн	
1.	Вінницька	255256	45705,6	63	45705,6	179,06
2.	Волинська	280482	50122,9	97	50122,9	178,70
3.	Дніпропетровська	471764	135017,0	150	135017,0	286,20
4.	Донецька	222050	41845,9	38	41845,9	188,45
5.	Житомирська	456930	155132,4	247	155132,4	339,51
6.	Закарпатська	71547	14551,8	20	14551,8	203,39
7.	Запорізька	319106	70918,8	115	70918,8	222,24
8.	Івано-Франківська	223640	43224,1	95	43224,1	193,28
9.	Київська	165429	6075,3	5	6075,3	36,72
10.	Кіровоградська	115301	19178,9	24	19178,9	166,34
11.	Луганська	135543	16167,9	18	16167,9	119,28
12.	Львівська	281952	63497,2	124	63497,2	225,21
13.	Миколаївська	231074	90567,0	136	90567,0	391,94
14.	Одеська	274715	53017,2	67	53017,2	192,99
15.	Полтавська	300340	59161,9	122	59161,9	196,98
16.	Рівненська	182728	64265,9	130	64265,9	351,70
17.	Сумська	219729	54607,4	77	54607,4	248,52
18.	Тернопільська	338282	115491,2	199	115491,2	341,41
19.	Харківська	158489	17654,0	16	17654,0	111,39
20.	Херсонська	204371	52113,8	83	52113,8	255,00
21.	Хмельницька	462787	167031,2	230	167031,2	360,92
22.	Черкаська	168467	17910,7	32	17910,7	106,32
23.	Чернівецька	278894	61935,9	86	61935,9	222,08
24.	Чернігівська	363324	84806,0	91	84806,0	233,42

Як бачимо, в умовах низької активності приватних інвесторів, за нагальної потреби у розбудові інфраструктури, модернізації (передусім – енергетичної) приміщень шкіл, дитсадків, медичних закладів заплановані бюджетні інвестиції третій рік поспіль не використовуються повною мірою.

Доступний на сьогодні зовнішній ресурс для розвитку громад – міжнародна технічна допомога, або так звана донорська допомога. Надається Україні, зокрема і на цілі місцевого/регіонального розвитку, Сполученими Штатами Америки та Європейським Союзом (два найбільші донори), а також Канадою, ФРН, Швецією, Швейцарією, Японією, Туреччиною, Данією та організаціями системи ООН, Світовим банком, ЄБРР, ОЕСР. Може бути у формі як грошових коштів (безповоротні гранти), так і консалтингових послуг, обладнання, матеріалів, які надаються українським реципієнтам

на безповоротній основі. Пріоритетні напрямки надання такої допомоги визначаються стратегічними документами самих «донорів», які часом прислухаються до запитів української сторони.

Особливо акцентовані можливості для громад та регіонів у міжнародних програмах, які були підготовлені за останні два роки на підтримку:

- програма USAID “Decentralization Offering Better Results and Efficiency” (50 млн. дол.);
- програма ЄС “U-Lead” (97 млн. євро);
- проекти Ради Європи, Королівства Швеції, Королівства Данії, Королівства Нідерландів, Швейцарської конфедерації, Фінляндії, Канади (понад 20 млн. євро).

Доречно зауважити, що отримати донорську підтримку можна, як правило, на конкурсних засадах. Оголошення про можливість подання заявок оприлюднюються на сайтах відповідних посольств або донорських організацій.

Ключова проблема для успіху на таких конкурсах – підготувати проектну заявку відповідно до вимог донора. Це не так просто зробити з першого разу, оскільки вимагає певного розуміння логіки донора та навичок щодо підготовки проектів. І тут у нагоді може стати досвід місцевих чи регіональних громадських організацій, які працюють з донорами та вміють писати проектні заявки. У партнерстві органів місцевого самоврядування та громадських організацій можуть бути створені конкурентоздатні проекти, які зможуть отримати фінансування від донорів.

Ще один важливий фактор – відповідність проектної заявки стратегічному плану розвитку громади чи регіону (тобто наявність такого плану є аксіомою). Донори, зазвичай, неохоче підтримують проекти, які переслідують короткотермінові цілі «латання дір», надаючи перевагу проектам розвитку, які мають високі шанси на життєздатність на етапі після завершення донорського фінансування.

За даними Міністерства економічного розвитку та торгівлі України за всі роки співробітництва донорами виділено понад 9 млрд. дол. США. З 1996 року здійснено реєстрацію 3414 проектів технічної допомоги. Станом на 1 липня 2016 року впроваджується 288 проектів загальною контрактною вартістю понад 3,3 млрд. дол. США [39].

Однак кількісні та якісні показники реалізації більшості проектів міжнародної технічної допомоги залишаються низькими.

Подібна ситуація з використанням ще одного виду зовнішнього ресурсу – пільговими (під 0-5% річних) кредитами міжнародних фінансових організацій (з Україною працюють Світовий банк, Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції і розвитку, Німецька установа KfW). Протягом

2015-2016 років було підписано контрактів на загальну суму позик у 3,5 млрд. дол., але практична реалізації практично усіх цих проектів затримується.

Як наслідок, голова представництва Євросоюзу в Україні Ян Томбінський підкреслив: «Вашій країні не потрібно просити додаткових грошей, оскільки ті, що надали, ще не використані» [20].

Доречно зауважити, що у Харківській області для підтримки розвитку територіальних громад активно реалізується обласний конкурс міні-проектів «Разом в майбутнє». У 2017 році на конкурс було подано 1681 міні-проект, переможцями з яких стали 431 (25,6% від поданих заявок), на загальну суму 59,4 млн. грн. Станом на 31 грудня 2017 року було реалізовано 429 міні-проектів, що складає 99,5% від проектів переможців [65].

Серед проектів-переможців 58 проектів подано від ОТГ області на загальну суму фінансування 9,1 млн. грн. Розподіл коштів між ОТГ області наведено на рис. 3.13. Як бачимо, у рамках конкурсу міні-проектів «Разом в майбутнє» у 2017 році найбільше коштів було залучено Золочівською ОТГ – 2,45 млн. грн (або 26,94% обсягу загального фінансування) та Мереф'янською ОТГ – 1,24 млн. грн (або 13,63%), а найменше – Роганською ОТГ – 0,17 млн. грн (або 1,88% загального фінансування) та Наталинською ОТГ – 0,10 (або 1,09%).

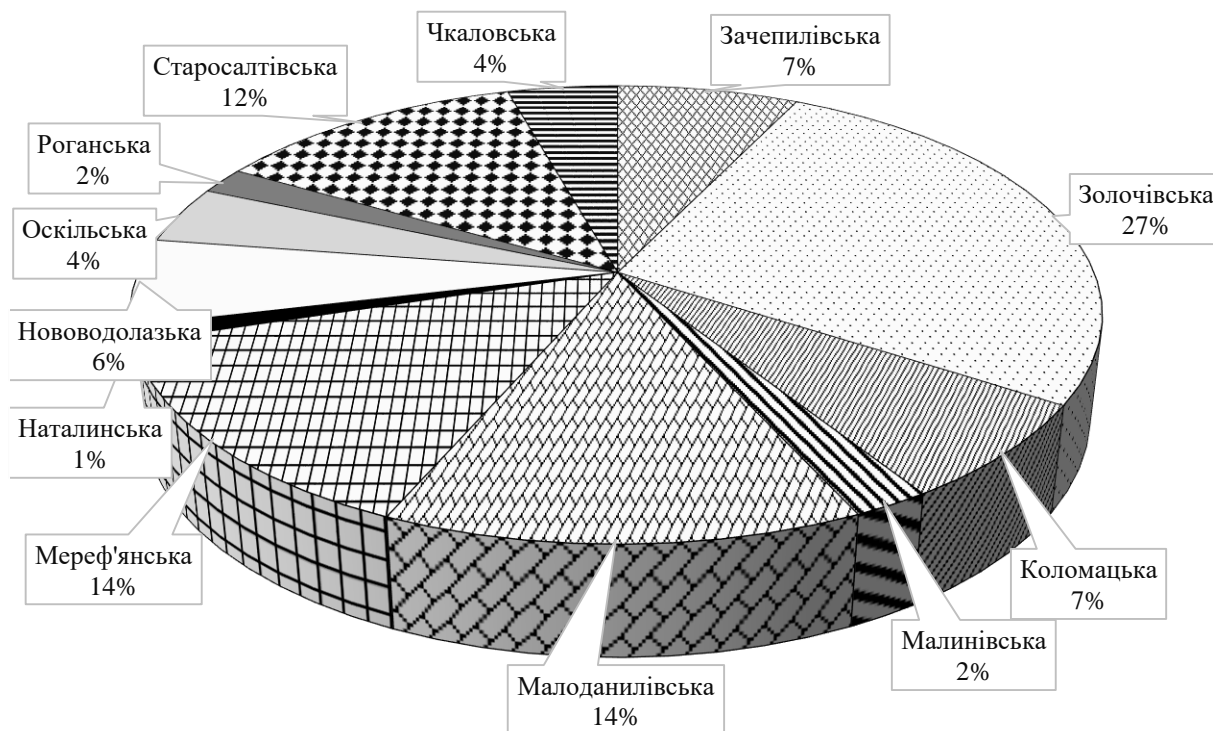

Рис. 3.13. Розподіл коштів конкурсу міні-проектів «Разом у майбутнє» у 2017 році серед ОТГ Харківської області, %

Брак грошей, як правило, не є первинною проблемою розвитку громади. Частіше бракує якісних ідей та ефективних технологій їх реалізації.

Обов'язковими документами для успішності залучення чи то приватних, чи то бюджетних (з ДФРР), чи то донорських коштів є стратегія розвитку громади і просторовий план, оскільки потенційні інвестори хочуть розуміти перспективність вкладання власних коштів у розвиток території.

У світі багато вільних інвестиційних ресурсів. Незважаючи на те, що Україна перебуває у стані війни, інвестори розуміють, що іншого шансу так дешево зайти на український ринок може і не бути. Адекватність і добросовісність позиції місцевої влади – важливі передумови для налагодження такої співпраці.

Міжнародні організації-донори стверджують: Україні не потрібно просити додаткових грошей, оскільки ті, що надані за останні два роки, ще не використані. У таких умовах набуває актуальності раціональне поєднання донорських, бюджетних і приватних коштів на різних етапах і для різних завдань проектів розвитку громади з метою підвищення її спроможності та входження у глобальні ланцюги створення доданої вартості за рахунок розбудови та зосередження на сильних сторонах громади, що власне становлять її спеціалізацію.

До внутрішніх чинників розвитку території доречно віднести природно-ресурсні, людські, фінансові, інформаційні та організаційні.

Серед переліку інших чинників розвитку територіальних громад природно-ресурсні відрізняються тим, що вони:

- існують як такі (земельні, водні, лісові, мінерально-сировинні та інші) незалежно від фінансових впливів / субвенцій, дотацій, грантів тощо;
- не мігрують на відміну від кадрових, людських;
- переважно відносяться до ресурсів, що складно відновити, вичерпуються;
- змінюють якість у залежності від умов використання [24].

Враховуючи вище зазначене, доречно зауважити, що для територіальних громад природно-ресурсні чинники при раціональному розумному управлінні ними мають стати найбільш стабільною основою майбутнього розвитку.

Одним із важливих параметрів ефективності та спроможності громад є їх площа. Більша територія дозволяє реалізувати більше проектів розвитку. Від цього залежить перспектива громади щодо залучення інвестицій, її конкурентоспроможності [27].

Як видно, з рис. 3.14 найбільшими за площею ОТГ Харківської області є Золочівська громада (916,3 км²), її територія складає 94,57% від площі Золочівського району, до складу якого вона входить, та 2,92% від площі Харківської області. Наступною у рейтингу найбільших громад Харківщини є Старосалтівська громада (472,6 км²), площа якої складає 25,02% та 1,50%

від загальної площі району та області відповідно; Зачепилівська ОТГ (411,8 км²), площа якої складає 51,86% та 1,31% від загальної площі району та області відповідно [110].

Найменшою за площею ОТГ Харківської області є Роганська громада (77,1 км²). Її площа займає 5,65% від загальної площі Харківського району, на території якого вона розташована, та 0,25% від площі Харківської області.

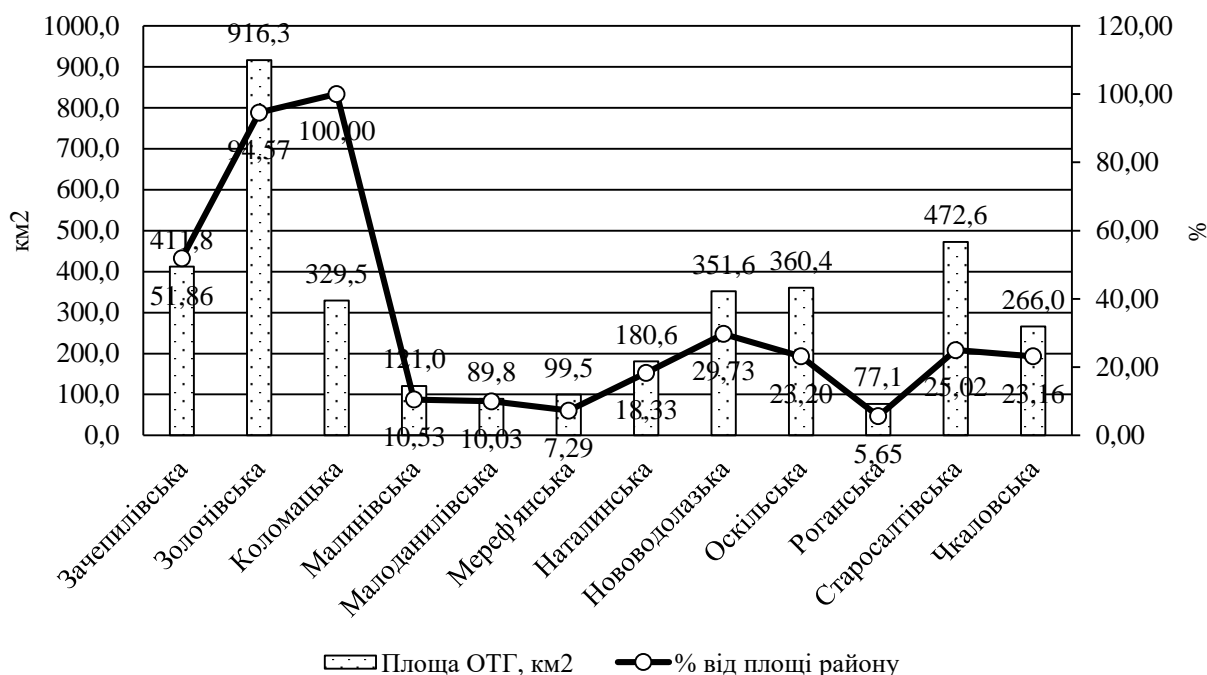

Рис. 3.14. Площа об'єднаних територіальних громад Харківщини, км²

Доречно зауважити, що у структурі земельного фонду всіх ОТГ Харківської області переважають землі сільськогосподарського призначення. Для наглядного підтвердження цього на рис. 3.15 для порівняння наведено структуру земельного фонду найбільшої та найменшої за площею ОТГ Харківської області – Золочівської та Роганської.

У структурі земельного фонду Золочівської ОТГ виділяють землі сільськогосподарського призначення (82,0%), землі лісгосподарського призначення (11,0%), землі водного фонду (3,0%), землі рекреаційного призначення (2,0%), землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення (2,0%). Структура земельного фонду Роганської ОТГ виглядає інакше: 83,12% – землі сільськогосподарського призначення; 7,40% – землі лісгосподарського призначення; 5,50% – землі промисловості, транспорту, енергетики, оборони та 3,98% – інші землі.

Крім того, на території кожної ОТГ області є вільні земельні ділянки, які можуть бути об'єктами залучення інвестицій у громаду. Найбільша їх площа

у Коломацькій ОТГ (32,4% від загальної площі ОТГ), Мереф'янській ОТГ (22,5%) та Золочівської ОТГ (11,7%).

Рис. 3.15. Структура земельного фонду Золочівської та Роганської ОТГ Харківської області, %

Важливою підставою для розвитку ОТГ Харківської області є природно-ресурсний потенціал, що включає, насамперед природні ресурси (мінеральні, водні, земельні) та природні умови (географічне положення, клімат, рельєф) і визначає можливості розвитку та розміщення продуктивних сил, рівень сприятливості територій громад для проживання та життєдіяльності людей.

Найчастіше внутрішнім недооціненим чинником конкурентоспроможності громади є місцеві історії успіху. На жаль, традиційно ОТГ «забувають» хвалитися досягненнями своїх мешканців чи місцевих бізнесменів. Однак, коли мова йде про розвиток громади, привернення уваги потенційних інвесторів, туристів чи міжнародних донорів, варто акцентувати на досягненнях.

З іншого боку, популяризація успішних прикладів всередині громади підвищує мотивацію мешканців до практичної діяльності. Так, за даними муніципального опитування групи «Рейтинг», майже три чверті тих, хто беруть участь у самоорганізації мешканців в ОСББ чи ОСН, позитивно оцінюють їх роботу, бо це дозволило вирішити проблемні питання у їх будинку, кварталі чи мікрорайоні [100].

Вагомою перевагою ОТГ є структура місцевої економіки, точніше характер зв'язків між представниками місцевого бізнесу, які взаємодоповнюють і посилюють конкурентні переваги один одного.

Привабливими для туриста чи потенційного інвестора є регіональна (національна) кухня, місцеві кулінарні вироби. Подібно, як кожна господиня, має свій унікальний рецепт борщу, так і кожна ОТГ може взяти собі на штандарт бренд «найкращі в світі вареники / деруни / налисники / кремзлики».

Окрема тема – пам'ятки природи, які можуть привернути до громади увагу як України, так і світу. Існує велика кількість міжнародних організацій екологічного спрямування, які дбають про природне розмаїття по всій земній кулі.

Нещодавно виявлено 1000-літній дуб у селі Шевченкове Великобурлуцького району на Слобожанщині. Кажуть, під ним полюбляв відпочивати мандрівний філософ Григорій Сковорода, який товаришував із власником маєтку у Великому Бурлуці Яковом Михайловичем Донець-Захаржевським. Можливо, цей дуб посадили воїни Київського князя Ігоря під час походу на половців і печенігів.

У с. Одринка (Нововодолазька ОТГ), на території колишньої церкви, є так звана «попівська криниця» із цілющою святою водою. За легендою служителі церкви сховали там срібляні оправки від ікон.

Недалеко від с. Знам'янка (Нововодолазька ОТГ), в урочищі Найденому, де починається Жмайлова балка, на її схилі знаходиться унікальна рукотворна печера. На обох кінцях печера має отвори. Перші згадки про печеру відносяться до 1605 року. У 1980-х роках ХІХ століття в печері були проведені археологічні роботи, знайдена кам'яна плита з написом на латині. Під самим написом зображені коса та стріла. Була знайдена золота монета, датована 464 роком по Різдву Христовім. Також існує легенда, що в печері у Жмайловій балці козаки сховали скарби [58].

Ключовим внутрішнім чинником розвитку громади є люди. Точніше їх знання, навичка та компетенції – як індивідуумів, так і як спільноти громадян. Довіра цементує громаду та творить соціальний капітал. Молодь, літні люди, творчі особистості, громадські активісти – імпульс для розвитку громади.

Серйозним ресурсом місцевого розвитку може бути молодь, оскільки вона має ряд переваг перед дорослим населенням території: наявність більшої кількості вільного часу, потребу у гуртуванні, відкритість до інновацій, прагнення до змін та самореалізації, володіння комп'ютерною грамотністю [60].

Таким чином, основою залучення молоді до місцевого розвитку є використання викладених вище позитивних рис молодих людей і включення молоді у ланцюжки взаємодії: молодь – місцева влада, молодь – місцевий бізнес,

молодь – інші соціальні групи у громаді. Невипадково серед критеріїв формування нових ОТГ законодавчо визначена мінімальна необхідна кількість дітей дошкільного та шкільного віку [6]. Оскільки ідеї та практики справжнього місцевого самоврядування мають починатися зі шкільної партії.

З літніми людьми передусім асоціюють старість, хвороби, соціальні виплати та соціальні послуги, скарги «на всіх і на все». Насправді літні люди також можуть бути важливим ресурсом, якщо врахувати їхні знання та навички. Літні люди – це величезний досвід, унікальні знання в певних галузях чи сферах, традиції, які не можна і не бажано втратити.

Анатолій Ткачук пригадує, як брат його діда у 80-річному віці продовжував займатись різьбленням по дереву та виготовляв родичам на подарунки різноманітні різьблені вироби – хлібниці, підставки під посуд, шкатулки. За це грошей не брав і дуже бідкався, що діти та онуки далеко і ніхто не перейняв його навичок роботи по дереву [100].

Такі люди можуть стати важливим елементом професійної підготовки школярів і створення для молоді можливостей самозайнятості. У кожній громаді можна знайти літніх людей, які із задоволенням кілька днів чи годин на тиждень можуть працювати з молоддю чи проводити майстер-класи для бажаючих.

Тим більше, що науково доведено факт позитивного впливу зайнятості пенсіонерів на тривалість їх життя [105].

Ще одним важливим чинником розвитку ОТГ є творчі люди, які походять із громади чи живуть у громаді. Звісно, складно розраховувати, що художник, полотна якого продаються за десятки тисяч доларів, проживатиме у громаді з поганими умовами життя. Але його ім'я може стати символом для дітей, які займаються малюванням у школі, а репродукції його картин у сільраді чи клубі – стимулом до саморозвитку.

Наприклад, на Вінниччині є давнє село, де виходять на поверхню поклади пісковика, який полюбляють скульптури. Місцева громада це використовує у цікавий спосіб. Там періодично проходять пленери скульпторів, які безкоштовно отримують кам'яні заготовки для своїх робіт, виготовляють скульптури, які потім залишаються у місцевому парку.

Привабливість цього парку з кожним роком зростає, так само, як зростає інтерес до таких мистецьких акцій, що створює для села додаткову капіталізацію нерухомості, стимулює надходження до місцевого бюджету. Підтримка таких митців і їхніх заходів, створення інтернет-сторінки, де можна придбати чи замовити виготовлення якоїсь роботи, – недорогі вкладення, які сприяють розвитку [100].

Крім того, співпраця між митцями та місцевим бізнесом також може дати хороші результати: оформлення кафе чи зали дискотеки, створення торгової

марки, використання створених митцями образів та робіт для реклами продукції тощо.

За даними різних соціологічних опитувань, церква є безумовним лідером за рівнем довіри українських громадян. Так опитування Київського міжнародного інституту соціології у грудні 2015 року показало, що церкві довіряють 58,8% респондентів. При цьому церкві довіряють як більшість людей старшого віку (68,5%), так і молоді (51,0%) [47].

Аналогічні результати опитування соціологічною групою «Рейтинг» і мешканців міст (обсяг вибірки – 2400 осіб), проведене з 18 лютого по 4 березня 2016 року на замовлення Міжнародного республіканського Інституту (рис. 3.16). В усіх обласних центрах (за винятком Кіровограда, Маріуполя і Сєверодонецька) діяльність церкви схвалюють понад 50% опитаних [38].

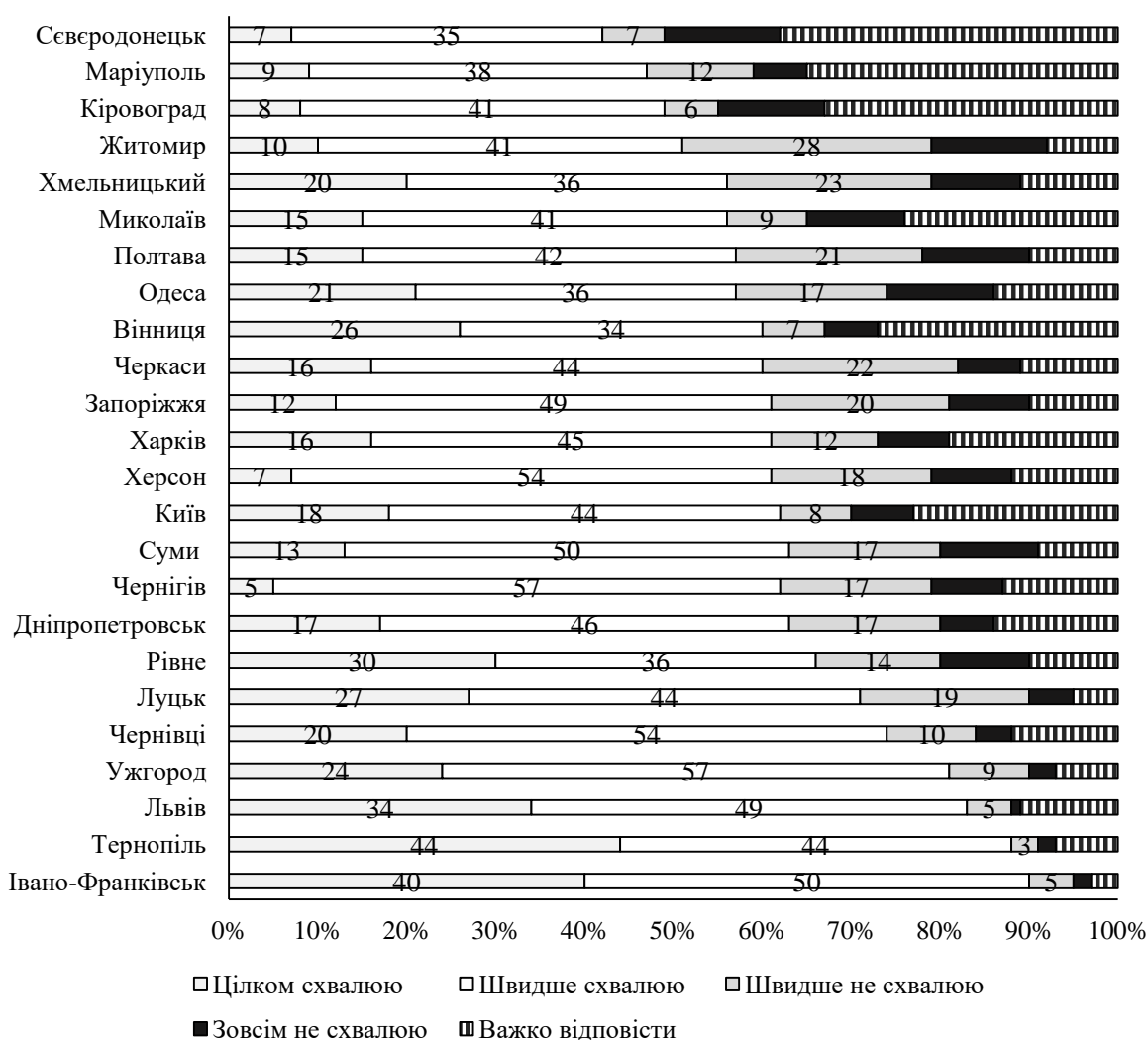

Рис. 3.16. Відповіді мешканців міст України на питання «Чи схвалюєте Ви діяльність церкви?», %

У зв'язку з цим, очільники об'єднаних громад, на розширеній території яких знаходиться більша (порівняно з не об'єднаними громадами) кількість церковних парафій, могли б ініціювати новий формат взаємодії територіальної громади з релігійними громадами різних конфесій.

Без сумніву, це виклик, який може призвести як до посилення соціального капіталу громади, так і до конфлікту, який послабить спільноту. Однак ігнорувати цей виклик – непродуктивна позиція з точки зору розвитку громади.

У центрі такої взаємодії ідея поєднання зусиль заради сталого розвитку громади за таким напрямками: робота зі шкільною молоддю, антиалкогольна кампанія, піклування про людей шанобливого віку тощо.

Проведемо аналіз демографічного потенціалу ОТГ Харківської області. Для цього розрахуємо коефіцієнти «старості» та «молодості» громади як відношення чисельності населення старше та молодше працездатного віку відповідно до загальної чисельності населення. Зазначені показники, в першу чергу, є індикаторами для формування інфраструктури громади та виокремлення векторів її розвитку. Так, у «молодих» громадах необхідно забезпечувати розвиток дошкільних, шкільних навчальних закладів, культурно-оздоровчих центрів; у «старих» громадах виникає необхідність зосередитися на розбудові лікарень, закладів соціального захисту для людей шанобливого віку, що обумовлено віковою структурою населення [90].

Отримані результати дають підстави стверджувати, що практично у всіх ОТГ Харківської області (за винятком Зачепилівської, Малинівської та Малоданилівської) кількість мешканців старше працездатного віку суттєво перевищує кількість мешканців молодше працездатного віку. «Молодими» громадами Харківського регіону є Малоданилівська (коефіцієнт «молодості» – 27,0%), та Малинівська ОТГ (коефіцієнт «молодості» – 26,8%), а «старими» – Чкаловська (коефіцієнт «старості» – 39,7%) та Мереф'янська ОТГ (коефіцієнт «старості» – 35,0%) (рис. 3.17).

Ключовим внутрішнім чинником розвитку громади є її людські ресурси, точніше їх знання, навички та компетенції. Довіра та взаєморозуміння цементує громаду і творить її соціальний капітал, а молодь, літні люди, творчі особистості та громадські активісти є імпульсами для її розвитку.

Ідеї та практики самоврядування треба плекати і стимулювати з молодшої школи, а старшокласників можна активно залучати до написання грантових заявок та реалізації проектів з розбудови громади, оскільки прогресивне самоврядування передбачає налагодження «горизонтальних» зв'язків та розбудову партнерської спільноти.

Крім того, у сучасних умовах перед об'єднаними громадами постає виклик налагодження співпраці з церковними парафіями, розташованими на їх території, задля різнобічного розвитку спільноти.

Важливими передумовами розвитку ОТГ також є самоідентифікація з громадою мешканців усіх її населених пунктів, місцевий патріотизм, а також місцеві історії успіху – міфічні, історичні, кулінарні чи природні «фішки», які допомагають привернути увагу до громади.

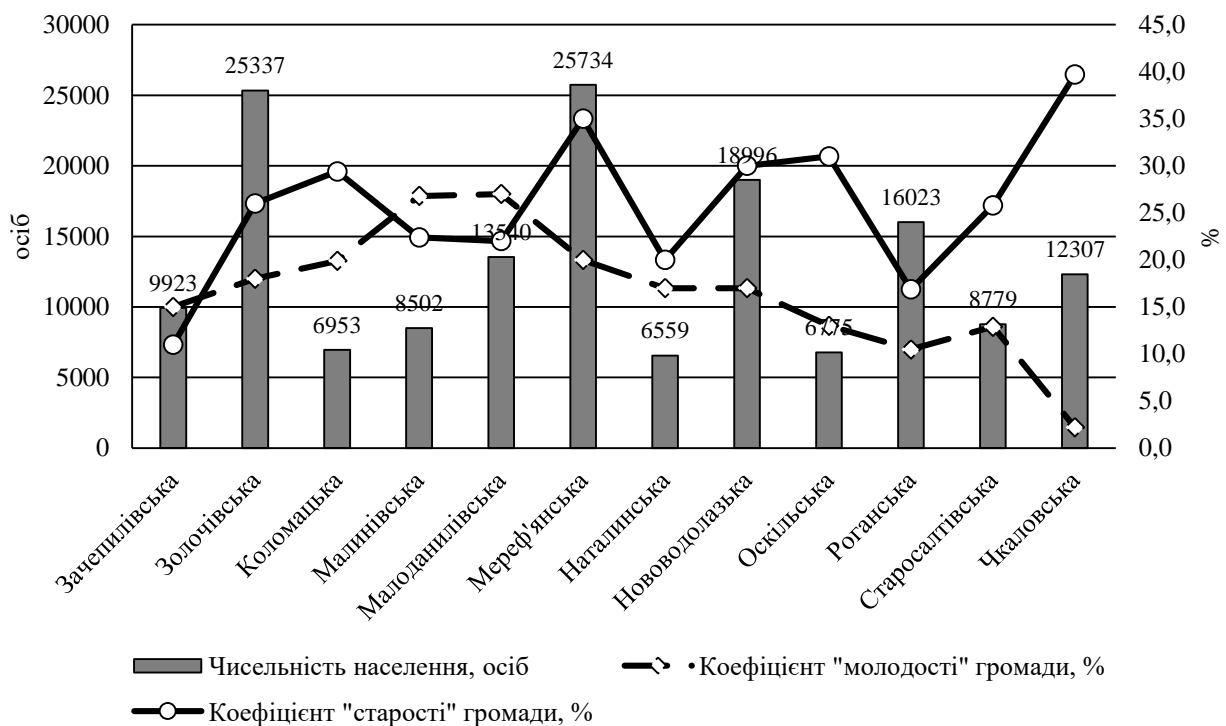

Рис. 3.17. Показники якості демографічного потенціалу ОТГ Харківщини

28 грудня 2014 року здійснено перший етап фіскальної децентралізації – прийнято Закони України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» [1] і «Про внесення змін до Податкового кодексу та деяких інших законів України щодо податкової реформи» [4], які передбачають передачу органам місцевого самоврядування додаткових бюджетних повноважень і закріплення стабільних джерел доходів для їх реалізації. Пріоритетами впровадження прийнятих змін є розширення прав місцевих органів влади у прийнятті рішень та надання їм повної бюджетної самостійності у контексті формування статей доходів та видатків бюджету. Крім того, законами запроваджено новий механізм бюджетного регулювання – систему тотального збалансування усіх місцевих бюджетів замінено системою горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій залежно від рівня надходжень на одного жителя. При цьому, вирівнювання здійснюється лише за податком на доходи фізичних осіб.

Внесені зміни до Бюджетного та Податкового кодексів розширили існуючу дохідну базу шляхом закріплення за місцевими бюджетами стабільних джерел (податку на доходи фізичних осіб, податку на прибуток); перерозподілу екологічного та єдиного податку, державного мита, плати за надання адміністративних послуг та податку на майно, розширивши його базу оподаткування за рахунок комерційної нерухомості та автомобілів з великим об'ємом двигуна; запровадження нового виду податку – акцизного податку з кінцевих продажів (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Бюджетно-податкові зміни в Україні, % [92]

Ланка бюджету Норматив	Чинні до 2015 року			Чинні з 2015 року		
	Бюджет міста обласного значення	Обласний бюджет	Державний бюджет	Бюджет об'єднаної громади, району, міста обласного значення	Обласний бюджет	Державний бюджет
Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) ¹	75	25	0	60	15	25
Податок на прибуток			100		10	90
Екологічний податок	Зараховується до доходів спецфонду (бюджет розвитку)			Зараховується до доходів загального фонду		
	35		65	25	55	20
Акцизний податок з реалізації підакцизних товарів (2-5)	-	-	-	100		
Плата за надання адміністративних послуг			100	100		
Державне мито			100	100		
Єдиний податок	Зараховується до доходів спецфонду (бюджету розвитку)			100		
Податок на майно (плата за землю, транспортний податок, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки)	100			100		

1 – до прийняття змін у 2015 році 50% надходжень ПДФО у м. Києві перераховувалося до державного бюджету, починаючи з 2015 року цей граничний показник збільшився до 60%. Крім того, статтею доходів державного бюджету є ПДФО від оподаткування пасивних доходів у вигляді процентів на поточний або депозитний (вкладний) банківський рахунок, процентів на вклад (депозит).

Крім того, з 2018 року 5% надходжень від сплати ренти за видобуток нафти, газу спрямовуватимуться до місцевих бюджетів, а 95% – залишатимуться

в державному. З цих 5% – 2% для обласних бюджетів та 3% для ОТГ і міст обласного значення (або 2% для районного бюджету та 1% для сільських, селищних і міських бюджетів). Це також є додатковим чинником фінансової спроможності громади [43].

Для покриття видатків на делеговані державою повноваження запроваджено нові субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам – освітню, медичну та субвенція на підготовку робітничих кадрів. Також зміни до Податкового кодексу підвищують фіскальну незалежність місцевих органів влади щодо місцевих податків та зборів, надаючи право самостійно визначати податкові ставки та встановлювати пільги з їх сплати.

Отримавши додаткові фінансові інструменти, місцеві громади зацікавлені в успішній діяльності підприємств приватного сектору, можуть нарощувати дохідну базу, впливаючи на економічне зростання території. У той же час місцеві бюджети втратили стабільну передбачувану частину доходів до загального фонду з податку на доходи фізичних осіб, що за підрахунками аналітиків дорівнює сумі у 40 млрд грн. Дискусійною є схема розподілу екологічного податку, тому що не у всіх містах добре розвинута промисловість, відповідно існують ризики недоотримати кошти за цим видом податку.

Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2017 рік відповідно до даних Міністерства фінансів України показав, що реалізація реформи фіскальної децентралізації, незважаючи на песимістичні прогнози на стадії прийняття змін, принесла позитивні результати. Власні доходи місцевих бюджетів з 2014 по 2017 рік зросли на 104,9 млрд. грн. При цьому частка місцевих бюджетів (з трансферами) у зведеному бюджеті України у 2017 році склала 49,3%, збільшившись у порівнянні з 2015 роком на 3,7 в.п. (рис. 3.18).

У 2017 році приріст надходжень власних доходів ОТГ України у порівнянні з 2016 роком склав 3043,3 млн. грн або 84,4%. У структурі надходжень власних доходів громад переважають податок на доходи фізичних осіб – 57,00%, єдиний податок – 16,34% та плата за землю – 16,02% (табл. 3.10).

У 2017 році порівняно з 2016 видатки бюджету розвитку ОТГ у розрахунку на 1 особу збільшились на 48,1% з 888,0 грн до 1315,0 грн. Загалом за період 2014-2017 років державна підтримка на розвиток територіальних громад та розбудову їх інфраструктури зросла у 32 рази. Якщо у 2014 році територіальні громади отримували лише 0,5 млрд. грн субвенції на соціально-економічний розвиток, то у 2017 році сума цього виду державної підтримки ОТГ зросла до 6,2 млрд. грн, крім того ОТГ отримали додатково 9,9 млрд. грн на розвиток (рис. 3.19).

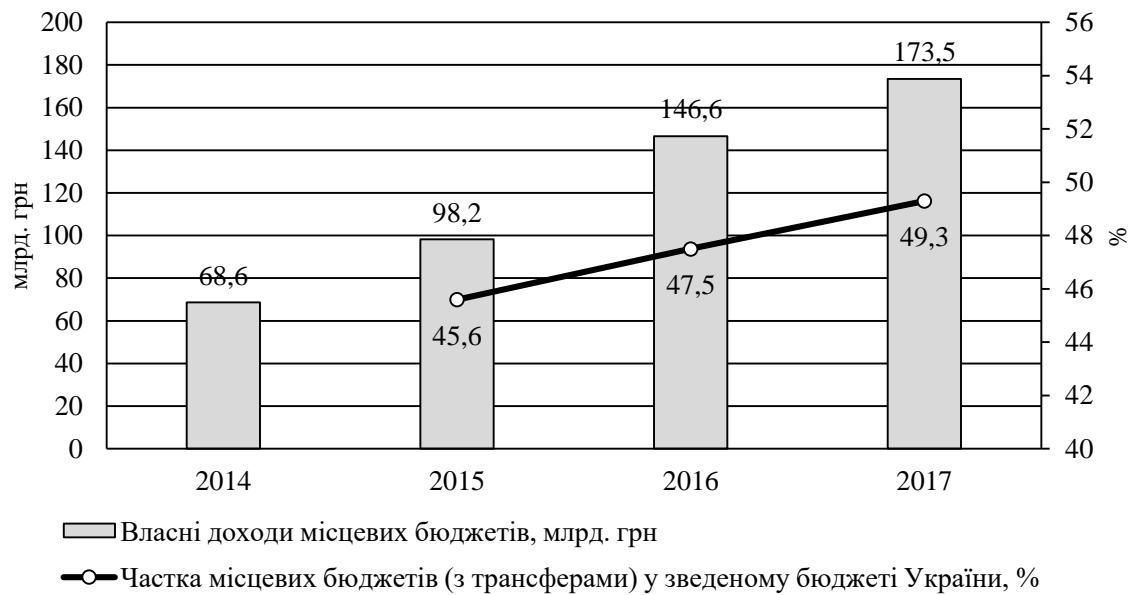

Рис. 3.18. Показники зростання місцевих бюджетів у 2014-2017 роках

Таблиця 3.10

Надходження власних доходів 366 ОТГ України у 2016-2017 роках, млн. грн

№ з/п	Платежі до бюджету	Надходження		Відхилення	
		2016	2017	+/-	%
1.	Податок на доходи фізичних осіб	1540,0	4583,4	3043,4	297,62
2.	Акцизний збір	655,6	728,9	73,3	111,18
3.	Плата за землю	1072,0	1288,4	216,4	120,19
4.	Єдиний податок	964,4	1314,3	349,9	136,28
5.	Податок на нерухоме майно	73,5	126,7	53,2	172,38
Всього		4305,5	8041,7	3736,2	186,78

Чим більша чисельність населення ОТГ, тим вищі показники надходжень власних доходів на 1-го мешканця громади. Натомість громади з низькою чисельністю населення мають обмежений потенціал для сталого розвитку та надання всіх необхідних послуг її мешканцям [12].

У 2016 році Групою фінансового моніторингу Центрального офісу реформ, що діє при Мінрегіоні, проведено дослідження фінансової спроможності 159 ОТГ. У ході моніторингу виявлено, що найвищі показники надходжень власних доходів на одного мешканця мають громади з чисельністю понад 10 тис. осіб. Однак, високий рівень доходів не завжди залежить від чисельності ОТГ, оскільки на територіях окремих невеликих громад функціонують потужні бюджетоутворюючі підприємства. Наприклад, у Пришибській ОТГ, де чисельність населення всього 2 тис. людей, чи у Шахівській ОТГ з чисельністю населення у три тисячі (рис. 3.20).

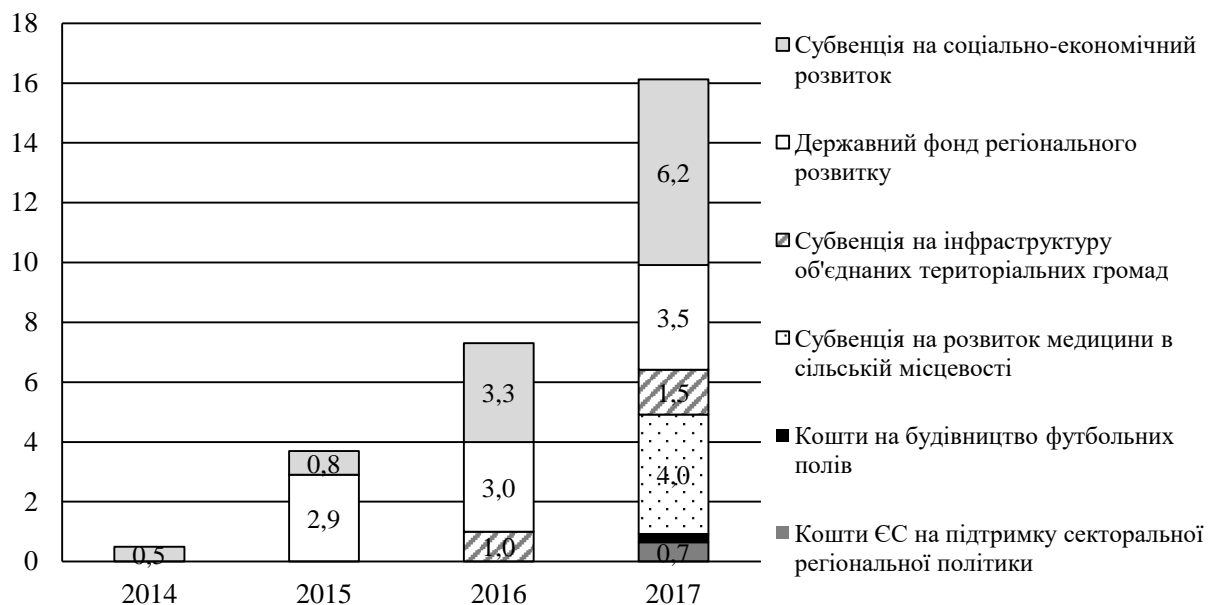

Рис. 3.19. Показники зростання місцевих бюджетів у 2014-2017 роках, млрд. грн

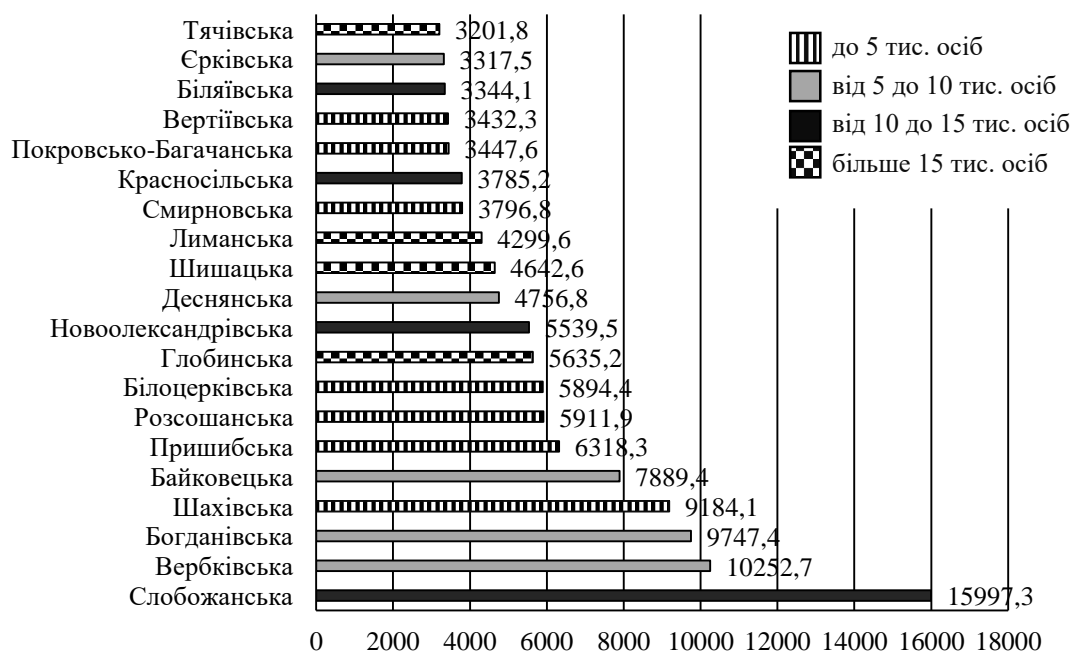

Рис. 3.20. 20 ОТГ з найбільшими показниками власних доходів на 1-го мешканця, грн/осіб [72]

Початок 2017-го року став для ОТГ стартовим майданчиком для нової моделі фінансових взаємин із центром. У 2017 році на прямі міжбюджетні відносини перейшли 4 громади Харківської області: Мереф'янська, Роганська, Старосалтівська та Чкаловська ОТГ.

У якості прикладу, проведемо аналіз бюджету Старосалтівської ОТГ Харківської області. У 2017 році до бюджету Старосалтівської громади надійшло

46002,4 тис. грн (або 5,2 тис. грн в розрахунку на 1 мешканця громади), у структурі надходжень переважають власні надходження (44,2%) за рахунок обсягів ПДФО – 8389,4 тис. грн, податку на майно – 5377,7 тис. грн та єдиного податку – 4158,2 тис. грн., а також освітня (22,6%) та медична (13,6%) субвенції. Видатки Старосалтівської громади у 2017 році дорівнювали 44420,2 тис. грн (або 5,06 тис. грн в розрахунку на 1 мешканця громади), найбільше коштів було витрачено на освіту (54,1%), підтримку органу місцевого самоврядування (14,6%) та на благоустрій території громади (7,6%). Структуру бюджету Старосалтівської громади наведено на рис. 3.21.

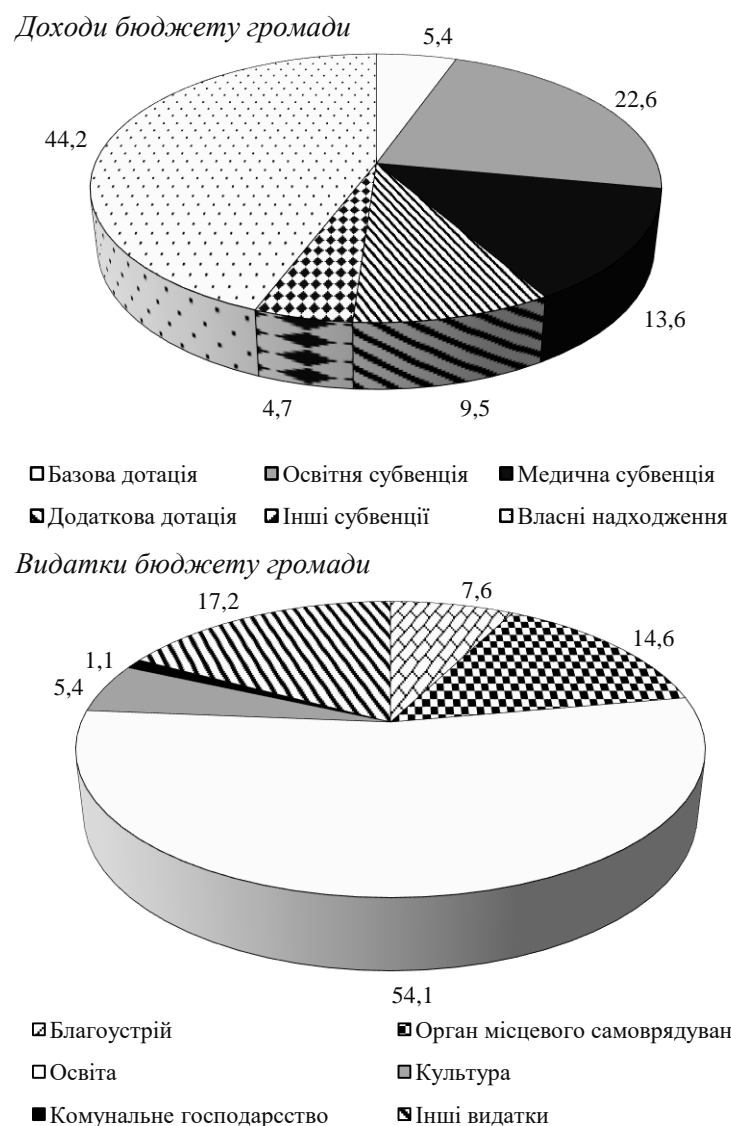

Рис. 3.21. Структура бюджету Старосалтівської ОТГ
Харківської області у 2017 році, %

Введення нових та перерозподіл існуючих податків, які відповідно до внесених змін зараховуються до загального фонду місцевих бюджетів,

не забезпечить повною мірою органам місцевої влади створення додаткового ресурсу, яким можна розпоряджатися на власний розсуд, тому що паралельно на місця передаються деякі функції та державні програми (фінансування спеціалізованих медико-санітарних частин, реструктуризація шахт, видатки на соціальний захист чорнобильців), тобто Уряд переклав реалізацію проблемних держпрограм на місця замість їх ліквідації. Більшість нововведень стосуються зміни принципів витратної частини держбюджету та процедури перерозподілу коштів, замість оновлення принципів формування дохідної частини бюджету з одночасним перерозподілом загальнодержавних податків.

Податок на доходи фізичних осіб є перспективним джерелом зростання спроможності місцевих бюджетів за умови, що структура розподілу буде стабільною. Майбутнє зростання цього джерела поповнення бюджетів залежатиме від динаміки реальних доходів населення, фактичний вплив реформи фіскальної децентралізації буде відчуватися протягом майбутніх років зі стабілізацією інфляційних процесів у країні та зі збільшенням податкової бази.

Аналіз фінансових чинників розвитку громади дав можливість виявити стійкі закономірності, які свідчать про те, що громади з більшою чисельністю мешканців мають більший фінансовий потенціал. Ця закономірність пояснюється тим, що у великих громадах більш вигідно розвивати малий та середній бізнес, оскільки там є достатній кваліфікований трудовий потенціал, ємний місцевий ринок збуту товарів та послуг і кращі перспективи для сталого розвитку громади. Крім того, великі громади мають більший податковий потенціал та більше можливостей для забезпечення належного утримання об'єктів інфраструктури, функціонування закладів та установ комунальної власності, а органи місцевого самоврядування можуть забезпечити надання якісних публічних та комунальних послуг.

В умовах постіндустріального суспільства, що поширилося світом у другій половині XX століття, пріоритетні позиції за важливістю для розвитку впевнено посіли нематеріальні ресурси: інформація, технології, інновації. Натомість поняття фінансового капіталу, основних фондів, корисних копалин тощо стали вторинними у контексті сталого розвитку.

Порівняймо список найбагатших компаній світу за останні сто років. Якщо раніше лідирували нафтові / вугільні / сталеварні / залізничні компанії, то у 2016 році ТОП-10 найдорожчих брендів світу, за версією Forbes, виглядає абсолютно інакше. У першій трійці – компанії сектора інформаційно-комунікаційних технологій та розробки програмного забезпечення [89]:

1. Apple (вартість бренду 145,3 млрд. дол).
2. Microsoft (69,3 млрд. дол).
3. Google (65,6 млрд. дол).

4. Coca-Cola (56,0 млрд. дол).
5. IBM (48,9 млрд. дол).
6. McDonald's (39,5 млрд. дол).
7. Samsung (37,9 млрд. дол).
8. Toyota (37,8 млрд. дол).
9. General Electric (37,5 млрд. дол).
10. Facebook (36,5 млрд. дол).

Доречно зауважити, що у світовому ТОП-10 є дві компанії (Google і Facebook), які не продукують жодних товарів, тільки віртуальні послуги у віртуальній мережі Інтернет.

При цьому про Facebook ще 10 років тому ніхто не чув, а сьогодні – це найпопулярніша соціальна мережа з 1,5 млрд. користувачів по всьому світу. Основною статтею доходу компанії є розміщення реклами, чистий дохід Facebook за 2016 рік становив 3,69 млрд. дол, що на 25% більше, ніж роком раніше.

Розглянемо вплив інформаційних чинників на розвиток територій об'єднаних громад. Тим більше, що поширеність Інтернету в Україні, у тому числі у сільській місцевості, постійно зростає. На початку 2017 року, за даними опитування КМІС, майже дві третини дорослого населення України користувалися Інтернетом, а частка таких користувачів серед людей віком 18-39 років досягнула 94% (рис. 3.22) [54].

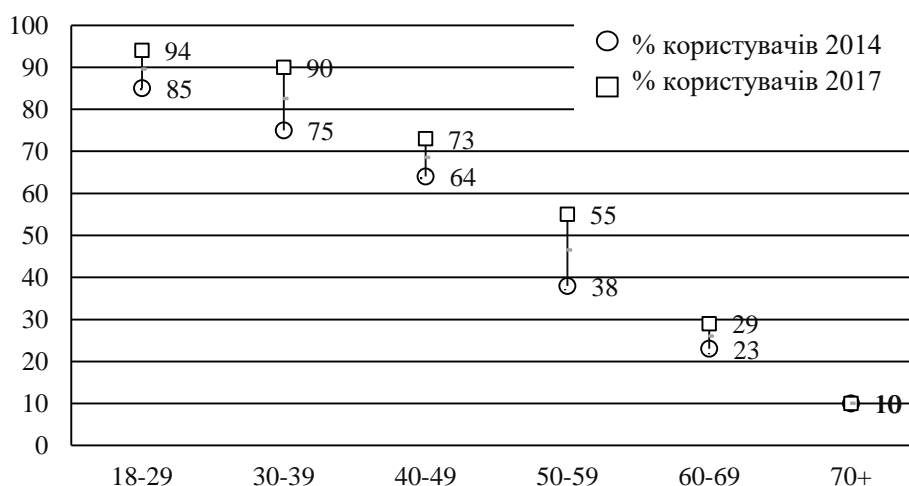

Рис. 3.22. Частка користувачів Інтернету серед різних вікових груп у 2017 році, %

Лише користувачів соціальної мережі Facebook в Україні уже нараховується близько 6 млн. осіб. Для порівняння: тираж найпопулярніших загальнонаціональних газет в Україні не перевищує 0,5 млн. примірників.

Саме завдяки Інтернет та ІТ-компаніям нівельовано проблему географічної відстані та швидкості передачі великих масивів даних практично у будь-яку точку світу. Виник новий тип зайнятості у глобальній економіці – офшорне (дистанційне транскордонне) програмування, за масштабами якого Україна входить до числа світових лідерів.

Планування комунікацій у громаді вимагає чіткого розуміння як працює локальний інформаційний простір: якими каналами передаються повідомлення до різних соціальних груп (школярі, жінки, автовласники тощо). Скільки часу вимагає процес від надсилання повідомлення – до його розуміння цільовою аудиторією. Як зібрати зворотній зв'язок.

Співробітники соціологічної компанії “InMind”, твердять, що місцевим ЗМІ громадяни довіряють більше, ніж загальнонаціональним [85]. Наприклад, внутрішньо-громадівськими ЗМІ можуть бути шкільне радіо (яке може працювати під час перерв, коли біля школи перебувають батьки), радіо у смартфоні, використовуючи додаток Play Market, канал місцевого телебачення на YouTube.

Головне, щоб цільова аудиторія мала можливість переглянути випуски новин громади (доступ до Інтернету вдома; у місцях колективного перегляду, у школі чи клубі, можна встановити Wi-fi модем, який у певному радіусі буде «роздавати» доступ до мережі Інтернет через смартфон або комп'ютер).

Ще один канал поширення інформації про громаду і серед громади – соціальні мережі, серед яких найпоширеніша в Україні (як і у світі) – Facebook. Це більш гнучкий і ефективний інструмент присутності в Інтернеті порівняно із традиційними сайтами: не вимагає витрат на створення та технічну підтримку, більш надійний та дозволяє залучати до наповнення широке коло авторів. З іншого боку – у соцмережах важче контролювати повідомлення і практично неможлива цензура (окрім повного блокування користувача у разі порушення моральних та етичних правил соцмережі).

Можна створити сторінку громади для популяризації її конкурентних переваг по всьому світу або закриту групу у соцмережі, доступ до якої буде надаватися модератором індивідуально, наприклад, лише для учнів і вчителів школи, для членів місцевої громадської організації тощо.

Фундаментальним чинником для розвитку громади є інформація, саме тому необхідно постійно шукати можливості для розвитку громади. Завдяки мережі Інтернет це не коштує практично нічого. Однак більше шансів має той, хто володіє іноземною, передусім англійською, мовою. Для реалізації цього процесу доцільно залучити шкільну молодь, яка володіє навичками комп'ютерної грамотності, англійською мовою та прагне до саморозвитку. Дуже важливо також не боятися експериментувати та бути відкритими до інновацій.

У 2015 році в Україні стартував процес добровільного об'єднання територіальних громад, який передбачає передачу об'єднаним громадам не лише нових повноважень і додаткових фінансових ресурсів, але й відповідальності за їх соціально-економічний розвиток [3].

Однак, перед багатьма територіальними громадами після завершення процесу об'єднання та проведення перших виборів голів і рад постає питання: а що далі? Оскільки вони отримали нові, суттєво розширені, повноваження, під які необхідно створити новий апарат управління спроможних територіальних громад. Методичні рекомендації Кабінету Міністрів України, на жаль, не дають відповіді на це питання, оскільки запропонована Урядом модель апарату об'єднаної територіальної громади, по-перше, не враховує того, що кількість населення цих громад буде коливатись від кількох тисяч до десятків і сотень тисяч населення, а площа нових громад коливатиметься від кількох десятків кілометрів квадратних до меж цілого району.

Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, яка повністю відповідає Європейській хартії місцевого самоврядування зазначає, що місцеві власті мають можливість визначати свої власні внутрішні адміністративні структури з урахуванням місцевих потреб і необхідності забезпечення ефективного управління [57].

Відповідно питання структури і чисельності органів управління є компетенцією ради об'єднаної громади.

Пропонована система управління об'єднаної громади та роз'яснення щодо повноважень та ресурсів ОТГ викладені в дослідженні, яке проводиться Асоціацією міст України у рамках проекту USAID «Ініціатива захисту прав та представлення інтересів місцевого самоврядування в Україні» [16]:

Система управління об'єднаної громади: голова; рада; виконавчий комітет ради; старости / територіальні підрозділи виконавчих органів ради об'єднаної громади; місцеві підрозділи органів виконавчої влади; об'єднання членів громад (неурядові організації, органи самоорганізації населення, ініціативні групи тощо); загальні збори членів громади.

Повноваження складових системи управління: власні повноваження; делеговані повноваження; повноваження старост; функції територіальних органів державної влади; повноваження загальних зборів та об'єднань членів громад. Фінансові та майнові ресурси: податки, збори та платежі, інші доходи, майно [120].

У таких умовах варто звернути увагу на польський досвід формування апаратів управління найнижчої ланки місцевого самоврядування – гміни. Тим паче, що автори реформи місцевого самоврядування в Україні багато в чому опиралися саме на польський досвід.

Проаналізуємо структуру апарату управління на прикладі гмін Підкарпатського воєводства (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Апарат управління гмін Підкарпатського воєводства [59]

Показники	Назва гміни						Середні значення
	Літовиці	Тісна	Кремпа	Великі Очі	Старий Диків	Нівіська	
1	2	3	4	5	6	7	8
<i>Сільські гміни (з населенням до 6 тисяч мешканців)</i>							
Населення	2120	1665	2001	3904	4556	5960	
Штат апарату управління	16	16	15	17	27	23	19
Кількість рефератів*	2	2	1	1	3	1	2
Кількість інших структурних підрозділів	2	1	1	1	1	3	2
<i>Сільські гміни (з населенням від 6 до 10 тисяч мешканців)</i>							
	Ясениця-Росельна	Гачув	Новий Жмигруд	Тарновець	Цмоляс	Радомишль над Сяном	
Населення	7351	9079	9234	9283	8109	7392	
Штат апарату управління	25	23	28	32	58	36	34
Кількість рефератів	4	3	3	4	5	4	4
Кількість інших структурних підрозділів	1	1	1	1	1	1	1
<i>Сільські гміни (з населенням понад 10 тисяч мешканців)</i>							
	Жидачів	Ярослав	Радимно	Ясло	Сколишин	Мейсцеве-П'ястове	
Населення	13768	12669	11476	16585	12714	13385	
Штат апарату управління	33	21	52	46	36	36	37
Кількість рефератів	4	3	6	4	3	3	4
Кількість інших структурних підрозділів	0	0	2	2	1	2	1
<i>Сільсько-міські гміни (з населенням до 10 тисяч мешканців)</i>							
	Прухник	Олешичі	Колачице	Заклікув	Сенява	Улянув	
Населення	9841	6530	7525	8695	6852	8553	
Штат апарату управління	39	30	32	30	32	27	32

Продовження таблиці 3.11

1	2	3	4	5	6	7	8
Кількість рефератів	6	4	2	3	3	3	4
Кількість інших структурних підрозділів	0	1	1	1	1	1	1
<i>Сільсько-міські гміни (з населенням від 10 до 20 тисяч мешканців)</i>							
	Устрики-Долішні	Дукля	Бжостек	Пільзно	Івонич-Здруй	Лісько	
Населення	17714	14926	13064	17927	10905	11530	
Штат апарату управління	63	49	32	44	38	34	43
Кількість рефератів	7	3	4	6	4	5	5
Кількість інших структурних підрозділів	2	1	2	1	1	1	1
<i>Сільсько-міські гміни (з населенням від 10 до 20 тисяч мешканців)</i>							
	Березів	Кольбушова	Нова Сажина	Стрижів	Рогчице	Сендзішув-Малопольський	
Населення	26087	25107	22100	20655	25965	22588	
Штат апарату управління	92	–	–	47	57	47	61
Кількість рефератів	9	6	4	5	7	6	6
Кількість інших структурних підрозділів	2	3	2	2	3	2	2

*реферат – структурна одиниця апарату управління гміни, до складу якої входить щонайменше 3 працівники

Як видно з табл. 3.11, для гмін з населенням до 6 тисяч мешканців характерна наявність в середньому 19 працівників штату апарату управління. У структурі апарату управління в середньому можна говорити про наявність двох рефератів. Це обов'язково реферат фінансів (в середньому 5 працівників), та ще один реферат (в середньому 3 працівники) – або реферат економічного розвитку, або сільського господарства, або просторового планування, або загально-організаційний чи департамент інвестицій. З-поміж інших структурних підрозділів, в такій гміні обов'язково є управління цивільного стану (в середньому 1 особа), незалежне становіско (структурна одиниця апарату управління гміни, окрема посадова особа, працівник, який може входити в структуру реферату або виступати самостійним елементом апарату управління) кадрів, обслуговування ради гміни чи секретар (1 особа), становіско просторового планування і комунального майна (1 особа) та ще в середньому 4-5 структурних одиниць (по одній особі).

Апарат управління сільсько-міських гмін з населенням понад 20 тисяч мешканців складається в середньому із 61 працівника. В структуру апарату управління входить в середньому 6 рефератів: реферат фінансів (в середньому 7 працівників), реферат інвестицій та просторового планування (7 працівників), організаційно-адміністративний реферат (12 працівників). Також, як правило, мова йде про реферат комунального господарства (7 працівників) і реферат охорони довкілля та сільського господарства (5 працівників), а також ще один реферат – або податків та виплат, або освіти, або промоції, або цивільних справ (в середньому 4-5 працівників).

Крім рефератів, в апарат управління гміни входить також управління цивільного стану (в середньому 3 працівники), 2 юрисконсульти, працівник Бюро ради, інформатики, працівники становіска промоції, становіска цивільної оборони та ще 3-4 працівники.

Аналіз структури апаратів управління сільських та сільсько-міських гмін Підкарпатського воєводства дозволив сформувати усереднені моделі апаратів гміни, в залежності від її типу та кількості населення (рис. 3.23).

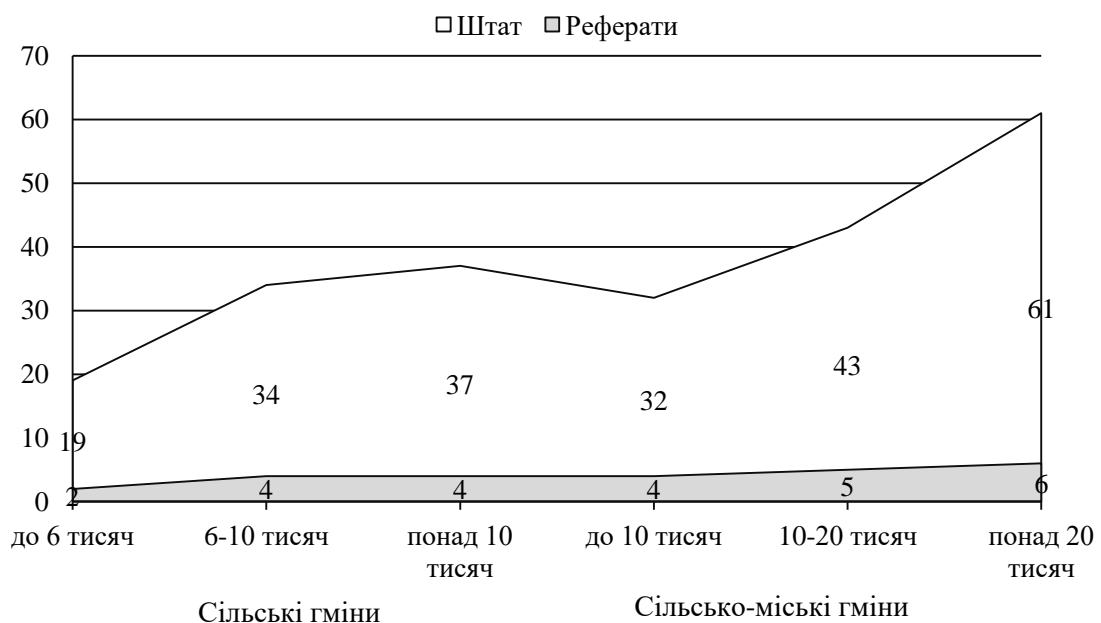

Рис. 3.23. Усереднені показники апаратів управління гмін Підкарпатського воєводства

Враховуючи вище викладене, доречно зауважити, що розмір гміни та кількість її мешканців прямо впливають на чисельність штату працівників апарату її управління – із збільшенням кількості населення зростає штат працівників апарату управління (штат сільської гміни понад 10 тисяч мешканців більший майже у два рази, ніж у сільської гміни з населенням до 6 тисяч мешканців).

Типової організаційної структури апарату управління гміни практично не простежується, можна говорити лише про окремі спільні структурні одиниці (наприклад, реферат фінансів), які наявні практично у всіх гмінах. При цьому структура апарату управління більше залежить від її типу (сільська, сільсько-міська), кількості населення та інших особливостей.

Окрім апаратів управління в гмінах можуть створюватися інші організаційні одиниці для виконання функцій гміни, що підтверджує роль децентралізації у розвитку територій. На відміну від апаратів управління, які фінансуються виключно із власних поточних доходів бюджету гміни, інші організаційні одиниці можуть фінансуватися також за рахунок дотацій та субвенцій із державного бюджету, бути зареєстровані як акціонерні товариства, зокрема, товариства з обмеженою відповідальністю. Як свідчить аналіз, у кожній гміні працює осередок соціальної допомоги, будинок культури та бібліотека, яка в окремих випадках організаційно може входити у структуру осередків культури.

На прикладі гмін Підкарпатського воєводства також проаналізуємо структуру інших організаційних одиниць на їх території (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Інші організаційні одиниці гмін Підкарпатського воєводства [124]

Показники	Назва гміни					
	Літовиці	Тісна	Кремпа	Великі Очі	Старий Диків	Нівіська
1	2	3	4	5	6	7
<i>Сільські гміни (з населенням до 6 тисяч мешканців)</i>						
Населення	2120	1665	2001	3904	4556	5960
Осередок соціальної допомоги	+	+	+	+	+	+
Осередок культури, бібліотека	+	+	+	+	+	+
Економіко-адміністративне управління освіти	-	-	+	+	+	-
Кількість закладів освіти	2	2	1	2	4	8
Кількість учнів та вихованців	257	194	195	450	512	760
Загальна кількість повних ставок педагогів	27	24	22	39	45	77
<i>Сільські гміни (з населенням від 6 до 10 тисяч мешканців)</i>						
	Ясениця-Росельна	Гачув	Новий Жмигруд	Тарновець	Цмоляс	Радомишль над Сяном
Населення	7351	9079	9234	9283	8109	7392
Осередок соціальної допомоги	+	+	+	+	+	+

Продовження таблиці 3.12

1	2	3	4	5	6	7
Осередок культури, бібліотека	+	+	+	+	+	+
Заклад комунального господарства	+	+	+	+	-	+
Незалежний публічний заклад охорони здоров'я	+	-	+	-	-	+
Кількість закладів освіти	8	9	10	6	6	6
Кількість учнів та вихованців	1166	1317	1077	1030	1021	–
Загальна кількість повних ставок педагогів	115	119	116	91	90	86
<i>Сільські гміни (з населенням понад 10 тисяч мешканців)</i>						
	Жиравув	Ярослав	Радимно	Ясло	Сколишин	Мейсє-П'ястове
Населення	13768	12669	11476	16585	12714	13385
Осередок соціальної допомоги	+	+	+	+	+	+
Осередок культури, бібліотека	+	-	-	+	+	+
Заклад комунального господарства	+	+	+	-	+	-
Економіко-адміністративне управління освіти	+	+	-	-	+	+
Незалежний публічний заклад охорони здоров'я	+	-	-	+	+	+
Кількість закладів освіти	12	11	9	9	9	11
Кількість учнів та вихованців	1681	1212	1342	1301	1460	1640
Загальна кількість повних ставок педагогів	178	112	139	168	156	133
<i>Сільсько-міські гміни (з населенням до 10 тисяч мешканців)</i>						
	Прухник	Олешичі	Колачице	Заклікув	Сенява	Улянув
Населення	9841	6530	7525	8695	6852	8553
Осередок соціальної допомоги	+	+	+	+	+	+
Осередок культури, бібліотека	+	+	-	+	+	+
Економіко-адміністративне управління освіти	-	+	-	+	-	+
Кількість закладів освіти	10	8	7	6	8	7
Кількість учнів та вихованців	1333	752	1166	919	967	854
Загальна кількість повних ставок педагогів	125	120	–	99	118	89

Продовження таблиці 3.12

1	2	3	4	5	6	7
<i>Сільсько-міські гміни (з населенням від 10 до 20 тисяч мешканців)</i>						
	Устрики-Долішні	Дукля	Бжостек	Пільзно	Івонич-Здруй	Лісько
Населення	17714	14926	13064	17927	10905	11530
Осередок соціальної допомоги	+	+	+	+	+	+
Осередок культури, бібліотека	+	+	+	+	+	+
Заклад комунального господарства	+	+	+	+	+	+
Незалежний публічний заклад охорони здоров'я	-	+	+	+	-	+
Кількість закладів освіти	13	12	13	14	7	7
Кількість учнів та вихованців	2106	1743	1810	2335	1391	1260
Загальна кількість повних ставок педагогів	197	201	206	234	140	118
<i>Сільсько-міські гміни (з населенням від 10 до 20 тисяч мешканців)</i>						
	Березів	Кольбушова	Нова Сажина	Стрижів	Ропчице	Сендзівув-Малопольський
Населення	26087	25107	22100	20655	25965	22588
Осередок соціальної допомоги	+	+	+	+	+	+
Осередок культури, бібліотека	+	+	+	+	+	+
Заклад комунального господарства	+	+	+	+	+	+
Економіко-адміністративне управління освіти	+	+	+	+	+	+
Стаціонарний дім самопомочі	+	+	+	+	+	-
Осередок спорту і рекреації	+	+	+	+	-	+
Кількість закладів освіти	17	18	15	15	19	19
Кількість учнів та вихованців	3639	2843	2679	2399	3736	2924
Загальна кількість повних ставок педагогів	374	305	262	230	401	284

У гмінах даного типу функціонує в середньому 17 закладів освіти, у яких в середньому працює 268 педагогів на повну ставку та 91 на неповну, загалом 309 повних ставок.

Таким чином, типовими для всіх типів гмін є осередки соціальної допомоги, будинки культури та бібліотеки. У переважній більшості гмін діє економічно-адміністративне управління освіти, яке не входить до апарату управління. У менших гмінах (з населенням до 6 тисяч) функції у сфері освіти належать до повноважень апарату управління.

У більшості сільських гмін, населення яких перевищує 6 тисяч мешканців і сільсько-міських з населенням понад 10 тисяч мешканців діють заклади комунального господарства, у менших гмінах повноваження у сфері комунального господарства покладені на апарат управління.

У більшості сільських гмін з населенням понад 6 тисяч мешканців діють незалежні публічні заклади охорони здоров'я; а у сільсько-міських гмінах з населенням понад 20 тисяч мешканців – стаціонарні доми самопомочі та осередки спорту і рекреації.

Проаналізувавши організаційні чинники діяльності органів місцевого самоврядування в Україні та Польщі, можемо констатувати, що навантаження на 1 співробітника апарату управління у польських гмінах значно нижче, ніж в українських ОТГ. Так якщо, у гміні Тісна та гміні Літовиці на 1 співробітника апарату управління припадає 104 та 133 мешканця відповідно, то в ОТГ Рівненської та Чернівецької областей 1 посадова особа органів місцевого самоврядування обслуговує 245 та 308 осіб.

На території польських гмін, крім апарату управління, функціонують осередки соціальної допомоги, культури, комунального господарства, економіко-адміністративне управління освітою тощо. В Україні управління громадами, як правило, здійснюють голова та секретар, які просто не в змозі охопити усі питання функціонування ОТГ. У зв'язку з цим мешканці громади змушені звертатися до вищих ланок системи публічного управління для отримання послуг життєдіяльності належного рівня. У таких умовах, першочергового значення набуває розбудова необхідної інфраструктури для якісного забезпечення потреб та інтересів мешканців громади безпосередньо за місцем проживання.

Розмір гміни / кількість населення прямо впливають на частку видатків на апарат управління у структурі видаткової частини бюджету гміни. Це стосується і загальної видаткової частини бюджету і власних поточних доходів гміни. Подрібненість гмін, особливо сільських, збільшує частку витрат на апарат управління. Сільські гміни із населенням до 6 тисяч мешканців в середньому витрачають на 60% більше на апарат управління, ніж гміни із населенням понад 10 тисяч мешканців.

Подібної закономірності для сільсько-міських гмін не простежується. Гміни з населенням до 10 тисяч мешканців в середньому витрачають на 2% більше, ніж гміни з населенням понад 20 тисяч.

Загальні середні витрати на фінансування ключових сфер управління гміни (апарат управління, освіта, осередки соціальної допомоги, будинки культури, бібліотеки) із зростанням кількості населення зменшуються. Відповідно збільшується обсяг фінансових ресурсів гміни, які вона може спрямувати на фінансування інших статей видатків.

Із збільшенням розміру гміни / кількості населення змінюється структура видатків на апарат управління та інші організаційні одиниці: частка видатків на систему освіти та бібліотеки зростає; частка видатків на осередки соціальної допомоги та будинки культури у більшості випадків зменшується (рис. 3.24).

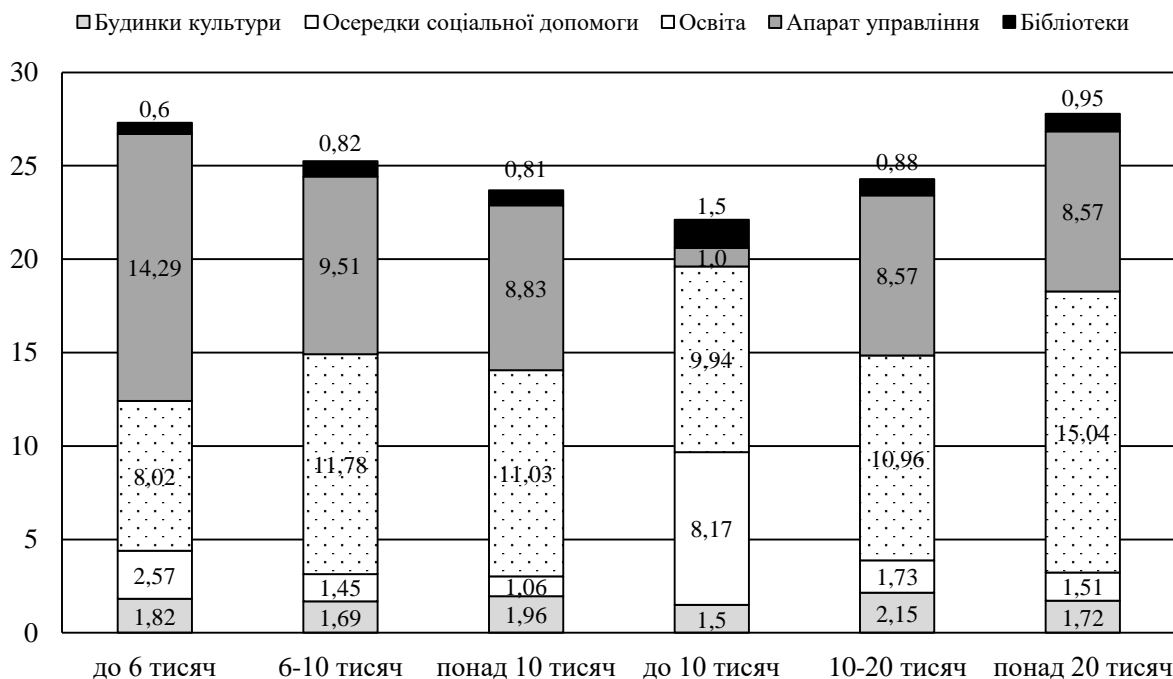

Рис. 3.24. Середні видатки гмін Підкарпатського воєводства на організаційні одиниці гміни, % у структурі загальної видаткової частини [191]

Важливе місце у структурі видатків ОТГ займають видатки на утримання апарату управління. Їх питома вага у загальному фонді бюджету, за даними Групи фінансового моніторингу Центрального офісу реформ при Мінрегіоні, коливається від 3,6 до 43,9% (рис. 3.25). Для порівняння, у гмінах Підкарпатського воєводства максимальний відсоток витрат бюджету гміни на апарат управління дорівнює 20,67% (для сільських гмін з чисельністю населення до 6 тис. осіб), а найменший – 7,16% (для сільсько-міських гмін з чисельністю населення від 10 до 20 тис. осіб) (табл. 3.13).

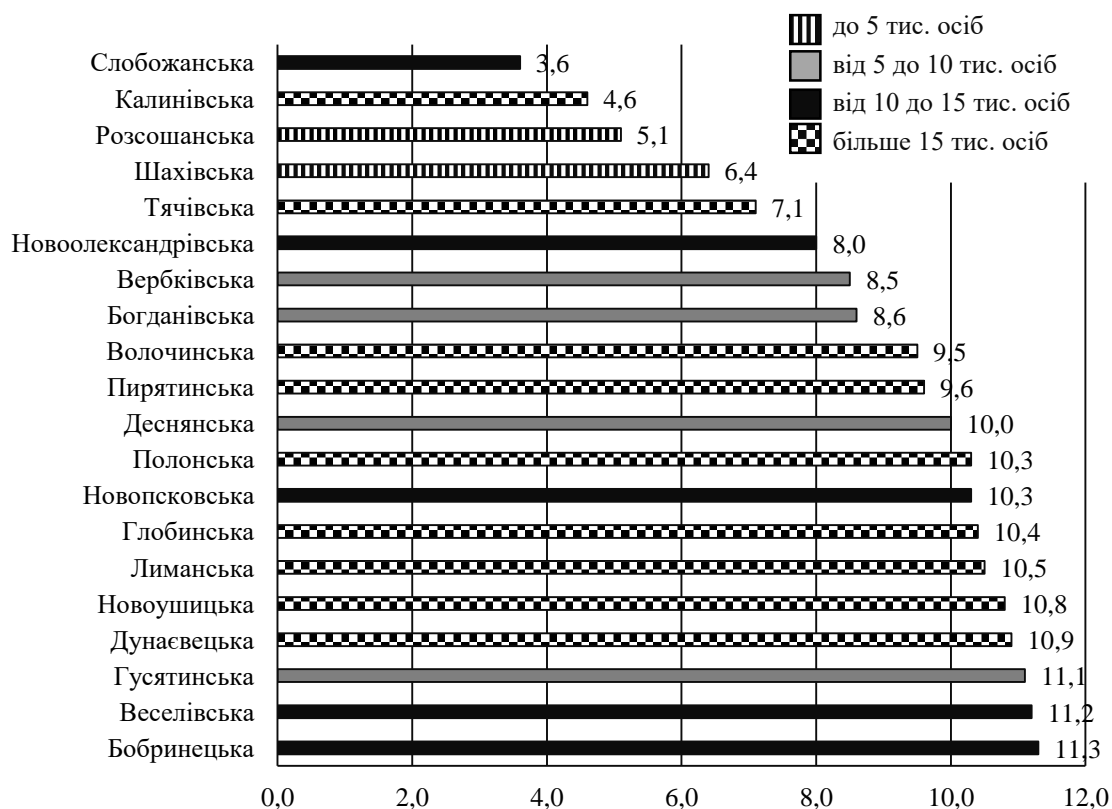

Рис. 3.25. 20 ОТГ з найменшою питомою вагою видатків на утримання апарату управління у фінансових ресурсах ОТГ, % [12]

Таблиця 3.13

Витрати сільських та сільсько-міських гмін Підкарпатського воєводства на апарат управління гміни [124]

Показники	Сільські гміни з населенням:			Сільсько-міські гміни з населенням:		
	до 6 тис. осіб	6-10 тис. осіб	понад 10 тис. осіб	до 10 тис. осіб	10-20 тис. осіб	понад 20 тис. осіб
Максимальний відсоток витрат бюджету гміни на апарат управління, %	20,67	13,57	14,51	11,94	13,86	13,16
Мінімальний відсоток витрат бюджету гміни на апарат управління, %	10,54	8,43	7,71	8,50	7,16	8,26
Середній відсоток витрат бюджету гміни на апарат управління, %	15,90	11,15	9,92	9,77	9,79	9,59
Середні витрати на апарат гміни з розрахунку на 1 мешканця, злотих	416,6	256,1	221,9	268,6	232,8	234,2
Середня частка видатків на апарат гміни в структурі власних поточних доходів гміни, %	42,99	33,87	25,75	29,93	24,88	21,08

При формуванні апаратів управління та оптимального розподілу їх функціональних обов'язків в об'єднаних територіальних громадах України рекомендується використати:

- як шаблон усереднену структуру апарату управління та функції структурних одиниць для кожного із шести типів гмін, змодельовану на основі даних гмін Підкарпатського воєводства;
- інформацію щодо форм організації діяльності та джерел фінансування інших організаційних одиниць, що не входять до складу апарату управління гміни;
- інформацію щодо витрат бюджету гміни на апарат управління та інші організаційні одиниці, зокрема – середнього відсотку витрат бюджету, середніх витрат з розрахунку на 1 мешканця, середньої частки видатків в структурі власних поточних доходів гміни.

Крім того, доречно врахувати основні положення практичного посібника з питань організації роботи органів місцевого самоврядування (3 модуль) ОТГ Асоціації міст України, розробленого у рамках проекту USAID «ПУЛЬС», який містить типові документи, алгоритми дій та зразки рішень місцевих рад і їх виконавчих комітетів, для організації ефективної роботи органів місцевого самоврядування ОТГ [85].

Таким чином, сьогодні в Україні активно реалізується реформа місцевого самоврядування, основана на європейських принципах. Питання залучення інвестицій, створення нового бізнесу, нових робочих місць набуває першочергового значення. Влада стає відкритою, до управління громадою активно залучаються мешканці.

У країні вже проведено фінансову децентралізацію, запроваджено ефективні державні інструменти стимулювання регіонального розвитку, впроваджено систему електронних закупівель, відміняються сотні бюрократичних процедур, що десятиріччями стримували розвиток територій.

У таких умовах сучасна модель господарювання територіальних громад вимагає нових управлінських підходів до процесу стратегічного планування майбутнього розвитку та стратегічної моделі управління загалом, оскільки у ході реформи громади отримали повноваження, ресурси та відповідальність перед мешканцями за формування комфортного та безпечного середовища проживання.

Сталий розвиток територіальної громади обумовлений впливом зовнішнього оточення (соціальні, просторові, інвестиційні умови) та чинників внутрішнього середовища (природно-ресурсні, людські, інформаційні, фінансові, організаційні чинники). Недостатнє фінансування, як правило, не є

первинною проблемою розвитку громади. Частіше бракує якісних ідей і ефективних технологій їх реалізації.

У світі багато вільних інвестиційних ресурсів. Попри те, що Україна перебуває у стані війни, інвестори розуміють, що іншого шансу так дешево зайти на український ринок може і не бути. Важливими умовами налагодження такої співпраці є адекватність і доброчесність позиції місцевої влади.

Пріоритетним напрямком підвищення спроможності об'єднаних територіальних громад стає розвиток позашкільної освіти та неформальних моделей навчання, проведення тренінгів, воркшопів для мешканців громади та реалізація концепція «освіта протягом життя».

3.3 Стратегічні умови місцевого розвитку

У сучасному світі невпинно зростає потреба у середньостроковому плануванні для країн та регіонів, насамперед в Україні це зумовлено реформою децентралізації та зосередженість влади та бюджетів. Одним із механізмів планування є стратегія соціально-економічного розвитку регіону. Стратегія поєднує в собі комплекс цілей та певну схему їх досягнення, яка складається у план реалізації стратегії.

Завдяки запущеним процесам децентралізації саме регіон стає флагманом розвитку державної економіки. Такі зміни відбуваються завдяки перерозподілу повноважень з державних органів до регіональних, а також завдяки створеній у рамках реформи децентралізації можливості для регіонів самостійно розпоряджатися бюджетними коштами. Здійснення цієї зміни часто передбачає формулювання нового плану розвитку регіону. Цілі регіональних стратегій визначаються на основі проблем, що мають вирішальне значення для регіонів. Найрозповсюдженіші труднощі, з якими стикаються регіони у процесі розвитку, наведено на рис. 3.26.

Вивченням даного питання займався Ткачук А.Ф. Він визначав, що складові стратегічного планування є тісно пов'язаними один з одним на етапі розробки, а також, вони щільно взаємодіють у ході виконання стратегій та відповідних регіональних Програм. Вчений проводив короткий аналіз історії становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні, інформацію про спроби реформування системи місцевого самоврядування та аналіз причин невдачі цих спроб, а також про нові концептуальні розробки у царині реформи місцевого самоврядування. Ткачук надав конкретні рекомендації щодо способів врегулювання діяльності місцевої ради та її органів, пояснення щодо застосування законодавства у сфері регуляторних актів [101]. У іншій своїй роботі вчений зазначав, що базуючись на аналізі економічних, соціальних та

політичних процесів у державі можна стверджувати про наростання соціально-економічної диспропорції між регіонами. У регіонах виникають замкнені політико-економічні системи, що розвиваються з яскраво вираженим місцевим інтересом. Це обумовлює формування нових алгоритмів та підходів до реалізації державної регіональної політики [74].

Рис. 3.26. Основні проблеми розвитку регіонів

Крім того, на думку С.А. Нехаєва, принципово необхідно у рамках програм соціально-економічного розвитку регіонів відображати:

- соціальні пріоритети регіону, що дозволить в умовах дефіциту бюджетних ресурсів зосередитися на основних соціальних проблемах, створити організаційні, податкові та законодавчі стимули їх дозволу;
- соціальні нормативи, які роблять можливим планування соціального розвитку регіону, оптимального використання відрахувань до бюджету при укладанні тендерних угод, інвестиційних контрактів, створення великих промислових систем і об'єктів;
- соціальну регіональну політику як систему першочергових заходів адміністрації регіонів, забезпечених ресурсами та спрямованих на розвиток і стабілізацію соціально-економічного стану регіону;

– систему адресних соціальних (в тому числі й інвестиційних програм), реалізація яких можлива без залучення бюджетних ресурсів, наприклад, програма форсованого житлового будівництва при фінансуванні Світового банку, освітні програми, підтримувані міжнародним грантовими організаціями та фондами, програми розвитку регіональних оптових ринків промислових і продовольчих товарів;

– наявність достовірного аналізу тенденцій соціально-демографічного розвитку регіону дозволяє потенційним інвесторам, розробникам і реалізаторам програм розвитку регіону прогнозувати напрямки розвитку регіональних ринків промислових і продовольчих товарів, визначати свої інтереси і, безсумнівно, служить розширенню кола потенційних інвесторів.

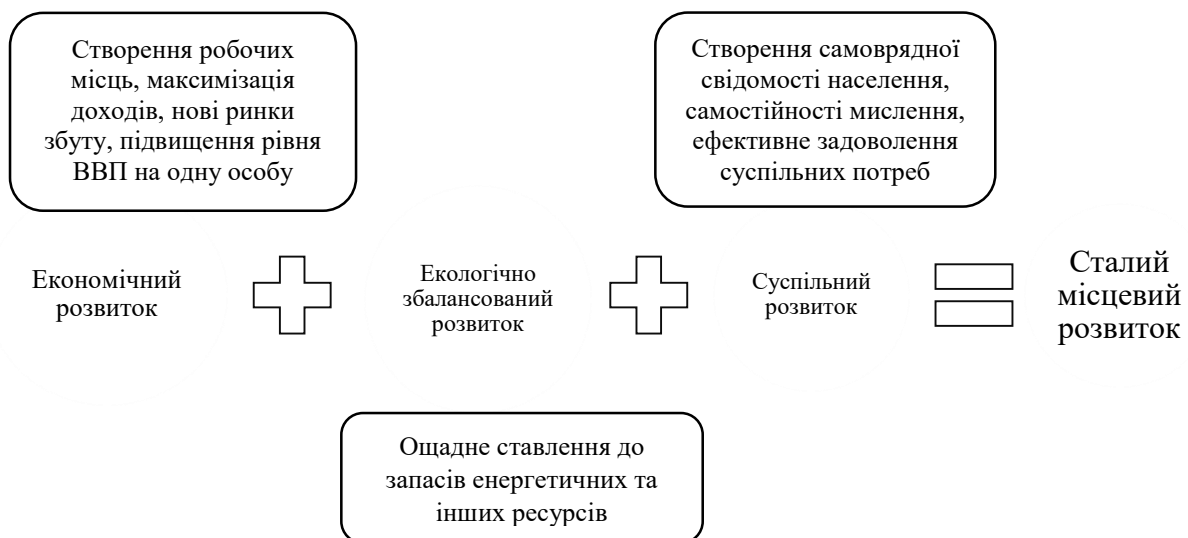

Рис. 3.27. Методологія стратегічного планування сталого розвитку [102]

Принциповою відмінністю аналізу соціально-економічного розвитку регіону від інших видів регіонального аналізу є акцент на відображенні якісних змін в економіці регіону та їх вплив на рівень і якість життя населення. При цьому необхідно враховувати відтворювальний характер функціонування регіональної соціально-економічної системи, наявність зовнішніх і внутрішніх факторів її розвитку.

Основною метою аналізу соціально-економічного розвитку регіону є економічне обґрунтування управлінських рішень, що приймаються в регіоні, спрямованих в остаточному підсумку на поліпшення життя людей. Однак складність і багатосоставність об'єкта аналізу соціально-економічного розвитку регіону передбачає велику кількість підходів і складну структуру його

інструментально-методичного забезпечення, що вимагає подальших досліджень в області його узагальнення та систематизації.

Нормативно-правовою базою для розроблення регіональних стратегій розвитку є Конституція України, Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», Концепція державної регіональної політики, інші відповідні акти Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативні акти органів влади Автономної Республіки Крим, центральних та місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування відповідного регіону [66]. Серед останніх необхідно згадати також Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» від 6 серпня 2014 р. № 385. Окрім того, процесу стратегічного планування безпосередньо стосуються також Бюджетний кодекс України, Закони України «Про державні цільові програми», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про Генеральну схему планування території України», «Про регулювання містобудівної діяльності» та інші нормативно-правові акти.

У кожному регіоні країни реалізується своя стратегія розвитку, на даний момент їх 25. Стратегія кожного регіону відображає особливі потреби території та через формування стратегічних цілей окреслює напрямки розвитку регіону та виділяє основні труднощі, з якими стикається регіон. Оновлення стратегій після її виконання або ж актуалізація має враховувати вищезгадані проблеми [183].

На даний момент соціально-економічний розвиток регіону є однією з центральних функцій та завдань регіональних органів влади. На державному рівні розроблена та затверджена концепція довгострокового соціально-економічного розвитку України на період до 2020 року та сформовано проект Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 року, що є актуалізованою відповідно з ухваленням на Саміті ООН зі сталого розвитку 17 глобальних Цілей сталого розвитку на період до 2030 року [11] Стратегією розвитку України до 2020 та включає 7 стратегічних цілей розвитку держави [97].

До загальноприйнятих аспектів аналізу соціально-економічного становища регіону відносять: населення (чисельність і статеву структуру, чисельність і структура сімей, міграція і розселення), рівень і спосіб життя (основні джерела та рівень доходів, купівельна спроможність, рівень і структура витрат і споживання), соціальна інфраструктура (житло, транспорт і зв'язок, наука, культура й освіта), соціальне неблагополуччя (безробіття, умови праці).

Рівень розвитку регіону змінюється під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. Зовнішні фактори носять загальноекономічний характер і впливають

на соціально-економічний розвиток як всієї держави, так і окремих його територій (регіонів). Даний вид чинників багато в чому залежить від дій (і рішень) органів місцевої влади. Внутрішні чинники грають найважливішу роль для регіону, оскільки за допомогою саме цих чинників надається можливим виявити можливості та внутрішні резерви, які можуть бути використані для досягнення найкращих результатів у соціально-економічному розвитку.

Також, у процесі розробки стратегії також слід враховувати, що:

1) стратегія – це документ, який допомагає регулювати та направляти регіональний розвиток;

2) стратегії можуть враховувати різні інші інструменти, оскільки вони розроблені місцевою владою, бізнес-організаціями та суспільством;

3) стратегії є найбільш активно використовуваним документом і її виконання є обов’язковим на всій території регіону.

Зазначимо, що при плануванні регіональної стратегії також слід брати до уваги наступні негативні тенденції:

– концентрація уваги на локальних вузьких інтересах та відсутність інтеграції у загальний стратегічний план країни;

– нездатність врахувати зміну економічної внутрішньої та зовнішньої кон’юнктури в результаті статичний підхід та директивне прогнозування при формуванні стратегій.

Завдяки реформі децентралізації процеси розвитку регіонів значно прискорилися. У процесі переходу від централізованої влади до влади на місцях органи місцевого самоврядування стикаються з низкою проблем, що потребують вирішення. Саме задля їх вирішення формуються стратегії розвитку регіонів, що враховують індивідуальні особливості територій, регіональні диспропорції, стан соціально-економічного розвитку, а також потреби населення регіону.

Сьогодні в країні є дійсними стратегії розвитку України та регіонів до 2020 року, що реалізуються тією чи іншою мірою у кожній області. Але, оскільки період дії стратегій добігає кінця, процеси стратегічного планування будуть відновлені, для формування нових стратегій розвитку з урахуванням результатів поточного періоду.

Кожна зі стратегій формується відповідно до вищезазначених документів, та має відповідати Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 року № 5/2015 [96], Методиці розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації, що затверджена наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України № 79 від 31.03.2016. Дані нормативно-правові акти містять докладні рекомендації

щодо розроблення регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації, та містять пояснення, що повинен включати кожний розділ Стратегії розвитку. І хоча усі стратегії складаються відповідно до рекомендацій, та мають типову структуру кожна з них має відмінності відповідно до існуючої спеціалізації регіону.

Розглянемо більш детально структури Стратегії регіонального розвитку областей України. Стратегія є проекцією державних та загальноєвропейських підходів до конкретного регіону. Стратегія визначає стартові позиції області, а також систему пріоритетів, які відіграють вирішальну роль у забезпеченні цільового сценарію розвитку області. Задля порівняльного аналізу стратегій розвитку було відібрано наступні показники:

- узгодженість із національними та загальноєвропейськими стратегічними документами;
- стартові позиції та вимірюванні цілі розвитку області згідно державних стратегій;
- наявність цілей та завдань;
- демографічна ситуація, ринок праці;
- розвиток малого та середнього підприємництва;
- сільське господарство;
- розвиток міст та сільських територій;
- екологічна ситуація;
- стратегічні цілі.

З табл. 3.14 видно, що не дивлячись на те, що стратегії розвитку регіонів було складено за єдиним типовим документом, усі вони відрізняються кількістю стратегічних цілей, та висвітленням у стратегії проаналізованих показників, що були відібрані таким чином, щоб охоплювати усі напрямки розвитку регіону.

Переважає кількість регіонів вибирає для себе 3-4 стратегічні цілі розвитку, але подекуди, регіоном відділяється п'ять (Луганська та Волинська області) або навіть шість (Вінницька область) стратегічних цілей. Така кількість цілей хоча і свідчить про бажання регіону розвиватися, але може стати на заваді при виконанні плану реалізації стратегії.

Слід зазначити, що більшість регіонів узгоджує стратегію свого розвитку з національними та загальноєвропейськими стратегічними документами, а також окреслює існуючий стан соціально-економічного розвитку. Слід зазначити, що найбільша кількість регіонів надає значення у своїх стратегіях екологічному та демографічному стану у регіоні, а також сільському господарству. Меншу зацікавленість регіони проявляють, описуючи розвиток малого та середнього підприємництва, розвитку міст та сільських територій.

Таблиця 3.14

Порівняльна характеристика стратегій розвитку регіонів.

Області	Узгодженість із національними та загальноєвропейськими стратегічними документами	Стартові позиції та вимірюванні цілі розвитку області згідно державних стратегій	Демографічна ситуація, ринок праці	Розвиток малого та середнього підприємництва	Сільське господарство	Розвиток міст та сільських територій	Екологічна ситуація	Стратегічні цілі
АРК	данні тимчасово відсутні							
Вінницька область	х		х		х	х	х	6
Волинська область	х	х	х	х	х	х	х	5
Дніпропетровська область	х		х	х	х		х	4
Донецька область	х		х	х		х	х	3
Житомирська область	х	х	х	х	х	х	х	3
Закарпатська область			х				х	4
Запорізька область	х	х			х		х	4
Івано-Франківська область	х	х					х	4
Кіровоградська область	х	х			х	х		3
Київська область	х	х	х	х	х		х	3
Луганська область				х	х		х	4
Львівська область	х	х	х					5
Миколаївська область	х		х	х	х	х	х	3
Одеська область			х					4
Полтавська область	х		х	х	х		х	3
Рівненська область	х	х	х	х			х	3
Сумська область	х	х		х				3
Тернопільська область	х		х		х		х	3
Харківська область	х	х	х	х	х	х		3
Херсонська область	х	х			х			3
Хмельницька область		х	х		х		х	4
Черкаська область	х	х	х				х	4
Чернівецька область	х	х						3
Чернігівська область	х	х	х					3

Кожний регіон має свої особливості, спеціалізацію та напрямки розвитку. Найбільш чітко ці аспекти можуть бути відображені у стратегічних цілях, що сформовані у стратегії розвитку кожної області відповідно до стратегії розвитку України та інших нормативно-правових актів. Таблиця один ілюструє які саме стратегічні пріоритети є найбільш поширеними у регіонах.

Стратегічні цілі регіону є відображенням розвитку регіону та напрямку його розвитку. З табл. 3.15 відстежуються основні напрямки розвитку, які собі вибирали регіони. 21 регіон у тому чи іншому формулюванні ставить собі на меті розвиток людського потенціалу та підвищення якості життя населення. Звісно, кожен регіон у цілях свого розвитку тим чи іншим чином розглядає питання підвищення рівня життя населення. Проте виділення підвищення якості життя населення у окрему стратегічну ціль може свідчити про наявність значних недоліків у цій сфері. Населення відіграє значну роль, адже у регіоні саме воно є рушієм економіки та першим відчуває негативні та позитивні зміни у регіоні.

Також 14 регіонів зазначили для себе таку ціль як розвиток сільських та приміських територій, 9 – формування конкурентоспроможної економіки регіону, 8 – екологічну безпеку а 5 – розвиток туризму. Тож саме ці 5 напрямів можна назвати основними для регіонів України, а пріоритетними для регіонів є людський потенціал та розвиток сіл.

Проте, кожен регіон безперечно має свою специфіку та формує цілі відповідно до власних потреб. Найбільш визначним прикладом може слугувати Луганська область, що ставить на меті відновлення інфраструктури та створення сприятливих умов для життя, а також побудову миру.

Отже, стратегічні цілі є планом розвитку області, створений на основі аналізу поточної ситуації та зосереджений на проблемах і можливостях, що має підвищити рівень життя у регіоні та підвищити рівень соціально-економічного розвитку регіону. Не зважаючи на те, що усі стратегії формуються відповідно до державних методик, рекомендацій, а також низки нормативно правових актів, та деякою мірою повторюють один одного кожна стратегія є відображенням становища регіону та напрямку його розвитку й сформована відповідно до потреб регіону, враховуючи його переваги та можливості.

У процесі виконання плану реалізації стратегії можуть виникнути певні перешкоди. Вчені інституту Брукінгса на прикладі Сполучених Штатів Америки (Чикаго та Північно-східний Огайо) вивчали, як регіони переходять від планування до впровадження, та отримали наступні результати. Майже, як тільки Стратегію буде завершено, природна ентропія, яка при цьому відбувається, часто перешкоджає реалізації Стратегії. Вченими було виділено цілу низку факторів, що перешкоджають реалізації планів та стратегій розвитку регіонів. Розглянемо основні з них:

Таблиця 3.15

Стратегічні цілі регіонального розвитку за областями

Показники	АРК	Вінницька	Волинська	Дніпропетровська	Донецька	Житомирська	Закарпатська	Запорізька	Івано-Франківська	Кіровоградська	Київська	Луганська	Львівська	Миколаївська	Одеська	Полтавська	Рівненська	Сумська	Тернопільська	Харківська	Херсонська	Хмельницька	Черкаська	Чернівецька	Чернігівська
Стратегічні цілі (кількість)		6	5	4	3	3	4	4	4	3	3	4	5	3	4	3	3	3	3	3	3	4	4	3	3
Диверсифікація структури економіки області та покращення діяльності економічних суб'єктів																						х			
Реалізація туристичного потенціалу регіону			х										х									х			
Розвиток соціальної та туристичної сфери області		х																							
Розвиток туристично-рекреаційної сфери									х																
Розвиток сільських територій та навколо міст регіону						х	х	х														х			
Розвиток сільських територій			х	х					х				х			х	х	х	х				х		х
Стійке економічне зростання на основі інноваційного розвитку багатогалузевої економіки					х					х	х			х											
Висока якість життя населення								х			х		х	х											
Розвиток людського потенціалу та соціальна справедливість					х																				
Розвиток людського капіталу та підвищення стандартів життя населення						х													х						
Розвиток людського потенціалу			х																						х
Розвиток людського капіталу				х			х		х						х	х	х	х					х		
Створення сприятливих умов для життя та побудова миру												х													
Забезпечення безпеки життєдіяльності населення області		х																							
Розвиток та збереження населення																					х			х	
Забезпечення гідних умов життя та екологічної безпеки															х						х		х		
Екологічна безпека та збереження довкілля		х					х	х													х		х		
Збереження та розвиток територій											х			х											
Відновлення критичної інфраструктури та послуг												х													
Розвиток підприємництва на інноваційній основі як основа сталого економічного розвитку																					х			х	

Показники	АРК	Вінницька	Волинська	Дніпропетровська	Донецька	Житомирська	Закарпатська	Запорізька	Івано-Франківська	Кіровоградська	Київська	Луганська	Львівська	Миколаївська	Одеська	Полтавська	Рівненська	Сумська	Тернопільська	Харківська	Херсонська	Хмельницька	Черкаська	Чернівецька	Чернігівська
Економічне відновлення та перехід до сталого розвитку												x													
Розвиток культури, науки, соціальної сфери як основа розвитку людського капіталу та трансформації інституційного середовища																							x		
Ефективне управління місцевим розвитком												x			x					x					
Конкурентоспроможність економіки та зростання ВРП																				x					
Підвищення конкурентоспроможності області та забезпечення стійкого економічного зростання					x					x			x		x				x				x		x
Формування конкурентоспроможної та інноваційної економіки							x																		
Зменшення територіальних диспропорцій у якості життя та поліцентричний розвиток				x																x					
Розвиток економічного потенціалу									x							x	x	x							
Забезпечення росту регіонального потенціалу (вирішення наскрізних проблем)										x												x			
Місцева енергетика			x																						
Нова промисловість			x																						
Залучення інвестицій та розвиток міжнародних відносин		x						x																	
Розвиток місцевого самоврядування. Децентралізація влади та міжбюджетних відносин		x																							
Відкриті кордони													x												
Територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток					x					x															

По-перше, перехід від планування до впровадження часто вимагає створення нових організаційних структур. Хоча планування, як правило, здійснюється спеціальним керівним комітетом за підтримки наукових утворень таких як університети чи інститути, реалізація вимагає створення «відповідальної організації», яка має володіти планом та здатна мобілізувати ресурси, необхідні для його виконання.

Здебільшого цим займаються організацій економічного розвитку, оскільки вони вже працюють у сфері економічного розвитку та часто мають ресурси для підтримки зусиль щодо імплементації. Проте у рамках цих організацій нові ініціативи часто конкурують за ресурси за допомогою встановлених програм, а також за підтримку членів ради, які віддають перевагу більш традиційним підходам та відпрацьованим напрямкам.

Крім того, практична робота з виконання плану, як правило, потрапляє на робочі групи, орієнтовані на окремі частини плану. Ці робочі групи майже завжди включають нових партнерів, які не входили до процесу планування, і які визначають головним чином свій конкретний фрагмент плану, подальше розповсюдження власності та розуміння оригінального плану.

У результаті, коли фокус рухається від планування до впровадження, і коли робота розширюється, стає все важче рухатися в тому ж напрямку.

Другим фактором вчені інституту Брукінгса виокремили – лідерство. Більшість регіональних ініціатив щодо економічного розвитку покладаються великою мірою на волонтерів, які, як правило, приходять і йдуть, особливо під час переходу від планування до впровадження.

Інколи у рамках реалізації Стратегії створюється простір для нових партнерів з особливими навичками та ресурсами, необхідними для реалізації плану чи Стратегії. Але, все ж таки більша частина з цілей та завдань виконується добровольцями чи іншими працівниками, які несуть значну відповідальність та мають зобов'язання в інших місцях.

Більшість членів ради звільняють після закінчення терміну. Після кількох циклів лідери йдуть, організаціям легко буде знехтувати оригінальним планом, а проекти, що потребують довгострокових інвестицій, втрачаються серед конкуруючих пріоритетів.

Третім чинником є зміна умов. Жоден окремий план не може охопити все, що має відношення до регіонального зростання, і всі плани втрачають свою актуальність, коли змінюються умови. Отже, навіть найкращі плани є неповними з самого початку, і, як правило, вони мають період напіврозпаду на рік-два. У результаті потрібно вдосконалювати та оновлювати плани та стратегії.

Уточнення та оновлення плану слід довірити науковим організаціям, які здійснюють нагляд за впровадженням Стратегії. Однак до того часу, коли

очевидно, що Стратегія втрачає свою актуальність, більшість основних організацій стають настільки занурені в свої зусилля з реалізації, що вони не мають ні часу, ні можливостей для іншого тривалого процесу планування. Отже, для цієї мети часто формується черговий спеціальний керівний комітет з розробки Стратегії.

Якщо наступний етап планування спирається на попередній, він може розвиватися. Але якщо він ігнорує те, що прийшло раніше, а що вже існує, це може фактично перешкоджати поточній роботі.

У рамках регіонів по всій країні проводяться інноваційні зусилля для вирішення цих проблем. Наприклад, у багатьох регіонах щорічно проводять збори ключових зацікавлених сторін для ознайомлення з прогресом, відзначення успіхів та визначення пріоритетів розвитку на майбутній рік.

Щоб зберегти свої Стратегії релевантними, коли змінюються умови, деякі регіони, уникають офіційного письмового плану та постійно вдосконалюють свої плани, коли робота розгортається, дозволяючи їм скористатися новими можливостями, які можуть виникнути.

Ці інноваційні зусилля дозволяють завершити процес трансформації практики економічного розвитку [165].

Таким чином, перешкоди, що виникають у процесі реалізації стратегії, можуть звести нанівець усі процеси планування та завадити виконанню стратегічних цілей. Але, моніторинг та послідовність, а також підпорядкованість усіх виконавців одному керівнику може мінімізувати дані ризики.

ПІСЛЯМОВА

Досвід розвинених країн демонструє велике розмаїття моделей та інструментів забезпечення економічного зростання. Водночас в умовах турбулентності світової економіки найбільш вдалий досвід демонструють економіки, які розвиваються за принципом від потужних регіонів до потужної країни, вдало інтегруючи локальні конкурентні переваги економічного зростання із грамотною політикою їх підтримки за рахунок розвитку відповідної інфраструктури, фінансування наукових досліджень та інноваційних розробок, використання інкубаційних та протекціоністських інструментів. Кращий досвід свідчить, що подібна підтримка носить програмно-плановий характер з акцентом на проектно-конкурсні інструменти та орієнтована не на диктування умов зверху, а на підтримку та мультиплікацію потужності локальних ініціатив, заснованих на конкурентних перевагах.

Відбудова національної моделі економічного зростання в Україні має орієнтуватися на максимальне залучення кращих практик країн світу та адаптацію інноваційних моделей розвитку конкурентних переваг з орієнтиром на розвиток інститутів інфраструктурного забезпечення реалізації інновацій та сприяння розвитку малого та середнього бізнесу, як ключового драйверу економічного розвитку. В умовах високої конкуренції глобальних корпорацій на світовому ринку така стратегія для України є найбільш реалістичною.

Зміна моделі технологічного укладу та формування економічної моделі інтелектуального типу визначає перегляд ролі соціальної сфери. Перед регіонами постає завдання не тільки відновлення соціальної інфраструктури, а й забезпечення її інтелектуалізації, орієнтації на генерування соціальних інновацій типовими інститутами соціальної сфери. Орієнтація соціальної інфраструктури на створення комфортних умов існування мешканців перетворюється на конкурентний чинник розвитку території. Фокусування системи середньої освіти на пріоритети соціально-економічного розвитку локальних територій забезпечує продукування культурних інновацій та формує середовище для розвитку відповідних типів економічної активності. Поступова деградація індустріально-орієнтованої системи освіти, яка існувала за радянських часів, у вигляді значної природничої орієнтації навчання та великої кількості індустріально-технічних позашкільних закладів, загострює питання адаптації освітньої системи до потреб інтелектуальної економіки, розвитку креативності та м'яких навичок та врахування потреб не тільки цільової групи, а й забезпечення освітніх сервісів для старших вікових груп мешканців території.

Розвиток медичної інфраструктури також потребує посилення акцентів на оздоровчо-профілактичній роботі з використанням можливостей, що надають

технології телемедицини та інноваційні методи дистанційного персоніфікованого електронного моніторингу стану здоров'я людини.

Загалом трансформація системи соціальних та адміністративних сервісів формує передумови змістовного наповнення добробуту мешканців. Важливим завданням у цьому напрямку є зменшення інституційної замкненості усіх секторів соціальної сфери, яка сформувалася в умовах поступової деградації інфраструктурних секторів протягом тривалого часу. Завданням, яке потребує розв'язання, є забезпечення максимальної відкритості та доступності сервісів, що надають всі без виключення інститути соціальної сфери та сфери адміністративних послуг. Від послідовності зусиль, спрямованих на розв'язання проблеми відкритості, у значній мірі буде залежати успішність економічного розвитку територій. Окремі приклади успішного розвитку об'єднаних територіальних громад свідчать, що наслідком посилення відкритості інститутів соціальної та адміністративної інфраструктури є не тільки істотне зростання рівня добробуту, а й досить швидка зміна менталітету та поведінкових моделей мешканців, залучення їх до процесів продукування та підтримки соціальних та економічних інновацій.

Формування умов розумного зростання, як на рівні національної економіки, так і на рівні окремих територій потребує відповідних змін просторової моделі економіки. Розвиток теорій розміщення продуктивних сил визначається надзвичайною вагою. Індустріально орієнтована модель просторового розвитку, що формувалася в Україні, потребує трансформації. Причина тому не тільки відсутність належної уваги проблемам просторового планування з часів СРСР, через причини економіко-політичного характеру, а й зміна ролі та ваги чинників економічного розвитку, зміна технологічних вимог та форм організації бізнесу, розвиток систем комунікації. Накопичення цих проблем загостило необхідність переорієнтації просторової моделі розвитку територій з пріоритету розміщення виробничого капіталу на пріоритети людського капіталу, вага якого істотно зростає в умовах сьогодення. Вибір стратегічних пріоритетів територіального розвитку в сучасних умовах є необхідним, але у певній мірі умовним без сформованої системи просторового планування. Розв'язання цієї проблеми є важливим викликом стратегування регіонального розвитку національної економіки на період після 2020 року.

Автори монографії з великим бажанням та натхненням узагальнювали досвід, практики та інструменти місцевого зростання, розуміючи, що національна економічна наука та практика знаходиться на початку великого шляху реформ і створення оптимістичного бачення майбутнього України.

Автори будуть вдячні за будь-які коментарі та пропозиції щодо змісту та структури монографії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України : Закон України від 28.12.2014 №914-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon3.rada.gov.ua/laws/show/79-19.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства : Закон України №320-19 від 9 квітня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon3.rada.gov.ua/laws/show/320-19.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо організації проведення перших виборів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів : Закон України № 676-19 від 4 вересня 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/676-19.
4. Про внесення змін до Податкового кодексу та деяких інших законів України щодо податкової реформи : Закон України від 28.12.2014 №71-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon3.rada.gov.ua/laws/show/71-19.
5. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon517.rada.gov.ua/laws/show/157_80502.
6. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 року № 214 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF.
7. Про затвердження перспективного плану формування територій громад : Розпорядження Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/find/>.
8. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 02.08.2017, підстава 2119-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.
9. Про освітній округ : Положення затверджено постановою КМУ №79 від 20.01.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/777-2010-%D0%BF>.
10. Про освіту : Закон України № 2145-19 від 05.09.2017 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
11. Про регулювання містобудівної діяльності : Проект Закону про внесення змін до Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61676.
12. 20 лідерів ОТГ та що є визначальним критерієм для сталого розвитку громад, дослідження спроможності громад від Яніни Казюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : decentralization.gov.ua/news/5981.

13. Аналітичний центр «CEDOS» [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.cedos.org.ua.
14. Антоненко И.С. Опыт государственной поддержки бизнес-инкубаторов в странах АТР // Инно-вационное обновление социального сектора экономики: перспективы и последствия : материалы XIV Кондратьевских чтений. – М., 2006. – С. 349–357.
15. Антонюк Г. Кластери як ключ до розвитку сільського господарства / Г. Антонюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://socrates.vsau.org/repository/getfile/3613.pdf>.
16. Асоціація міст України Практичний посібник з питань формування спроможних територіальних громад [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://oda.zt.gov.ua/images/golovna/ob_ter_gromad/posibnik_gromadi.pdf
17. Баймуратов М.А. Роль международных стандартов местного самоуправления в формировании компетенции публичной самоуправленческой власти / М.А. Баймуратов, В.А. Григорьев. – Одесса : ФЕНИКС, 2003. – 160 с.
18. Бакуменко В. Аналіз проблемного поля державного управління / В. Бакуменко, С. Кравченко // Проблеми й тенденції розвитку галузі науки «Державне управління» в Україні : від теорії до практики : зб. матеріалів симп. за міжнар. участю / за заг. ред. О. Ю. Оболенського, С. В. Сьоміна, С. В. Загороднюка. – К. : Вид-во НАДУ, 2007. – С.46-49.
19. Барановська Т.М. Державна політика розвитку територіальних громад в Україні : дис. канд. наук з держ. уп-ня : 25.00.02 – механізми державного управління / Т.М. Барановська ; Національна академія державного управління при Президентові України Харківський регіональний інститут державного управління. – Харків, 2016. – 261 с.
20. Безоплатно, але не задарма. Що не так з міжнародною допомогою Україні // Vox Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : qoo.by/3NOZ.
21. Бердинських Х. Мішель Терещенко, європейський мер українського Глухова, розповідає, як перетворить провінційне місто в кейс для всієї країни / Х. Бердинських // Новое Время [Електронний ресурс]. – Режим доступу : qoo.by/3HKK.
22. Бжуска Я. Розумна спеціалізація регіону / Я. Бжуска, Я. Пика // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – № 749 : Логістика. – С. 362–366.
23. Близько 30% проектів, поданих областями на фінансування з Державного фонду регіонального розвитку, не відповідають необхідним умовам [Електронний ресурс]. – Режим доступу : decentralization.gov.ua/news/1795.
24. Боковикова Ю.В. Природні ресурси – ресурси розвитку територіальних громад / Ю.В. Боковикова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : qoo.by/3J8V.
25. Вдовенко Л.О., Вдовенко О.С. Роль і місце малого підприємництва в національній економіці. [Електронний ресурс]: Онлайн конференція

- «Науковий потенціал світу (економічні науки)». – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/24_NPM_2010/Economics/71258.doc.htm.
26. Ведерникова І. Академик Владимир Нудельман: «Хочется дожить до настоящих реформ и людей нового качества» / І. Ведерникова // ZN,UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу : qoo.by/3NAw.
 27. Визначено ТОП-5 областей за формуванням спроможних територіальних громад [Електронний ресурс]. – Режим доступу : qoo.by/3JcZ.
 28. Гальчинська О. А. Мобілізація громади на підтримку дітей та сімей. Тренінговий модуль з підготовки тренерів / О. А. Гальчинська, О. Ю. Герасимова, Т. Клаф, Н.М. Комарова. – К. : Фенікс, 2010.– 80 с.
 29. Головне управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : kh.ukrstat.gov.ua.
 30. Гриневич Л. 25 % працездатного населення міст обласного значення та ОТГ працюють у сфері освіти / Л. Гриневич [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/index.php/en/news/usi-novivni-novini-2017-11-23-liliya-grinevich-25-praczezdalnogo-naseleण्या>.
 31. Губская Н.В. Социальные инновации в условиях экономического кризиса [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/901/918>.
 32. Гудзь М. В. Проблеми та перспективи розвитку регіональних кластерів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4231>.
 33. Двоє нідерландців облаштували розсадник під Житомиром і не збираються повертатися у Європу // КонтактиUA [Електронний ресурс]. – Режим доступу : kontrakty.ua/video/4376/1.
 34. Демографічний прогноз в Україні до 2060 року [Електронний ресурс]: Офіційний веб-сайт Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України. – Режим доступу : <http://www.idss.org.ua/>.
 35. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
 36. Децентралізація влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua/gromada>.
 37. Дзюблюк О. В. Активізація банківського кредитування малого та середнього бізнесу в системі заходів із подолання фінансово-економічної кризи // Світ фінансів. – 2017. – №. 3. – С. 7-13.
 38. Діяльність церкви, армії та громадських організацій схвалюється найбільше [Електронний ресурс]. – Режим доступу : qoo.by/3Jw9.
 39. Довідка про міжнародну технічну допомогу Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : qoo.by/3NOB.
 40. Дослідження Центру соціальних інновацій Стенфордської школи бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.gsb.stanford.edu/faculty-research/centers-initiatives/csi/defining-social-innovation>.

41. ДСТУ Б Д.2.1-Х-20ХХ «Особливості визначення вартості проектування містобудівної документації» / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dipromisto.gov.ua/files/NMD/Nastanova_VartistMBD_1Red.pdf.
42. Електронна система охорони здоров'я eHealth : Статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://portal.ehealth-ukraine.org/#statistic>.
43. З 2018 року 5% ренти на видобуток газу і нафти надійдуть до місцевих бюджетів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : prm.ua/67121.
44. Заставецька Л. Системи розселення і геопросторові проблеми вдосконалення адміністративно-територіального устрою України / Л. Заставецька. – Тернопіль : Видавничий центр ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – 332 с.
45. Звіт LEED Forum on Social Innovations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/cfe/leed/Forum-Social-Innovations.htm>.
46. Звіт про результати дослідження успішності об'єднання територіальних громад [Електронний ресурс]. – Режим доступу : goo.gl/huo16z.
47. Зленко С. Довіра соціальним інституціям / С. Зленко // Київський міжнародний інститут соціології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : qoo.by/3Jw0.
48. Зубко назвав інструменти залучення інвестицій в громади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua/news/7405>.
49. Іващенко А. І. Аналіз проблем розвитку малого і середнього бізнесу в Україні. – 2016. С. 45-49.
50. Ільченко Н. Економічний розвиток громади : контекст та практика (досвід Канади) / Н. Ільченко, Р. Жиленко // Економічний розвиток громади. – 2006. – № 2. – С. 35-40.
51. Інвестиційний потенціал об'єднаних територіальних громад Харківської області / Харківський ВП Установи «Центр розвитку місцевого самоврядування». – Харків : ТОВ «Мульти Прес», 2017. – 48 с.
52. Касперович А. Ю. Перспективы использования социокультурного подхода в исследовании социального взаимодействия в местных сообществах // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. – 2008. – Вип. 14. – С. 446-452.
53. Кластери як інструмент регіонального розвитку : матеріали науково-практичного семінару (м. Феодосія, 16–20 липня 2012 р.) / За ред. проф. В.В. Мамонової. – Х. : ХарПІ НАДУ, 2012. – 115 с.
54. КМІС: у травні користувались інтернетом майже дві третини дорослих українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : qoo.by/3LqV.
55. Концепція державної регіональної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/341/2001>
56. Концепція реформи фінансування системи охорони здоров'я [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1013-2016-%D1%80/page#n8>.

57. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon3.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#n8.
58. Краєзнавчі шляхи Слобожанщини : збірник інформаційно-методичних матеріалів / О.В. Коваль, Т.П. Коваль, Л.О. Слиш. ; упоряд. І.В. Желєзнова. – Харків, 2016. – 70 с.
59. Крат М. Управління спроможними територіальними громадами. Досвід Польщі : інформаційно-аналітичне видання / М. Крат, О. Софій. – Львів : ГО «Європейський діалог», 2016. – 90 с.
60. Кретцман Д. Розбудова громад за рахунок внутрішніх ресурсів. Шлях до відкриття й мобілізації ресурсів громади : переклад з англійської ; Д. Кретцман, Д. Макнайт. – К. : Четверта хвиля, 2006. – 256 с.
61. Криштоп Т. Просторове планування як інструмент розумного зростання ОТГ / Т. Криштоп, І. Войко, Л. Чижевська // Стратегія розвитку. – 2017. – № 3. – С. 48-51.
62. Лапин Н. И. Социокультурный подход и социетально-функциональные структуры / Н. И. Лапин // Социс. – 2000. – № 7. – С. 7-12.
63. Лисенко Л. В. Партнерська модель управління соціально-економічним розвитком сільських територій: сутність і умови формування / Л. В. Лисенко // Державне управління : удосконалення та розвиток [Електронний ресурс] : електрон. наук. фах. вид. – 2010. – № 8. – Режим доступу : www.dy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=166.
64. Лібанова Л. Україна: глибина нерівності / Л. Лібанова / Дзеркало тижня. – 2016.
65. Людмила Немикіна розповіла про зміни порядку проведення обласного конкурсу міні-проектів «Разом в майбутнє» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : qoo.by/3JoT.
66. Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України № 224 від 29.07.2002 р. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
67. Минеева Т.В. Бизнес-инкубатор как один из наиболее эффективных инструментов поддержки и развития предпринимательства // Вісник АГТУ. – 2007. – №2(37). – С. 230-236.
68. Михненко А. М. Сучасні інноваційні підходи до управління суспільним розвитком / А. М. Михненко, В. Д. Бакуменко, С. О. Борисевич // Проблеми трансформації системи державного управління в умовах політичної реформи в Україні : матеріали наук.-практ. конф. / за заг. ред. О. Ю. Оболенського, В. М. Князева. – К. : Вид-во НАДУ, 2006. – Т. 1. – С. 342-344.
69. Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua>.

70. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/>
71. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10 січня 2018 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : goo.gl/GrPN3w.
72. Моніторинг фінансової спроможності 159 ОТГ за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : qoo.by/3LeH.
73. Національний інститут стратегічних досліджень. Автономізація університетів як складова реформи вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/895/>.
74. Нова державна регіональна політика / В.С. Куйбіда, О.М. Іщенко, А.Ф. Ткачук, В.В. Толкованов та ін. – К.: Крамар, 2009. – 232 с.
75. Об'єднаним громадам законодавчо нададуть можливість планувати комплексний просторовий розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу : decentralization.gov.ua/news/5442.
76. Організація Об'єднаних Націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/index.html>
77. Основи сталого розвитку територіальної громади : навч. посіб. / авт. кол. : І. Р. Залуцький, Р. Л. Брусак, Б. М. Шевчук та ін. ; за заг. ред. І. Р. Залуцького. – К. : НАДУ, 2008. – 64 с.
78. Пальчук В. Реформування галузі охорони здоров'я в Україні : створення госпітальних округів у регіонах / В. Пальчук // Україна : події, факти, коментарі [Електронний ресурс]. – 2017. – №4. – С. 39-50. – Режим доступу : goo.gl/XDwGbK.
79. Пігуль Н.Г. Соціальна інфраструктура: функціональне призначення та особливості розвитку / Н.Г. Пігуль // Економічний аналіз. – 2014. – Том 16. – №1. – С. 117-122.
80. Підгуйко О.О. Формування моделі розвитку територіальної громади на основі сучасних підходів : теоретичні та практичні аспекти / О.О. Підгуйко // Державне будівництво. – 2011. – №1.
81. Підкуйко О.О. Концептуально-понятійні основи забезпечення розвитку територіальної громади / О.О. Підкуйко // Науковий вісник Академії муніципального управління : зб. наук. пр. – К. : Вид.-поліграф. центр Акад. муніцип. упр., 2012. – Вип. 4. – С. 339-345.
82. Планування розвитку територіальних громад. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування / Г. Васильченко, І. Парасюк, Н. Єременко / Асоціація міст України. – К. : ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. – 256 с.
83. Показники структурної статистики по суб'єктах господарювання з розподілом за їх розмірами / Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

84. Портер Майкл Э. Конкуренция: Пер. с англ. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2005. – 608 с.
85. Практичний посібник з питань організації роботи органів місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад : 2-ге в-ня / Асоціація міст України. – К. : 2016. – 45 с.
86. Практичний посібник з питань формування спроможних територіальних громад [Електронний ресурс]. – Режим доступу : qoo.by/3LOL.
87. Промислова політика як чинник післякризового відновлення економіки України: аналіт. доп. / О.В. Собкевич, В.Г. Савенко, А.І. Сухоруков, А.В. Шевченко, та ін. ; за заг. ред. Я.А. Жаліла. – К. : НІСД, 2012. – 41 с.
88. Реалізація проектів за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку станом на 01.01.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : qoo.by/3IIN.
89. Рейтинг найдорожчих брендів світу – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : qoo.by/3Lps.
90. Рекун Г. П. Людський капітал як фактор розвитку підприємництва в об'єднаних територіальних громадах / Г. П. Рекун, Ю. І. Прус // Проблеми та перспективи розвитку підприємництва : Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (10 листопада 2017 р.). – Харків : ХНАДУ, 2017. – С. 131-133.
91. Рівень безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, віковими групами та місцем проживання у 2016 році [Електронний ресурс]: Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/rp/eans/eans_u/rbrn_rik16_u.htm.
92. Родченко В.Б. Вплив реформи фіскальної децентралізації на місцеві бюджети / В.Б. Родченко, Ю.І. Прус // Соціальна економіка. – 2016. – №1. – С. 59-68.
93. Родченко В.Б. Міські комплекси України : чинники та умови організації регулювання соціально-економічного розвитку : монографія / В.Б. Родченко ; НАН України, Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2012. – 404 с.
94. Сачук Т.В. Основы территориального маркетинга : монография / Т.В. Сачук. – Петрозаводск : изд. Карельского научного центра РАН, 2004. – 202 с.
95. Семигіна Т. Модель соціального планування на місцевому рівні / Т. Семигіна // Наукові записки НаУКМА. – Т. 59 : Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – 2006. – С. 61-67.
96. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>.
97. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ua.undp.org/content/ukraine/doc/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf.

98. Тимченко О. І. Проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва в регіонах України // Ефективна економіка. – 2015. – №.6. – С. 56-61
99. Ткачук А. Місцеве самоврядування та децентралізація / А. Ткачук. – К. : ТОВ «Софія», 2012. – 120 с.
100. Ткачук А.Ф. Внутрішні та зовнішні ресурси для розвитку громади або Чому брак грошей не є первинною проблемою громади? (навчальний модуль) / А. Ткачук, М. Дацишин. – К. : ІКЦ «Легальний статус», 2016. – 152 с.
101. Ткачук А.Ф. Стратегічне планування у громаді (навчальний модуль) / Анатолій Ткачук, Василь Кашевський, Петро Мавко. – К. : ІКЦ «Легальний статус», 2016. – 96 с.
102. Ткачук А.Ф. Стратегічне планування у громаді (навчальний модуль) / А. Ткачук, В. Кашевський, П. Мавко. – К. : ІКЦ «Легальний статус», 2016. – 96 с.
103. Ткачук І., Кропельницька С., Петруняк А. Т48 Організація виробництва за кластерною моделлю / Навчальний посібник. – Івано-Франківськ : Видавництво «Плай» ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2009. – 280 с.
104. Томашевська О.А. Теоретичні засади розміщення продуктивних сил і регіональної економіки / О.А. Томашевська // Агросвіт. – №5. – 2012. – С. 17-23.
105. Тривалість життя пов'язана з роботою на пенсії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : qoo.by/3JvR.
106. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку. – Львів : Кальварія, 2017. – 168 с.
107. Федоренко В. Г. Концепція кластерної політики в Україні / В. Г. Федоренко, А. М. Тугай, А. Ф. Гойко, В. Б. Джабейло // Економіка та держава. – 2008. – № 11. – С. 5-15. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2008_11_4.
108. Федулова Л.І. Соціальні інновації в системі соціально-економічних відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/3.2008/%D1%F2%F0%E0%ED%E8%F6%FB%20%E8%E7%2060-74.pdf/>.
109. Формування системи розвитку сільських територій на засадах підприємництва, саморегулювання та державного управління / Є. І. Ходаківський, Т. М. Ратошнюк, Л.Л. Капітула, М. Ф. Плотнікова // Подільський вісник : сільське господарство, техніка, економіка. – 2016. – Вип. 25. – С. 158-170.
110. Харківська область у 2016 році : статистичний щорічник ; за ред. О.Г. Мамонтової. – Харків : Головне управління статистики у Харківській області, 2017. – 485 с.
111. Цілі сталого розвитку 2016-2030 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholitia/tsili-staloho-rozvytku>.
112. Цілі сталого розвитку до 2030 року [Електронний ресурс]: Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – Режим

- доступу : <http://me.gov.ua/Documents/Download?id=22e86f94-a9dd-421e-adcb-e38748a4b7cb>.
113. Цілі сталого розвитку ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.
 114. Черенько Л.М. Рівень життя населення України / Л.М. Черенько. – К.: Видавництво «Консультант», 2006. – 428 с.
 115. Чечель О.М. Державне управління в економічній сфері / О.М. Чечель. – Вінниця: Нілан, 2015. – 371 с.
 116. Чикаренко І. Кластерний підхід в управлінні економічним розвитком муніципального утворення / І. Чикаренко // Державне управління та місцеве самоврядування : збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 4 (7).
 117. Шевченко А.В. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України / О.В. Собкевич, А.І. Сухоруков, А.В. Шевченко та ін.; за ред. Жаліла Я.А. – К. : НІСД, 2013. – 71 с.
 118. Що таке сталий розвиток? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : stalo.delo.ua/novyny/viznachennya.html.
 119. Якісна транспортна мережа – економічний розвиток територій. Дорожній експеримент в Україні сприяє відновленню шляхів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : decentralization.gov.ua/news/5465.
 120. Якою має бути модель управління об'єднаної територіальної громади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : issuu.com/irf_ua/docs/dp-2015-20.
 121. Barca, F., McCann, P., & Rodríguez-Pose, A. (2012). The case for regional development intervention: place-based versus place-neutral approaches. *Journal of Regional Science*, 52(1), 134–152.
 122. Bashshur R., Shannon G., History of Telemedicine: Evolution, Context, and Transformation, Mary Ann Liebert; 2009.
 123. Bergman, Edward M., Feser Edward J. Industrial and Regional Clusters: Concepts and Concepts and Comparative Applications. Web Book in Regional Science & Morganton, WV: Regeonal Research Institute, West Virginia University, 1999.
 124. Biuletyn Informacji Publicznej [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bip.gov.pl.
 125. Blind, K. (2012). The influence of regulations on innovation: A quantitative assessment for OECD countries. *Research Policy*, 41(2): 391-400.
 126. Blind, K., Gauch, S. (2016) Breaking the monolith - differences in ascribed relevance of different standards types in different research contexts. Workshop on Standardisation and Networks, Aachen pp. 119-128.
 127. Boarini R. Alternative Measures of Well-Being / R. Boarini, A. Johansson, M. Mira. – Paris: Organization for Economic Cooperation and Development, 2006. - 193.
 128. Carlin, W.; Soskice, D. (2016) Macroeconomics: Imperfections, Institutions & Policies. Oxford University Press: Oxford.

129. Coffano, Monica/Foray, Dominique, (2014): The Centrality of Entrepreneurial Discovery in Building and Implementing a Smart Specialisation Strategy, *Scienze Regionali*, Vol. 13/1, pp. 33-50.
130. Communication from the commission to the council and the European parliament on information and communication technologies in development – the role of ICTS in EC development policy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/europeaid/communication-commission-council-and-european-parliament-information-and-communication-technologies_en.
131. COSME. Europe's programme for small and medium-sized enterprises. [Електронний ресурс]: Офіційний веб-сайт European Commission. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/growth/smes/cosme_en.
132. Crafts, N., 2016. Regulation and productivity performance. *Oxford Review of Economic Policy*, 22(2): 186-202.
133. David Wolf. Social Capital And Cluster Development In Learning Regions. – 2001.
134. Delanty G. Community / G. Delanty. – London and New York: Routledge, 2010. – 205 p.
135. Docherty D (2016) How small businesses can collaborate with universities? *Theguardian*, December 9th. <http://www.theguardian.com/small-business-network/2013/dec/09/small-business-collaborate-university>.
136. Edler, J. (2013). Review of Policy Measures to Stimulate Private Demand for Innovation. Concepts and Effects.. MIOIR-NESTA: Manchester/London.
137. EU Ministerial Declaration, eHealth 2003 [Електронний ресурс] / High Level Conference, Brussels 22 May 2003. – Accessed mode : [http:// europa. eu. int/ information_ society/ eeurope/ ehealth/ conference/ 2003/ index_ en. htm](http://europa.eu.int/information_society/eeurope/ehealth/conference/2003/index_en.htm); [http:// ec.](http://ec.europa.eu/eip/ageing/library/europe-2020-strategy-smart-sustainable-and-inclusive-growth_en)
138. EUROPE 2020 A strategy for smart, sustainable and inclusive growth [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/eip/ageing/library/europe-2020-strategy-smart-sustainable-and-inclusive-growth_en.
139. European Cluster Excellence Scoreboard https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/cluster_it.
140. European Commission's Staff Working Document SEC 2637 'The concept of clusters and cluster policies and their role for competitiveness and innovation: Main statistical results and lessons learned', including its glossary, available at [http://bookshop. europa.eu/en/the-concept-of-clusters-and-cluster-policies-and-their-role-for-competitiveness-and-innovation-pbNBNA23591/](http://bookshop.europa.eu/en/the-concept-of-clusters-and-cluster-policies-and-their-role-for-competitiveness-and-innovation-pbNBNA23591/).
141. Foray, D. (2015). Smart specialisation : opportunities and challenges for regional innovation policy. Abingdon: Routledge. <https://www.routledge.com/Smart-Specialisation-Opportunities-and-Challenges-for-Regional-Innovation/Foray/p/book/9781138776722>.
142. Frenz, M., Lambert, R. , (2012) Innovation Dynamics and the Role of the Infrastructure, Report on a research and evidence analysis

- for the Innovation Infrastructure Project. Report on a research and evidence analysis for the Innovation Infrastructure Project: London.
143. Gawer M, Cusumano MA (2016) How companies become platform leaders. MIT Sloan Management Review. <http://sloanreview.mit.edu/article/how-companies-become-platform-leaders/>.
 144. Global E-Learning Market Outlook (2014-2022) // PR Newswire, NEW YORK, Sep 21, 2015 [Electronic resource] – Mode of access: <http://www.prnewswire.com/news-releases/global-e-learning-market-outlook2014-2022-300146534.html>.
 145. Global Innovation Index [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator>.
 146. Goossens. Y. Alternative Progress Indicators to Gross Domestic Progress as a Means towards Sustainable Development / Y. Goossens., A. Mäkipää, P. Schepelmann. – Brussel: Policy Department. – Economic and Scientific Policy (European Parliament), 2007. – 124 p.
 147. Guide to Social Innovation [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/84453/Guide_to_Social_Innovation.pdf/88aac14c-bb15-4232-88f1-24b844900a66.
 148. Heiscala, R. (2007). Social innovations: structural and power perspectives. Social Innovations, Institutional Change and Economic Performance, Edited by T.J. Hämmäläinen, R. Heiskala. UK, USA, Edward Elgar Publishing, 52–79.
 149. Hubert A. (ed.) (2010). Empowering People, Driving Change: Social Innovation in the European Union. Brussels: BEPA – Bureau of European Policy Advisers.
 150. Identifying social inclusion and exclusion by UN [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/esa/socdev/rwss/2016/chapter1.pdf>.
 151. Isaksen, A., & Nilsson, M. (2013). Combined innovation policy: linking scientific and practical knowledge in innovation systems. European Planning Studies, 21(12), 1919–1936.
 152. Kesselring, Alexander/ Leitner, Michaela (2008): Soziale Innovationen in Unternehmen. Study, compiled by order of the Unruhe Stiftung. Vienna. Download from: ZSI (http://www.zsi.at/attach/Soziale_Innovation_in_Unternehmen_ENDBERICHT.pdf, 27/01/2010).
 153. Keune L. Proposal for the Development of a Sustainable and Solidary Macro Economic Outlook / L. Keune, T. Elzinga, T. Ruyter. – Amsterdam: Attac, 2006. – 121 p.
 154. LEED Trento Centre (Italy) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.oecd.org/cfe/leed/trentocentre.htm>.
 155. Littlejohn S.W. Encyclopedia of communication theory / S.W. Littlejohn, K.A. Foss. – The United States of America: SAGE, 2009. – 1174 p.
 156. Local Economic Development. Primer A. Developing and Implementing Local Economic Development Strategies and Action Plans / World Bank. – Washington, D.C., 2003.

157. Maslowski R, Scheerens J, Luyten H, 2007, „The Effect of School Autonomy and School Internal Decentralization on Students’ Reading Literacy” *School Effectiveness and School Improvement* 18 (3) 303 – 334.
158. Michel, C. (2012) *Standardisation of Infrastructure that supports Innovation: The case of the Dutch EV Charging Infrastructure*. MSc. thesis.
159. Nyman G (2013) *Ecosystems of Triple Collaboration*. Helice, The Triple Helix Association Newsletter. Vol 2:20.
160. O’Sullivan, E., Brévignon-Dodin, L. (2012) *Role of Standardisation in support of Emerging Technologies: A Study for the Department of Business, Innovation & Skills (BIS) and the British Standards Institution (BSI)*. Institute for Manufacturing: London.
161. OECD (2011), *Perspectives on Global Development 2012: Social Cohesion in a Shifting World*, OECD Publishing, http://dx.doi.org/10.1787/persp_glob_dev-2012-en.
162. OECD Glossary of statistical terms [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://stats.oecd.org/glossary/index.htm>.
163. OECD, 2016. *Demand-side Innovation Policies*. OECD: Paris.
164. Offer A. *Economic Welfare Measures and Human Well-Being* / A. Offer, P. David, M. Thomas. – UK: Oxford University Press, 2003. – 412.
165. Over the planning hurdle, how regions implement economic development strategy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.brookings.edu/blog/the-avenue/2017/02/17/over-the-planning-hurdle-how-regions-implement-economic-development-strategy/>.
166. Peltonen J, Tuomisaari H, Karjalainen J, Nyberg T, Nyman G (2013) *Examining the foundational properties of dynamic value networks*. Paper presented at the 2013 IEEE International Conference on Service Operations and Logistics, and Informatics, Dongguan, Guangdong, China.
167. *Perspectives on Global Development 2012: Social Cohesion in a Shifting World*, OECD Publishing [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dx.doi.org/10.1787/persp_glob_dev-2012-en.
168. Petring A. *Welfare State and Social Democracy* / A. Petring. – Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2012. – 160 p.
169. РМАР – Відкрите просторове планування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : rmar.minregion.gov.ua/.
170. Porter M, Kramer M (2011) *Creating shared value*. Harvard Business Review.
171. *Priorities for health systems strengthening in the WHO European Region 2015–2020: walking the talk on people centredness* [Electronic resource]. – Accessed mode : http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/282963/65wd13e_HealthSystemsStrengthening_150494.pdf?ua=1.
172. Radun J, Leisti T, Virtanen T, Häkkinen J, Vuori T, Nyman G (2010) *Evaluating the multivariate visual quality performance of image-processing components*. *ACM Trans Appl Percept* 7(3):16.

173. Rokeach M. The Nature of Human Values / M. Rokeach. – 1973 – New York: The free press.
174. Rosenfeld S. Industry clusters: Business Choice, Policy Outcome, or Branding Strategy? /S. Rosenfeld // Journal of New Business Ideas and Trends. – 2005. – №3 (2). – P. 4-13.
175. Samuel A (2014) Established companies, get ready for the collaborative economy. Harvard Business Review.
176. Schmiedeberg, C. (2010). Evaluation of Cluster Policy: A Methodological Overview. Evaluation, 16(4): 389-412.
177. SIX – World’s Network for Social Innovation [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.socialinnovationexchange.org/home>.
178. Smart Guide to Cluster Policy <http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/84453/Smart+Guide+to+Cluster+Policy/fd0f16b9-0759-43ca-b950-ec0192e220c8>.
179. SME support [Электронный ресурс]: European Commission. – Режим доступа : https://ec.europa.eu/growth/smes/support_en.
180. Social Innovation: Concepts, Research Fields and International Trends [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.internationalmonitoring.de/fileadmin/Downloads/Trendstudien/Trends_V2/IMO-MAG%20Howaldt_final_mit_cover.pdf.
181. Sood S. P., Negash S., Mbarika V. W., Kifle M., Prakash N. Differences in public and private sector adoption of telemedicine: Indian case study for sectoral adoption. Studies in Health Technology and Informatics, 2007, 130, pp. 257–268.
182. Stephanopoulos N.O. Redistricting and the territorial community / N. O. Stephanopoulos // University of Pennsylvania Law Review. – 2012. – P. 1379-1477.
183. Strategies of regional development: how they reflect the changes of economic situation? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.regionalstudies.org/uploads/Olga_Shevchenko.pdf.
184. Structural business statistics [Электронный ресурс]: Eurostat. – Режим доступа: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/structural-business-statistics/data/main-tables/>.
185. Swann G.M.P. (2010). The Economics of Standardization: An Update. Innovative Economics Limited: Manchester.
186. Telemedicine: opportunities and developments in Member States: report on the second global survey on eHealth. 2009 (Global Observatory for eHealth series – Volume 2) [Electronic resource] / World Health Organization. – Accessed mode : http://www.who.int/goe/publications/goe_telemedicine_2010.pdf.
187. The Economist Intelligence Unit [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.eiu.com/home.aspx>.
188. The Young Foundation (2012) Social Innovation Overview: A deliverable of the project: “The theoretical, empirical and policy foundations for building

social innovation in Europe” (TEPSIE), European Commission – 7 th Framework Programme, Brussels : European Commission, DG Research.

189. United Nations Ukraine [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html>.
190. University of Toronto [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.utoronto.ca/>.
191. Urząd Statystyczny w Rzeszowie [Электронный ресурс]. – Режим доступа : rzeszow.stat.gov.pl.
192. WHO Trade, foreign policy, diplomacy and health: eHealth, 2016 / [Electronic resource]. – Accessed mode : <http://www.who.int/trade/en/>.
193. World Investment Report 2016 – 2017 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2017_en.pdf.

Наукове видання

Родченко Володимир Борисович
Андрєєва Катерина Олександрівна
Бєляй Максим Сергійович
Білоус Лілія Борисівна
Варук Валентина Віталіївна
Квітка Антон Володимирович
Корепанов Олексій Сергійович
Лях Інна Олександрівна
Навроцький Олексій Олексійович
Назирів Карім Зарифович
Пасмор Марина Сергіївна
Прус Юлія Ігорівна
Рекун Ганна Петрівна
Свіденська Марія Сергіївна
Хрипунова Дар'я Михайлівна

МІСЦЕВИЙ РОЗВИТОК: КРАЩІ ПРАКТИКИ ТА ІНСТРУМЕНТИ РОЗУМНОГО ЗРОСТАННЯ

Колективна монографія

*За загальною редакцією
проф. В.Б. Родченка*

Коректор *Ю.П. Грицак*
Комп'ютерне верстання *М.С. Пасмор, Ю.І. Прус*
Макет обкладинки *Ю.П. Грицак*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 25,1. Наклад 300 пр.

Видавець і виготовлювач
Друкарня Мадрид,
61000, м. Харків, вул. Ольмінського, буд. 11,
тел.: 057 756 5325, e-mail: info@madrid.in.ua